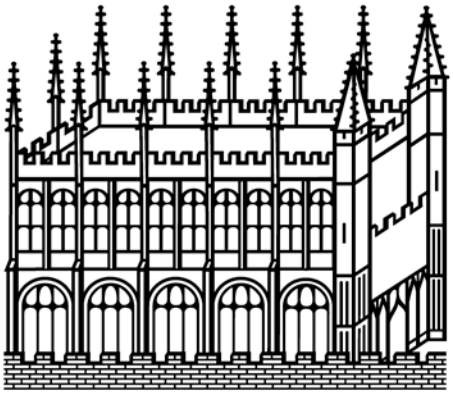


Bodleian Libraries

UNIVERSITY OF OXFORD

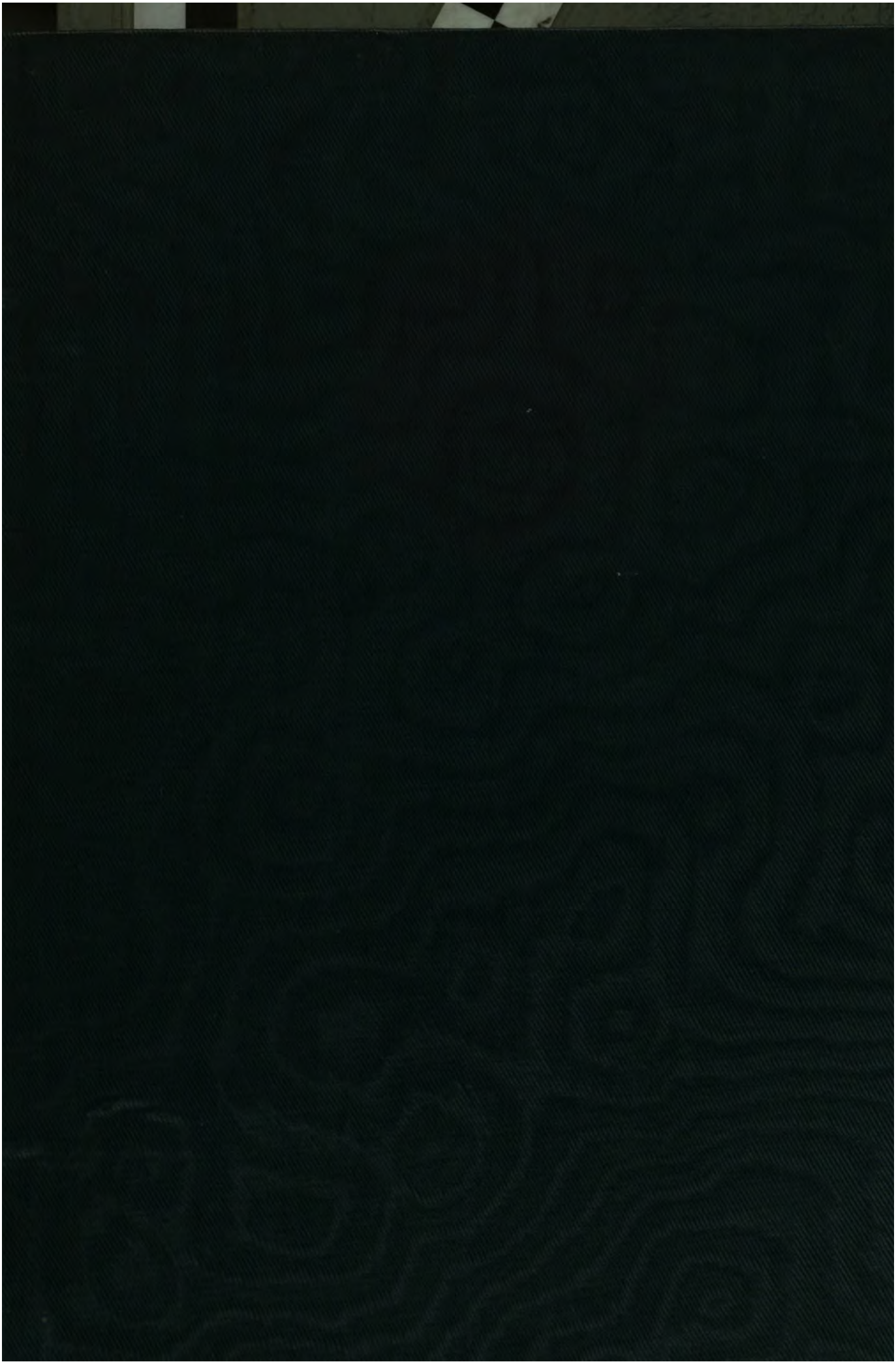
This book is part of the collection held by the Bodleian Libraries and scanned by Google, Inc. for the Google Books Library Project.

For more information see:

http://www.bodleian.ox.ac.uk/dbooks



This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 2.0 UK: England & Wales (CC BY-NC-SA 2.0) licence.



مجموعۂ کلیات مثنویات - مشتملہ رسالہ ذیل از حضرت شیخ فریدالدین عطار -

۱ - رسالۂ جوہر الذات -
۲ - رسالۂ سیلاج -
۳ - رسالۂ الٰہی نامہ -
۴ - رسالۂ مختار نامہ -
۵ - رسالۂ منطق الطیر -
۶ - رسالۂ بلبل نامہ -
۷ - رسالۂ نزہت الاحباب -
۸ - رسالۂ مفتاح الفتوح -
۹ - رسالۂ بے سرنامہ -
۱۰ - رسالۂ پند نامۂ عطار -

مثنوی سلسبیل - در وعظ از حکیم مؤید سیرامی دہوی

انوار الرحمن لتنویر الجنان - ملفوظات حضرت مولانا عبدالرحمن -

منطق الطیر - نادر مثنوی مخاطبات طرف طیور کے اور جوابات اونکے مصنفۂ حضرت شیخ فریدالدین عطار

نظم اللآلی - شرح قصیدۂ بداء الامالی عربی زبان کا جسکی شرح نظم فارسی حافظ محمد بخش رفیقی نے فرمائی -

مثنوی بزم وصال - معرفت کے مذاق مین عمدہ مثنوی -

مثنوی شیخ بہلول - حکایات اندرز آمیز -

حدیقۂ حکیم سنائی - درسی کتاب مذاق تصوف مین -

معدن الجواہر محاسن اخلاق کا بیان مصنفہ ملا طرزی

مجالس العشاق
مع تصویرات

مصنفہ میر سلطان حسین نبیرۂ شہنشاہ امیر تیمور

اس کتاب مین عشاق ظاہر پرست اور عشق مجازی کا تذکرہ نہین بلکہ اون اولیاء اللہ کے حالات ہین جنھون نے عشق خداوند حقیقی مین اپنے کو فنا کیا ہے - محبوب ازل کی راہ مین جانین دی ہین - اڑی اونکی گردنون پر چلگئی ہین مگر اُف نہین کی - پوست نکلوایا گیا ہے مگر رضا و تسلیم کے سوا لب نہین ہلایا -

اس کتاب مین بزرگان سلف اور اولیاء اللہ کے بعض بعض مقامات کی تصویرین بھی ہین جنکے دیکھنے سے اونکی کرامت اور بزرگی کا عکس ہمارے دلون پر پڑتا ہے جس حالت مین شہید ہوا ہے یا جس سے کوئی کرشمہ یا کمال ظاہر ہوا ہے ہو بہو اوسکی تصویر موجود ہے اگرچہ اس کتاب کے مصنف کا طرز بیان ہی ایسا صاف اور دلکش ہے کہ وہی فی حد ذاتہ گویا تصویر ہے لیکن تصویرون کے ہونے سے اور بھی خوبی نکل آئی ہے -

یہ کتاب صوفیان صافی طبع اور رنگین مزاجان اہل دل کی حلاوت کا باعث اور اونکا سچا جلیس و انیس ہے اسکی خوبیان دیکھنے ہی سے علاقہ رکھتی ہین -

کیمیای سعادت - جو جامع شریعت و حقیقت ہی
مصنفۂ امام محمد غزالی رحمہ اللہ -

اخلاق جلالی - مختصر مصنفہ ملا جلال الدین دوانی -

اخلاق ناصری - مصنفہ محقق نصیر الدین طوسی -

اخلاق محسنی - درسی متداول از ملا حسین واعظ
کاشفی -

گلشن اسرار - رموز تصوف کا بیان مصنفۂ مولوی
انور علی -

می باید شنید - لب لباب اندرز و نصائح حکیمانہ
مصنفۂ مولوی رفعت علی رفعت -

می باید دید - یہ چھوٹی سی کتاب تمام ہند و سندھ
ہے مصنفۂ مولوی محمد حسین طالب پوری

مکتوبات امام ربانی - تین جلد ہین مع رسالہ
ردروافض و رسالۂ مصطلحات حضرات صوفیہ اسمین
مکاتیب و ارشادات حضرت مجدد الف ثانی ہین -
۱- جلد مین اکیسو تیرہ مکتوب ہین جمع کردۂ شاہ
یار محمد بموجب ارشاد حضرت -
۲- جلد تالیف شاہ عبد الحق -
۳- جلد تالیف شاہ محمد نعمان -
مع جلد - رسالہ ردروافض -
و جلد رسالہ مصطلحات صوفیہ -

گنجینۂ عرفان - بعنوان مذاق اہل تصوف
مصنفہ حضرت شیخ فرید الدین عطار وغیرہ عرفا
رسالہ غوثیہ - مسمی بہ لشاط العشق از ارشادات
حضرت غوث اعظم رح -

بوستان محشی - جلی قلم مانند اوسط قلم قطعہ کمال خوشخط
مصنفہ حضرت شیخ سعدی رح -

ایضاً - ایضاً

ایضاً - دو مصرعہ جلی خوشخط -

ایضاً - بوستان قلم اوسط -

ایضاً ایضاً

ایضاً - سہ مصرعہ متن و حاشیہ مین -

ایضاً - مترجم ترجمہ نظم اردو ہموزن شعر
بہ شعر ترجمہ از نتیجۂ طبع منشی گوبند پرشاد فضا تخلص

انفاس الاکابر و انوار الضمائر - در رسالۂ
معرفت و عرفان مین مصنفہ مولوی محمد نعیم اللہ -

مثنوی شاہ بوعلی قلندر - عارفانہ مضمون
از شاہ بوعلی قلندر -

مثنوی مولوی روم - نہایت خوشخط
چار مصرعہ ہر شش دفتر مشہور
از نتیجۂ طبع عرفانی حضرت
مولانا جلال الدین رومی بالحاق
دفتر ہفتم -

شرح مثنوی روم - حامل المتن لبسیط
شرح ہی نادر از تصنیفات مولانا عبد العلی ملقب
بہ بحر العلوم تین جلد مین -

ایضاً - مسمی بہ لطائف معنوی تصنیف
مولوی عبد اللطیف -

ایضاً - مسمی بہ مکاشفات رضوی مصنفہ
مولوی محمد رضا -

و بصحت لائق و فائق که هر ورقش را بمجمل صورت نمای شاهد نصیحت و حکمت
باید شمرد در گلزرین مطبع به نضارت کدهٔ لکهنؤ محلهٔ حضرت گنج بماه بهار فروری سنه ۸۰ ع
همرنگ ماه ربیع الاول سنه ۹۷ هجری بآبیاری طبع بار دیگر سر ببالا کشید و به ثمر باری دیگر
حلاوت قند مکرر بکام جان نظارگیان اهل شوق رسید توقع از جناب بابست
که مقبول و پسندیدهٔ اهل بصیرت گردد و برای چهره آرائی شاهد این بهارستان
دو تا غازهٔ تقریظ مطبوعهٔ سابق که یکی از رنگینی طبع محقق بمثال باعث طبع
این گلزار جاوید بهار یعنی منشی دین دیال صاحب میر منشی ایجنٹی بھوپال
و دیگری از سخنوری باریک خیال مولوی نور الحسن صاحب وکیل ریاست بھوپال بوتهنا
و افادهٔ بحال خویش داشت و بجهت ادراک سال طبع سابق قطعات تاریخ طبع هم بهمان حالت واگذاشت

قطعات مطبوعهٔ سابق

قطعهٔ از شاعر خوش فکر منشی بھگوان دیال عاقل سررشته دار مطبع هذا

خوش از مجد خوانی جواب گلستان — بشد طبع فی الحال با صد لطافت
رقم کرد عاقل بتاریخ سالش — چه رنگین کلامی عجب پر فصاحت
سنه ۹۵ هجری

قطعهٔ از سخنور ماهر فن منشی مولا بخش تخلص سخن

چو شد از طبع خارستان گل خلد — دل من در هوایش گشت بلبل
بتاریخ سن طبعش سخن گفت — ز لطف طبع خارستان شده گل
۱۸۷۸ ع

ایضاً

چنین نادر کتابی بیمثال — منطبع گشته قبول طبع شد
وقت فکر سال طبع آن سخن — گفت خارستان بس عمد طبع شد
۱۸۷۹ ع

که از تصرف بیجا بیش بسان زر ناسره ارواج نیافت و چون عنقا[۹۱] جزاسم مفروض وجود کاشت
کس ندید بالجمله پس از سه صد سال که این گنجینه خفای خواف محض بصرف همت جوانمردانه
میر منشی صاحب موصوف از خاک هند برآمد همون که تا اصل نسخهٔ خارستان صحیح کرده
بمطبع رسید از پیشگاه سرچشمهٔ فتوت جناب منشی نول کشور صاحب دام اقباله که
همواره همت والای جناب شان باشاعت علوم مصروف میباشد بکار پردازان مطبع تاکیدی
رفت که هرگاه این کتاب در صفت صوری و معنوی با گلستان همرنگ ست پس باید که
بمثابهٔ آن بحواشی مفید هم بیارایند و خوشنویس درجهٔ اول را بنقل کاپی دهند چنانچه بتعمیل
فرمان این کتاب خارستان بکتابت درجهٔ اعلی مطابق گلستان جلی قلم و عبارات
عربی از آیات و احادیث و اقوال و اشعار مُعرب بخط نسخ بمزید صحت و تحشی لائق
از کتب لغت مانند غیاث اللغات - نفائس اللغات - صراح - برهان - لطائف اللغات
منتخب اللغات - کنز اللغات - بهار عجم - کشف اللغات - تفسیر فتح الرحمن آراسته شد
و در حل اینها بمقتضای موقع و مقام هرانچه اشکالات بروی کار آمده همه منحل گردیده
و قریبه از دقائق در حل آن فروگذاشت نشد اکنون این کتاب نادرت انتساب را در جمله صفات
همروش باگلستان ست و از بهر تفرج نظارگیان قدرشناس جوهر علم شایان و عمدگی این
بوستان نصایح سزاوار آنست که قبل از گلستان بتعلیم و تدریس اطفال دبستان[۹۲] رواج
پذیرد که خار قبل از گل برآید و اکتساب سهل بر دشوار در منصب تعلیم قبول عقل را شاید
فی الجمله بنا بید ربانی این نونهال سروستان معنی بسازو برگ[۹۳] عمدگی خط و چاپ صاف

۹۱ عنقا بفتح عین مهمله و نون و بقاف معروف و وجود و فرضی و در نفائس اللغون مسطور ست که در زمین اجنه گردن دراز و بسیار بلند و در هوا مانند عقاب پرواز میکند و در وقتی ناپدید شد ۱۲

۹۲ دبستان بفتح دال مهمله و کسر بای موحده بمعنی مکتب در اصل دبستان بود چون مکتب جای ادب ست باین اسم مسمی شد ۱۲ غیاث اللغات

۹۳ ساز و برگ بمعنی سامان و اسباب و مراد کلام ۱۲

متروک و مقصور و کشادِ بند پند که درین کتاب در هر باب از ایراد نوادر حکایات ست
بدان مشابه که با کتاب گلستان حمل با مواطات[۵۱] تست و از غلبهٔ مماثلت بلا اغراق کسیکه هر دو
کتاب را به یکدیگر بهم بیند جز نقش اول و ثانی هیچ امتیاز نکند بالجمله تا خوبی صفاتش شنیده
هر کس را برای خریداری باطبعش میل خاطر گردید تا همه کسان اصرار و استبداد بجدی کردند
و دست از خواهش مفرط باز ندا شتند همین که دو نسخهٔ اصل تفحص و تلاش دست بهم داد
تا دید از نسخ مسخ عبارات بی معنی و نام مربوط یکدگر خاطر در ورطهٔ حیرت افتاد فی الجمله اعانت غیبی
روی نمود که سخندانِ پاکیزه خیال محقق و منقد بمثال **منشی دینديال میر منشی**
اجنٹی بھوپال بمقتضای اخلاص دلی که باین مطبع مید اشتند همان اصل نسخهٔ
کتاب ازین مطبع طلبد اشتند و بنفس نفیس با فراهمی چند نسخ اصل بصحت آن همت برگماشتند
تا آنکه یک نسخه منقول عنه بمقابلهٔ نسخهای متعدد بمحنت شاقه و به تدقیقات رائقه که جز از
کامل فن سر انجام این کار بسترگ[۵۲] بر نیاید و عموماً هر کس صلاحیت آنمعنی را نشاید بعد
ازالهٔ اغلاطیکه از دست برد نساخان بی روش و بی اصول صورت کتاب کالعدم شده بود
از سر جان تازه دمید و احیای کلام افسرده فرموده هر چند در نسبت تصنیف این گلزار همیشه بهار
اقوال اختلافیست لیکن بتحقیق غالب محقق موصوف از علامه ملا خواجه **مجد الدین**
خوافی ست که بعهد خلافت جلال الدین محمد اکبر شاهنشاه هند از وطن مالوف شهر خواف
که از نواحی نیشاپورست رو بخطهٔ[۵۳] هند نهاد و درین ما جان داد و این گنجینهٔ اسرار را که
بعمری از ذوبان[۵۴] جوهر دماغ و جگر اندوخته بود از انقلاب دوار دست مردم بی جوهر افتاد

---

۵۱ مواطات بضم میم بمعنی موافقت کردن با و مطلق منفقین جز کشتن بلاد اسطهٔ کلمه زده وغیره چنانچه گویند قائم گردنی گویند زیچهٔ قیام الا باضافه وغیره

۵۲ سترگ بضمتین بمعنی بزرگ و کلان

۵۳ خطه بکسر خای معجم و تشدید طای مطبقه مفتوحه و هو اسم لبعض البلاد الکبار و یطلق ایضا علی الاقلیم و یجمع علی خطات و خطوط

۵۴ ذوبان بضم ذال معجم و حرف سوم باسکان واو و حرف آخر نون و الف و نون گداختن و گداز شدن نجایش اللغات

الوان ترتیب دہد مصرعہ | فکر ہر کس بقدر ہمت اوست

خداوندی مانندش جزای خیر دہاد و ذائقہ ثمرۂ نیت خیرش بمذاقِ جان رساناد

اللّٰہ بس و باقی ہوس

خاتمۃ الطبع

رنگینی کلام حمدِ چمن آرائیست کہ خضر سبز کار[۵۱] خارِ سراپا زبان را با سبز بختی[۵۲] بہار بر گل سرخ لباسی در وجود و ہستی تقدم زمانی دادہ کہ گل موسی[۵۳] وار بآرزوی مصاحبتش از پی ہدایت اندوزی و ندان[۵۴] سرخ کردہ۔ و نعت متکاثر رسولیکہ سبز[۵۵] کردگی گلستان و جہان از رنگِ وجود اوست اگر شرع مستقیمش خار[۵۶] بست گلزار عالم نبودی۔ احدی بہ سرسبزی ہدایت طریق سداد دین نیاسودی صلی اللّٰہ علیہ و علی آلہ و اصحابہ وسلم (ہست ۱۲)

اما بعد بر ضمائر اشراق مظاہر خردپروران ہویدا باد کہ درین قرب زمان گنجینہ مالامال اندرز و نصیحت و خزینہ مملو از موعظت و حکمت کہ بمبتدیان ایں خط خرد آموز بست و منتہیانِ بلغار اتفرج گاہ نوروز بست ہمانا کہ در روشِ نثر و نظم گفتار[۵۷] مانا[۵۸] بہ کتاب گلستان ست و در لطافتِ معنی آبدار مواعظ بعینہ ہمقالب آن نوحش[۵۹] اللہ نامش خارستان ست کہ بی شائبۂ تکلف بہار آفرین گلشنی ست کہ بے آمیزش[۱۲] پیرایۂ خزان بگوشہ دامنش نرسد و بلند بالا سروستانی ست کہ صد طوطی فاختہ وار گردِ سرش گردد تا گلستان را بہشت باب بہشت اساس نہاد و بنامیزد[۶۰] (بنیاد ۱۲) ایں را در برابر دو بہشت در ہا بکشاد چون ای خارستان را ۱۲ ای بر شانزدہ باب ۱۲

در دیباچہ کتاب تفصیل شانزدگانہ ابواب مسطور ست بنابران درین محل اعادہ ما سبق

---

۵۱ سبز کار سبزہ کار و کاشتہ

۵۲ خوب سبز بختی ۱۲ نیک بختی

۵۳ قصہ تلمیح حضرت موسی علیہ السلام بحضرت خضر علیہ السلام و قرآن مسطور است

۵۴ دندان سرخ کردن

۵۵ خضر ہدایش غنیت کردن سبز کردن

۵۶ خار بست بعضے سر بیچیدن ۱۲ خار بست خلاصہ از خار گرد باغ و نشستن حصار مانند تا باغ از درندہ محفوظ ماند ۱۲

۵۷ گفتار یعنی تعلیم

۵۸ مانا مانند

۵۹ نوحش اللہ نامش در وقت تعظیم گویند ۱۲

۶۰ بنامیزد گماشتہ کبر است کہ دفع چشم زخم استعمال کنند ۱۲

وخرف[۹۱] را از گوهر و شبه[۹۲] را از جوهر امتیاز بخشید و عمل بر منطوق خذ ما صفا

ودع ما کدر به پسندید گوهر را بی غائله شبه بیک سلک انتظام داد و فرقی ظاهر

درمیان حق و باطل نهاد صفحه[۹۴] را از خاشاک اسقام پاک برفت و روش سطور را

از سبزه بیگانه اغلاط مصفی نمود دانا داند که در حک و اصلاح او را تا چیکه تخته مشق ناسخان

خدا ناترس بوده باشد چه کاوش هاست که بر روی کار نیامد و در تلاش کلمات

طیبات مناسب مقام و ملایم کلام کدام جگر ست که خون نشود چون از راستی

نگذری گوئی که اگر آبیاری همت خواجه بدستیاری توفیق دست و گریبان نشدی

این اوراق خزانی خارستانی بیش نبودی چه جای آنکه بگلستانی میرسید و اگر باد موافق انفاس

طیبه اش بتاییدات غیبی آشنای صحتش نمیگشت این سفینه دورتر از ساحل نجات

جز بورطه اغلاط جای نگرفتی چه جای آنکه به شنای نهر فصاحت انگشت نما

میگردید اگر خواجه با حیای اموات الفاظ دم بدم دم اعجاز مسیحائی زند جاوارد

وگر بکرسی نشانی فقرات لاف مصرعه منش کرده ام رستم داستان سر کند مراورا

و پس از انکه سقم الفاظ را بمدد مداد اصحیح کرد بمطبع مشهور نزدیک دور نشی نولکشور

بفرستاد تا کاپی نویسان و کاتبان از هر سو بر خاستند و بلباس کتابت و زیور تحشی و

غازه طبعش بیاراستند و این ذره بمقدار که درین کار فکری غیر صحیح بحضورے

خدمتش کرد و شرط خدمت بجا نیاورد بمثابه آن بود که دواسازی پیش چارگری ترکیب

والمزاج اجزای یاقوتی کند و یا سفره چینی بمجلس امیری مائده از نعمت

---

۹۱ خرف بفتح خا و رای مجمتین بمعنی سفال ۱۲ غیاث

۹۲ شبه بفتحتین شین معجمه و باے موحده در اصل بوته گویند ۱۲ غیاث

۹۳ ترجمه بیگانه که بهندے آبگینه گویند ۱۲ غیاث

۹۴ صفحه ایچه طائی و صاف باشد

وَدام از دعای این دعوی را گرفتار آما پر ظاهر که زادهای طبع قاآنی در برابرش
بر دوده شی را نسزد و سرودهٔ ارغنون جامی پیش نغمهٔ تارش ارزش گوشی ندارد مشک
این سر از خود بوئیدن و قفتی بمشام و سواد آنان را بر عکس رنگی کافور نام تشویر دیده سر
ما خولیای کجاست که یادگار این خارست گلزار معانی را از خسرو دهلوی نشان دهد
تا رگ اندیشهٔ باطلش به نشتر عشق تحقیق بخراشش آید و کور باطنی بتاریکی جهل افتاده کو
که مسودهٔ این روشن سواد را از روی انتحال بدیگری منسوب کند تا بیاض بیضای
حقیقتش نموده شود هان دهان خار بند این گلشن بیخار و خارستان پُربهار مجد الدین
نوآئین ست که بفسحت آباد هند از خواف در رسید و بعهد فرخی مهد ابو الفتح
جلال الدین اکبر رخت اقامت را بدین اطراف کشید و چون ترک گلزمین هند گوارای
طبعش نیامد همین جا جان داد و مایهٔ صد سالهٔ خواف را که عبارت ازین کتابست بخاک هند
نهاد آزان باز آن گنج معنی بکنج خمول و ویرانهٔ ناپیدائی ناپدید بود و دستی بگهر سنجی آن نمیرسید
تا درین طرف زمن پس از سه صد سال والاشان سمو المکان هنر پرور سنگن گستر
نوآئین فن یگانهٔ زمن روشن قیاس بلاغت اساس همایون رای رافت گرای
صاحب کمال فرخنده اقبال منشی دین دیال میر منشی ایجنٹی بهوپال بدین کار سترگ
موفق شد تا آن گنج شایگان را بعرصهٔ شهود آورد و بر تهیدستان سخن پژوهه بخشش فرمود
نفع آن عام و فیض آن تام کرد نسخهای چند که بقلم ناسخان به نسخ و مسخ رسیده بود
بدست آورده بجولانی طبع صواب اندیش و فکرت دقیقه رس قلب را از خالص زر

---

۵۱ ماخولیا
۵۲ انتحال
۵۳ دهان
۵۴ گنج شایگان
۵۵ قلب

غیاث اللغات — سهم و نامزد و غیر خالص — لائق شاه — شایگان

ایضاً تقریظ از مولوی نور الحسن صاحب نائب وکیل ریاست بھوپال

جذبِ خارستانِ خافی دامنِ دل میکشد — از سرش کی بگذرد دانا ولی دامن کشان
مجد را با صلح الدین نسبتی باشد درست — خاف از شیر از کمتر نیست اندر عزوشان
مجد و سعدی کو کجا شیراز و خاف ای ہمنشین — یادگار از ہر دو شان دادند بہرِ ما نشان
از گلستان چون بہاران رفت خارستان شود — گردہ[۵] ماند بجا چون رفت حسنِ مہوشان
گلستانِ بلبلِ شیراز بس دیرینہ شد — خوش بود گلگشتِ خارستانِ خافی دیدنی

آبلہ پایانِ وادیِ سخن را بجلوہ گری خارستان ہمیشہ بہار نوید و واماندگانِ دشتِ طلب را بہ پیدائی خار بست گلزارِ معانی مژدہ کہ پس از سہ صد سالہ خفا گنجینۂ خاف از خاکِ ہند برآمد و پردگی آرزوی معنی پژوہانِ سرمست سخن از پردۂ مستوری بدر آمد جگر کاوی بیخردانِ خردہ گیر را نوکِ خارش بخار اشگافی مہیّا و برکندن دیدۂ بدبینان چشم زخم رسان را چوبِ خسکش آمادۂ کاوشہا چون بشدت اتصال فرقی درمیان خلد و گل نتوان نہاد اگر این خارستان صد گل خندان بدامن پہلو بہ گلستان زند چہ شگفت و چون بہم دیفی یکدیگر انکار نتوان کرد اگر این نگارستان صد لغبتِ مضمون تازہ در بغل دست و گریبان آن گردد چہ عجب ہمانا سوزنِ نوکِ خار را بہ نجیہ گرے چاک دامنِ گل دستی و رشتۂ رگِ گل را بہ سوفار سوزن خار علاقۂ ہر خار[۵۳] بست بہ پیدائی خودش از گلستان خبری میدہد و بر خارستان بنایش خویش از اشتمال بر صد گلِ رنگین اثری ظاہر میکند بالجملہ اگرچہ دیگران ہم صید این غرض را شکار اند

---

۵ گردہ بفتح کاف فارسی و دال مہملہ خاکۂ کفاشان و آن زغال سوختہ است کہ در پارچہ بستہ باشند و ہر کاغذیکہ در آن نقشہ گلہا و تصویرات باشد بر آن سوزنہا زدہ باشند و مالند تا از آن سوراخہا طرح نقشش بر کاغذ دیگر نشیند و آن کاغذ سوزن زدہ را

۵ ای سایندہ

۵ در نقصان او

۵ خارست

۵ خاری معجمہ

۵ خار گردباغ

۵ خار احاطت حصار

۵ ہمہ خارہا

از علما نسخهٔ مذکور را از نایابی تمام و کمال بچشم غور ندیده تا روایت عام از عدم تحقیق
خاصان باین شهرت رسیده در سنه ولادت سه نسخه بمزید تلاش بدست آوردم و از
اول تا آخر با معان نظر معاینه کردم نام خسرو مکتر و مجد خافی بیشتر یافتم در واردنخ عوام
برنا فتنه بتحقیق حال مصنف گام تلاش ازین مقام فراتر گذاشتم لله الحمد که نشتر عشق
خون فاسد جهل از رگ اندیشه فرو ریخت و تجلیات یدبیضا ظلمت نادانی از بیخ بر کند
و بر تو این آگهی بر دلم افگند که خواجه مجد الدین خافی بعهد جلال الدین محمد اکبر شاه
شهنشاه هند از وطن رو بهند دستان نهاد و همین جا جان داد در نظم سرمایهٔ ارجمند
داشت و در نثر پایهٔ بلند غالب که بفرمان شهنشاه اکبر خارستان بجواب گلستان
گل کردهٔ آن نخلبند بوستان سخن و خاربست گلزار رنگین کلامی آن یکتای زمن باشد

رباعی

این گلستان بنام خارستان	هست مقصود صید بهارستان
گرچه مشهور هست از خسرو	در حقیقت ز مجد خافی دان

اگرچه از معنی ناشناسان لفظ نگار و بی پروانگاران ستمگار شکل الفاظ بطرزے
نقش بسته که بتصحیح اغلاط کوشیدن معدوم را صورت ایجاد کشیدن و قالب افسردهٔ را
جان دمیدن بود لیکن بقدر مهما امکن بپایهٔ صحت رسانیدم امید از ناظرین هنر بین و
خرده پروران انصاف گزین آنست که چون بملاحظه محاسن سخن و فضائل کلام دست دعا بحق
مصنف گردون مقام بردارند بمجلدی تلاش و محنت صحت خاکسار بمقدار راهم بصلهٔ تحسینی یاد آرند فقط

۱ اسمان یکسر الف
۲ وسکون میم در کار
۳ نشر کردن و نشر کردن
۴ نظر دراغ
۵ کسر نون مخفف
۶ نشتر بفتح اول
۷ کسر نون اغ
۸ پیشینا دست بروشن
۹ وسکون کاف دوست
۱۰ موسی علیه السلام
۱۱ شده بود حق تعالی
۱۲ آنرا بعوض آن معجزه
ایشان کرده که هرگاه
در بغل خویش
دست را ضم کرده
می آوردند مثل
آفتاب روشن
بنظر آمدی و عجایب کرامات
و خرق عادات ۱۲
غیاث اللغات

بهر طرف این چمن انهار سلاست و فصاحت موج خیز و بهر گوشه این گلشن نخلها
از اثمار رسیده بلاغت ثمر ریز تا وسعت نگاه بر دامن روشهای این گلستان سبزه
تازگی مضامین فرشی ست از مخمل و سنجاب و تا مد نظر بساطت الفاظ رنگین بستری ست
از گل شاداب هر جا سنبلستان معانی دام طائر نظر و هر سو جوش سبزه عبارات تازه
تا بکبر گل بدعوی همقماشی رنگین فقر آتش از صبا صد طپانچه سرزنش خورده و ریحان
باد صبای همرنگی سوادش روسیاهی جاوید حاصل کرده بجواب گلستان سعدی ملا جامی
اگرچه بارایش بهارستان کسری فرونگذاشته آما این بوستان فردوس نشانی ست
که هزار بهارستان از جیب هر فقره برمی آرد و مقابل بوستان بلبل شیراز هر چند
تفته[۵۱] آتش زبان سنبلستانی ترتیب داده الا این گلستان جنت آستانی ست که
صد هزار سنبلستان در شکنج هر ورق پنهان می دارد بیهات بیهات ترجیح یکی
بر دیگری از لوازم عیب بینی ست و تفوق کلامی بر کلامی از مراسم سخن چینی من ازین
طریقه ناصواب گریزانم و ازین جاده بی انصافی برکران مرا هم از میکده نتائج طبع
ملا جامی هزار بادهٔ استفاده در جام و هم از آتش کلامی میرزا تفته صد چاشنی
سخن در کام شکر اساند گزاردن سجیهٔ رضیهٔ همچندان و متهم نکته گیری نبودن شیوهٔ
پسندیدهٔ این ژولیده بیان هان ایدون[۵۲] حرفی از حال مصنف راندن شایسته
تناسب مقام و سخنی از نام و نشانش گفتن مقتضای سیاق کلام مخفی مباد که
خارستان از امیر خسرو دهلوی مشهور آفاق و جمهور عوام را برین قول اتفاق مگر گردهی

۵۱ یعنی میرزا ماهر گوپال صاحب تفته تخلص شاگرد رشید آزاد لاهوری دهلوی کتاب سنبلستان بموزن بوستان سعدی ترتیب داده و بطبع خوش شهرت گرفته

۵۲ ترجمه لفظ بلفظ فارسی ایشان و در همه جا ترجمه لفظ بلفظ آرند

۵۳ الف بلفظ آرند و باکسر ف بلفظ اخیرین و این جا و این زمان را بهان

گل تقریظ خارستان از بهار طبع رنگین منشی دین دیال صاحب میر منشی اجنٹی بھوپال خندان

این صحیفه نی گلستان نے چمن فهمیدام | کس نفهمیده است آن چیز یکه من فهمیدام

تماشائیان بهارستان سخن را نوید که گلستانی خارستان نام از خار هر گلی نشتر برگ صد بهار میزند و نظارگیان بوستان معانی را مژده که گلزاری ارم رشک از سینه بهار عبارت داغ حسرت بر دل هزار لاله زاری نهد صحیفهٔ گل با لطف عبارتش و رقعیست بی مضمون و ترانهٔ بلبل با خوبی کلامش نغمه ایست ناموزون نرگس با وجود بی بصری به تماشای بهار مضمونش دیده ایست بینا و غنچه با وصف کر گوشی باستماع رنگین فقراتش گوشی ست شنوا (چشم) هر صفحه اش جلوه گاه صد چمن هر حکایتش نزهت کدهٔ هزار گلشن بوستان را رنگینی و شادابی دربار این ثمرستان را بار موعظت و حکمت در کنار آن را آب انهار در جوش این را فوارهٔ مضامین در خروش نخلستان را فوائد شیرین کامی ست اینجا اشجار سطور را ثمر خوش کلامی از نکهت گل و ریحان تر طیب دماغ پیوست زوگان و از بادهٔ شیرازی مضامین سرخوشی مزاج عالی دماغان آشفتگی زلف سنبل طبائع مجموع را باعث پریشانی نظم این اوراق آشفته مزاجان را موجب جمعیت خاطر و نشاط روحانی گل بانگینی عبارتش گیاهی سر و از حسرت موزونیش آهی از نسبت نسرین و نسترن اوراقش را از خطوط چین بر پیشانی و از مشابهت سلسلهٔ سنبل زلف سطور را شانه گردانی

۴۱ سیه بهار یکسر سیمین معامله
و فتح ثناة مخفف
بعضے بهار سبز و بعضے
کہ سیاہ و سرو سیمین
دریا ہم سرچشمہ بہشت
و سیاہ ہم سرچشمہ آب حیوان
سروی و سیمین آب
نہایت سبز باغ کہ بود
و سیاہی بیرون می آید
سرو سیمین سبز گردید
۴۲ نکہت
نفحہ نون و سکون خاء
عربی بوی خوش

بوی دہان و بجائے نشاط
محض غلط است ۱۲
۴۳ صاحب سراج
نوشتہ کہ مستی چشمے
مرتبہ دارد اول مرحوم
کہ از نشاء سرا خوش حالی
بود و مستی با عتدال
باشد دوم تردماغ
سوم بیمستی چہارم
خراب کہ مرتبہ آخرین
افزودی نشاء باشد
چنین مستفاد ست ۱۲
۴۴ شانہ گردانیدن
عبارت از روے
گردانیدن و اعراض کردن ۱۲

کسی را که این شغل سامان بود | نه صوفی که فرعون و هامان بود
گر امروز گوید منم بایزید | بگویش که فردا تویی بایزید

حکایت آورده اند که در روزگار عیسی علیه السلام زاهدی میرفت و فاسقی از عقب وی میرفت و قدم بر قدم وی می نهاد بطریق تکبر زاهد او را بدید بانگ بروی زد که باز گرد شومی معصیت تو در من اثر نکند گناهکار بیچاره گفت قطعه

در بزرگی تو ای پادشه دین آخر | چه زیانست که سودی بگدای برسد
جای آنست که منعش نکنی از لطف | که درین ره بطفیل تو بجای برسد

خداوند سبحانه تعالی جبرئیل علیه السلام را فرستاد که مقام آن زاهد متکبر را از بهشت بدان فاسق دادیم و جای فاسق از دوزخ بدان زاهد متکبر مقرر فرمودیم تا زاهدان متکبر از ان عبرت گیرند قطعه

آدم از خاک بود ولی خلق نیک داشت | در محفل ملائکه قدرش عظیم شد
ابلیس بد خصال اگرچه زنار بود | نامش ز کبر و عجب لعین رجیم شد

حکایت نعلین واعظی را از مجلس وعظ بردند مقری را بگرفت که امروز در مجلس من توبیش نبودی تو برده گفت این غرامت بدان هم که چرا بودم قطعه

چنان بودم که در تذکیرت امروز | بجز مقری تو کس مجتمع نیست
علامت هست مقری را که او نیز | چو میخواند بمعنی مستمع نیست

تم الکتاب بالخیر والصواب

فرعون بالکسر پادشاه معروف دین معاهد حضرت موسی و هامان نام وزیر او

ای حشر تو بایزید بسطامی که قائل حضرت امام حسین علیه السلام بود

عجرت بکسر عین مهمله و سکون جیم و فتح راء مهمله بعد او تاء مثناة از فوق اندیشه و پند گرفتن و معوله گویند ظاهرا چون عجرت بالکسر بروزن فعلیست و آن بمعنی تفکر و عبرت گرفتن است و بضم عین مهمله بروزن فعولی بمعنی عبرت بنوع خاص از عبارت طبیعت است از انتقال از مشاهده امری دانستن امری دیگر که با اول مناسبتی دارد و بین الناس شایع است و در اصطلاح اهل لغت بمعنی اندیشه و پند گرفتن نوشته اند و بیشتر فضلا در محاورات بضم عین استعمال میکنند

مجاز نابینا

مقری بضم میم و سکون قاف و کسر راء مهمله و تشدید یاء مثناة تحتانی و در آخر الف مقصوره بمعنی مرد نابینا

مقری بضم میم و سکون قاف و کسر راء مهمله و تشدید یاء مثناة تحتانی و در آخر الف مقصوره بمعنی مرد نابینا و تعلیم کننده کودکان الفبا و مکتب مقری بمعنی مکتب الفبا

الحفاظ تا بینوا ۱۲ منه

بر حلقه زنید قوله تعالی فانکحوا ما طاب لکم و قوله علیه السلام تناکحوا توالدوا و تکاثروا شما چرا حلقه بر آلت می زنید **قطعه**

ظریفی گفت مر سوزن گری را — پس از عمری که باوی گشت گستاخ
که در سوراخ باید کردن این میخ — نباید کردن اندر میخ سوراخ

گفت با ما حیدر چنین کرده است گفتم این سخن مسلم نیست و بر تقدیری که هست نص محکم نیست ناگاه از هر طرف دیدم که یکی استره کشید و یکی کارد کشید چون برق خاطف و شخصی سیخی کشاده چون شهاب ثاقب وی بمن آوردند چاره ندیدم الا آنکه گفتم برین تقدیر مسلم و مسموع و این واجب و لازم والله اعلم **قطعه**

چون ترا با مدعی افتاد کار — منع میکن گر بجانت بیم نیست
در بجان بیمست تسلیم آزمند — هیچکاری بهتر از تسلیم نیست

حکایت درویشی در حلقهٔ صوفیان ترش نشسته بود گریهٔ ابر و برهم بسته چنانکه بصدر رنج و غم مبتلاست یا از درد شکم در صدد بلا صوفی گفت مرا که اورا چه بوده است گفتم اورا ابلیس رنجه میدارد و زرق و تلبیس در شکنجه **مثنوی**

تصوف چه چیزست آزادگی — رها کردن عجب و افتادگی
نمودن بهر حالتی انبساط — ز دعوی پیاده شدن بر بساط
نه بر خلق منت نهادن که من — نکو مردم و زاهد و پاک ظن
چو من کس نبود دست در راه دین — بیائید و دستم ببوسید و بهین

۱۲ ترجمہ و مقصود حدیث شریف یعنی نکاح کنید اولاد آورید ۱۲
۱۲ نقش آیت شریف ۱۲
۱۲ فتح الرحمن ۱۲ فرمودهٔ پیغمبر علیه السلام نکاح کنید تا اولاد و جماعت بسیار شود ۱۲ ۱۲ شکست ۱۲ ۱۲ بضم کاف فارسی ۱۲ ۱۲ مخفف خاطف و خالاک ۱۲ ۱۲ شوخ و مکار ۱۲ ۱۲ مسلم بفتح میم ۱۲ ۱۲ مفتوح باد ۱۲ ۱۲ و تشدید لام ۱۲ ۱۲ داشته شده ۱۲ ۱۲ غ ۱۲ ۱۲ نص بفتح نون و تشدید صاد و مهمله اصطلاح علم اصول نوعی از آیات قرآنی که ظاهر و ممتاز گرداند دو کار متشابه را کاین چنین یکیست و آن بدین چنین دیگر ۱۲ ۱۲ گفتار گفت ند کریم ۱۲ ۱۲ و ربا برابرست ۱۲ ۱۲ غ ۱۲ ۱۲ خاطف بمعنی بیاینده و بمعنی خالف بر وزن فعیل بمعنی کم مردم می ربایند ۱۲

۱۲ ترش نشستن کنایه از ناخوشی ۱۲ ۱۲ تکبر ۱۲ ۱۲ فرهنگ ۱۲ ۱۲ عذاب ۱۲ ۱۲ رفتن ۱۲ ۱۲ خوشی ۱۲

که داشت قدم میمون و دم همایون ندانشت اتفاقا درین شهر بیمار شدم و بعلت یرقان
حفظک الله گرفتار مردم بعیادت می آمدند طبیب هم برین عادت آمد چون او را
از دور دیدم لحاف بر سر کشیدم و گفتم از بهر خدا بر غریبی من رحمت کن
که خاطرم ملتفت ست بجز احسان و این عیادت بدست تو آسان در حال
بخندید و باز گردید و میگفت بعیادت آمده بودم با نقیض عادت قطعه

اگر تشریف عیبت می نمائی	ز روی مردمی لطفی تمام ست
بدیدار تو نجشیدم سلامت	مرا ترک سلام از تو سلام ست

حکایت وقتی طبیبی در گورستان میگذشت آستین بر روی افگند
پرسیدند که سبب چیست گفت شرم میدارم ازین مردگان که همه کشتگان من اند
حکایت واعظی را دیدم که همه روز دق میکرد و در می نهاد و نمیخورد و بکس
نمیداد باندک روزگار وفات کرد پسر ناخلف همه را به فسق و فجور بر انداخت قطعه

آنچنان دخل را نمی شاید	جز چنین خرج در مکافاتش
الخبیثات للخبیثین	والخبیثون للخبیثات ش

روزی بوی رسیدم و گفتم کل والعنج فرد

پدر بحیله همیسازد از حلال و حرام	پسر همی خورد از فسق و میکند دشنام

حکایت وقتی بسر تربت شیخ المشائخ مجذوب الشوق شیخ حیدر زادی
رحمة الله علیه بودم مرا با حیدری مناظره افتاد گفتم خدا و پیغمبر فرموده اند که آلت را

۱ میمون بفتح میم اول و ضم میم ثانی خجسته و مبارک و نامرد و در فارسی بمعنی بوزینه ۱۲ بهمان
۲ عیادت بمعنی بیمارپرسی کردن ۱۲
۳ نقیض بفتح نون بمعنی شکننده و فرق در نقیض و ضد آنست نقیض آنکه نه جمع شوند و نه معدوم چنانکه حیات و ممات و ضد آنکه جمع نشوند
۴ دق مخفف بمعنی
۵ معلوم و قیاس است

از زکوٰة[۵۱] ایشان خیر لاحق نمیشود چه سادات را زکوٰة گرفتن نشاید گفتم

اندیشه مدارید که امیر ازین سادات نیست که او را زکوٰة نشاید گرفت قطعه

زکوٰة و عشر فرزند نبی را (چهلم حصه از مال ۱۲)	نمیشاید که از اوساخ[۵۲] مال ست
امیر ما ازین قوم ست کورا (کرا ۱۲)	زکوٰة و عشر بی شبهت حلال ست

حاضران مجلس بخندیدند و خبر بسادات شهر رسانیدند سید اجل از خویشان این

ضعیف بود بحکم پیوستگی من با خاندان ازمن برنجید که چرا در اول اعلام[۱۲] (بزرگ ۱۲) ندادی تا

با حضار[۵۳] (یعنی من ۱۲) فرمود و از حال وی تفحص[۵۴] (ریشه داری ۱۲) و سرش تراشید و خرقه پوشانید (اطلاع ۱۲)

حکایت در حدود ماژندران[۵۵] معلمی (کنج و کاو ۱۲) بود وی را دیدم که جماعتی اطفال در پیش نشانده

بود و قرآن خطا می آموخت گفتم ای بی معرفت تعلم[۵۶] نکرده تعلیم چگونه میکنی مثنوی

آنکه قرآن نکو نمیداند (الفبا ۱۲)	طفل کی پیش او نکو خواند (دیگران ۱۲)
چون تو قرآن همیکنی تلقین	حرف حرفت همیکند نفرین
بیم آنست باچنین الحان[۵۷]	که زتازی برون برد ایمان (عربی ۱۲)

گفت درین حدود به از من کسی نمیخواند گفتم مگر همه را دهان دریده اند و زبان بسته

ولبان بریده و دندان شکسته (ماژندران ۱۲) قطعه

در آن نفس که تو قرآن بصوت میخوانی (آواز ۱۲)	فرشتگان همه فریاد میکنند که بس
نفس قبول کن و بعد ازین مخوان قرآن (ترا ۱۲)	وگرنه از تو فرشته کند قبول نفس (ادای همه ۱۲)

حکایت طبیبی را دیدم در شهر گنجه[۵۸] که دعوی طب میکرد و هیچ نمیدانست و با جهلی

---

۵۱ زکوٰة بفتح اول معجمه و در رسم الخط این لغت را بصورت واو نویسند

۵۲ چهلم حصه از مال و دهم حصه از نان

۵۳ یعنی من

۵۴ ریشه داری

۵۵ ماژندران بفتح اول و سکون ثانی و ضم ثالث و سکون رابع و ضم خامس و سکون سادس و در آخر نون

۵۶ معلم بالفتح اسم آلت از تعلیم

۵۷ الحان جمع و بمعنی لحن چرکین و ریم

۵۸ گنجه بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و در آخر هاء

حکایت ترکمان[۵۱] زاده بود در سمرقند شانه تراش بغایت مفسد و نابکار و قلاش[۵۲] نام شهر[۱۲] در شهر شانه تراشی میکرد و ستایش می نمود قطعه

تا زبان چرب دارد از تو حریف	چرب دارد به پرسش تو زبان
ور ازو یک نواله فوت شود	میکشاید به ننگی تو دهان

تا بعد از مدتی کسب وی بخرج وی وفا نکرد وی را قرض بسیار بر آمد بیچاره از قرضخواهان بگریخت و با جمع صوفیان آمیخت و بخراسان افتاد و شیخی بنیاد نهاد بعد ازان که بکیان آمدم او را دیدم گیسو نهاد و شجره[۵۳] برداشت و سیادت بر خود بسته و در میان علویان[۵۴] نشسته آستین وی گرفتم و کشیدم[۱۲] و گفتم قطعه

آخر ای بی نیاز بد گوهر	نابکار و معاند و مغوی
پدرت ترکمان و مادر چشت	در میانه تو چون شوی علوی

گفت از کنار جوی ماهان که گذشتم غسل آوردم و موی فروگذاشتم و کسی که مرا دید علوی پنداشت گفت السلام علیک ای امیر سید بعد ازان در شهرها گردیدم و شجره ها بخریدم قطعه

کی توان شد بسیرت سادات	گر بصورت توان شدن مانند
بید میوه نیاورد هرگز	شاخ طوبی اگر کنی پیوند

اکنون مروت آنست که ازین حدیث در گذری که من در میان مردم شرمنده نشوم و من روزی بخدمت مولانای عماد الاسلام آمدم او نیز آمد و شجره عرض کرد و شکایت احوال قرض خود مولانا فرمود که در شهر ما طائفه بزرگان هستند که

---

۵۱ ترکمان بضم فوقانی نام قومی از ترک که گروهی بوده از فرزندان نوح علیه السلام و بیشتر ایشان سپاهی و فداییان برای معنی خود آمده استعمال کرده اند

۵۲ قلاش بفتح قاف و تشدید لام و آخر شین معجمه نام دنگ و مفلس و بی خرد و بیهوده

۵۳ شجره نسب نامه را گویند مشایخان اسماعیلیان خود شجره ترتیب نوشته بعضی سلسله را بنام علویان نشانند

۵۴ علویان بمعنی سادات و علوی بمعنی مصطلح اولاد حضرت علی کرم الله وجهه که از اولاد حضرت فاطمه رضی الله عنها باشند و اضافیان الالقاب

حکایت وقتی در ولایت باختر مرا با کسی دعوی افتاد و فتوی پیش مفتی بردم گفت پنج دینار م بده تا جواب بنویسم چاره ندیدم و زر دادم و جواب گرفتم بعد ازان گفت معذورم دار که ازان از تو چیزی طلبیدم که هر سال از تمغای این راه پنجاه دینار بمن میداد امسال نرسیده است نهایت مقل الحال ام گفتم رباعی

نه عالم ست نه مفتی مزور ستبیار — با آستین فراخ و بطره دستار
امین مفتی ملت درین چگونه بود — امام باج ستان و فقیر تمغا خوار

حکایت یکی از سادات ولایت ما در خدمت مخدومی ملک الاسلام معز الدنیا والدین زیدت ملته و سلطانه تظلم عرضه میداشت که فلان ده را که ابو علی سمجور بر اولاد وقف همیکرده است و امروز نوبت آن بحکم ارث بمن رسیده است فلان امیرزاده که حاضر ست ناحق متصرف ست حکم فرمایند تا بمن تسلیم نماید و از من شهادت طلبید ملک چنین فرمود که آنچه معلوم دارید بگویید گفتم که سید مرد بزرگ ست و از ولایت ما ست و از سیادت آباو اجداد صحت نسب او ما را معلوم ست چون شهادت بدین نسق ادا کردم حاضران بخندیدند و سید برنجید چون بخلوت برفتیم سید با چرا آغاز کرد که بگوی که ده وقف اولاد ست و سید از ورثاست گفتم این ده که می پرسی پیش من مجهول مطلق ست چگونه بوقفیت آن گواهی دهم و بر تقدیر معلوم بودن وقفیت چون آل سمجور سید نبوده اند چگونه گویم که امیر سید از ورثاست و اگر از طرف ما در دعوی میکنی پسر دختر باحتیار مذاهب مطلق در اولاد داخل نیست

۴۷ باختر بفتح و دو ده بیخ شرقی آخر ست کلانی بیش مغرب پنج محاذی و لفظ باختر مخفف باد اختر ست و اختر آفتاب را گویند و باد را از آن اختر آگویند و بیخ ملک خراسان و ماوراء النهر ست ۱۲ منه

۴۸ مقل الحال بضم میم و فتح قاف و تشدید لام ۱۲ منه

۴۹ شبیار دو واو معدوله و یای تحتانی ساکن و راء مهمله ۱۲ منه

۵۰ باج بمعنی خراج زیرا که پادشاه غالب از مغلوب میگیرد و زیرکه از سودا گران بطریق محصول می ستانند ۱۲ منه

۵۱ تظلم الیه از پیش او کسی فریاد کردن ۱۲ منه

۵۲ وقف بفتح واو و بیخ آنچه در ملک کسی باشد آنرا برای خدا گذارد ۱۲ منه

مالِ یتیم[۵۱] برده جمله بفرع — بر غوی[۵۲] محض و نام کرده بشرع
چون تو خر با بری بدوستان — حکم یابی بکار نخلستان

حکایت خطیبی خطبه میخواند و در خطبه خطای بسیار میگفت و فرو می ماند بر مضاف وقف لازم شمردی و در مضاف الیه رفع واجب داشتی یکی از اصحاب گفت باوجود چندین فاضل جاهل را بدین مهم نصب کردن مناسب نیست گفتم در فرو ماندن او عذری گفته ام گفت چیست گفتم قطعه

فاضلی گفت کین خطیبِ شما — بس فرو ماند و خطا خواند
گفتم ای خواجه در فرو ماندن — عذرِ او جمله خلق میداند
زانکه هر حرف کان برون آید — از دهانش بیخ[۵۳] همی ماند
این مثل خود شنیده که همی — خر به یخ گر رسد فرو ماند

حکایت قاضیی را دیدم که از مدعی رشوت میگرفت در عوض آن عصا و مصلی[۵۴] باو میفروخت و او باز بوی نخشیدی گفتم قطعه

ایکه از تزویر[۵۵] و حیله میکنی — بر مزاجِ خود حرامی را حلال
هیچ میدانی که علّامُ الغیوب — عالم ست ای غافل از تغییر حال

قطعه

نعوذ باللّه از قاضیانِ ظالم طبع — که در فسادِ فرعون می برند سبق
همیکنند به تزویر هر زمان بر خلق — هزار ناحقِ حق و هزار حق ناحق

[۵۱] یتیم بفتح الف و سکون ی تحتانی و فتح ت و کاف بمعنی تنها و بیکس و یتیم بکسر ی و سکون ت بمعنی پسر که پدرش مرده باشد و در باشد ۱۲
[۵۲] غوی بفتح غین معجمه و کسر واو و تشدید یا بمعنی گمراه و ضال ۱۲
[۵۳] بیخ بتحتانی مفتوح و خای معجمه و فوقانی و بیخ و برف بهم میرسند که برف مثل غبار
[۵۴] مصلی بر وزن معجون موضعی باشد که نماز در آنجا گذارند و مصلی بکسر میم و فتح لام و تشدید یا بمعنی سجاده و فرش نماز و پوستین و پلاس نیز آمده و مصلی بفتح میم و سکون صاد و فتح لام و تشدید یا بمعنی عصا و چوبدستی که پیران بر آن تکیه کنند و مصلی بکسر میم و سکون صاد و فتح لام و تشدید یا بمعنی سجاده و فرش نماز و پوستین و پلاس نیز آمده ۱۲
[۵۵] تزویر بر وزن تحریر بمعنی حیله و مکر و فریب و ریا و سالوس و دروغ و بهتان و افترا و ناراستی و کژی و کژدلی و کژرائی و کژروی و کژکاری و کژکرداری و کژکردگی و کژکردی و کژکرداری و کژکردگی و کژکردی و کژکرداری و کژکردگی و کژکردی ۱۲

از انکه شیخی عبارت از علم است و دانشمندی عبارت از علم و فسق مبطل عمل است نه مفسد علم چون ایشان بیرون آمدند همه عالم بودند و شما را شیخی بر باد رفته باشد قطعه

عالمِ فاسق اگرچه ناقص ست — یک کمالش هست از ذاتش مقیم
بجاهل بدکار را پیوسته است — جهل و فسق او و نقصان عظیم

آخر الامر معترف شدند و انصاف دادند و شکرانه بگردن نهادند

حکایت یکی از متنعمان در دعوت تمغاچی از قدح نقره کوب شربت نمیخورد گفتم اجتهاد شیخ خطاست شربت حرام در قدح نقره کوب مکروه نباشد تو علاوه قطعه

شنیده که چه گفت ست حیدر کرار — بنظم تازی غرا مناسب ایشان
چو قحبگان که بتمغای فرج میوه خورند — دهند صدقه به بیچارگان و مسکینان

حکایت روزی بمحکمه قاضی بودم مدعی میگفت ای قاضی چون از هر یکی پانزده دینار گرفتی و دراز گوش بکه میدهی بعد از قیل و قال بر ان مقرر شد که به پانزده دینار صلح کنند و دراز گوش بمن دینار درمیانه بقاضی فروشند بحمت رشوت نخشم از محکمه برخاستم و گفتم رباعی

قاضی که خدا ز چشم تو یارم باد — وز فتنه تو همیشه زنهارم باد
پیش تو مباد با کسم دعوائی — ایزد ز قضای بد نگهدارم باد

حکایت قاضی بود ظالم چنانکه همیشه منقار شاهین ظلم او چون زاغ و زغن بمردار نگران بود و پله ترازوی قضای وی بحطام حرام گران

مثنوی

قاضیِ همچو ترکِ تاتارے — سر ورِ قاضیان فی النارے

۵۱ یک کمالش هست الخ یعنی کمالات علمیه عالم فاسق بجای خود است و جهل و فسق او نقصان عظیم

۵۲ ای آخر الامر الخ در نقره خوردن اختلاف است بعضی حرام گویند و بعضی مکروه و بعضی جایز و اصح حرمت است

۵۳ تمغاچی ترکی است بمعنی خراج گیرنده و نقره کوب شناخته و نقره سنج گیرنده و بعین معنی تمغاچی گویند

۵۴ حیدر کرار لقب جناب امیر المومنین علی علیه السلام است

۵۵ تمغا بالفتح فوقانی و غین معجمه بمعنی مهر و نشانی و داغ کردن است بر ران اسپ و غیره

۵۶ شاهین طائر لذیذ است شکاری معروف و بفارسی چوب ترازو و غیاث اللغات

گفتم ای بی حفاظ (ای بی احتیاط ۱۲) رخصت ایشان سبب دفع جرح[۵۱] ست و خلافت ایشان واسطهٔ (مراد پیروی ۱۲)
نجات و فرح[۵۲] اوقاف[۵۳] (ای علما ۱۲) منجور ند حق ایشانست نه وجه سفرهٔ درویشان (ست ۱۲) برود داد تصوف بده
و از سر تصرف درگذر که شیخ مارحمه الله در آداب المریدین (نام کتاب ۱۲) آورده است که باید درویش
در خرقه[۵۴] (جامهٔ کهنه ۱۲) چون مرده در کفن باشد نه چون تیر انداز در جوشن[۵۵] اگر حال تو نه برین منوال (دوشین حال ۱۲) است
ترا مرقع پوشیدن و بال ست چون لجاج[۵۶] از حد برد گفتم انچه در هجو ایشان خواندی همدرین (ای علما ۱۲)
قصیده است که در حق شما گفته ام و مناسب احوال شماست (عذاب آن ۱۲) (مذرف ۱۲) قصیده

ازین گروه چو نمرودیان ازرق پوش (کبود ۱۲)	که گشته اند چو فرعون غرقه اندر نیل (دویل نام دریا ۱۲)
همه حکایت شان کذب و لابه و سلوس (خوشامد ۱۲)	همه ولایت شان کفر و بدعت و تضلیل
مجوسی اند بباطن بظاهر اسمعیل[۵۷] (قوم کافران باشند ۱۲) (نام پیغمبر ۱۲)	یهودی اند بمعنی بصورت اسرائیل[۵۸] (نام پیغمبر ۱۲)
گواه باطن شان فعل ناپسندیده	مثال قصهٔ گاو و حکایت عامیل

همین که این را بخواندم دشنامم دادند دست بر آوردم و دامن یکی از ایشان بگرفتم (ای قصیده را ۱۲)
و سرش بر زمین زدم و یاران درمیان آمدند و هر دو را بکنار کشیدند چون غضب ما
بنشست دیگری بما جرا برخاست که اگر آن سکه به بود تو چرا درین لباس آمدی (کوچه و طریق ۱۲)
گفتم تصوف و دانشمندی بخرقه و دراعه نیست بلکه بعمل و علم ست (نوعی از جامهٔ مشایخ ۱۲) فرد

برو بعلم و عمل کوش هرچه خواهی پوش	مباش غره تبزیین چیره و دستار

چون این ما جرا بپرداختند جمع دیگر این سخن در انداختند که ما دائره و دهل دانشمند انرا
در مجلس فسق میدیدیم گفتم شما آنجا بودید گفتند آری گفتم ترجیح را سبب معلوم شد (احوال ۱۲)

---

۵۱ جرح بفتح جیم تنزکا طعن کردن در گواهی و عدالت کسی را و خرده کردن و کسب کردن و بالضم خستگی و زخم ۱۲ منتخب

۵۲ فرح در آخر بجای حطی شادی و شادمانی و سرور ۱۲ غ

۵۳ اوقاف مالهائیکه بر فقرا وقف کرده شود ۱۲ غیاث

۵۴ جوشن بفتح جیم علی وزن مشمش معجونیست از لباس جنگ مخصوص که در آن حلقه ها باشد مانند زره آهن می باشد ۱۲ ع

۵۵ لجاج بفتح لام و جیم بمعنی عناد و ستیزه ۱۲ ع

۵۶ اسرائیل نام یعقوب پیغمبر علیه السلام ۱۲ ع

ویزید خوانی بیک روز پنجاه صوفی در سد و به پنجاه سال یک دانشمندی قطعه

نام ۱۲ ای بسیار ۱۲ ای عالم ۱۲

برد کرفوطه و بر عانه پشم	یتوان شد بصوفیان مانند
بمعنی زیر ناف ۱۲	
پنجهل سال خون بباید خورد	تا تو گوئی که مرد دانشمند
	ای عالم بزرگوار ۱۲

کار بصورت آرائی و خود نمائی نیست چرا سر بگریبان جهد و در فروبری و انصاف بجهل و غرور خود ندهی

نادانی ۱۲

حکایت قطعه

ضمناً تمثیلاً ۱۲

شنیده ام که حکیمی مگر بشیشه گری	در از ریش همیگفت پند من بپذیر
ترا که خانهٔ شیشه ست جنگ سنگ مکن	ترا که ریش دراز ست ریش کوسه مگیر

ظاهر تو بتصوف عباد و باطن تو در تصرف عناد بدانکه تا مرد از ظاهر و باطن یکسان

دشمنی ۱۲

نباشد در کمالیت عقل انسان نباشد قطعه

آن رنگ و بوی چیست که بر خویش بسته	خرقه بسوز و دور بکن طیلسان ز دوش
بی طیلسان و خرقه تو ان رفت راه دین	رو مرد راه باش و قبا و کلاه پوش

چادر ۱۲

گفت صورت بمعنی ایشانند که منکر حال درویشانند بصورت صاحبان سکینه و بمعنی سینهای پر کینه نه ایشانرا حسن اوصاف و نه عقیده در راه دین صاف اگر از قاف تا قاف

عداوت ۱۲

اوقاف یابند بگیرند و بدرمی صد خون ناحق کنند و بزّاز حرام بدری حلال مطلق قطعه

جامه فروش ۱۲ بقچه ۱۲

بهر طریق که ممکن بود نمیکوشند	که میکنند بتلبیس مال خلق سبیل
دراز کرده باوقاف هر یکی پنجه	چنانکه در پی ارواح خلق عزرائیل
همان کتاب کشان معطّل از دانش	فروتر از خر عیسی که میکشد انجیل
	نام پیغمبر که بسواری خر رفته اند ۱۲

۹۱ گریبان فرو بردن ۱۲ نادم و منفعل شدن ۱۲

۹۲ گوسه بعد از مجهول کسی که بعد از وقت بآمدن رسید موی ریش فروهشته

۹۳ باشد الا بمیان ۱۲ طیلسان بفتح طا ای مطبقه و بسکون تحتانی حرکت معرب تالسان و بحرف لام بعد سین نوعی از ردا و فوطه سر بران و مفتیان و قاضیان بر دوش اندازند ۱۲ منتخب

۹۴ اوقاف بفتح الف ما لها یکه بر فقیر و مزارات وقف کرده باشند ۱۲ منتخب

۹۵ تلبیس بفتح تا بمعنی فریفتن فوقانی بر وزن تفعیل بمعنی جامه پوشیدن و بمعنی کار دو رنگ مجازاً مستعمل چرا که آدمی از مکر و فریب اراده خود را می پوشد ۱۲

گفت نی نی نشان صورت پرستان نی نشان آمد

مجاور[۹۱] بود با التفات[۹۲] نکرد درویشان همه یکبار زبان انکار دراز کردند و صحیفهٔ مذمت باز و بتفصیل و اجمال شرح افعال و اعمال ایشان نمودند مثنوی

مفتیانی که وقف مفت کنند	سه طلاقه بحیله جفت کنند
قاضیان نیز از پی دِه نیم	حق بیوه خورند و مال یتیم
واعظانی که از برای حطام[۹۳]	ظالمان را نهند عادل نام
راهدانی که بهر آوازه	خانه سازند پیش دروازه
اینچنین قوم اهل دین باشند	لاجرم عاصیان چنین باشند

گفتم اعتراض مکنید که عالمان نائبان مصطفیٰ اند و گزیدگان حضرت خداوند و سبب خلاص و نجات و الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ[۹۴] فرد

نبرد اهل معنی علم نورست	وگر باشد عمل نور علیٰ نور

یکی گفت علم بی عمل باطل ست و سعی در تحصیل آن بیحاصل کور را از چراغ دار چه سود و رنجور را از طبیب بیمار چه فائده قطعه

کسی کو علم دارد لیک با علم	ندارد راه شرع و شیوهٔ دین
سگ اصحاب کهف روزی چند	خر نوح از مصاحبت نشد

گفتم که مگو که مداد عالمان از خون شهیدان به است و خواب ایشان از نماز زاهدان فرقه که پیغامبر فرموده است صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نَوْمُ الْعَالِمِ عِبَادَةٌ تو بدین دلق رنگین و مرقع پشمین خود را جنید و بایزید دانی و عالم را ابن زیاد

---

۹۱ مجاور بکسر میم همسایگی کننده و مقیم زرگان ۱۲

۹۲ التفات بگوشه چشم نگریستن ۱۲

۹۳ حطام بضم حای حطی و طای مطلقه مجازاً بمعنی اندک مال دنیا و در لغت ریزهٔ کاه و چه مال دنیا بمقابله درجات اخروی بعوض انسان که اشرف المخلوقات حکم ریزهٔ کاه دارد بمقابله

۹۴ خبر من ع ترجمه فرمود خدا بلند گرداند آنانکه علم دارند و بلند گرداند آنانکه علم دارند و آنانکه علم دارند افتخار کنند بایشان از علم افتخار کردن

۹۵ فرد یک مصرع ولی معطوف بر مصرع سابق بلفظ واو ۱۲

۹۶ خطاب عالم عبادت ۱۲

سگ فوج سگ زبون ولی جرات ۱۲

باوی میگفت مرا همه سال با تو آویخته از صحبت میگریزم و نمی نالم یک ساعت که ترا از من
آویخته اند این فریاد و اضطراب چیست تبسم کنان را از خنده غش آمد و مرتبه وی بالاتر فرمود

حکایت منظوم

اشتری دید شغالی روباهی — هر سه کردند اتفاق سفری
ناگهان یافتند یکیا نان — بی توقف میان را بگذر
از سر مکر و زرق گفت شغال — او خورد نان که از همه بهتر
یاد دارم که نوح کشتی را — می تراشید و بود مش یاور
گفت روبه که هست بر یادم — که خدا کرد خاک آدم تر
سر فرو داشت اشتر و برداشت — قرص را از زمین گفت نگر
با چنین هیکل و توانائی — دوش وی زاده ام من از مادر

باب شانزدهم در لطائف و ظرائف مردم

دانشمندی را مثال حکومت نوشتند مولانای ملک اعظم گفتم قانون کتابیست از اعلی ما دونی
آمدن آتشی گفت این خلاف اصل ازان برخاست که از پایه معلم علم بمقام حکم آمد قطعه

مرد عالم هست در دین پادشاه — مومنان در پیش او خیل و حشم
از حمایت ملک دین را امید هست — تا نشود در کار دنیا محتشم

حکایت

وقتی از لباس تصوف بیرون آمدم و در میکده تصرف درآمدم با جمعی
درویشان بتربیت شیخ برهان الدین کوفی رحمة الله علیه رسیدم دانشمندی آنجا

۴۷ انطراب بضم اول پریشان حال شدن و خلل افتادن در زبان و در بیان و طپیدن دل از ترس و بیم و لرزیدن اعضا از آن با کلمه گرد و اضطراب شیدن و گردان و دادن و انگشتان و رعشه و تپیدن و امثال هم استعمال کنند ۱۲

۴۸ غش بفتح اول و ثانی و تشدید ثالث مغشیان و بیهوشی و بیخودی و ضعف و سستی و بیحالی و غشی بفتح اول و ثانی و تشدید ثالث و یای مجهول بمعنی غش است و غشیان بیای معروف و نون بمعنی غش و ضعف و بیحالی و بیهوشی و بیخودی و غشیان یا و ضعف کردن و غشی کردن بمعنی غش کردن و بیحال شدن و بیهوش شدن و بیخود شدن

برون آمد یکی مردِ معلّم — گروهی کودکان باوی ملازم

ظریفی[۵۱] گفت اینها درچه کارند — چهاگویند چون عقلی ندارند

معلّم گفت چون وقتِ عذاب[۵۲] ست — دعای این جماعت مستجاب[۵۳] ست

ظریفش گفت ای قولِ تو مقبول — بگویم با تو قولی نیک معقول

اگر ایزد دعای شان شنودی — معلّم در جهان کی زنده بودی

حکایت شنیده ام که مردِ بزّازی بود دختری و زنی داشت که همچنان روزی بدکان رفت کلید فراموش کرده آمد و کلید از زن میطلبید زن پند داشت که تقاضای چاشت[۵۴] میکند گفت دختر را که برخیز و آتش برافروز که پدرت از دکان گرسنه آمده دختر پند داشت که ما جرای نکاح میرود گفت ای مادر شوهر چه کنم مرا خدمت تو می باید

بیت

هر که چیزی دوست دارد باشد اندر فکر آن — تشنه در سودای آب و گرسنه در فکرِ نان

حکایت شنیده ام که ترکمان[۵۵] کرمانی هر کسی را از ائمهٔ مکانی تعیین کرده بود بجهت تاخیر و تقدیم که وَفَوْقَ کُلِّ ذِی عِلْمٍ عَلِیْمٌ[۵۶] مولانا ای بدر الدین مقدم بالای اشرف سنجری می نشست

بیت

شرفِ آدمی چو از هنر ست — هر که والاتر ست بالاتر

روزی اتفاق بر عکس افتاد بدر الدین منفعل شد ترکمان پرسید که موجب انفعال چیست اشرف گفت که با جازت مثلی بگویم ترکمان اشارت فرمود گفت

در شهرِ سیستان وقتی میگذشتم شخصی را خصیه آونخته بودند فریاد همیکرد خصیهٔ وی

---

۵۱ ظریف بفتح ظای معجمه خوش طبع و زیرک ودانا ۱۲ غ

۵۲ ای وقت قحط است که یکی از عذاب الهی است ۱۲

۵۳ مستجاب بفتح میم و فتح فوقانی مجازا بمعنی مقبول ۱۲ غ

۵۴ چاشت طعامیکه بوقت چاشت که پگاس روز بر آمده باشد میخورند ۱۲ غ

۵۵ ترکمان بضم ثمناه فوقانی نام قومی از ترکمان ۱۲

۵۶ ترجمه وفوق کل ذی علم علیم خدای تعالی را بالا خدای دیگر است ۱۲ منه

۵۷ ای مولانا ای بدر الدین شنشست ۱۲

برگرفت و راه در گرفت کور از قفا روان و فریاد در گرفت کور دیگر از خانه بیرون آمد
و پرسید که چه بیداد رفت که چنین فریاد میکنی قصهٔ حال بگفت کور دوم گفت زهی
نادان که توئی همچو من زر در کلاه می بایست نهاد قصاب بچه کلاه از سرش ربود بیت

بدان قدر که توانی جفا مکن بکس	که زود باشد کانرا ازو جفا ببیند

کور سوم آمد صورت حال بوی گفتند گفت هر دو نادانی کرده اید همیان از تو
جدا نشود و کلاه از سر نیفتد از من بیاموزید اگر زر دارید در پیش خر قرقره دوزید
قصاب بچه کارد بر شکم کور سوم زد زرها از خرقه فرو ریخت قصاب بچه زرها بچید
و بگریخت و میان ایشان عربده انگیخت و خصومت افگندند و بشهر نهادند قصاب بچه
بر در دروازه بایستاد کوران رسیدند موجب پرسید و گفت بیائید تا شمار پیش قاضی
برم در پیش ایستاد و ایشانرا بکوی قصابان سر راست کرد سگان چون کوران را دیدند
فریاد بر آوردند و پیش دویدند کوران عصا کشیدند سگان ایشان را بر گرفتند
و سر و پای بر هم دریدند قصاب بچه صرهٔ هزار دینار بر داشت و کورانرا چون
سگ قصابان در انتظار زر بگذاشت و حصهٔ خویش از ین قصه برداشت قطعه

ناتوان بر قوی چو حیف کند	مثلی گفت بو علی سینا
همچو موری بود که در راهی	چه کند بحر مردم بینا

نکتهٔ مثنوی

بعهد ما تقدم در نشابور	اگر قحطی فتاد از عهد ما دور

گرچه در زندان و کُنج خانه‌ئ | اگر برون آئی بیقین دیوانه‌ئ

مثل مولانا قطب الدین از اَحوَلی پرسید که راست ست که احول یکی را دو می بیند گفت راست ست بدلیل آنکه مولانا را چهار پای می بینم مولانا خجل شد **قطعه**

بنا آزموده مده در سخن | عِنانِ تمکن بروزِ نخست
که بسیار باشد که صادر شود | زمرد شکسته حدیثِ درست

حکایت آورده اند که در شهرِ بصره دسته کور بودند بغایت عور و بی نوا هر سه باکدیگر گدائی میکردند و همه شکایت از بی نوائی می نمودند روزی بدروازه رسیدند قصّاب بچه ایشانرا بدید و ترحّم کرد و یک دینار بدیشان داد که نیم دینار بمن دهید و نیم دینار خود خرج کنید کوران چون زر بدست دیدند فریاد برآوردند که یک دینار بوی دادیم که فلوس باد هد زر از مفلسان برد و عربده کردند القصّه جنگ بالا گرفت **شعر**

منه پای بر مورکان بی رهیست | مکن جنگ باکوردلان ابلهیست

مردمان جمع شدند و بر جوان ملامت کردند و از بهر کوران یک دینار دیگر غرامت گرفتند قصّاب بچه دو دینار بداد و سر در پای کوران نهاد تا بصحرائی رسیدند هر یک بخرابه خزیدند آونیز باکوران در خانه درآمد منزلی دید چون دیدهٔ مور و مسکن تاریک چون خانهٔ گور بهر در و دیوارش عنکبوت پرده بسته کور چون خانه خالی دید همیانی از خاک برکشید و سر آن برکشاد و همیان در دست گرفت جوان همیان

صوفئی را طبیب درطب گفت | که مخور گوشت ای به تب محرور
گفت اگر داشتیم و میخوردیم | نشدی هرگز این چنین رنجور

حکایت مولانا قطب الدین شیرازی گفت وقتی در مصر قاضی بودم زنی از شوهر بشکایت آمد که مرا نفقه نمیدهد و شب بر من نمی خسپد مرد را طلب کردم گفتم هر روز یک من نان بزن بده گفت دو من بدهم گفتم نیم من گو بده گفت یک من بدهم گفتم هر روز یکبار بخواب گفت دو بار خفتم روی بزن کردم و گفتم چه گله داری گفت ای مولانا این همه که میگوید بر ریش تو میخندد

قطعه

چه شوی غرّه با فسوس کسی | که همه عمر با و افسوس ست
ریش خندیست گر انصاف دهد | ور مراعات کند سالوس ست

حکایت در عهد ملک العالم صاحب الخیرات ملکی روزی طاب ثراه شخصی دعوی پیغمبری کرد و گفت جبرئیل بمن می آید و از احوال خبر میدهد گفتند او را بقتل آرید ملک فرمود که او را بدار الشفا برید و مراعات کنید که دماغ او فاسد شده است چنان کردند بعد از مدتی ملک بدار الشفا آمد او را دید که رنگ عاقلان گرفته و از دیوانگی بفرزانگی و از بیهوشی بهوش آمده ملک پرسید که جبرئیل تو می آید گفت آری گفت چه میگوید گفت میگوید که نان میده و آش حرب و شربت لطیف یافته زنهار جایگاه نگاهدار

مثنوی

هر کجایی زحمتی آتش ست و نان | مغتنم داری برادر آن مکان

بعد ازان گفت[۵۱] چه پیشه داری گفت فقیهم گفت چه گوئی در مسئلهٔ که کسی گوسفندے
بفروخت مشتری هنوز بها تسلیم نا کرده او را بخانه می برد بغره[۵۲] افگند و بر چشم کسی زد
نابینا شد دیت بر که باشد گفت بر بائع از انکه مشتری را چرا اعلام نکرد که مرد بر این
گوسفند منجنیقی نهاده اند که از زخم آن مردم کور می شوند مامون و حاضران بخندیدند
واورا تشریف داد و اعزاز نمود قطعه

ای بسا کس که باو در نگرے	در دل آری که بسے نادانست
چون در آید بفصاحت بپشیت	هم تو گوئی که به از سحبانست[۵۳]

حکایت شخصی را گفتند که کاغذ بنویس گفت پایم درد میکند گفتند
مانع چیست گفت بموضعی که نویسم بغیر از من هیچکس نتواند خواند
هر آینه مرا طلب دارند پس در پای مانع باشد قطعه

خطِ نا مطبوع خوبان دیده ام	خطِ بنده زان بتر باشد هنوز
غیر بنده کس نیارد خواندنش	هم بشرطِ آنکه تر باشد هنوز[۵۴]

حکایت آورده اند که حکیمی رنجور شد جمعی بعیادت او آمدند و بر نشستند حکیم
ملول شد یکی ازان میان گفت مارا نصیحتی گوی گفت اگر بعیادت دیدم بر نشینید قطعه

اگرچه هست عیادت ز راه دین سنت	ولی عذاب گرانی ست از مسلمانی
سبک بگوی دعائی و سورهٔ بر خوان	ببر بفاتحه از سر شر گران جانی

بحر دیگر

۵۱ ای پرسید مامون رشید ازان شخص طویل اللحیه
۵۲ بره بفتح موحده وسکون بین مهمله بمعنے نر گین گوسفند وآهو و شتر که بهار سے پشک آید
۵۳ سحبان بفتح سین مهمله وسکون حای حطی و بای موحده نام مردی بغایت فصیح
۵۴ ای وقتیکه خط من از نمی آید و تر باشد خوانندگان می توانند خواند و بعضے خوانده شدن حرف نوشته شود
۵۵ عیادت یکسین مهمله بیمار پرسی
۵۶ نصیحت بالفتح

حکایت از مولانای صدر شریعت رحمة الله علیه پرسیدند که در علم رمل
چه گوئی گفت چه گویم در علمی که لحیان سعد و نقی الخذ نحس باشد **فرد**

مردم عاقل نگوید فی القیاس	گز حریر ساده نیکوتر پلاس

مثل نابینائی در می چند از نهای کتاب از مولانای صدر شریعت بستد
بعد ازان گفت قلب ست گفتم تو چه میدانی گفت ای مولانا ناقد بصیرم **فرد**

هر کرا شد چشم او فارغ ز نور	چشم باطن بیند از نزدیک و دور

نکته سید علی نیشاپوری را گفتند تو چرا از همه کس سوال میکنی گفت علی همیشه جبر میکند **فرد**

من علی ام پس از تو جویم فتح	از علی الجبر کجا غریب بود

حکایت روزی در خدمت مامون از هر نوعی ندیمان سخن میگفتند مامون
گفت ریش دراز علامت حماقت ست گفتند این مطرد نیست ناگاه شخصی پیدا
شد ریش او بغایت دراز بود چنانکه در گردن درویش توبره پیاز فضلات او
حجام را پلاس صد گزی حمام شدی و لقطات او گلخنی را غراره علف صدمنی قطعه

ریش خواجه اگر بیافد کس	مسجد جمعه را پلاس شود
ور بباسم قطات بر دوزند	اندران گور بیقیاس شود

مامون چون او را بدید پیش خواند گفت نام تو چیست گفت ابو القاسم گفت کنیت
تو گفت جعفر خلیفه گفت چه گویمد در حق کسی که نام از کنیت نداند **فرد**

آنکه نشناسد او ز کنیت نام	در صفت هست عام کالانعام

لغت نامه دهخدا

پیش دوید و بگفت ای شاه جانوران ما دو برادریم و وکالۀ گوسفندی میراث[۵۱] مانده است میخواهیم که میان ما قسمت کنی شیر بدین طمع شادمان شد و ایشان[۵۲] را بنواخت[۵۳] و در عقب ایشان روان شد **قطعه**

مباش غرّه بگفتار مردم مکّار — که عاقبت زحدیثش بری پشیمانی
یقین که دشمن خونخوار مهربان نشود — بهیچ وقت نیاید زگرگ چوپانی

چون نزدیک باغی رسیدند یک روباه گفت من بروم و خبر گوسفند را بیارم رو به برفت و به انگور خوردن مشغول شد ساعتی برآمد روباه دیگر گفت برروم و از وی خبری آرم مصلحت باشد شیر گفت نیکو باشد چندانکه بر سر دیوار رسید آن دیگر او را بدید بزودی و دید هر دو باتفاق رو می بشیر آوردند و گفتند ما صلح کردیم تو از خصومت[۵۴] شد شیر در غضب[۵۵] شد و دیم را بر زمین زد و گفتند زهی قاضی ظالم که از مصالحت خصمان درخشم[۵۶] شود **قطعه**

آن شنیدی که روبهی بر بام — شیر را گفت ای سگ ملعون
گفت اگر رفتی به پنجه من — بنمایم که هست کار تو چون
تو برین بام فی المثل شیری — من چو روباه لنگ در هامون

حکایت محتسب[۵۷] سیستانی[۵۸] را مرد ساده دل دیدم نقل کرده اند چون پدرش وفات یافت از بهر لحدش خشت پخته می طلبیدند بسبب آنکه گور کندن در سیستان از غلبۀ آب متعذر است محتسب گفت که خشت خام نهید که فردا پخته خواهد شد

---

۵۱ میراث بکسر میم و سکون تحتانی و ثای مثلثه مالیکه از میت بورثه رسد ۱۲
۵۲ ایشان را ای هر دو روباه ناخوشش کرد ۱۲
۵۳ نوازش نمود فتح نون خوش کردن و بدادن رسانیدن و تسلیم رسانیدن از ساز و اگذاشتن و آواز برآوردن و با صطلاح کشتی گیران بر زمین زدن ۱۲
۵۴ رفع خصومت و صلح کردن ۱۲
۵۵ غضب بمعجمه و ضاد معجمه خشم ۱۲
۵۶ خشم بمعجمه و شین معجمه غضب ۱۲
۵۷ محتسب نام کسی که امور شرعیه را بر مردم جاری سازد و بر خلاف شرع منع کند و تعزیر نماید ۱۲
۵۸ سیستان نام ولایتی معروف است ۱۲

حکایت دیوانه بود او را شمعون جهود میگفتند بدبهیه گوی عظیم بود روزی قاضی ازوی پرسید که چرا سر برهنه میگردی گفت تا فردا دستار توبه بچاپند من راه صراط را رفته باشم قاضی ازین حدیث بسیار بگریست و عمامه کوتاه کرد **قطعه**

مگر عاقل بداند این حکایت	که دیوانه ازو به در دو عالم
نه در دنیا غم فرزند با او	نه در عقبی حساب سیم و درهم

حکایت مردی بدر مسجد رسید منکوحه اش را با بیگانه در خلوت دید خواست در آید زن گفت لا تدخلوا بیوتا غیر بیوتکم گفت چه کار میکنی گفت لا تسئلوا عن اشیاء ان تبد لکم تسؤکم گفت برون آی گفت من اظلم ممن منع مساجد الله و شنامش داد گفت و ان المساجد لله فلا تدعوا مع الله احدا قصدش کرد گفت من دخله کان امنا مرد عاجز نشد گفت بچه کار آمده گفت که بانو به قرآن خواندن آمده تا ختم کند **قطعه**

بازن اگر کار بحجت کنی	گوی فصاحت ببر از حریر
پای وی از کوی زیارت ببند	تا نشوی زود بدستش اسیر

حکایت دو روباه در دامی افتادند یکی گفت ای برادر بهم کوشیم گفت بعد از دو روز گفت کجا گفت در دکان پوستین دوزی **مصرع**

از چنین دام کجا روی رهائی باشد

حکایت دو روباه در ملاقات شیری افتادند گفتند چه حیله کنیم یکی

---

۵۴ شاید

۵۵ قوله تعالی

۵۶ قوله تعالی

۵۷ قوله تعالی

۵۸ قوله تعالی

۵۹ قوله تعالی

۶۰ قوله تعالی

۶۱ قوله تعالی

۶۲ قوله تعالی

۶۳ قوله تعالی

۶۴ قوله تعالی

۶۵ قوله تعالی

۶۶ قوله تعالی

۶۷ قوله تعالی

۶۸ قوله تعالی

۶۹ قوله تعالی

۷۰ قوله تعالی

۷۱ قوله تعالی

۷۲ قوله تعالی

۷۳ قوله تعالی

۷۴ قوله تعالی

۷۵ ترجمه فرمود خدای تعالی گیست ظالم تر از انکه منع کرد مسجدها که خدا را در آنها پرستش شود حقیقت کند شمارا فتح الرحمن

۷۶ ترجمه فرمود خدای تعالی انکه مسجدها مخصوص برای عبادت نکنید با خدا هیچ یک را فتح الرحمن

۷۷ ترجمه فرمود خدای تعالی سوال مکنید از چیزها که اگر ظاهر کرده شود شما را بد آید فتح الرحمن

۷۸ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید زبانهای خود را مگر از خیر فتح الرحمن

۷۹ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید فرجهای خود را مگر از بر زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۸۰ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۸۱ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۸۲ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۸۳ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۸۴ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۸۵ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۸۶ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۸۷ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۸۸ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۸۹ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۹۰ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۹۱ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۹۲ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۹۳ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۹۴ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۹۵ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۹۶ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۹۷ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۹۸ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۹۹ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

۱۰۰ ترجمه فرمود خدای تعالی نگاه دارید شرمگاههای خود را مگر از زنان خود یا کنیزان خود فتح الرحمن

ابو علی درین علت بتی گفته است یک مصراع فراموش کردم امّا آخر این است

مصراع وَمَا فِی دَاءِ اللّٰہِ کَبُستِینِ دَوَاءٌ **قطعه**

ندانم درد را نورا دوا گفت	چه بودی چون نبودی دانش و هوش
چه خوش بودی نبرد عقل و دانش	که آخر نیز هم کردی فراموش

حکایت ورزیی را در حرب تیری بر سر آمد جراح گفت غم مخور که مغز نرسیده است در زی گفت اگر مرا ذرّه مغز بودی اینجا نیامدمی **قطعه**

کار هر مرد پدید است که در عالم چیست	گو همان کن که سزاوار همان فن باشد
کار درزی سپر و تیر گرفتن نبود	سپر و نیزه او نخیه و سوزن باشد

حکایت دیوانه بود در اصفهان که مردم را می زد که چرا بیک جانب نمیروید و خلقی بوی جمع شده بودند و درین معنی دلیل عقلی نمی شنود **قطعه**

مثلی گفته است در حکمت	مرد دانا ابو علی سینا
پیش نادان دلائل عقلی	چون چراغیست پیش نابینا

عاقلی گفت دیوانه دیگر را بیارید همانا که او فکر کرده جواب بخاطر آورده باشد دیوانه دیگر آوردند گفت زمین چون سپرست بر روی آب اگر همه بیکطرف روند آنطرف گران شود و بگردد این سخن مسموع افتاد **قطعه**

هر جنس را که بینی با جنس خویشتن	گاه خطاب هست بیان و عبارتی
از دیگری دلائل معقول نشنود	در جنس خویشتن بپذیرد اشارتی

حکایت دیوانه

ترجمه و نصیحت بر ۱۲
وردبر دوزانو علاج ۱۲
جراح بفتح جیم و تشدید ۱۲
مهلمه مفتوح بمعنی زخم دهنده وهم کسیکه علاج زخم وغیره کند بروزن فعّال بفتح و تشدید عین بر ۱۲ نسبت بمحور بزازکه پیشه بزاز یعنی پارچه فروشی اختیار کند ۱۲
متن بفتحتین سپر و آنرا شاشه بمعنی مانند و در وصف حال دوراستان و قصه که مشهور شده باشد و حکایت کردن ۱۲ ایضاح مطالب آرزمند ۱۲ منتخب

حکایت امام ابو حنیفه رحمة الله علیه را خلیفهٔ وقت بقضا فرمود گفت من شایستهٔ این کار نیستم تکلیف نمودند پس گفت اگر درین سخن که گفتم صادقم معذور دارند واگر کاذبم مهجور بدین نکته خلاصی یافت قطعه

زبانِ مرد بوقتِ جدال باد شمن — اگر حکیم و گر آبله است خنجر اوست
ز سر حمایت آفت کند زبانِ حکیم — ولی زبانِ فرومایه آفتِ سر اوست

حکایت رشید و طواط اقرع بوده است و منصور خوارزمی اعور روزی رشید بمجلس منصور رسید گل بر سر ساغر نهاد رشید دانست که گل ساغر مراد دارد و بطواط در نقل نظر کرد گفت کور بدست در حال منصور هزار دینار بوی داد فرد

سخن بنزدِ سخندان برابر جان ست — حدیث نیک بجان گر خریدار ارزان ست

حکایت اعرابی از عطار قدری مشک بدزدید او را بقاضی آورد اقرار کرد و گفت چرا چنین دزدی کردی گفت حدیثی دیده ام که هر که چیزی بدزدد فردای قیامت آن چیز را در گردنِ او حمائل کنند فرد

چون دزدیِ من بگردن اندر باشد — به زان نبود که مشک و عنبر باشد

حکایت دیهی ست در کنار نیزد که آنرا خرانه میگویند سید نورالدین جبری بادختر رئیسِ خرانه دعوی میکرد در اثنای آن گفت خرانه بمن فروش دختر در حال گفت فرد

امیر از شریعت کرانه مجوی — نبرد م حدیث خرانه مگوی

حکایت شخصی بعیادتِ بیماری دوستی شد که او را از نو درد میکرد گفت

وشفقت[۵۱] بر خلق وی و کل مسلمانی درین مندرج دیدم دوم النجاة فی الصمة خلاصی از ہر محنتی در خاموشی ست کل حکمت ازین معلوم گشت سوم الصحة فی المخمصة[۵۲] تندرستی در کم خوردن ست کل طب ازین فہم شد نکتہ از حکیمی پرسیدند کہ بلاغت در سخن چیست گفت آنکہ از سر طوماری[۵۳] نکند و از طومار سری نکنند بی ملال خیر الکلام ما قل ودل فرد

سخن[۱۲] ای مختصر[۱۲]	بہترین حدیث کوتاہی ست
سخن[۱۲]	

حکایت در وقتی قاضی ابو یزید رحمة اللہ علیہ عزیمت حج کرد چون بہ بغداد[۱۲] رسید قصد[۱۲] ذکر بلاغت[۵۴] و فصاحت وی پیش خلیفہ کردند او را طلب فرمود و در وہلہ ملاقات پرسید کہ ہل حججت قاضی گفت مرتین یعنی حج گزاردہ گفت دو بار خلیفہ[۱۲] کہ ہارون رشید بود[۱۲] روی ازو بگردانید چون قاضی برفت خلیفہ گفت اگر قاضی عقل داشتے سوال خلیفہ[۱۲] جواب مطابق گفتی من از فعلیت پرسیدم او از کمیت جواب گفت قطعہ بمعنے نوبت[۱۲]

سوال من[۱۲]	چند[۱۲]
چو از تو سوالی کند عاقلے	بیندیش و پس خوض کن در جواب
جوابی کہ با قول سائل بصدق	مطابق نباشد نباشد صواب
	فکر[۱۲]

قاضی با صاحب خویش گفت کہ بلاغت در سخن آن بود کہ من گفتم از انکہ من دانستم خواہد پرسید کہ چند کرت گذاردہ قطعہ

بگو بسیار نزدیک بزرگان	اگرچہ از تو مطبوع ست گفتار
بلاغت در سخن دانی چہ باشد	کلام اندک و معنی بسیار

۵۱ شفقت بفتحات متقاربی شین معجمہ و فا و قاف بمعنی مہربانی و در استعمال فارسیان بسکون ثانی ہم آمدہ ۱۲ غ

۵۲ تخمصہ بفتح میم و سکون خا معجمہ و فتح میم ثانی و فتحہ صاد مہملہ گرسنگی مفرط و سوزش کہ از گرسنگی در سینہ و شکم پیدا شود و بمعنی

۵۳ سر طوماری کنند و از طومار سری کنند مکتوب دراز و صحیفہ

۵۴ بلاغت عبارت از آن ورزیدن کلام ست مقتضای مقام را بشرط آنکہ چہ در فصاحت و چہ در بلاغت

آورد می گفت چگونه گفتم از انکه نجل و کبر هر دو چنانند هر که زر را عزیز دارد او دین را خوار دارد و بر عکس این[۵۱] نیز تو هر دو را یعنی نجل و کبر را جمع کرده قطعه

کبر و نجلند ضد هم دیگر	بحدیث و باتفاق امم
این کرامات بین که چون خواجه	هر دو را جمع میکند باهم

باب پانزدهم در نوادر[۵۲] کلام قطعه

آدمی زینت از بیان دارد	گوهر نخز ورد هان دارد
آدمیت عبارت از نطق است	نه ازین کالبد[۵۳] که جان دارد

گویائی[۵۴] معلوم ست که فضیلت آدمی بر سائر[۵۵] حیوانات بعقل ست و مبین عقل نطق و کمال نطق فصاحت شعر

كَلَامُكَ مَبْنِيٌّ عَلَى كَمَالِ فَصَاحَتِكَ ۔۔۔ فَإِنَّ كَمَالَ الْمَرْءِ تَحْتَ كَلَامِهِ

هیچ کلامی بقرآن نرسید با آنکه فصحای عرب و بلغای ادب در ان وقت بسیار بودند بهذا[۵۶] خطاب شد که فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ یعنی مثل این قرآن بیارید نتوانستند فرمود که اگر خواهید یک سوره بیارید همه قاصر بودند فرمود که فَأْتُوا بِآيَةٍ اگر نتوانید یک آیت بیارید چون جمله عاجز شدند و دست تعدی دراز کردند خطاب شد که

فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ

حکایت[۵۷] حکیمی از ناصلمانی بگردید و مسلمان شد گفتند ترا چه باعث شد گفت سه کلمه که از محمد رسول الله بمن رسیده اول آنکه التَّعْظِيمُ لِأَمْرِ اللَّهِ وَالشَّفَقَةُ عَلَى خَلْقِ اللَّهِ یعنی مسلمانی بزرگ داشتن فرمان خدای تعالی ست

۴۷ یعنی آدمی که دین را خوار دارد
۴۸ او دین را خوار دارد
۴۹ نوادر جمع نادره یعنی غریب
۵۰ خیاث در غیاث الکالب بلام موقوف
۵۱ در بعضی نسخ بجای موصوله
۵۲ قالب بالفتح و بالضم
۵۳ من ابن آدمی را دیدم
۵۴ حیوانات را نفع موصوله
۵۵ نیز گفته اند ۱۲ منه یعنی سائر بمعنی سایر و باقی و دیگر
۵۶ بهذا یعنی بسبب این
۵۷ حکایت یعنی ۱۲ غیاث
۵۸ ترجمه کلام تو مبنی ست بر کمال فصاحت پس تحقیق کمال مرد در کلام ست ای در فصاحت و بلاغت کسی با کلام تو نمی رسد ۱۲
۵۹ ترجمه فرمود خدای تعالی پس بیارید یک سوره مانند آن ۱۲ فتح الرحمن
۶۰ ترجمه فرمود خدای تعالی پس اگر بجنگند با شما پس بکشید ایشان را ۱۲ فتح الرحمن

یک مرغ باشد خواه سردار خواه نی و تو خود این تکلف[۵۱] در همه عمر امروز کرده چون خلیفه
این سخن بشنید وزیر را معذور داشت و بخیل را از مجلس دور کرد

حکایت بشیخ حسن بلغاری[۵۲] رحمة الله علیه سوال رفت که چون است که گوسفند
در هر سال یکبار یاد و بار بیش نتایج نمی دهد و هر بار از یکی تا دو بیش نمیزاید و سگ
هر سال سه[۳] بار میزاید و هر بار که میزاید کم از ده نمیزاید و همه وقت گوسفند را می کشند
و سگ زندانی آفرادگوسفند بچندین مرتبه در شهرها از سگ زیادت ست

قطعه

گر بجای گوسفندان سگ کشند	در دو هفته کس نه بیند زو نشان
چون چنین ست از چه معنی کمتر ست	از تبار او نتیجه در جهان

شیخ فرمود گوسفند را دو خصلت خوب ست یکی آنکه همه شب نخفتد همین که پلنگ[۵۴]
تیز آهنگ صبح پنجه بکشاید گوسپند برخیزد و شبانرا برانگیزد و بعلف خوردن
مشغول گردد و هر گیاه که رسد ایثار دیگری کند و سگ را بر ضد این دو خصلت
بد است همه شب بیدار باشد و با غریبان در پی آزار و چون شیر صبح ظاهر شود بر مثال
فتنه بگوشه خسپد و دیگر آنکه چون بمرداری رسد بخیلی کند و دیگری را نگذارد که موافقت نماید
بدان صفات نیک در گوسفند برکت نهاد و بدین خصال بد از سگ برکت برداشت

قطعه

بخیل را نبود هیچگونه برکت و خیر	نه در معاش و معیشت نه در تبار و کشاد
فرشته ایست که هر صبح و شام میگوید	هزار لعنت حق بر بخیل ناکس باد

حکایت روزی بخیل متکبری را گفتم اگر تو دعوی سخا میکردی من تبوا[۵۵]

---

۵۱ تکلف بفتح فوقانی وتشدید لام مفتوح برخود دن بر خود چیزی نمودن وازخود چیزی نمودن که آن در وبناشد ۱۲ غ

۵۲ بلغار بضم موحده شهریست نزدیک ظلمات آباد کرده سکندر ذوالقرنین بلغاری منسوب بآن ۱۲ غ

۵۳ تبار بالفتح فوقانی نسل واولاد ۱۲ غ

۵۴ پلنگ بفتحتین نام درنده ایست

۵۵ تبوا

پادشه را مدح هر مردی نمیشاید نمود | خاصه کو اندر ریا دیو است چون با سیاه
نا نکه مردم را هنر گر هست عیبی نیز هست | هر که داند عیب او نیکو نداند مدح شاه

معتصم گفت چه دیده گفت روزی مرا به دعوت خواند و بعد از ان خوان سالار را باحضار مائده اشارت کرد خوان سالار سفره کشید و خوان نهاد و یک کاسه آش آورد و یک مرغ بی سر آوردی بخوان سالار کرد و گفت که سر مرغ چه کردی گفت در وقت بسمل پیش گربه انداختم گفت ای سگ بی حفاظ ندانسته که از همه عضوها که در حیوانست نزدیک عقل سر بهتر باشد فرد

کاندر و پنج قوت حس است | شم و ذوق و سمع و لمس و بصر

اما چشم فرق نور و ظلمت و الوان از وست اما گوش استماع حروف و اصوات بواسطه اسطکاک هوا از پرده اوست اما دهان امتیاز طعامها از یکدیگر او کند اما بینی ادراک روائح طیبه و منتنه از و باشد اما لامسه که خشک و تر و گرم و سرد لمس او تواند کرد و دیگر خواص اعضا بحسب ذوق مغز سر دماغ را آسوده دارد و دماغ شهوت انگیزد و بهترین غذاها چشم خانه است و زبان در فصاحت افزاید و فضلات لهات خوش صالح افزاید - اگر خاصیت سر بشمارم عاجز شوم و سخن بپایان نرسد و تو از غایت نادانی سر را حقیر میداری و در پیش گربه می اندازی و درین باب چندان سخن راند که مطبخی حیران بماند گفت ای خواجه سر مرغی را چندین حکمت نباشد اما حاضر را معلوم شد که معرض این فضولی جز خساست طبع و دنائت همت تو نیست بزرگوانی که

چون باز آمد بگریست شوهر موجب پرسید گفت قصهٔ عجیب و واقعهٔ مهیب مشاهده میکنم گفت چه بود گفت این درویش شوهر اول من بود که همین حال سائلی را محروم کرد شوهر دوم بگریست و گفت عجب تر ازین آنست که آن سائل اول من بودم بواسطهٔ بخیلی احوال بر وی منقلب گشت

حکایت آورده اند که وقتی معتصم بالله با یکی از اصحاب دیوان خود تمدح میفرمود و ندیم بوی موافقت میکرد اما وزیر ساکت بود معتصم از وی روی بگردانید در حال وزیر دریافت و گفت حال در خدمت معلوم گردانم خلیفه بخلوت طلبید وزیر گفت هر یکی را از اصحاب دیوان شغلی معین و منصبی مبین است که از ان تجاوز نشاید نمود ندیم که با خلیفه در افراط مدح فلان موافقت می نمود کار او نیست که گفته اند

ندیمی گر هوس باشد کسی را	دروغ محض باید کرد تصدیق
سهار ا شاه اگر گوید هویدا است	بباید گفت خورشید است تحقیق

ملک را بقول ندیم مغرور نباید شد و سخن وی بکار نباید بست و بمزاح گفتن وی التفات نباید کرد که خوش آمد محض گوید و صلاح ملک و ملک نجوید اما وزیر مصلحت مملکت طلب باید آن شخص را که امیر المومنین امروز بر ملا بکمال فضائل وصف میفرمودند نه آنچنان بود از انکه صفات کمال در آدمی سخا و کرم ست من او را لئیم و بخیل منسوب دانسته ام همانا که بعضی از خاصان را ازین حال آگاهی بود از ان گفت رای خلیفه را برکاکت منسوب کند و من بدان جهت تحسین او را ازین معنی آگاهی جائز ندانستم قطعه

عجیب شگفت آمده ۱۲
مهیب بفتح میم و کسر ها سهمناک و بضم میم خطا ۱۲ غ
مشاهده بضم میم و فتح های هوز دیدن و با کسی از رجای حاضر بودن ۱۲ غ
منقلب بضم میم و کسر لام برگردنده و دگرگون شونده ۱۲ غ
تمدح و تمدح مدح کردن و ستودن
سهار نام ندیم معتصم بالله ۱۲ و این معلومات از برهان است و در بعض نسخ معتبره نیز مسطور است و در مرآت المنشآت از نفحات الانس نقل کرده که ای معتصم بالله در آدمی سخا و کرم ست من او را لئیم و بخیل منسوب بدانسته ام همانا که بعضی از خاصان را ازین حال آگاهی بود از ان گفت رای خلیفه را برکاکت منسوب کند و من بدان جهت تحسین او را ازین معنی آگاهی جائز ندانستم قطعه

مقدار درمی و بروی نوشته که وَزِنُوا بِالقِسطَاسِ المُستَقِیمِ قطعه

از من بپرس رونق آئین عشرتش	آتش از کجا و سفرهٔ ترمینش از کجا
برخوان او نفس نزدم از هوای آن	کز سفره نان او ببرد باد بهر هوا

اصحاب چون این حدیث بشنودند از دعوتش نفرت نمودند و دشنام و نفرین افزودند قطعه

لعنت حق باد بر جان بخیل	دور باش از سفرهٔ خوان بخیل
تلخی مرگ ست در آش لئیم	لذت زهر ست در نان بخیل

حکایت آورده اند که وقتی مردی با منکوحه اش نشسته بود و مرغ بریان در پیش نهاده بودند درویشی سوال کرد و التفات جواب نشد و مرد همچنان طعام

میخورد درویش محروم بازگشت قطعه

مستحق را ز در مکن محروم	انچه داری باوده از کم و بیش
قسط درویش لقمه باشد	کس نگردد بلقمه درویش

بسبب این بخیلی محنت بوی روی آورد و منکوحه اش از وی طلب جدائی نمود فرد

با نو چونان و جامه بود بر تو عاشق ست	ور هیچ یک نماند طلاقش موافق ست

و پیغمبر فرمود علیه السلام هر زنی که بد رویشی بشوهر صبر کند لعنایت خداوند جل ذکره در روز جزا از هر دری که خواهد در آید در بهشت القصه زن بعد از عدت شوهر دیگر کرد اتفاقا روزی با شوهر دوم نان و مرغ بریان پیش نهاده بودند و میخوردند سائلی آواز داد شوهر گفت این مرغ و نان را بوی ده زن نان و مرغ بریان بآن سائل داد

۵۱ ترجمه
فرمود خدای تعالی
پیغمبر علیه السلام فرمود
است ۱۲ فتح الراء
۵۲ اصحاب بالفتح جمع
صحب یعنی یاران و دوستان
۵۳ حدیث
۵۴ التفات بالفاء
و کذا بالیاء بمعنی یکدیگر
چشم بر هم زدن ۱۲
۵۵ بدان که فاضل
ست تحقیق حقدار و مستحق
۵۶ قسط بکسر قاف
و سکون سین مهمله
حصه و پاره از چیزی
و نصیب ۱۲
۵۷ روز جزا روز قیامت
۵۸ عدت بکسر
عین مهمله و تشدید دال
مهمله مفتوح بمعنی
ایام طلاق زنان که
در ان مدت شوهر دیگر
نکند برای مطلقه سه
حیضی یا سه ماه و برای بیوه
چهار ماه و ده روز و عدت
زنان باردار تا وضع
حمل ۱۲ غ

گفت من درین محله دوستی دارم شما را بمهمانی او برم گفتم کیست گفت فلانکس
گفتم اول داستانی از مهمانی او بشنو آنگاه اگر رغبت باشد حاکمی گفت بگو گفتم
روزی بخانهٔ وی افتادیم و در انتظار سفره دیده کشادیم و چند کرت سفره مائده خواندیم
هیچ فائده نبود کاسهٔ او چون راهب نصاری مدتی از سجود سر برنداشت
و دیگ او چون زنار روی سالها بوی آب نرسیده و سفرهٔ او چون تن سامری
مساسی از دست مسافری هرگز نیافته کفگیر او در انتظار آتش هزار دیده
کشاده و کفگیر او از اصل دیگ او نشانی ندیده بیت

فسرده آب دو ساله بدیگ او چون یخ	کسی ندیده که دودش برآمد از مطبخ

هر بار که قصد رفتن میکردیم همیگفت که اینک کنیزک نان می پزد و غلام
آتش می افروزد و پسر هیزم می آرد و شاگرد آب میکشد فرد

یکدمی دیگر بکن فریاد و شور	آتش در دیگ ست و نان اندر تنور

عاقبت الامر طاقت طاق شد گفتم ای خواجه اگر هیزم از شاخ طوبی بود
و آتش از شعلهٔ سهیل و آب از چشمهٔ کوثر امکان انتظار چندین نبود قطعه

ناگهان بانگ برآمد ز مقیمان سرای	کاخرای گرسنگان سفره نان آوردند
بسکه کردند فغان منتظران میگفتند	در تن مرده مگر مژده جان آوردند

چون سفره را باز کردیم گرده های نان دیدیم مدوّر و لطیف مانند ماه یک چون کلیچهٔ زرخرد
و خفیف از تنکی پنداشتی سطح مجرد است و درخشندگی حسی از صرح ممرد و زن هر یک

وگفت ای عایشه غم مکن که معذورم قصهٔ من مشکل نیست گفت قصهٔ خود بگو گفت

مادری داشتم بغایت بخیل و[۱] اما پدر من کریم بود بعد از وفات ایشان شبی در

خواب دیدم که قیامت ظاهر شده بود و خلائق را در مقام قرع اکبر داشته بودند

در دشت عرصات مادرم از تشنگی فریاد میکرد و پدرم از حوض کوثر تشنگان را

آب میداد و باز و یاد میکرد شربت آبی از و بستاندم و نزدیک او در آوردم و دادم

آوازی شنیدم که شلت یمینک چون بیدار شدم دست راستم خشک گشته بود

حکایت رقعه دیدم که خواجه بسجان سلطان العارفین قدس الله روحه بامیر زین الدین عساکر

سلام نجواند که اگر گاوی باشد صوفیان را هزار دینار فرستد و اگر خری باشد نفرستد ملفوظ

تخم باید همچو گاوی کاشتن	نی چو خر بار عنا برداشتن
هر که از وی منفعت کمتر بود	بیشک او کمتر ز گاو و خر بود

شنیدم که امیر زین الدین ازین حکایت متغیر شد و امام البلاغه رضی الدین

حاضر بود گفت سخن بزرگان بی تاویل نباشد یعنی بخیل همچو خرست که بار از

بهر دیگران بر می دارد و جوانمرد همچو گاو که تخم کرم میکارد در حال امیر هزار دینار

فرستاد و این حدیث نجواند که الدنیا مزرعة الآخرة

قطعه

مثال گاو و خرست آدمی دنیادار	که جمله عمر بجز بار بر نمیدارد
ولی بخیل مثال خرست بی حاصل	سخی چو گاو که تخم امید میکارد

حکایت روزی با جمعی از یاران از زیارتی می آمدیم بجلهٔ افتادیم عزیزی

---

۱ بخیل سگ کیست که در حال مرگ نان بسگان دهد ۱۲

۲ قرع اکبر بانقصی در رجه ۱۲

۳ عرصات جمع عرصه بمعنی فضای وسیع ۱۲ منه

۴ کوثر نهری در بهشت ۱۲ منه

۵ شلت یمینک خشک شود دست راست تو ۱۲

۶ غسان بفتح غین معجمه و سین مهمله در آخر نون قبیله ایست و غسانی منسوب بران و نام آبرے ۱۲ منه

۷ عنا بفتح مهمله و نون بمعنی رنج و تکلیف و مشقت ۱۲

۸ تاویل در اصطلاح سخن گردانیدن از ظاهر بسبب جمعی که احتمال دارد ۱۲ منه

بگارد و هر چه بگارد درو دهد ۱۲ منه

آخرت ست دنیا گشته زار و نزار

خطاب[۵۱] حضرت شد که بسبب او بسیار جوانمردان را به بهشت رسانم فرمود

اگر دادی ز بهر خود نهادی	چو بنهادی بر خصمان بدادی

شخصی از حضرت امام جعفر صادق رضی الله تعالی عنه پرسید که آدمی را از صفات کدام بدتر گفت بی نمازی و بخیلی بدلیل آنکه کافر را هیچ صفت نیک نیست اما در وقتی که سبب دوزخ بیان میکنند تقیید میکنند بدین دو صفت قوله تعالی[۵۲] قَالُوا لَمْ نَكُ مِنَ الْمُصَلِّينَ وَلَمْ نَكُ نُطْعِمُ الْمِسْكِينَ وَكُنَّا نَخُوضُ مَعَ الْخَائِضِينَ وَكُنَّا نُكَذِّبُ بِيَوْمِ الدِّينِ قطعه

طاعت بود دو قسم نزدیک اهل دین	یک قسم ازان بنفس و دگر قسم ازان بمال
تاخیر در زکوة مکن[۵۳] مال را بدین	تقصیر در نماز مکن نفس را بمال

حکایت آورده اند که عیسی علیه السلام از ابلیس پرسید که کراد شمن تر داری گفت فاسق جوانمرد دیگر بار پرسید که کراد وست تر داری گفت زاهد بخیل گفت بچه سبب گفت بسبب آنکه فاسق جوانمرد به توبه بهد آنیت رسد ولد هر دو جهد یا بد آناز زاهد بخیل بشومی بخل بکفر و ضلالت افتد و بهر دو عالم رنج و محنت بیند قطعه

این فاسق سفله اند باجود	از زاهد دین دار بهتر
خاری که درو ترانگبین ست	از شبدره بی کنار بهتر

حکایت آورده اند که ام المومنین عائشه صدیقه رضی الله تعالی عنها روزی صدقه بفقیره داد فقیر آن صدقه را بدست چپ گرفت ملامت کردش

---

۵۱ خطاب بکسر خای معجمه بمعنی عتاب و سخن با کسی روبرو گفتن ۱۲ غ

۵۲ ترجمه فرمود خدای تعالی گوید نبودیم از نمازگزاران و طعام نمیدادیم فقرا را و با بیکاره رفتی با بیکاره می آمیختیم و با دیر آیندگان دروغ می شمردیم روز جزا ۱۲ فتح

۵۳ زکوة بفتح زای معجمه در رسم الخط الف بعد کاف این لفظ را بصورت واو و ای و علامت واو آرند و علامت الف را نوشتن و خواندن نزد اهل لغت غیر اضافت و در بیت غیر اضافت و بمعنی جمع صحیح عرب بسیار ۱۲ ال کره بعد سال در راه خدا و بمنزل فقرا و بمعنی آن مال و صدقه دادیم ۱۲ ابن وبا بمعنی نزدیک ۱۲ ۵۴ توبه بمعنی پشیمانی و ترک گناه و بمعنی آبگینه و بازگشتن و رجوع و بمعنی توبه و بازگشتن و رجوع و بمعنی توبه و بازگشتن و رجوع و بمعنی توبه و بازگشتن و رجوع ۱۲ مستعمل ۱۲ ازینجا

در بیان قبح بخل و ذم بخیل

قال النبی علیه السلام ان الجنة حرام علی البخلاء قطعه

اگر از اهل دینی ای جوانمرد | بخیلان را ز اهل دین نخوانی
نه بینم جای ایشان جز جهنم | ولیحرمنک نطعم المسلمین نخوانی

بدانکه بخل ثمرهٔ دوستی دنیاست و دوستی او اصل همه گناه و خطاهاست که پیغمبر علیه السلام فرمود حب الدنیا راس کل خطیئة و هم او فرموده علیه السلام ازان بار که خداوند تعالی دنیا را آفرید هرگز در وی نظر نکرده است و فرمود هر که ترا دوست دارد من او را دشمن دارم لاجرم هر که طالب آخرت ست او تارک دنیا باید بود الدنیا و الآخرة ضرتان اذا رضیت احداهما سخطت الاخری قطعه

عارفان را مال نقصان ست و درویشی کمال | تا کمال معرفت یابی مشو مائل بمال
گر نمیخواهی که گردی پایمال نفس خویش | مال چون در دستت آید نفس را در پای مال

حکایت آورده اند که چون سگ بر درم نهادند ابلیس علیه اللعنة ازشادی ببالید و آنرا برگرفت و بر سر و چشم خود مالید فرزندانش ازو پرسیدند که چه حالت ست گفت درین سنگ پاره دو وصف می بینم که بسیاری خلق را بدان بفریبم گفتند کدام ست گفت زردی روی و چین جبین زردی روی علامت حسد ست و چین جبین نشان بخل فرد

گر نداری بخل و کین سویش نگر | رنگ زرد و چین ابرویش نگر

انگاه گفت بعزت خداوند که من بواسطهٔ تو بسیاری از بخیلان را بدوزخ فرستم

بگریخت از عتاب ملک ترسید ند بجای وی غریبی را بیگناه بزندان کردند بیچاره
در گوشهٔ زندان محراب نیاز ساخت و حاجت خود به بی نیاز پرداخت و میگفت قطعه

ای کز نیاز حاجت بیچاره میدهی	بشنو نیاز و حاجت بیچارگی من
مظلوم و بیگناهم و آواره از وطن	رحمت کن و ببخش به آوارگی من

عبد الله آن شب سه بار بخواب دید که تخت وی را نگونسار کردند هم در شب وزرا
را جمع ساخت و حال گفت وزرا گفتند این از اضغاث احلام ست گفت نی
بلکه از حال مظلوم اعلام ست تفحص نمودند یان فرمود آن درویش غریب را حاضر آوردند
عبد الله از حال وی پرسید بیگناه بود گفت ای مظلوم مرا بحل کن گفت بحل کردم
گفت هزار دینار از من بستان گفت باستعداد کسب حلال خود از قبول مال تو مستغنیم قطعه

پدری دوش با پسر میگفت	که مکن ترک کسب جان پدر
صرهٔ زر اگر ترا بخشند	کسب هر روزه به ز صرهٔ زر

گفت از من حاجت خواه گفت چرا حاجت از ملکی نخواهم که از برای من
در شبی سه بار تخت ترا نگونسار کرد عبد الله چون این سخن بشنید از
تخت فرود آمد و فریاد بر آورد و در قدم آن درویش افتاد قطعه

دادا از کسی طلب که بداند ضمیر تو	تا آنکه از دهان تو ناید سخن برون
دادا از کسی طلب که کند بهر داد خواه	تخت هزار شاه بیک آه سرنگون

باب چهاردهم در بیان بخل و لئیمی

اضغاث احلام اضغاث بفتح الف و سکون ضاد و فتح غین معجمتین و در آخر ثای مثلثه بمعنی دسته‌ها سبزه گیاه خشک با هم آمیخته و این جمع ضغث باکسر ست و احلام بفتح الف و حاء حطی ساکن جمع حلم بضم بمعنی خواب پس مجموع اضغاث احلام بمعنی خوابهای پریشان که در خواب بیند و تعبیر آن نداند و نزد معبر نرفته باشد و بحقیقت مقرون نباشد و اختلاط احوال مختلول و غیر معقول راغ

بعد از سه روز مبشری آمد که فلان کوه خراب شده ایشان را بیرون آوردند
کوه را خراب دیدند و تن خود را صحیح دانستند که صحت و بیماری باندک خوردن
و بسیار کسی و آبادانی و خرابی ملک بعدل و مردم آزاری بعد ازان
ایشان را بنواخت و باز گردانید و گفت انچه دیده اید باز گویید قطعه

اگر ببنگ رسد سوز سینهٔ مظلوم	ز سوز سینهٔ مظلوم سنگ گردد خون
وگر بکوه رسد آه و نالهٔ درویش	عجب مدار که کوه او فتد شود هامون

حکایت وقتی ظالمی آتش ظلم مشتعلی کرده بود و گرد فتنه مستولی
عزیزی مرا گفت دعا کن تا خداوند تعالی او را توبه دهد گفتم امید دارم که او را توبهٔ
گرگی دهد گفت توبهٔ گرگی چیست گفتم آنکه در عهد ادریس علیه السلام
طائفهٔ گفتند دعا کن تا این گرگان از درندگی توبه کنند ادریس دعا کرد
و گرگان همه هلاک شدند گفتند ما هلاک ایشان نمیخواستیم گفت توبهٔ گرگ اینست
و دلیل آنکه درندگی لازم گرگ ست و انتفای لازم بدون عدم ملزوم محال قطعه

دانی چه وقت توبه کند ظالم از جفا	وقتی که گرگ توبه کند از درندگی
اما جو سر فراز نشود وقت مرگ او ست	همچو هلاک مور بوقت پرندگی

حکایت در عهد عبد الله بن طاهر که در عدل یگانه بود و در داد و دهش
افسانهٔ مملکت خراسان او داشت جماعتی عسس از نیشاپور دوازده دزد را
گرفته بودند و بزندان برده و پیش ملک عرضه داشتند در شب یکی از ایشان

---

۱ بیت ۲ بیت ۳ بیت ۴ بیت ۵ بیت ۶ بیت ۷ بیت ۸ بیت ۹ بیت ۱۰ بیت ۱۱ بیت ۱۲ بیت ۱۳ بیت ۱۴ بیت ۱۵ بیت ۱۶ بیت ۱۷ بیت ۱۸ بیت ۱۹ بیت ۲۰ بیت ۲۱ بیت ۲۲ بیت ۲۳ بیت ۲۴ بیت ۲۵ بیت ۲۶ بیت ۲۷ بیت ۲۸ بیت ۲۹ بیت ۳۰ بیت ۳۱ بیت ۳۲ بیت ۳۳ بیت ۳۴ بیت ۳۵ بیت ۳۶ بیت ۳۷ بیت ۳۸ بیت ۳۹ بیت ۴۰ بیت ۴۱ بیت ۴۲ بیت ۴۳ بیت ۴۴ بیت ۴۵ بیت ۴۶ بیت ۴۷ بیت ۴۸ بیت ۴۹ بیت ۵۰ بیت ۵۱ بیت ۵۲ بیت ۵۳ بیت ۵۴ بیت ۵۵ بیت ۵۶ بیت ۵۷ بیت ۵۸ بیت ۵۹ بیت ۶۰ بیت ۶۱ بیت ۶۲ بیت ۶۳ بیت ۶۴ بیت ۶۵ بیت ۶۶ بیت ۶۷ بیت ۶۸ بیت ۶۹ بیت ۷۰ بیت ۷۱ بیت ۷۲ بیت ۷۳ بیت ۷۴ بیت ۷۵ بیت ۷۶ بیت ۷۷ بیت ۷۸ بیت ۷۹ بیت ۸۰ بیت ۸۱ بیت ۸۲ بیت ۸۳ بیت ۸۴ بیت ۸۵ بیت ۸۶ بیت ۸۷ بیت ۸۸ بیت ۸۹ بیت ۹۰ بیت ۹۱ بیت ۹۲ بیت ۹۳ بیت ۹۴ بیت ۹۵ بیت ۹۶ بیت ۹۷ بیت ۹۸ بیت ۹۹ بیت ۱۰۰ بیت ۱۰۱ بیت ۱۰۲ بیت ۱۰۳ بیت ۱۰۴ بیت ۱۰۵ بیت ۱۰۶ بیت ۱۰۷ بیت ۱۰۸ بیت ۱۰۹ بیت ۱۱۰ بیت ۱۱۱ بیت ۱۱۲ بیت ۱۱۳ بیت ۱۱۴ بیت ۱۱۵ بیت ۱۱۶ بیت ۱۱۷ بیت ۱۱۸ بیت ۱۱۹ بیت ۱۲۰ بیت ۱۲۱ بیت ۱۲۲ بیت ۱۲۳ بیت ۱۲۴ بیت ۱۲۵ بیت ۱۲۶ بیت ۱۲۷ بیت ۱۲۸ بیت ۱۲۹ بیت ۱۳۰ بیت ۱۳۱ بیت ۱۳۲ بیت ۱۳۳ بیت ۱۳۴ بیت ۱۳۵ بیت ۱۳۶ بیت ۱۳۷ بیت ۱۳۸ بیت ۱۳۹ بیت ۱۴۰ بیت ۱۴۱ بیت ۱۴۲ بیت ۱۴۳ بیت ۱۴۴ بیت ۱۴۵ بیت ۱۴۶ بیت ۱۴۷ بیت ۱۴۸ بیت ۱۴۹ بیت ۱۵۰ بیت ۱۵۱ بیت ۱۵۲ بیت ۱۵۳ بیت ۱۵۴ بیت ۱۵۵ بیت ۱۵۶ بیت ۱۵۷ بیت ۱۵۸ بیت ۱۵۹ بیت ۱۶۰ بیت ۱۶۱ بیت ۱۶۲ بیت ۱۶۳ بیت ۱۶۴ بیت ۱۶۵ بیت ۱۶۶ بیت ۱۶۷ بیت ۱۶۸ بیت ۱۶۹ بیت ۱۷۰ بیت ۱۷۱ بیت ۱۷۲ بیت ۱۷۳ بیت ۱۷۴ بیت ۱۷۵ بیت ۱۷۶ بیت ۱۷۷ بیت ۱۷۸ بیت ۱۷۹ بیت ۱۸۰ بیت ۱۸۱ بیت ۱۸۲ بیت ۱۸۳ بیت ۱۸۴ بیت ۱۸۵ بیت ۱۸۶ بیت ۱۸۷ بیت ۱۸۸ بیت ۱۸۹ بیت ۱۹۰ بیت ۱۹۱ بیت ۱۹۲ بیت ۱۹۳ بیت ۱۹۴ بیت ۱۹۵ بیت ۱۹۶ بیت ۱۹۷ بیت ۱۹۸ بیت ۱۹۹ بیت ۲۰۰ بیت ۲۰۱ بیت ۲۰۲ بیت ۲۰۳ بیت ۲۰۴ بیت ۲۰۵ بیت ۲۰۶ بیت ۲۰۷ بیت ۲۰۸ بیت ۲۰۹ بیت ۲۱۰ بیت ۲۱۱ بیت ۲۱۲ بیت ۲۱۳ بیت ۲۱۴ بیت ۲۱۵ بیت ۲۱۶ بیت ۲۱۷ بیت ۲۱۸ بیت ۲۱۹ بیت ۲۲۰ بیت ۲۲۱ بیت ۲۲۲ بیت ۲۲۳ بیت ۲۲۴ بیت ۲۲۵ بیت ۲۲۶ بیت ۲۲۷ بیت ۲۲۸ بیت ۲۲۹ بیت ۲۳۰ بیت ۲۳۱ بیت ۲۳۲ بیت ۲۳۳ بیت ۲۳۴ بیت ۲۳۵ بیت ۲۳۶ بیت ۲۳۷ بیت ۲۳۸ بیت ۲۳۹ بیت ۲۴۰ بیت ۲۴۱ بیت ۲۴۲ بیت ۲۴۳ بیت ۲۴۴ بیت ۲۴۵ بیت ۲۴۶ بیت ۲۴۷ بیت ۲۴۸ بیت ۲۴۹ بیت ۲۵۰ بیت ۲۵۱ بیت ۲۵۲ بیت ۲۵۳ بیت ۲۵۴ بیت ۲۵۵ بیت ۲۵۶ بیت ۲۵۷ بیت ۲۵۸ بیت ۲۵۹ بیت ۲۶۰ بیت ۲۶۱ بیت ۲۶۲ بیت ۲۶۳ بیت ۲۶۴ بیت ۲۶۵ بیت ۲۶۶ بیت ۲۶۷ بیت ۲۶۸ بیت ۲۶۹ بیت ۲۷۰ بیت ۲۷۱ بیت ۲۷۲ بیت ۲۷۳ بیت ۲۷۴ بیت ۲۷۵ بیت ۲۷۶ بیت ۲۷۷ بیت ۲۷۸ بیت ۲۷۹ بیت ۲۸۰ بیت ۲۸۱ بیت ۲۸۲ بیت ۲۸۳ بیت ۲۸۴ بیت ۲۸۵ بیت ۲۸۶ بیت ۲۸۷ بیت ۲۸۸ بیت ۲۸۹ بیت ۲۹۰ بیت ۲۹۱ بیت ۲۹۲ بیت ۲۹۳ بیت ۲۹۴ بیت ۲۹۵ بیت ۲۹۶ بیت ۲۹۷ بیت ۲۹۸ بیت ۲۹۹ بیت ۳۰۰ بیت ۳۰۱ بیت ۳۰۲ بیت ۳۰۳ بیت ۳۰۴ بیت ۳۰۵ بیت ۳۰۶ بیت ۳۰۷ بیت ۳۰۸ بیت ۳۰۹ بیت ۳۱۰ بیت ۳۱۱ بیت ۳۱۲ بیت ۳۱۳ بیت ۳۱۴ بیت ۳۱۵ بیت ۳۱۶ بیت ۳۱۷ بیت ۳۱۸ بیت ۳۱۹ بیت ۳۲۰ بیت ۳۲۱ بیت ۳۲۲ بیت ۳۲۳ بیت ۳۲۴ بیت ۳۲۵ بیت ۳۲۶ بیت ۳۲۷ بیت ۳۲۸ بیت ۳۲۹ بیت ۳۳۰ بیت ۳۳۱ بیت ۳۳۲ بیت ۳۳۳ بیت ۳۳۴ بیت ۳۳۵ بیت ۳۳۶ بیت ۳۳۷ بیت ۳۳۸ بیت ۳۳۹ بیت ۳۴۰ بیت ۳۴۱ بیت ۳۴۲ بیت ۳۴۳ بیت ۳۴۴ بیت ۳۴۵ بیت ۳۴۶ بیت ۳۴۷ بیت ۳۴۸ بیت ۳۴۹ بیت ۳۵۰ بیت ۳۵۱ بیت ۳۵۲ بیت ۳۵۳ بیت ۳۵۴ بیت ۳۵۵ بیت ۳۵۶ بیت ۳۵۷ بیت ۳۵۸ بیت ۳۵۹ بیت ۳۶۰ بیت ۳۶۱ بیت ۳۶۲ بیت ۳۶۳ بیت ۳۶۴ بیت ۳۶۵ بیت ۳۶۶ بیت ۳۶۷ بیت ۳۶۸ بیت ۳۶۹ بیت ۳۷۰ بیت ۳۷۱ بیت ۳۷۲ بیت ۳۷۳ بیت ۳۷۴ بیت ۳۷۵ بیت ۳۷۶ بیت ۳۷۷ بیت ۳۷۸ بیت ۳۷۹ بیت ۳۸۰ بیت ۳۸۱ بیت ۳۸۲ بیت ۳۸۳ بیت ۳۸۴ بیت ۳۸۵ بیت ۳۸۶ بیت ۳۸۷ بیت ۳۸۸ بیت ۳۸۹ بیت ۳۹۰ بیت ۳۹۱ بیت ۳۹۲ بیت ۳۹۳ بیت ۳۹۴ بیت ۳۹۵ بیت ۳۹۶ بیت ۳۹۷ بیت ۳۹۸ بیت ۳۹۹ بیت ۴۰۰ بیت ۴۰۱ بیت ۴۰۲ بیت ۴۰۳ بیت ۴۰۴ بیت ۴۰۵ بیت ۴۰۶ بیت ۴۰۷ بیت ۴۰۸ بیت ۴۰۹ بیت ۴۱۰ بیت ۴۱۱ بیت ۴۱۲ بیت ۴۱۳ بیت ۴۱۴ بیت ۴۱۵ بیت ۴۱۶ بیت ۴۱۷ بیت ۴۱۸ بیت ۴۱۹ بیت ۴۲۰ بیت ۴۲۱ بیت ۴۲۲ بیت ۴۲۳ بیت ۴۲۴ بیت ۴۲۵ بیت ۴۲۶ بیت ۴۲۷ بیت ۴۲۸ بیت ۴۲۹ بیت ۴۳۰ بیت ۴۳۱ بیت ۴۳۲ بیت ۴۳۳ بیت ۴۳۴ بیت ۴۳۵ بیت ۴۳۶ بیت ۴۳۷ بیت ۴۳۸ بیت ۴۳۹ بیت ۴۴۰ بیت ۴۴۱ بیت ۴۴۲ بیت ۴۴۳ بیت ۴۴۴ بیت ۴۴۵ بیت ۴۴۶ بیت ۴۴۷ بیت ۴۴۸ بیت ۴۴۹ بیت ۴۵۰ بیت ۴۵۱ بیت ۴۵۲ بیت ۴۵۳ بیت ۴۵۴ بیت ۴۵۵ بیت ۴۵۶ بیت ۴۵۷ بیت ۴۵۸ بیت ۴۵۹ بیت ۴۶۰ بیت ۴۶۱ بیت ۴۶۲ بیت ۴۶۳ بیت ۴۶۴ بیت ۴۶۵ بیت ۴۶۶ بیت ۴۶۷ بیت ۴۶۸ بیت ۴۶۹ بیت ۴۷۰ بیت ۴۷۱ بیت ۴۷۲ بیت ۴۷۳ بیت ۴۷۴ بیت ۴۷۵ بیت ۴۷۶ بیت ۴۷۷ بیت ۴۷۸ بیت ۴۷۹ بیت ۴۸۰ بیت ۴۸۱ بیت ۴۸۲ بیت ۴۸۳ بیت ۴۸۴ بیت ۴۸۵ بیت ۴۸۶ بیت ۴۸۷ بیت ۴۸۸ بیت ۴۸۹ بیت ۴۹۰ بیت ۴۹۱ بیت ۴۹۲ بیت ۴۹۳ بیت ۴۹۴ بیت ۴۹۵ بیت ۴۹۶ بیت ۴۹۷ بیت ۴۹۸ بیت ۴۹۹ بیت ۵۰۰ بیت ۵۰۱ بیت ۵۰۲ بیت ۵۰۳ بیت ۵۰۴ بیت ۵۰۵ بیت ۵۰۶ بیت ۵۰۷ بیت ۵۰۸ بیت ۵۰۹ بیت ۵۱۰ بیت ۵۱۱ بیت ۵۱۲ بیت ۵۱۳ بیت ۵۱۴ بیت ۵۱۵ بیت ۵۱۶ بیت ۵۱۷ بیت ۵۱۸ بیت ۵۱۹ بیت ۵۲۰ بیت ۵۲۱ بیت ۵۲۲ بیت ۵۲۳ بیت ۵۲۴ بیت ۵۲۵ بیت ۵۲۶ بیت ۵۲۷ بیت ۵۲۸ بیت ۵۲۹ بیت ۵۳۰ بیت ۵۳۱ بیت ۵۳۲ بیت ۵۳۳ بیت ۵۳۴ بیت ۵۳۵ بیت ۵۳۶ بیت ۵۳۷ بیت ۵۳۸ بیت ۵۳۹ بیت ۵۴۰ بیت ۵۴۱ بیت ۵۴۲ بیت ۵۴۳ بیت ۵۴۴ بیت ۵۴۵ بیت ۵۴۶ بیت ۵۴۷ بیت ۵۴۸ بیت ۵۴۹ بیت ۵۵۰ بیت ۵۵۱ بیت ۵۵۲ بیت ۵۵۳ بیت ۵۵۴ بیت ۵۵۵ بیت ۵۵۶ بیت ۵۵۷ بیت ۵۵۸ بیت ۵۵۹ بیت ۵۶۰ بیت ۵۶۱ بیت ۵۶۲ بیت ۵۶۳ بیت ۵۶۴ بیت ۵۶۵ بیت ۵۶۶ بیت ۵۶۷ بیت ۵۶۸ بیت ۵۶۹ بیت ۵۷۰ بیت ۵۷۱ بیت ۵۷۲ بیت ۵۷۳ بیت ۵۷۴ بیت ۵۷۵ بیت ۵۷۶ بیت ۵۷۷ بیت ۵۷۸ بیت ۵۷۹ بیت ۵۸۰ بیت ۵۸۱ بیت ۵۸۲ بیت ۵۸۳ بیت ۵۸۴ بیت ۵۸۵ بیت ۵۸۶ بیت ۵۸۷ بیت ۵۸۸ بیت ۵۸۹ بیت ۵۹۰ بیت ۵۹۱ بیت ۵۹۲ بیت ۵۹۳ بیت ۵۹۴ بیت ۵۹۵ بیت ۵۹۶ بیت ۵۹۷ بیت ۵۹۸ بیت ۵۹۹ بیت ۶۰۰ بیت ۶۰۱ بیت ۶۰۲ بیت ۶۰۳ بیت ۶۰۴ بیت ۶۰۵ بیت ۶۰۶ بیت ۶۰۷ بیت ۶۰۸ بیت ۶۰۹ بیت ۶۱۰ بیت ۶۱۱ بیت ۶۱۲ بیت ۶۱۳ بیت ۶۱۴ بیت ۶۱۵ بیت ۶۱۶ بیت ۶۱۷ بیت ۶۱۸ بیت ۶۱۹ بیت ۶۲۰ بیت ۶۲۱ بیت ۶۲۲ بیت ۶۲۳ بیت ۶۲۴ بیت ۶۲۵ بیت ۶۲۶ بیت ۶۲۷ بیت ۶۲۸ بیت ۶۲۹ بیت ۶۳۰ بیت ۶۳۱ بیت ۶۳۲ بیت ۶۳۳ بیت ۶۳۴ بیت ۶۳۵ بیت ۶۳۶ بیت ۶۳۷ بیت ۶۳۸ بیت ۶۳۹ بیت ۶۴۰ بیت ۶۴۱ بیت ۶۴۲ بیت ۶۴۳ بیت ۶۴۴ بیت ۶۴۵ بیت ۶۴۶ بیت ۶۴۷ بیت ۶۴۸ بیت ۶۴۹ بیت ۶۵۰ بیت ۶۵۱ بیت ۶۵۲ بیت ۶۵۳ بیت ۶۵۴ بیت ۶۵۵ بیت ۶۵۶ بیت ۶۵۷ بیت ۶۵۸ بیت ۶۵۹ بیت ۶۶۰ بیت ۶۶۱ بیت ۶۶۲ بیت ۶۶۳ بیت ۶۶۴ بیت ۶۶۵ بیت ۶۶۶ بیت ۶۶۷ بیت ۶۶۸ بیت ۶۶۹ بیت ۶۷۰ بیت ۶۷۱ بیت ۶۷۲ بیت ۶۷۳ بیت ۶۷۴ بیت ۶۷۵ بیت ۶۷۶ بیت ۶۷۷ بیت ۶۷۸ بیت ۶۷۹ بیت ۶۸۰ بیت ۶۸۱ بیت ۶۸۲ بیت ۶۸۳ بیت ۶۸۴ بیت ۶۸۵ بیت ۶۸۶ بیت ۶۸۷ بیت ۶۸۸ بیت ۶۸۹ بیت ۶۹۰ بیت ۶۹۱ بیت ۶۹۲ بیت ۶۹۳ بیت ۶۹۴ بیت ۶۹۵ بیت ۶۹۶ بیت ۶۹۷ بیت ۶۹۸ بیت ۶۹۹ بیت ۷۰۰ بیت ۷۰۱ بیت ۷۰۲ بیت ۷۰۳ بیت ۷۰۴ بیت ۷۰۵ بیت ۷۰۶ بیت ۷۰۷ بیت ۷۰۸ بیت ۷۰۹ بیت ۷۱۰ بیت ۷۱۱ بیت ۷۱۲ بیت ۷۱۳ بیت ۷۱۴ بیت ۷۱۵ بیت ۷۱۶ بیت ۷۱۷ بیت ۷۱۸ بیت ۷۱۹ بیت ۷۲۰ بیت ۷۲۱ بیت ۷۲۲ بیت ۷۲۳ بیت ۷۲۴ بیت ۷۲۵ بیت ۷۲۶ بیت ۷۲۷ بیت ۷۲۸ بیت ۷۲۹ بیت ۷۳۰ بیت ۷۳۱ بیت ۷۳۲ بیت ۷۳۳ بیت ۷۳۴ بیت ۷۳۵ بیت ۷۳۶ بیت ۷۳۷ بیت ۷۳۸ بیت ۷۳۹ بیت ۷۴۰ بیت ۷۴۱ بیت ۷۴۲ بیت ۷۴۳ بیت ۷۴۴ بیت ۷۴۵ بیت ۷۴۶ بیت ۷۴۷ بیت ۷۴۸ بیت ۷۴۹ بیت ۷۵۰ بیت ۷۵۱ بیت ۷۵۲ بیت ۷۵۳ بیت ۷۵۴ بیت ۷۵۵ بیت ۷۵۶ بیت ۷۵۷ بیت ۷۵۸ بیت ۷۵۹ بیت ۷۶۰ بیت ۷۶۱ بیت ۷۶۲ بیت ۷۶۳ بیت ۷۶۴ بیت ۷۶۵ بیت ۷۶۶ بیت ۷۶۷ بیت ۷۶۸ بیت ۷۶۹ بیت ۷۷۰ بیت ۷۷۱ بیت ۷۷۲ بیت ۷۷۳ بیت ۷۷۴ بیت ۷۷۵ بیت ۷۷۶ بیت ۷۷۷ بیت ۷۷۸ بیت ۷۷۹ بیت ۷۸۰ بیت ۷۸۱ بیت ۷۸۲ بیت ۷۸۳ بیت ۷۸۴ بیت ۷۸۵ بیت ۷۸۶ بیت ۷۸۷ بیت ۷۸۸ بیت ۷۸۹ بیت ۷۹۰ بیت ۷۹۱ بیت ۷۹۲ بیت ۷۹۳ بیت ۷۹۴ بیت ۷۹۵ بیت ۷۹۶ بیت ۷۹۷ بیت ۷۹۸ بیت ۷۹۹ بیت ۸۰۰ بیت ۸۰۱ بیت ۸۰۲ بیت ۸۰۳ بیت ۸۰۴ بیت ۸۰۵ بیت ۸۰۶ بیت ۸۰۷ بیت ۸۰۸ بیت ۸۰۹ بیت ۸۱۰ بیت ۸۱۱ بیت ۸۱۲ بیت ۸۱۳ بیت ۸۱۴ بیت ۸۱۵ بیت ۸۱۶ بیت ۸۱۷ بیت ۸۱۸ بیت ۸۱۹ بیت ۸۲۰ بیت ۸۲۱ بیت ۸۲۲ بیت ۸۲۳ بیت ۸۲۴ بیت ۸۲۵ بیت ۸۲۶ بیت ۸۲۷ بیت ۸۲۸ بیت ۸۲۹ بیت ۸۳۰ بیت ۸۳۱ بیت ۸۳۲ بیت ۸۳۳ بیت ۸۳۴ بیت ۸۳۵ بیت ۸۳۶ بیت ۸۳۷ بیت ۸۳۸ بیت ۸۳۹ بیت ۸۴۰ بیت ۸۴۱ بیت ۸۴۲ بیت ۸۴۳ بیت ۸۴۴ بیت ۸۴۵ بیت ۸۴۶ بیت ۸۴۷ بیت ۸۴۸ بیت ۸۴۹ بیت ۸۵۰ بیت ۸۵۱ بیت ۸۵۲ بیت ۸۵۳ بیت ۸۵۴ بیت ۸۵۵ بیت ۸۵۶ بیت ۸۵۷ بیت ۸۵۸ بیت ۸۵۹ بیت ۸۶۰ بیت ۸۶۱ بیت ۸۶۲ بیت ۸۶۳ بیت ۸۶۴ بیت ۸۶۵ بیت ۸۶۶ بیت ۸۶۷ بیت ۸۶۸ بیت ۸۶۹ بیت ۸۷۰ بیت ۸۷۱ بیت ۸۷۲ بیت ۸۷۳ بیت ۸۷۴ بیت ۸۷۵ بیت ۸۷۶ بیت ۸۷۷ بیت ۸۷۸ بیت ۸۷۹ بیت ۸۸۰ بیت ۸۸۱ بیت ۸۸۲ بیت ۸۸۳ بیت ۸۸۴ بیت ۸۸۵ بیت ۸۸۶ بیت ۸۸۷ بیت ۸۸۸ بیت ۸۸۹ بیت ۸۹۰ بیت ۸۹۱ بیت ۸۹۲ بیت ۸۹۳ بیت ۸۹۴ بیت ۸۹۵ بیت ۸۹۶ بیت ۸۹۷ بیت ۸۹۸ بیت ۸۹۹ بیت ۹۰۰ بیت ۹۰۱ بیت ۹۰۲ بیت ۹۰۳ بیت ۹۰۴ بیت ۹۰۵ بیت ۹۰۶ بیت ۹۰۷ بیت ۹۰۸ بیت ۹۰۹ بیت ۹۱۰ بیت ۹۱۱ بیت ۹۱۲ بیت ۹۱۳ بیت ۹۱۴ بیت ۹۱۵ بیت ۹۱۶ بیت ۹۱۷ بیت ۹۱۸ بیت ۹۱۹ بیت ۹۲۰ بیت ۹۲۱ بیت ۹۲۲ بیت ۹۲۳ بیت ۹۲۴ بیت ۹۲۵ بیت ۹۲۶ بیت ۹۲۷ بیت ۹۲۸ بیت ۹۲۹ بیت ۹۳۰ بیت ۹۳۱ بیت ۹۳۲ بیت ۹۳۳ بیت ۹۳۴ بیت ۹۳۵ بیت ۹۳۶ بیت ۹۳۷ بیت ۹۳۸ بیت ۹۳۹ بیت ۹۴۰ بیت ۹۴۱ بیت ۹۴۲ بیت ۹۴۳ بیت ۹۴۴ بیت ۹۴۵ بیت ۹۴۶ بیت ۹۴۷ بیت ۹۴۸ بیت ۹۴۹ بیت ۹۵۰ بیت ۹۵۱ بیت ۹۵۲ بیت ۹۵۳ بیت ۹۵۴ بیت ۹۵۵ بیت ۹۵۶ بیت ۹۵۷ بیت ۹۵۸ بیت ۹۵۹ بیت ۹۶۰ بیت ۹۶۱ بیت ۹۶۲ بیت ۹۶۳ بیت ۹۶۴ بیت ۹۶۵ بیت ۹۶۶ بیت ۹۶۷ بیت ۹۶۸ بیت ۹۶۹ بیت ۹۷۰ بیت ۹۷۱ بیت ۹۷۲ بیت ۹۷۳ بیت ۹۷۴ بیت ۹۷۵ بیت ۹۷۶ بیت ۹۷۷ بیت ۹۷۸ بیت ۹۷۹ بیت ۹۸۰ بیت ۹۸۱ بیت ۹۸۲ بیت ۹۸۳ بیت ۹۸۴ بیت ۹۸۵ بیت ۹۸۶ بیت ۹۸۷ بیت ۹۸۸ بیت ۹۸۹ بیت ۹۹۰ بیت ۹۹۱ بیت ۹۹۲ بیت ۹۹۳ بیت ۹۹۴ بیت ۹۹۵ بیت ۹۹۶ بیت ۹۹۷ بیت ۹۹۸ بیت ۹۹۹ بیت ۱۰۰۰ بیت

وین زمان حال روزگار نگر — که چسان عادل اند و دین پرور
آنکه مصحف بعمر نگشاید — وز مساجد حصیر برباید

اول کسیکه بنیاد قجور و قلان[۵۱] بنهاد و مؤنات[۵۲] دیوان حجّاج بود در سالی مبتدا[۱۱] بر خانهٔ نیدرم وضع کرد بتدریج بر ظلم مستزاد می شد تا بدینجا رسید که در سالی صد قجور زیادت می ستانند و حکمات[۵۴] دیگر که هریک را بنامی میخوانند بیت

آتش تیز ظلم ظالم سوز — در میان زمانه بود است

بعد از وفات حجّاج او را بخواب دیدند که بزنجیرهای آتشین بسته در صحرای عصیات افگنده اند گفتند حال چیست گفت بخون هر بیگناهی هزار بار قصاص کردند هنوز در مظلمهٔ آنم قطعه

نگرند اندخون زیر کاده مے زاده — ز روی خلقت و صنعت بنای رحمان ست
وگرنه خون کسی بیگنه چرا ریزد — علی الخصوص که او مومن و مسلمان ست

حکایت پادشاه طَرَسیوس طایفهٔ را از حکما بجانب هندوستان فرستاد که بلینوس[۱۱] نمایند تا صحت بدن و آبادانی ملک ایشان بچه سبب ست و رنجوری ما و خرابی ولایت ما بچه علت ست چون نزدیک رسیدند پادشاه هند بفرمود که ایشان را در زندان کنید و طعام اندک دهید تا انگاه که فلان کوه خراب[۵۵] شود چندانکه زاری کردند و شفیع آوردند هیچ فائده نبود بخدا باز گشتند و تضرع و نیاز و زاری کردند قطعه

چو خسروان جهان حکم جور[۵۶] فرمایند — کجا بمنصب شفیعان قضیه رفع شود
نجات خویش ز پروردگار جوی آنم — مگر بقدرت پروردگار دفع شود

---

۵۱ قجور و قلان این هر دو لفظ در هر سه نسخه موجودهٔ خارستان همچنین ست اما در لغتی یافته نشده بظاهر اینقدر ترکیست که بمعنی مقداری بود که بطور حصول از زراعات گرفته باشند والله اعلم

۵۲ مؤنات بفتح میم احتیاجات معیشت مانند توشه و نفقه وغیره و مؤنات دیوان بمعنی اخراجات

نمودی او را از حمت[۵۱] رسیدی وقتی مردی بزازی یکی از لشکریان ظالم طبع را
دعوت کرد بسبب آنکه بنیاد مودّت میان ایشان مؤکّد و اساس[۵۲] محبّت
مجدّد گردد از طعامهای ملوکانه خاصه پیش آورد آبار سم دلجوئی
و مراعات چنانکه عادت میزبان کریم باشد با او ادا نکرد قطعه

نان و سرکه گر نهی پیش کسی	لفظ خود شیرین کنی چون انگبین
به که حلوا و شکر پیش آوری	وانگهی سرکه[۵۳] بمالی بر جبین

عوّان[۵۴] حالی که از دعوت باز گشت بحضرت کسری آمد زمین ببوسید و گفت
فلانکس مرا دعوت کرد و طعامهای ملوکانه پیش آورد کسری بفرمود
تا او را حاضر آوردند و در معرض عتاب بداشتند بعد ازان بفرمود که
نه از برای آن با تو عتاب میکنم که طعام خاصه بساختی بلکه از برای آنکه چنین
کافر نعمتی را دعوت کنی که نان خورد و غمازی تو پادشاه کند قطعه

اگر نانی دهی وقتی سگی را	دگر روزت که بیند دم نشاند
وگر صد خوان نهی پیش سگوانی	بوقت فرصتت سگ در جهاند

حکایت سبب[۵۶] نام ظالمی بر حجّاج بن یوسف در اول نقط نهادن مصاحف بود
و حصیر افگندن مساجد میگفتند که مصحف از نقطه پاک به و عبادت حق تعالی از خال ملتوی

آنکه نقطه نهاد بر قرآن	تا که باشد قرار تش آسان
مردمان ظالم و عوانش خواند	لعنتش خلق بر زبان میرانند

از میانِ وی بگشادند هزار دینار زر بود گفتم ای مشرک راهِ حقیقت و مرتدِ درگاهِ طریقت نمازِ تو از برای حرزِ مال ست نه از برای قادرِ ذوالجلال تا کی

بزهدِ ریا میکوشی و دین بدنیا میفروشی قطعه

دُرِ به خرمهره بیع می نکند	ابلهی کو فروتر ست از خر
بیع با غبن میکند مسکین	زاهدِ دین فروش دنیا خر

حکایت یکی از سپه سالارانِ معتصم بخانهٔ درویشی با سپاهِ خود نزول کرد درویش گفت منشور دارم که کسی بی اجازت در خانهٔ من در نیاید گفت منشورِ تو کو درویش مصحفی آورد و این آیت بروی خواند قولهٔ تعالی لا تدخلوا بیوتا غیر بیوتکم قرد

هر که بینی در نسب بیگانه اش	جز بدستوری مرو در خانه اش

گفت پند اشتم که منشورِ معتصم داری و درویش را برنجانید درویش این حکایت به معتصم رسانید او را گفت ای ناکس بد اعتقاد فرمانِ ما را بر فرمانِ خداوندِ ترجیح می نهی بفرمود تا سیاستش کنند رباعی

ظالم تر خلق اگر ندانی آنست	من با تو بگویم ای برادر
که قولِ شاهِ ظالم	با قولِ خدا کند برابر

حکایت در تواریخِ ملوکِ عجم مسطور ست که عادتِ اکاسره آن بود که هر طعامی که از بهرِ ایشان متعین بودی هیچکس از رعایا مثلِ آن نساختی و اگر کسی بدین اقدام

۵۱ عقد بضم میم و سکون سای مهمله و فتح قوقی و تشدید دال از اعلام و مسلمانی برگشته شده

۵۲ حرز بکسر حای حطی پناه گاه رهای استوار و مجازاً مبحث تعویذ

۵۳ خرمهره بفتح خای معجمه ناقوس و مجازاً بمعنی خرمهره سفید کوچک سفید که بهندی کوڑی گویند

بدین راه رسیده ولیکن هنجار راه را دیده گفت ای رفیقان راه از قفاست

مثنوی

ودزدان که در پیش اند طالب جفا

بعمدا امیر وی را هیبت نه انیست	مرادت کعبه و رویت بچین نیست
چو سوی کعبه باید شد بتعیین	خطا باشد که آری رخ سوی چین

همین که سلطان چین از جانب مشرق روی نمود و خورشید سیمین صیقل کرده ماه از فرق مبارز شب بر بود کاروانیان تیغ برکشیدند و بی دریغ دزدان بی دین را بکشتند ملنوی

ظالم و دزد را به تیغ بکش	از سر قهر بید ریغ بکش
لیکن ای خواجه بر عوان زنهار	بئس للظالمین عقبی الدار

حکایت وقتی از عراق بفارس میرفتم با جمعی رفیقان موافق و همه در ارادت صادق زاهدی در میان ما بود خود را چنان می نمود که از دنیا معرض و ببعضی متعرض که هرگز لوث حطام بدامن اعتصام هم نرسیده و چشم عفت روی شهوت ندیده ملنوی

بسته بر سر عصابه تقوی	کرد در زهد مالکی دعوی
سر بینداز بر کشیده بعرش	وز هوس بر هوا فکنده بفرش
گفته معروف خوشه چین من ست	صد چو شبلی در آستین من ست

ناگاه حرامیان بما رسیدند دست بمال حلال دراز کردند و غارت و تاراج آغاز چون دست و پای ما را ببستند و بارها بکشادند زاهد از میان برخاست و بنماز ایستاد بعد از انکه اصحاب را تجرید فرمودند و جامه از زاهد در ربودند همیانی

یکی بماند ناگاه بجانب راه نگاه کردیم چهل عفریت ناپاک دیدیم هریک باطلعت صورت
چون شب دیجور و تیغی در دست چون شعلهٔ نور آزان بدکیشان هریکی چون
رعد میغرّید و تیغ ایشان چون برق می درخشید چون نزدیک ما رسیدند به بالای
حصن رفتند و دیدیم یکدیگر را منتظر نشستند و آخر الامر رخت رخصت بستند شنیدم که امیر
الظالم را در رجعت با ایشان مقاتله افتاد و از ظرفین بسیاری بدوزخ رفتند قطعه

چو در میان ستمگاران خلاف افتد	بود مبارک اگرچه خلاف مشئوم است
روایت ست ز پیغمبر خدا این قول	که اختلاف دو ظالم نجات مظلوم است

اَللّٰهُمَّ اشْتَغِلِ الظّٰالِمِيْنَ بِالظّٰالِمِيْنَ وَاَخْرِجْنَا مِنْ بَيْنِهِمْ سَالِمِيْنَ

حکایت وقتی در بیابان لوط سرگردان شدیم و از بی آبی مضطر و حیران ناگاه
جماعتی دزدان بما رسیدند کاروانیان چون ایشان را بدیدند ترسیدند گفتم مترسید
که ایشان اندک اند و ما بسیار و خدا ایشان را دشمن و ما را یار چون بکاروان رسیدند
کاروانیان را غالب دیدند دست از تعدّی درکشیدند کاروان سالار از ایشان
دلیل طلبید و سفیری برگزید گفتم مکن که دیر نیست که گفته اند و بغایت خوب قطعه

دیو را رهبری نفرماید	هر کرا از خرد خبر باشد
در بیابان لوط مُردن به	که ترا دزد راهبر باشد

همچنان باشد و بود که گفتم همه شب راه دراز رفتیم و صبح را بمنزل گاه اول باز رفتیم
مگر طائفهٔ از پس ما بودند الا مقاومت را نه پس ما را پیش ایشان بردند وقت صبح

کیش بکر کاف تازی
با یای تحتانی مجهول
و در آخر شین معجمه
دین و مذهب و عادت
و خو و بد کیش بمعنی
بدخو و بدطریق ۱۲

رعد بفتح راء
حمله و سکون عین
حمله آواز ابر گویند
آواز فرشته است
که ابر را می راند و نام
عاشق ۱۲ عبدالله

مشئوم بر وزن
بمعنی خوست

بمعنی غضب و خشم

بمعنی سلامت

بمعنی رسول و پیک

بمعنی عهد و پیمان

بمعنی تیر

بمعنی صورت

بمعنی ظلم و ستم

بمعنی شغل و کار ۱۲

چون ازان دیار چنان قرار یافت جانب ملک تتار شتافتیم طایفهٔ ترکان بادو
خروار زر با ما همراه شدند و جماعتی از دزدان خونخوار ازین حال آگاه از
قفای ما روان شدند و امیر ظالم در قفای دزدان آنها متوقف می بود
تا چندانکه دزدان ما را بقتل رسانند و دست تعدی بمال ما آورند دزدان را
بدین بهانه بیاورد و اموال بخزانه سپارد قطعه

مردم درویش را با مال دار — نهی باشد اتفاق اندر سفر
زانکه از فاسق نه بیند فائده — از جفای دزد باشد در خطر

چون وقت نزول شد و مردم بترتیب عشا مشغول یکی از یاران مرا گفت
درین نزدیکی چشمه نخجیر است و در کنار آن کمین گاه شیر اگر مصلحت شود روی
بدان مقام آریم شاید که در فرصت صید بدام افتد چون آنجا رسیدیم و در کمین
نشستیم آواز سگ از مکان برخاست گفتم برخیزید که آواز سگ برخاست
مگر دزد و حرامی در قفل است چون بکاروان رسیدیم و خبر دادیم همه برخاستند
و چندانکه راه طلب کردیم نیافتیم و رو بستاره کردیم و بشتافتیم که
قوله تعالی عسی ان تکرهوا شیئا وهو خیر لکم مثنوی

بسا کاری که نامحبوب باشد — چو واقع گردد آن بس خوب باشد
اگر خواهی که این معنی بدانی — عسی ان تکرهوا شیئا بخوانی

آن شب تا صبح راه بریدیم تا بمنزل رسیدیم و ازدو دو راز گوش که داشتیم

نیکی بدی باشد اما تو چه نیکی کرده بجای او مرد گفت او را از درون آتش برآورده بودم
گفت تو چون در آتش روی که او را برون آری دروغ میگوئی فرد

ندارد در تو آتش مضطربانے	خلاص او را از آتش کی توانے

گفت توبره بر سرِ چوب کردم تا او در توبره رفت او را برون آوردم روباه گفت
مرا باور نمی آید که ماری بدین بزرگی چون در توبره رود مار گفت راست میگوید
گفت ازان میگوئی تا به مکافات نیکی بروی بدی کنی اگر راست میگوئی تو
در توبره رو تا من ببینم و حکم کنم مار بدین سخن فریفته شد و در توبره رفت
روباه روی بدان مرد آورد و گفت اکنون فرصت نگاه دار و سرِ توبره
محکم کن و مار را بر دار و بر زمین زن تا هلاک شود بدانکه هر که بوقت فرصت در
هلاکِ دشمن تقصیر کند بهلاکِ خویشتن تعجیل کرده باشد قطعه

بشنو از من نصیحتے که ازان	تو شوی شاد و دوستان خوشنود
پای دشمن چو آمد اندر سنگ	سنگ بر گیر و بر سرش بزن زود

حکایت وقتی با جماعتِ درویشان بشهری رسیدیم و ملکِ آن شهر از ظالم دیدیم
گفتیم نیّت اقامت بکنید و عزیمتِ استقامت که ظلم سبب هلاکِ دمار است
و ظالم مستحق عقوبت نار و چون بلا بر طائفه نازل شود بر خاص و عام برابر گردد قطعه

اِذَا نَزَلَ الْبَلَاءُ عَلٰی دِیَارٍ	سَتُهْلِكُ كُلَّ ذِیْ عِزٍّ وَّبَاْسِ
اِذَا وَقَعَ الشَّرَارَةُ فِیْ مَتَاعٍ	سَتُحْرِقُ ذَاكَ مِنْ رَّطْبٍ وَّیَابِسِ

۱۲ اما بفتح الف و تشدید میم معنے لیکن دہد و بکسر و مع واو معنی یا کہ حرف تردید ست ۱۲ غ ۵۲ تقصیر بفتح فوقانی بروزن تفعیل کوتاہ کردن دستی و کوتاہی کردن در کارے ۱۲ منتخب ۵۳ تعجیل بفتح فوقانی شتابی کردن در کاری پیش از وقت ۱۲ و این بدو معنی است ۱۲ غ ۵۴ دمار بضم دال و جملہ معنی ہلاک و نابودی ۱۲ غ ۵۵ شود بالا کند مضارع ہلاک کند و بر و مضاف الیہ مقصود بر و مضاف الیہ مضاف الیہ مقصود است و تشبیہ مضاف الیہ مضاف الیہ بہ مضاف الیہ مضاف الیہ در وقتیکہ مضاف الیہ مضاف الیہ شعلہ آتش در متاع افتد ۱۲ ۱۰ بیت از شرف الدین بوصیری ۱۲

مکافات[۵۱] چه باشد گاومیش گفت پیش آدمی زاد بدی گفت تا من جوان بودم شیر و نتایج[۵۲] میدادم که از من مالک من فائده میگرفت چون پیر شدم مرا داد **شعر**

اِنَّ[۵۳] فِی التَّوْرَاۃِ تُنْظَرُ قَدْ رُقِمْ	خَصْلَۃُ السَّادَاتِ اِطْلَاقُ الْهَرِمْ

روزی مالک من بگذشت مرا فربه دید تقصابی فروخت که مرا بکشد و حقوق چند سالہ را هیچ اعتباری نیست مار گفت گواه گواهی داد مرد گفت بیک گواه حکم چون کنند قرود مصطفی گفت برزن و برمرد

حکم بے دو گواه نتوان کرد	ای حکم شهادت[۱۲] چگونه[۱۲]

آزدور ناگاه درختی پدید آمد مار گفت ازان درخت سوال کنیم چون نزدیک درخت رسیدند مرد گفت نیکی را مکافات چه باشد درخت گفت نیکی را پاداش[۱۲] آدمی زاد بدی ست گفت چگونه گفت در بیابان مسافران را سایه میکنم و از حرارت آفتاب خلاصی میدهم ناگاه کسی که در سایه من لحظه نشست و بیاسود چون بالا نظر کند گوید که فلان شاخ دسته تبر را شاید و تنه این شاخ در را شاید چنانکه بزرگان گفته اند **مثنوی**

در طبیعت[۵۴] آدمی و فامیست	بر نیک بجز بدش جزا نیست
در سایه هر درخت کاسود	از بیخ برید شاخ او زود

مار گفت اینک دو گواه شدتن بزخم درده گفت تا قاضی حکم نکند حجت[۵۵] تو ثابت نشود ناگاه روباهی پیدا شد مار گفت هر چه روباه گوید چنان باشد چون نزدیک روباه رسیدند پیش از انکه ازو پرسند بانگ مرغ شنیدند گفت اجل[۱۲]

۵۱ مکافات بضم میم پاداش دشمن و بد را
۵۲ نتایج منتخب الشیادن ۱۲ حاصل آمدن
۵۳ بزرگی و فرزندیت بزرگی بتحقیق مقرون است
۵۴ طبیعت سرشت
۵۵ حجت بضم حای حطی و تشدید جیم مفتوح برهان و دلیل مشتری دعوے ۱۲

حکایت در کتبِ اهلِ هند آورده اند که هیچ چیز بر ظالم و شریر اعتماد نشاید کرد و از راهِ تمثیل میگویند شخصی در بیابان میرفت بموضعی رسید که کاروانیان آتش کرده بودند و رفته رفته باد آنرا اشتعال داده بود و در هیزم ها گرفته باری بزرگ بر پاره چوب مانده از هیچ طرف راه نمی یافت که رود آن مرد را رحم آمد و بران مار دل بسوخت گفت

اگرچه دشمن بست اما درمانده است دستگیری درماندگان سُنّتِ اهلِ کرم است مثنوی

یاری درمانده بس کارِ نیکوست	خواه دشمن باشد آنکس خواه دوست
چون زپا افتاده بینی اسیر	از سرش در بگذر و دستش بگیر

پس توبره بر سرِ چوب کرد و او را از آتش بر گشید و بیرون آورد مار بوی در سخن آمد و گفت ترا از خم خواهم زدن مرد گفت من با تو نیکی کرده ام گفت راست میگوئی چه امید میدانستی که من دشمنِ تو بودم و معاونتِ دشمن از عقل دور است مثنوی

مکن هرگز بجای بد نکوئی	که تا مردم نگویند یار او هستی
چو کلکِ ظلم مشرف می تراشی	شریک اندر برانت ظلم باشی

گفت البته ترا از خم خواهم زدن گفت نیکی را چگونه مکافات بدی باشد گفت آری در مذهبِ آدمی زاد نیکی را مکافات بدی ست اگر خواهی بدین دعوی گواه آرم گفت اگر گواه باشد مرا بحجت هلاک کرده باشی و بر تو ملامت نباشد آن دو رگاومیشی پدید شد گوئی گاو زمین ست که بچرا آمده یا ثورِ فلک از هوا مار گفت بیا تا بنزدیک او رویم چون پیش گاومیش رسیدند مرد گفت نیکی را

---

۵۱ کاروانیان ای قافله ۵۲ اشتعال بالکسر فروختن شدن آتش ۵۳ اغ معاونت بضم میم و فتح نون اعانه و مدد کاری کردن ۵۴ اغ کلک بکسر کاف بمعنی نیمان خالی عموما و در قلم خصوصا و بفتحتین شوم و نامبارک و بلا و سختی ۵۵ اغ مشرف بضم میم و کسر راء و فتح واو و فتح فاء مشدده و آخر آن فاء مشدده بمعنی بلند و عالی و مرتفع و مشرف شدن بر خیانت اشعار باینکه اصل بیت اینچنین است چون مشرف بر اعمال نیکی و مساعی شریف او و مشتمل بر اخلاق حمیده و خصال پسندیده او باشی ۵۶ اغ حجت بضم حاء و تشدید جیم دلیل و برهان

و مال بسیار ستانند قطعه

یارب بدو ورد ار بلای عوان کزو ... هرگز ندیده هیچ مسلمان صلاح و سود
بنگر که گفته اند که ظالم چو آتش است ... از زندگیش سوختن و از مردگیش دود

حکایت رئیس دهی را مصادره کردند بگریخت و در خانه درویشی پنهان شد درویش در آن مدت شرط خدمت بجا آورد و عوان عذر میخواست و پیمان احسان می بست عاقبت خلاصی یافت روزی ایلچی آمد که جامه زمینی می طلبند او را از درویش یاد آمد گفت جامه زمینی را از خانه وی آوردند و در پای افکندند و از دست درویش رفت ثمره محبت عوان ظالم ظاهر شد **قطعه**

چو در مصادره افتد عوان ظالم طبع ... مکن معاونتش زانکه مار بیمار است
چو دم مار ببرند تو سرش افکن ... که مار زخم رسیده نه اهل تیمار است

حکایت نقل کرده اند که یکی از بزرگان نام او زید راهب بود گفت در لشکری بودم بمزرعه رسیدم که بسیط زمین به بساط سبزه ملون دیگران اسپان خود را در کشت زار انداختند من عنان اسپ خود را گرفته نشستم پیر دهقانی پیش آمد و گفت تو چرا اسپ را رها نمیکنی گفتم می ترسم که مرا بگل نکنی گفت خدا شر ترا بدور دارد که تو ایشان را بمزرعه من گذاشتی گفتم چگونه گفت اگر گبت تو نبودی این همه هلاک شدندی **قطعه**

اگر نه صحبت نیکان بود میان بدان ... ز نشو می عمل خود بدان فنا گردند
خدای دور کند این گروه را ز میان ... که تا بیک نفس این ظالمان رها گردند

مصادره بفتح میم و صاد و سکون دال و فتح راء و هاء
ستانیدن تا بدان جبر
۵۲ منتخب بفتح میم و نون و سکون تاء و فتح خاء و کسر باء
عوان بفتح عین مهمله و تشدید واو و نون
سخت گیرنده در وظالم
۵۳ معاونت بفتح میم و عین مهمله و سکون تاء و فتح واو و سکون نون
یاری کردن
۵۴ ای ظالم
حالت مصادره گوئی مار بیمار و درد صفرا شد تا هم یارایش نیست و فرصت بگذرد و مرد
۵۵ مزرعه بفتح میم و کسر زاء
۵۶ ملون بضم میم و تشدید واو و مفتوح
رنگارنگ کرده شده
۵۷ بگل بگرفتن
بای موحده و عین مهمله و حاء
حق بخشیدن جرم و عفو کردن گناه
۵۸ لطائف

لیکن دوستی با عوان زینهار — که در وقت حاجت نیاید بکار
شنیدم بتبریز پند نکو — چو گرگ آشنا شد به پرهیز از و

کسیکه با عوان دوستی میکند و میگوید که خود را از وی ایمن گردانیدم همچنان است که مار گیر افسون منحوان مار گوش می نهد و مراقبت زخم او میدارد فرد

گر عوانش نشناسد چه غم از بیداد ش — گر کسی مار نگیرد خطرش کی باشد

حکایت از بزرگی پرسیدند که دجال کی پیدا خواهد شد گفت دیر است که پیدا شده است اما از رئیس ده می ترسد که خرش بالاغی دهد قطعه

این رئیسک نگر که از جورش — بر دل خلق هست چندین داغ
گر تواند ز مسجد قاضی — پیش ظالم برد پلاس و چراغ
خر دجال را چه وزن نهند — خر عیسی همی دهد بالاغ

حکایت شخصی نابکار کوسویه معروف هیچ تن از نیش گزندم قلم او ایمن نبود و هیچ دل از کور برات او سالم در حالت نزع پسران را خواند و گفت که از مال من نعمتی نمیماند که شما را میراث شود زندگانی مکروه کرده ام که خلق بشما شفقت نمایند اما شما را وصیت میکنم اگر جمله بدان برید توانگر شوید و باقی عمر در فراغت گزرانید گفتند منت داریم گفت چون جان از تنم برآید مرا بر سر حصار برید و بشیپ اندازید و فریاد برآرید که پدر ما را کشته اند همه خلق این سخن باور کنند و مردم دیه از خوف تشنیع تو زیعی کنند و مال فراوان بشما دهند پسران وصیت پدر خود بجا آوردند

شب دیجور[۱] و سیرتی چون کلب[۲] عقور بنا باکی چون گرگ دیوانه و بنایاکی چون سگ لانه[۳]

چندانکه بیان عذر کرد مسموع نداشت و بیچاره را تازیانه قهر بزد و خشت ظلم برگردن او نهاد بیچاره روی بآسمان کرد و گفت الٰهی

قطعه

دل مظلوم خون میگردد از ظلم	چه خواهی کرد از بیداد چندین
خدایا بهر[۴] ظالم دور گردان	بزودی از سر مظلوم[۵] آیین[۶]

ناگاه موکلان[۷] الٰهی آتش عظیم به پیرامن آن جماعت برافروختند و ترو خشک آن طائفه را باشعله آتش عذاب[۸] بسوختند

فرد

نترسد آنکه آتش[۹] برفروزد	که ناگه خود در آتش مے بسوزد

حکایت دوستی را نصیحت میکردم که بعوان[۱۰] دوستی مکن که عوان حق ناشناس باشد و نه اهل منت و سپاس اگر هزار نانِ گرم و آبِ سرد پیش آری که یکبار شکر گرم ببری هزار سردی بکند گفت عوان سگ است سگ بلقمه مطیع تواند و گفتم غلط کردی که عوان از سگ بتر است که سگ بنان حرمت دارد و عوان بجان منت نپذیرد

قطعه

زینهار احسان مکن با سفله[۱۱]	کو ندارد از تو نانے را سپاس
نوح با کنعان[۱۲] نافرمان چه گفت	سگ به است از مردم ناحق شناس

تا روزی عوان مصاحب او بدر سرایش آمد و در بسته دید و زبان بکشاد و بسیارے دشنام ناقرجام[۱۳] داد روز دیگر مرا دیده گفت صواب گفتی که دوستی با نیها خطاست

و نتیجه محبت ایشان هبا منثورا

---

۱ دیجور بفتح دال و ضم جیم بمعنی سیاه و تاریک
۲ کلب بفتح کاف و لام و تشدید باء بمعنی سگ و عقور بمعنی گزنده
۳ لانه بفتح لام و نون و تشدید باء بمعنی جای آرام و مسکن
۴ بهر بفتح هاء و سکون راء بمعنی خاطر
۵ مظلوم بفتح میم و لام و تشدید واو بمعنی ستمدیده
۶ آیین بروزن بالین بمعنی عادت و رسم
۷ موکلان بضم میم و فتح کاف و تشدید لام بمعنی فرشتگان
۸ عذاب بفتح عین و ذال معجمه و الف و باء موحده بمعنی شکنجه
۹ آتش بکسر تاء فوقانی و سکون خاء معجمه بمعنی نفاق
۱۰ عوان بفتح عین مهمله و تشدید واو بمعنی سرهنگ دیوان سلطان و ظالم
۱۱ سفله بکسر فاء و فتح لام بمعنی کاف تازی نام پسر نوح علیه السلام که کفر ورزیده و نام پسر یعقوب علیه السلام که پیغمبر بود
۱۲ کنعان بفتح کاف و سکون نون و فتح عین مهمله و الف و نون
۱۳ ناقرجام آنکه نکوئی آخر کار نکند

تتمه مهملات ۱۲ — غیاث اللغات — نفس ناطقه و انتقامات ۱۳ — عمان فیاض

گریهٔ ظاهر ندارد اعتبار | ای بسا گریه که از شادی بود

حکیمی گفته است که میان گریستن شادی و مصیبت فرق است که اشک مصیبت زده شور است بخلاف شادمانی فرد

اشک شوق انگیز چون شیرین بود | زانکه اصلش از دل غمگین بود

لاجرم ثمرهٔ حسد ایشان را احتیاج دنیا افزود و یوسف را کرامت و اعزاز قوله تعالی فلما دخلوا علیه قالوا یا ایها العزیز مسنا وأهلنا الضر وجئنا ببضاعة مزجاة الآیة

باب سیزدهم در بیان ظلم و فساد

وعن ابی هریرة رضی الله عنه انه قال قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم الظلم من ظلمات یوم القیامة متنوعی

ظلم در اصل خویشتن نه نکوست | که همه ظلمت قیامت از اوست

بشنوای ظالم خدا آزار | بئس للظالمین عقبی الدار

حکما ظالم را چنین تعریف کرده اند که وضع الشیء فی غیر موضعه هر چه چنان نهاد ظلم است

حکایت آورده اند که ظالمی در بیابان کوشکی بنا کرد گفتند از آبادانی دور عمارت متعذر است سوگند خورد که جز زنان حامله را کار نفرمایند و کوشکی بنا کرد و بر زنان باردار آغاز بیدادی نهاد ندروزی زنی را خشتی گران بر گردن نهاده بود وقت وضع حمل در آمد نشست تا بار نهد سرهنگی بوی رسید با صولتی چون

ترجمه فرمود خدای تعالی پس چون در آمدند بر یوسف گفت ای عزیز رسیده است بما و بکسان ما سختی و آورده ایم سرمایه نامقبول یعنی اندک یا نامرغوب فتح الرحمن

ظلم به نظامی معجمه ستم کردن

ترجمهٔ از ابوهریره رضی الله عنه روایت است بدرستیکه او گفت که فرمود رسول خدا صلی الله علیه وآله وسلم

ستم کردن از قبیل ستم کردن بر رعیت

ستم کاران

انجام کار آخرت

ستم نهادن

چیزی را در غیر محل آن

باخزینه دار گوید که تشریف در توقف دار و گفت کاغذش ده تا از بهر تو تحصیل کنم
حاجب کاغذ بوزیر داد و وزیر بدست خزینه دار داد چون کاغذ ملک بکشاد
توقف نکرد و تیغ برکشید و وزیر چون این تهدید بدید گفت کاغذ از بهر حاجب
نوشته اند خزینه دار نشنید و سر وزیر برید روز دیگر که حاجب نزدیک ملک آمد
ملک تعجب کرد و حال پرسید صورت حال بگفت ملک ماجرا پیدا کرد و حاجب تر و بر
وزیر هویدا حاجب را وزارت بخشید و در کارها صبر و تانی گزید قطعه

بجمله حال تانی و فکر باید کرد	علی الخصوص بزرگان و پادشاهان را
باشکار و نهان خون کس نباید ریخت	که تا یقین نکند آشکار و پنهان را

حکایت برادران یوسف که از حسد در چاه انداختند و نیز بدر اهیم قلب
بفروختند و بند ساختند و پیراهن بدروغ خون آلوده کردند و پیش پدر گفتند که گرگش
بخورد این همه چنان نبود که گرگستن مکاره قوله تعالی وجاؤا ابا هم عشاء یبکون
حکایت وقتی در مقصوره بهرات وعظ میگفتم در بیان این معنی عبارت رفت
پیری برخاست و گفت چرا شبانگاه آمدند گفتم تا کسی آب چشم ایشان نبیند منع

گریه در شب عظیم آسانست	که همین بانگ و شور و افغانست
آستینی همی نهد بر رو	کس نمی بیند آب دیده او

بزرگی گفته است تا من معنی این آیت دانستم مرا بر گریه هیچکس اعتماد نمانده است قطعه

بسکه پیش حاکم آید داد خواه	که بمعنی اهل بیدادی بود

۵۴ نفع تشدید نون مکسور و ضم راء و سکون ها و فتح نون و کسر راء و تشدید نون مکسور و یاء
۵۵ ترجمه فرموده تعالی و آمدند یعنی برادران یوسف پیش پدر خود شبانگاه گریان
۵۶ مقصوره بالفتح بمعنی حجره کوچک جای استادن امام در مسجد
۵۷ قوله یعنی آیه وجاؤا ابا هم عشاء یبکون یعنی گریه مصنوعی فرزندان حضرت یعقوب دربارهٔ حضرت یوسف ۱۲

مثنوی

حسد اندر میانِ خویشاوند — همچو تیغ ست قاطع پیوند

آتش انگه که شعله افروزد — رطب یابس بیک نسق سوزد

حکایت آورده اند که سیف الدوله پادشاهِ عراق بود حاجبی داشت مقرب الحضرت وزیر را از وی حسد می آمد روزی بخدمتِ ملک عرضه داشت کرد که حاجب ملک را بعیب بخر نسبت میکند و ملک این عیب را بغایت دشمن میداشت ازین سخن عظیم متفکر شد و دیو وسوسه بر نفس وی مؤثر فکر میکرد که حاجب را بچه تاویل در عذاب افگند تا کاربدان غایت رسید که خواب و قرار از وی برفت **قطعه**

بزرگان از همه خلقان دیگر — حدیثِ کس محقق ترنیوشند

شنیدستی که در افواه گویند — که در معنی بزرگان جمله گوشند

تا شبی وزیر حاجب را دعوت کرد و سیر بسیار و طعام انداخت بامداد روز بحضرت شهریار کرد و ملک حاجب را پیشِ خود خواند تا بوی حکایتی بگوید حاجب آستین برد و بهان نهاد تا بوی سیر بمشامِ ملک نرسد ملک را حکایت وزیر تصدیق افتاد و گفت

گمانی که شد با قرینه قرین — بزد همه عاقلان شد یقین

حالی کاغذی با خزینه دار نوشت که خلقی بدارنده خط دهد و در آخر نوشت که بلا توقف سرش بردارد و کاغذ را سر مهر کرده بحاجب داد بگمان آنکه تشریف ست تعجیل نمود در راه وزیر بوی رسید صورتِ حال باوی بگفت و وزیر را حسد آمد خواست که

حکایت شمس المعالی قابوس[۵۱] را دو پسر بودند همیشه مهتر[۵۲] از کهتر حسد بردی و هلاک کلان از خرد[۵۳] اورا فرصت شمردی و الدش این معنی دریافته بود و دانسته که وزرا اورا اغوا میکردند تا قصد برادر و پدر کند و مملکت را باستقلال[۵۴] مقرر پس کهتر را بعراق فرستاد و خود بنجر اسان نام شهر[۵۵] بایستاد و ایذای او میدید و می شنید و منتظر خلاص از وی می بود

قطعه

چون جدل کردن نجوئی با سفیه	گوش میکن معنی گفتار او
گرچه همسایه تعدی میکند	هم بیفتد عاقبت دیوار او

چون وفات پدرش نزدیک رسید پسر مهتر را نزدیک خود خواند و گفت رعایت حق پدری نگاهدار ترا سه وصیت میکنم باید که بجا آوری و غنیمت شماری اول آنکه برادر را نجوان و باوی طریق مودت[۵۶] بنمای تا بیگانه درمیان راه نیابد دوم آنکه باغی از برای تو کشته ام و عمارت کرده درختان کهنه را برکنی و درخت نو برنشانی تا ترا نیکو برد[۵۷] سوم آنکه ترا دردشکمی ست که گاه گاه عارض میشود در فلان حقه دارویست که بوقت حاجت بتو میدادم چون ترا احتیاج شود بکار بری این بگفت و وفات یافت پس بحکم وصیت[۵۸] پدر برادر را بخواند و بنواخت و وزرای کهن را بتاویل درختان بکشت و برانداخت و بوقت حاجت آن دارو زهر بود بخورد و بمرد و ملک به برادر پیر[۵۹] داخت

قطعه

دشمنی جمله زبیگانه مدان	بلکه آن ممکن بود از خویش نیز
نی جراحت جمله از بیرون بود	در درون بسیار باشد ریش نیز

۱ ب قابوس
۲ ب قابوس
۳ ب تعمی
۴ ب قابوس
۵ ب قابوس

وازان دیار[۱] جمعی با صفهان رفتند آن غلام از حال مرد باری تفحص[۲] نمود گفتند

بچنین تهمتی محبوس ست غلام گفت او بیگناه ست آن جنایت من کرده ام[۳]

بدستوری[۴] خواجه خویش[۵] از زبان غلام این طائفه گواه شده آمدند و گواهی

دادند مردار[۶] را کردند حاسد هلاک شد و بعذاب گرفتار[۷] فرد

همیشه حاسد ملعون چنین جزا باشد	که او بمیرد و محسود او بجا باشد

حکایت وقتی شخصی نزدیک معتصم[۸] رقعه نوشت که فلان کس از لشکریان

وفات کرده است واز وی مبالغی مانده و طفلی خرد[۹] دارد اگر امیر المومنین

اشارت فرماید قسمی ازان بخزانه رسانند تا لشکر معمور گردد و معتصم بر پشت

رقعه نوشت که اَمَّا[۱۰] الْمَالُ فَحَفِظَهُ اللّٰهُ وَاَمَّا الْمَیِّتُ فَرَحِمَهُ اللّٰهُ وَاَمَّا

الْیَتِیْمُ فَاَنْبَتَهُ اللّٰهُ وَاَمَّا اللَّئِیْمُ فَلَعَنَهُ اللّٰهُ بمعنی آنست قطعه

آن پدر مستحق غفران باد	مال او را پناه یزدان باد
طفل را پرورش کناد خدای	وان مُقلِد قرین خذلان باد

ازین سخن هم دیانت و هم مروت معلوم میشود و ارباب حکم را تنبیه ست که مال خاصه

ازان یتیم ست باید که گوش بسخن حاسد و نمام ندارند و حق مسکینان بدیشان سپارند و خود را

دران حقی ندانند و ستم غمازان و ظالمان را از سر بیچارگان دفع کنند که گفته اند قطعه

حدیث ظالم و نمام مشنو	اگر در خاطرت میل صواب ست
ملک را نیست این معنی محقق	که ملک از غمز غمازان خراب ست

---

۱ دیار بکسر اول محلهای جمع دار بمعنی خانه و مجازا بمعنی ملک و بلاد مستعمل ۱۲ غ

۲ تفحص بمای موحده و یای تحتانی مجهول در فارسی نفتیش است که بر وزن تفعیل است و قلت قبول آید ۱۲ غ

۳ تفحص بروزن تفعیل بمعنی کاویدن و نفتیش کردن ۱۲ غ

۴ بدستوری بمعنی اجازت و رخصت

۵ خواجه خویش یعنی صاحب و مالک ۱۲

۶ مردار بفتح میم و سکون راء و بمعنی مرده ۱۲

۷ گرفتار بفتح گاف و راء و بمعنی مبتلا ۱۲

۸ معتصم نام خلیفه ۱۲

۹ خرد بمعنی صغیر ۱۲

۱۰ اَمَّا بفتح همزه و تشدید میم حرف شرط و تفصیل ۱۲ غ

۱۱ خطاست که از مال ست ترجمه آنکه از مال ست

۱۲ خذلان بمعنی بی یاری و بی مددی ۱۲

۱۳ لئیم بمعنی فرومایه و دنی ۱۲

۱۴ سخن چینان و غمازان و طعنه زنندگان ۱۲

سوال کرد یکی از حکیم یونانی — که دفع درد حسد را بمن بگوی دلیل
جواب داد که هیچ آدمی نمیداند — دوای درد حسد را و رای عزرائیل

حکایت آورده اند که مردی بود فاسق و خمار و تبه کار همسایه بغایت دیوث و تمند داشت این مرد با این همسایه حسد می برد و ایذای او را غنیمت می شمرد و لیکن مراد او هرگز برنمی آمد قطعه

گر امان بایدت از خلق جهان — با خدا باش بهر حال همی دار نهان
گر همه خلق جهان قصد بجان تو کنند — گر خدا یار تو باشد چه غم از خلق جهان

تا روزی غلامی بخرید و او را مخصوص الطاف خود گردانید و بشرائط اشفاق قیام نمود و گفت ترا خدمتی میفرمایم غلام گفت بجان منت ست بهر چه فرمائی آن کنم گفت میخواهم که امشب بر بام همسایه روم تا مرا بر بام او بکشی و جانب سرای او بگریزی تا چون بامداد شود مردم او را بدین جنایت گیرند و قصاص کنند و خلق را از وی خلاصی باشد غلام گفت هیچ عاقل این نکند از انکه کشتن دشمن در ایام خود مطلوب باشد چون تو بمیری از کشتن او چه فایده قطعه

بهترین عمر میدانی که چیست — آنکه باشی زنده و بدخواه نی
چون نخواهی بود زنده بعد ازین — دشمنانت خواه باش و خواه نی

هر چند غلام ازین معنی گفت باخواجه هیچ فائده نکرد و چاره ندید از ان چون شبانگاه شد غلام خواجه را بر بام برد و سر برید و جانب اصفهان بگریخت چون بسلطان این خبر رسید کس فرستاد و روز دیگر مرد را بگرفتند و مردم بصلاح او گواهی دادند

۹۱ ملاصق بفتح لام و کسر صاد مهمله بمعنی همسایه
۹۲ خمار بفتح خاء معجمه و تشدید میم مفتوح
۹۳ جنایت بکسر جیم و بفتح نون و کشادن یاء بمعنی خیانت و گناه
۹۴ قصاص بمعنی کشتن کسی را بعوض کشته شده را و بمعنی جراحت کردن
۹۵ بام بفتح موحده بمعنی طرف بیرون سقف خانه و بمعنی صبح و پگاه
۹۶ اصفهان بکسر الف و فتح فا و شهری در ایران
۹۷ صلاح بفتح صاد مهمله ضد فساد و با الکسر مصالحه و آشتی

بدوستی نشود دشمنی بدل هرگز | مگر که شرط عداوت زراه برخیزد
میان پادشهان اتفاق ممکن نیست | مگر یکی ز سر ملک و جاه برخیزد

ذوالقرنین[۹۱] چون بزرگ شد و انواع هنرمندی بیاموخت قیصر[روم] آن حال را دانست دختر را طوی[۹۲] داد و ذوالقرنین را طلب فرمود و بنواخت سال دیگر که پدر اسکندر بجرب[۱۲] آمد ذوالقرنین پیش قیصر رفت و زمین ببوسید که مرا اجازت فرمائی که بجرب پدر روم[۱۲] آجازت فرمود مادرش وصیت کرد که اگر ظفر یابی او را بند کردی بیاری نجت نیکش یاوری کرد تا ظفر یافت پدر را از میان لشکر اسکندر[۱۲] ببود فرمود

هر کرا نجت راهبر باشد | در همه کار با ظفر باشد

پدر را در لشکرگاه قیصر آورد و زنجیر زر در پای وی نهاد و در پیش وی بتواضع[۹۳] بایستاد پدر اسکندر[روم] گفت مثنوی

شگفت ست احوال تو ای پسر | که نسبت ندارد یکی با دگر
اگر دوستی بند و زنجیر چیست | وگر دشمنی لطف و توقیر چیست

ذوالقرنین گفت زنجیر می نهم تا وصیت مادر را نگاه دارم و توقیرت[۹۴] میدارم تا حرمت پدر را فرو نگذارم ملک دانست که فرزندی ست یکدیگر را در کنار گرفتند و با قیصر صلح کردند و دختر را بخانه بردند و هر دو پادشاهی بادند ذوالقرنین سپردند و ذوالقرنین بفرمود تا وزرای حاسد پدر را حاضر آوردند و بعقوبت بردار کردند و سزای ایشان در کنار قطعه

---

۹۱ ذوالقرنین بفتح قاف و سکون راء و ضم نون و فتح قاف دوم و سکون نون و فتح یاء و سکون نون و کسر سین و سکون واو و فتح نون و سکون یاء و فتح قاف دوم

پیر باتزویر از این حال خبیر و آگاه بشیوهٔ طبیبان در حرم در آمد و ختر حدیث سخن زن موی باریک با وی بگفت **مثنوی**

درونِ خانه بینی گر گ صد بار	بسی بهتر که زالِ تیز گفتار
چو بینی پیر زن را باز نِ خویش	ز کابین و طلاقِ زن بیندیش

پیر زن گفت قصّه کوتاه کن که موی ترا دراز کنم و شوی ترا بی نیاز در قضیهٔ طبیبی موی می شگافم و در فنِ مشاطگی جُعد در دنبالِ ماه می بافم در حال آن شوم نفس مکری سگالید و دارو ئی در موی دختر مالید بوی ناخوش از وی ظاهر شد چون ملک نزدیکِ دختر آمد از بوی ناخوش دماغ را بگرفت و از خانه بیرون رفت **قطعه**

یک ذرّه عیب زشت کند روی خوب را	چون نقطهٔ سیاهی بر جامهٔ سفید
نقصانِ سهل در حق کامل بسے بود	زیرا که جز کمال ندارند از و امید

وزرا بعد از شش ماه چون ملک را دیدند پیش دویدند و موجب پرسیدند صورتِ حال را بگفت گفتند دختر قیصر نسیت کنیز کی رومی ست که عادتِ ایشان آنست که در هر شش ماه از موی ایشان بوی ناخوش می آید ملک از این سخن متغیّر شد و دختر را پیشِ پدر فرستاد و از ملک در صدف اسرار دُرِّ مکنون بود و در خزینهٔ استار لولوء مخزون دختر از خجالت نتوانست که پیش پدر رود بطرفی رفته تا وضعِ حملش اتفاق افتاد و آن فرزند ذوالقرنین بود او را از پدر پنهان میداشت تا آن معامله قدیم میانِ ایشان قائم شد **قطعه**

---

۱۲ تزویر بفتح فوقانی و سکون زا معجمه و بیم تفصیل کردن و حیله کردن و ریا و اسم آن ۱۲ غیاث اللغات

۱۲ مشاطگی بفتح میم و تشدید شین معجمه زن شانه کردن و موی سیاه شانه کردن و آراستن پیشهٔ او باشد و بالضم خطاست ۱۲ غ

۱۲ جعد بفتح جیم و سکون عین مهمله موی در غول سر و ما یعقم خطا ۱۲ منتخب

وضع بفتح واو و سکون ضاد معجمه و آخر عین مهمله بمعنی نهادن و بالضم آن بچه که نطفه اش برآید جسم آوردن آخر ایام طهر زنِ دیگر نجیض در رحم بسته شود و مضغه گردد ۱۲ غیاث اللغات

از ان حدیث شدم عاشقت باواز[۱۲] | کس این حدیث باواز در جهان نشنید

پدر اسکندر خواستگاری کرد قیصر منت[۵۲] داشت و عداوت از میان برداشت ملک چون دختر را بدید شیفته و عاشق او شد و شش ماه با دختر در خلوت بنشست و در بروی امرا و وزرا فرو بست قطعه

کسی کو جمال دل آرام یافت | ز جملهٔ جهانش دل آرام یافت
بناکام بیند دگر روی کس | کسی کز لب دلبران کام یافت

وزرا ازین حالت حسد آمد خلوت[۵۳] طلبیدند و با یکدیگر تدبیر کردند که این عقد نکاح را فسخ[۵۴] کنند و آیت صلاح را نسخ از کیفیت تدبیر مضطر شدند اتفاق کردند که پیرزنی را طلب کنند که گره کشای این عقده مشکل ایشانند

بگاه مکر و حیله آن کند زال | که عاجز گردد ازوی رستم زال
تو بنشین سالها و رای میزن | بیکدم دفع آن معنی کند زن

پیرزنی را آوردند که قامت او چون پشت فلک خم بود بیت

ازان زالے که آن در مکر و دستان | که پیشش زال گشتی[۵۵] پور دستان

باوی مشورت کردند که میان ملک و دختر فراق اندیش و این عقد نکاح را طلاق کن پیرزن گفت اعطیت[۵۶] القوس برامیها و اسکنت[۵۷] الدار بیابها فرد

من اینکار را میکنم بیگمان | بدست کماندار داوی کمان

دختر قیصر را موی بود چون شب فراق سیاه ولی چون روز وصال کوتاه

---

۵۱ حدیث بفتح حاء حطی بمعنی خبر نو و خبر و سخن الخ

۵۲ منت بکسر میم و تشدید نون مفتوح جا بانعمت بر کسی نهادن هم هون خود داشتن و با لفظ داشتن و نهادن و بمعنی داشتن و کشیدن و پذیرفتن مستعمل است انتهای عجم

۵۳ کام بکاف تازی بمعنی مراد و مقصد الخ

۵۴ خلوت بفتح خاء معجمه بمعنی خانهای شستن بکان الخبر و تنهای الخ

۵۵ فسخ بفتح فاء و سکون سین مهمله و خاء معجمه نکاح را برگردانیدن و نکاح را بیع الخ

۵۶ حاصل معنی این است که بازوی تو کمان را بر تیر راست کرد و آن را بسوی دشمن انداخت و تو کمان را بدست کماندار دادی تا آن را بجانب دشمن بیندازد

۵۷ اسکنت بکسر کاف و فتح نون و تشدید تاء الخ

نیز دارد قدر این ظاهر نمی شود و صوفیان را حسد نیست از آنکه دعوی فقر میکنند و آن نیستی ست هرگاه که بدنیا میل کنند حسد برند که بزرگان گفته اند قطعه

کسی را که از عاقبت آگهی ست | نبرد شش ز دنیا حسد ابلهی ست
رهی را بدنیا مکن رهنمای | که دنیا بزرگ رهی گمرهی ست

حکایت میان قیصر روم و پدر اسکندر ذوالقرنین عداوتی افتاد چنانکه هر سال از جانبین لشکر میکشیدند و مبالغی خلق بقتل میرسانیدند و زرای هر دو جانب چنان صلاح دیدند که این فتنه را بهر نوعی که توانند از میان بردارند قطعه

اگر خلاف و غباری بود میان دو شاه | بسهل چیزی بسیار خون کس ریزند
دو کوکب اربعه اوتاد نظر کنند بهم | هزار فتنه و شور از جهان برانگیزند

قیصر را دختری بود صاحب جمال و در خوبی بغایت کمال آوازهٔ حسن وی چون آفتاب مشهور و صفت خوبی و نیکی چون ماهتاب معروف آفتاب بر شمع جمال او پروانه وار بر بساط حسن او فرزانه قطعه

تو بهشتی رخی ولی زلفت | نامه های سیاه را ماند
آه از آن چشم شوخ فتانت | که بلای سیاه را ماند

او را از طرف پدر اسکندر در خفیه خواستگاری کردند بعد از آن شرح جمال وی بسمع ملک رسانیدند و بمجرد خبر دختر او را عاشق گردانید قطعه

شنید گوش من آوازهٔ لطافت تو | بدان صفت که کس از جهان چنان نشنید

نسخه صحیح

۵۲ سبب یاری ۵۳ ذوالقرنین ۵۴ بود ۵۵ جمال

گر کسی را خدا عزیز کند | کس نیارد بحیله کردش خوار
نور ایزد فرو نخواهد مرد | تف[۵۱] نکن گوش و سبلت[۵۲] خود دار

فاحشه را مال وافر داد که در وقتی که موسی به تبلیغ رسالت مشغول شود بگوید که ای موسی مرا نجود خواندی و حاجت خود را روا کردی چون آن وقت آمد خداوند تعالی بر زبان وی راند که قارون مرا تعلیم کرد که موسی را بعیب منسوب کن مردم چون این بشنیدند تیغ زبان بر قارون کشیدند قطعه

ملامتی که کنند از حسد بزرگی را | بزرد خلق بزرگی او فزون گردد
علم که بر رهِ اسلام برفراشته شد | بزور بازوی حاسد کجا نگون[۵۳] گردد

موسی از این سخن در غضب شد دعا کرد خداوند امرش بزمین فرو برد دشمنان گفتند میخواهی که مال قارون را بگیری دعا کرد خزانه اش نیز باوی روان شد قوله تعالی فخسفنا به وبداره الارض قطعه

گرای آن نکند مال و منصب دنیا | که کس حسد نبرد از بهر آن و گیرد کین
اگر خزینهٔ قارون بود بدست حسود | حسد فرو برد او را بیک نفس بزمین

حکایت در شیراز شنیدم که دو برادر واعظ بودند یکی برادرِ خود را از حسد وقت وعظ از ممبر فرو کشید بیفتاد و شکمش بدرید من ازین تبر سیدم و زبان از وعظ در کشیدم در میان هیچ طائفه آن حسد ندیدم که در میان علما از بهر آنکه علم از همه چیز نفیس[۵۵] تر ست همه کس این شرف خود را میخواهد اگر چنانچه دیگری

تف بضم فوقانی آب دهن انداختن ۱۲
سبلت بفتحات سین مهمله وبای موحده بمعنی بروت یعنی موی پشت لب بالا و بکسر اول وسکون دوم هم آمده و بالضم خطاست ۱۲
نگون بکسر نون وضم کاف فارسی بمعنی خم شده ۱۲

۵۱ بشنگیر بتعجیل میکند پرسید که کجا میروی گفت از دست زن میگریزم
طپانچه محکمی بر قفایش[۵۲] زد و گفت ای بریده پای هنوز اینجا بیش نرسیده **قطعه**

از جور زن کسیکه نخواهد گریختن	اندک مسافتی بود از قاف تا بقاف
صد بار بهتر از زن بد نزد اهل عقل	بودن همیشه صائم و دائم باعتکاف

باب دوازدهم در حسد و تنوی

عشق و حسد[۵۳] اندهر دو آتش	کافر و خته می شوند خوش خوش
آن خانهٔ جسم و جان بسوزد	وین خشک و ترِ جهان بسوزد

آورده اند که اول کسی که از فرزندان آدم حسد ورزید قابیل[۵۴] بود که با هابیل بجهت تزویج خواهر خصومت کرد عاقبت الامر چاره ندید جز آنکه برادر را بکشت و اول خون ناحق در جهان این بود که او کرد نمیدانست که باوی چه کند آورا بر سر نهاد و گرد جهان میگردید تا آخر کلاغی[۵۵] را دید که دیگری را کشته بود و دفن میکرد قوله تعالی[۵۶] فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا یَبْحَثُ فِی الْاَرْضِ دفن کردن ازوی تعلیم گرفت و آدم را این مصیبت بغایت صعب آمد بر قابیل دعا کرد نامرد و دحضرت گشت **قطعه**

خدایا حاسدم را توبه ده	اگر توبه نخواهد کرد مرگے
نخواهد بود مسکین را نوائے	برین تقدیر مرگش هست مرگے

حکایت قارون برادرِ عم زادهٔ موسیٰ علیه السلام بود و لیک از منصب عم زاده حسد می برد خواست که احترام او را از نظر خلق ببرد **قطعه**

۵۱ بشنگیر بتعجیل میکند پرسید که کجا میروی گفت از دست زن میگریزم
۵۲ طپانچه محکمی بر قفایش زد و گفت ای بریده پای هنوز اینجا بیش نرسیده
۵۳ عشق و حسد اندهر دو آتش کافر و خته می شوند خوش خوش
آن خانهٔ جسم و جان بسوزد وین خشک و ترِ جهان بسوزد
۵۴ آورده اند که اول کسی که از فرزندان آدم حسد ورزید قابیل بود که با هابیل بجهت تزویج خواهر خصومت کرد عاقبت الامر چاره ندید جز آنکه برادر را بکشت
۵۵ و اول خون ناحق در جهان این بود که او کرد نمیدانست که باوی چه کند آورا بر سر نهاد و گرد جهان میگردید تا آخر کلاغی را دید که دیگری را کشته بود و دفن میکرد
۵۶ قوله تعالی غُرَابًا یَبْحَثُ فِی الْاَرْضِ دفن کردن ازوی تعلیم گرفت و آدم را این مصیبت بغایت صعب آمد بر قابیل دعا کرد نامرد و دحضرت گشت **قطعه**
خدایا حاسدم را توبه ده اگر توبه نخواهد کرد مرگے
نخواهد بود مسکین را نوائے برین تقدیر مرگش هست مرگے
حکایت قارون برادرِ عم زادهٔ موسیٰ علیه السلام بود و لیک از منصب عم زاده حسد می برد خواست که احترام او را از نظر خلق ببرد **قطعه**

بیاز مائید تا به بینید چون تیغ بوی زدند حالی هلاک شد دانستند که مقصود وی این بوده که کشتن خود اختیار میکرد همگی ازین فعل پشیمان شدند قطعه

بر تو اسرار بد و نیک همه	ای خدائی که نماند مستور
گوشهٔ چادر این مستورات	دور دار از کف نامردان دور

حکایت علوئی بود در مرو و بغایت متهتک و لافه کار و متهور و بد کار بحکم آنکه اکرموا اولادی بمدة و فجرة خلق او را ازان خوار نمیداشتند و همچنان اعزاز و احترام او میداشتند قطعه

گر صالح اند و طالح اولاد مصطفی	بنواز جمله را ز سر لطف و دل خوشی
دائم شنیده که رسول خدا چه گفت	الصالحون لله و الطالحون لی

روزی زن صاحب جمالی بدر خانهٔ او رسید نزد او را بکشید و خواست که مراد خود حاصل کند زن گفت اگر ازین فعل فرزندی شود چه شود گفت علوی بچه گفت عجب نیست که امیر ازچنان علویانست که ازین فعل در وجود آمده اند سید خجل شد و توبه کرد قطعه

از زنا و لواطه معصوم ست	هر که از دودهٔ علی و نبی ست
وانکه این هر دو فعل پیشهٔ اوست	علوی نیست او که بولهبی ست

حکایت آورده اند که شخصی از جور زن بگریخت و مدت مدید قطع مسافت کرد تا بکوه قاف رسید ابلیس در عقب او بود صباحی او را دید که

مرو بفتح میم پرورن
مرو نام شهریست از خراسان و نام گیاهی ست خوشبوی
منتخب ۱۲ ۵۲
متهتک بضم میم و فتح فوقانی و های هوز مفتح و تشدید فوقانی و کسر پرده در و بی تحاشی و رسوا
منتخب ۱۲ ۵۳
متهور بضم میم و تشدید واو و کسر بعنی

شنگیر بتعجیل میکن پرسید که کجا میروی گفت از دست زن میگریزم
طپانچه محکمی بر قفایش زد و گفت ای بریده پای هنوز اینجا بیش نرسیده قطعه

از جور زن کسیکه نخواهد گریختن	اندک مسافتی بود از قاف تا بقاف
صد بار بهتر از زن بد نزد اهل عقل	بودن همیشه صائم و دائم باعتکاف

باب دوازدهم در حسد

عشق و حسد اند هر دو آتش	کافر و خته می شوند خوش خوش
آن خانهٔ جسم و جان بسوزد	وین خشک و تر جهان بسوزد

آورده اند که اول کسی که از فرزندان آدم حسد ورزید قابیل بود که با هابیل بجهت تزویج خواهر خصومت کرد عاقبت الامر چاره ندید جز آنکه برادر را بکشت و اول خون ناحق در جهان این بود که او کرد نمیدانست که با وی چه کند آورا بر سر نهاد و گرد جهان میگردید تا آخر کلاغی را دید که دیگری را کشته بود و دفن میکرد قوله تعالی فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْأَرْضِ دفن کردن ازوی تعلیم گرفت و آدم را این مصیبت بغایت صعب آمد بر قابیل دعا کرد تا مرد و حضرت گشت قطعه

خدایا حاسدم را توبه ده	اگر توبه نخواهد کرد مرگے
نخواهد بود مسکین را نوائے	برین تقدیر مرگش هست برگے

حکایت قارون برادر عم زادهٔ موسی علیه السلام بود و لیک از منصب عم زاده حسد می برد خواست که احترام او را از نظر خلق ببرد قطعه

۵۱ شنگیر بفتح شین معجم و سکون نون و فتح گاف و یای ساکن و راء مهمله
۵۲ بروی ۱۲ پیش از سحر و بیدار
۵۳ نسخهٔ شیخ سعدی در کتابخانهٔ
۵۴ قفا بفتح قاف
۵۵ ابلیس ۱۲ ابلیس گردن بیش
۵۶ دوری ۱۲ دست
۵۷ حسد بفتح حاء و سین مهملتین
۵۸ حاسدی بکسر حاء و سین مهملتین
۵۹ حسد بفتح حاء و سین مهمله
۶۰ حفت کردن ۱۲ جفت
۶۱ هشتی ۱۲ هشتن
۶۲ باقطه بردن و کردن و داشتن مستعمل ۱۲ از نهادم
۶۳ قابیل و هابیل هر دو نام فرزندان آدم که اولاد ثانی را بکشت ۱۲
۶۴ کلاغ بضم و فتح زاغ و دشتی ۱۲ بزبان
۶۵ اقتباس از آیهٔ کریمه فبعث الله غرابا یبحث فی الارض ترجمه پس فرستاد خدا زاغی را که میکاوید در زمین ۱۲ فتح الرحمن
۶۶ نوا بفتح نون سامان تهیدستی و بینوائی ملتقی آباد ۱۲

بیاز مائید تا به بینید چون تیغ بوی زدند حالی هلاک شدد انستند که مقصود
وی این بوده که کشتن خود اختیار میکرد همگی ازین فعل پشیمان شدند قطعه

بر تو اسرار بد و نیک همه	ای خدائی که نماند مستور
گوشهٔ چادر این مستورات	دور دار از کف نامردان دور

حکایت علوئی بود در مرو و بغایت متهتک و لافه کار و متهور و بد کار
بحکم آنکه اکرموا اولادی بمدة و فجرة خلق او را ازان خوار
نمیداشتند و همچنان اغراز و احترام او میداشتند قطعه

گر صالح اند و طالح اولاد مصطفی	بنواز جمله را ز سر لطف و دل خوشی
دائم شنیده که رسول خدا چه گفت	الصالحون لله و الطالحون لی

روزی زن صاحب جمالی بدر خانهٔ او رسید نزد او را بکشید و خواست که
مراد خود حاصل کند زن گفت اگر ازین فعل فرزندی شود چه شود گفت
علوی بچه گفت عجب نیست که امیر ازچنان علویانست که ازین فعل
در وجود آمده اند سید خجل شد و توبه کرد قطعه

از زنا و لواطه معصوم ست	هر که از دودهٔ علی و نبی ست
وانکه این هر دو فعل پیشهٔ اوست	علوی نیست او که بولهبی ست

حکایت آورده اند که شخصی از جور زن بگریخت و مدت مدید قطع
مسافت کرد تا بکوه قاف رسید ابلیس در عقب او بود صباحی او را دید که

منتخب

تا به بینی که آن خدا ناترس | عهد بشکست و از خدا برگشت

عیسی علیه السلام حاضر شد زن همچنان انکار میکرد عیسی گفت چون او را نمیخواهی
آنچه[۹۱] تبو بخشیده است بوی باز ده زن گفت باز دادم در حال که این بگفت بیفتاد
و جان بداد حاضران تعجب کردند عیسی صورت حال بیان فرمود دل از روفاق زن برداشتند[۹۲]

حکایت[۹۳] در شهر بصره رئیسی بود روزی در باغ خود رفت زن باغبان
را صاحب جمال دید چنانکه گل از رشک خشش جامه پاره میکرد

وغنچه از زیر پرده بر ویش نظاره رئیس[۹۴] چون او را بدید قطعه

چون بلبل شیفته ز عشقش | فریاد و فغان ز جان برآورد
از بسکه ز شوق او بنالید | هر ناله[۹۵] او فغان برآورد

باغبان را بطرفی فرستاد و زن را گفت برو و در باغ را محکم ببند زن برفت
و باز آمد رئیس پرسید که همه درها بستی گفت بستم و یک دریماند که نمیتوانم بست گفت
آن کدام ست گفت آن در که خداوند تعالی می بیند در وقت گناه بنده را چون این
سخن بشنید بر خود بلرزید و از حال بگردید و از پیش زن برخاست و از آن جریمه عذر خواست قطعه

ای که قصد حرم خلق کنی شرمت نیست | در پی شهوت تن چند توان کوشیدن
گیرم از دیده مردم تبوانی پوشید | زانکه بی دیده به بیند نتوان پوشیدن

حکایت بر فعی[۹۶] در بصره خروج کرد زن علوی[۹۷] بگرفتند تا فضیحت کنند
گفت مکنید تا شمار تعلیم کنم که هیچ تیغ بر شما کار نکند گفتند این چون باشد گفت اول

[۹۱] تبو بخشیده است بوی
[۹۲] باز داد و خاصان تعجب کردند عیسی صورت حال بیان فرمود دل از روفاق زن برداشتند
[۹۳] حکایت در شهر بصره رئیسی بود روزی در باغ خود رفت زن باغبان را صاحب جمال دید چنانکه گل از رشک خشش جامه پاره میکرد
[۹۴] وغنچه از زیر پرده بر ویش نظاره رئیس چون او را بدید قطعه
[۹۵] ای دیوانه میشنود
[۹۶] بر فعی
[۹۷] علوی

قوله از آنچه تبو بخشیده است
بفتح عین مهمله و لام
از عفت خویش بتو
بخشیده است بوی
[۹۲] باز داد و خاصان تعجب کردند عیسی صورت حال بیان فرمود دل از روفاق زن برداشتند
وفاق بفتح واو و فا و عین
بجای آوردن و نیکو بر دن
و منتی بر عهد سخن
منتخب
نظاره بفتح نون
نظر کردن و نگریستن
بخیری از منتخب
رئیس معتبر و دولت
قوم [۹۴] اغ
[۹۵] ناله بفتح نون آواز
بلند که از سوز دل باشد
کم از فغان که فغان
آواز با سوز دل بلند تر
از ناله می باشد چنین
مستفاد می شود از
غیاث اللغات
[۹۶] علوی
بفتح عین مهمله و لام
اولاد حضرت علی
کرم الله وجهه و مصطلح
آنست که از اولاد فاطمه
رضی الله عنها باشد

چهره دید سیاه و تاریک مرد او را دید و بترسید و گفت زن من نیست
عیسی علیه السلام دعا کرد بهمان صفت اول باز برآوردند مرد خوشدل شد
عیسی علیه السلام گفت این زن ترا هیچ عمر نمانده است و ترا چهل سال دیگر
عمر ست مرد گفت یک نیمهٔ عمر خود با و بخشیدم زن گفت قبول کردم دست
یکدیگر بگرفتند و روان شدند چون پاره راه برفتند مرد را خواب آمد سر در کنار
زن نهاده بخفت ناگاه ملکزاده از شکار می آمد چون خورشید از لشکر یکسو اره شد
و چون ماه از ستارگان بر کنار آمده زن صاحب جمالی دید پرسید که تو کیستی
صورت حال بگفت ملکزاده گفت چه میکنی با این گدای بینوا بیا تا ترا ببرم
و بنکاح خود در آرم بسیاری حکایت بگفت و عاقبت راضی شد و چون

یوز از زمین برجست و بر قفای سمند بر نشست فرد

پیش معشوق شد و شوهر هشت	زن زیبا چه کند شوهر زشت

چون شوهر بیدار شد زن را ندید در هر طرف میدوید و زن را میطلبید
شبانی صورت حال بگفت مرد بیچاره از این حدیث بر آشفت و بدر سرای
ملکزاده در آمد هر دو را با هم دید چون زن را نظر بروی افتاد روی بگردانید
و گفت من ترا کی دیده و با تو کجا بوده ام هر چند شوهر سعی نمود سود مند
نیامد مرد نزد یک عیسی رفت و گفت ای طبیب رنجوران ای حبیب مهجوران قطعه

قدمی رنجه کن بکلبهٔ ما	کان جفا پیشه از وفا بر گشت

کنار بگیر کان عربی
بمعنی نیل و آغوش
و با الفتح کنار دریا
و گوشه و طرف و بالضم
نمدی خوش زره که
بهندی کلیری گویند
بضم یای نشناسد
تحکم کند و دواند و بفرود
و در آخر زای معجمه
درنده که آهو را
صید کند و خورد
پنیر بسیار دوست
مادر بهندی چیتا
تعبیه و بمعنی جستن
و تلاش کردن و در بیت
زن بجای است
بمعنی مشغول بکسب
برای چیزی داشتن
مطلق از داشتن
بمعنی گرو داشتن
شان بضم
یعنی جمعیت
چوپان و گله بان
مدتی در صحرا آنجا
بمان

حاضر آمدند مرد در وصیت[۵۱] درآمد گفت نمیگویم که این زن شوهر نکند ولیکن شما را شفیع می آرم که این موی چندی که بر رخ دارم برای شوهر دیگر نکند **مثنوی**

کسی دل بر وفای زال[۵۲] دارد — که دائم آب در غربال[۵۳] دارد
وفای زن هوای نوبهار است — گهی روشن گهی ابر و غبار است
اگر دل بر وفای زن نهد شوی — ز نخدانش بباید کند از موی

حکایت حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه روزی بر لب مبارک راند که عجب دارم از زنان و از بیوفائی و فتنهٔ ایشان گفتند یا امیر المومنین از چه موجب گفت از پیغامبر صلی الله علیه و آله وسلم شنیدم که در روزگار عیسی علیه السلام مردی بود زنی داشت صاحب جمال روزی شوهر را گفت میترسم که بعد از من زن دیگر بکنی و عهد وفای من نباری مرد گفت عهد کردم که زن دیگر نکنم زن نیز گفت من هم عهد کردم که بعد از تو شوهر دیگر نکنم اتفاق چنان افتاد که زن مرد مرد بر سر خاک زن مجاور[۵۴] شد و شب و روز فریاد و زاری میکرد **قطعه**

سخت نادان مردکی باشد که او — از وفات زن شود اندیشه مند
زال کهنه گر رود از جای خواب — بستر او نو گردد و بالین بلند

روزی عیسی علیه السلام آنجا رسید مرد در دل با وی گفت مهتر عیسی بفرمود که دل از وفا بردار که وی از اهل دوزخ است مرد فریاد برآورد عیسی گفت اگر خواهی دعا کنم تا زنده شود مرد در قدم عیسی افتاد عیسی دعا کرد زنده شد

۵۱ وصیت نصیحت و پند دادن
۵۲ زال پیر
۵۳ غربال آبکش
۵۴ مجاور بضم میم و کسر واو و همسایه
۵۵ بالین آن طرف سر را گویند که بدان طرف سر نهند هندی سرهانه گویند و آنچه بوقت خواب زیر سر می نهند در هندوستان بتکیه شهرت دارد

درمیان مردگان چون افتاده زن گفت شوهری داشتم سپهر بدمهر او را از من
جدا کرد و مرا بفراق او مبتلا باوی عهد و فاداری بسته ام و چهار ماه است که بر سر گور وی
نشسته گفتم ای ماه دو هفته اگر شوهر مرد با دیگری عقد حلال است و زن جوان را
ترک نکاح و بال اگر با دیگری رغبت نمائی زهی سلطنت و پادشاهی قطعه

بر دیده نهم ترا که نوری	در سینه کشم ترا که جانی
هر عاطفتی که هست ممکن	پیش آورمت که اهل آنی

زن باول امتناع نمود و بآخر سر در آورد و باوی عقد نکاح بست و پیمان
شوهر اول بشکست بعد از ساعتی مرد متفکر شد زن گفت مگر پشیمان شده
گفت نی ولیکن مرا مشکلی ست زن گفت آن مشکل چیست صورت حال
وزد کشته باوی بگفت زن گفت سهل ست این شوهر من چهار ماه بیش نیست که
مرده است حلق وی به بندیم و بجای وی در آویزیم مرد بدین راضی شد چون مرده
را از خاک بر آوردند مرد گفت آن وزد کوسه بود و این ریش دراز دارد زن گفت
سهل ست ریش وی را بکنیم بنشست و ریش او را بکند و ازدار در آویخت قطعه

بیوفائی زن نمیدانی	که چه افتاده است با شوهر
زانکه زن شوی بهر آن بکند	تا شود شهوتش ازان کمتر
شوهرش مرد و شهوتش باقیست	هست جویای شوهر دیگر

بعد از مدتی شوهر دوم رنجور شد زن بر سر بالین وی اضطراب می نمود مردم

۹۱ زهی بکسر تین کلمه تحسین ست و بتحتین خوانند بالفتح صحیح نیست غ
۹۲ سهل بفتح سین مهمله و سکون های هوز یعنی آسان و زمین نرم غ منتخب
۹۳ حلق بفتح حای حطی و سکون لام گلوی دمو ترا شیدن غ
۹۴ کوسه بواو مجهول کسیکه بعد از وقت ریش بر آورد و بیش نباشد و بعضی گویند که ریش دراز دارد غ
۹۵ رنجور شدن بیمار شدن و ضعیف شدن و بیطاقت شدن غ منتخب
۹۶ اضطراب بیقراری پریشان حالی شدن و بیطاقت شدن غ منتخب

صباح بدکان محلهٔ فروشی رفتم و چادری کهنه خریدم و دستاری بزرگ در وی
پیچیدم و در پشت گرفته بسوی خانه رفتم پیرزن گفت این چیست گفتم در ولایت
خویش غسال بودم و ترا اینجا از برای آن خواسته ام که تا بیاری تو این کار
پیش گیرم پیرزن این سخن بشنید نفیر و فغان برداشت گفتم فائده نکند که بر اهل محله
درین معنی عهدی کرده ام که هر دو ما از عهدهٔ غسل ذکور و اناث بیرون می آییم

دست بر سر زد و روی در پایم نهاد و گفت مثنوی

از بهر خدا مکن فضیحت	وز پیشه و عادت ست ایمنت
بگذر ز سر چنین پلیدی	انکار که روی من ندیدی

تضرع بسیار نمود و مهر اسقاط کرد و صد دینار شکرانه زیادت بداد
تا ازوی در گذشتم و محلت بوی گذاشتم

حکایت در بیوفائی زنان آورده اند که پادشاهی وزیری بر دار کرد و یکی از
سرهنگان را بمحافظت او فرمود چون شب در آمد سلطان خواب بر ولایت
دماغ سرهنگ استیلا یافت سرهنگ در خواب فرو رفت و زنان آمدند و وزیر را
دزدیده بردند چون سرهنگ از خواب بیدار شد بترسید سر خود بگرفت و بگریخت
همه آن شب گذروی در گورستانی افتاد ماه روی دید که از صفای عارض او
گفتی که گورستان پر نور ست و از حسن طلعت وی ثمار رحمت بر اهل قبور گفت
مگر یوم یوحی که ببالین مرده آمده یا حوری که برحمت مژده آورده ای یا زندگانی

یای خطاب ۱۲ یای خطاب ۱۲

غیاث اللغات

۷ دکان بضم اول معلوم و تشدید کاف تازی معرب دکان تخفیف کاف ست و دکان پیادیست و از نوشتن مستغنی ۱۲ منه

۸ نفیر رفع زدن زنان ۱۲ منه

۹ فغان بضم اول و فاء و غین معجمه و الف و نون فریاد و زاری و نوحه ۱۲ منه

۱۰ تضرع بکسر اول و سکون ثانی و ضم راء و فتح عین مهمله و سکون ثانی و ضم راء و فتح عین مهمله و سکون ثانی و ضم راء و فتح عین مهمله

ذهی بلای سیاهی که چشم جادوِ او | که صد هزار دل از دستِ عاشقان بربود

پیش پیرزن قصهٔ احوالِ خود بگفتم گفت سهل ست تدبیر او بکنم از خانه بیرون رفت

وجماعتی از مردان و زنان را آورد و در خانه رفت و مرا با زنی عقد بست چون لحظه شد

همه رفتند و پیرزن ماند پیرزن را گفتم منکوحهٔ من کو گفت منکوحهٔ تو منم نگاه کردم تنی دیدم

خشک چون چوبِ عود که سوختن را شاید و قامتی چون مِنج خشک که کوفتن را

تو گوئی که هیئتِ او عنکبوت را ماند و خانهٔ او أوهن البیوت را ماند

هیئتی هیچو هیکلِ صندوق | دم فروبسته پیشِ طلبش لوق

در لب و چشمِ او نه نم نه بو | کس نه بیناد این چنین بانو

دانستم که سر در دامن کشید من نیز دم در کشیدم و گفتم فرد

الْمِنَّةُ لِلّٰه که این شغل قضا شد | محبوب بدست آمد و مطلوب روا شد

غرضِ من تو بودی اما شرم میداشتم که حالی رضای پیرزن طلبیدم

و بر خود چون مرغِ تاب زن طپیدم و بیرون رفتم بیت

من اگر خواهم بودن شوبت | کور باشم که به بینم روبت

روزِ دیگر اندیشه کردم که چه حیله کنم گفتم درین شهر غسالی را عظیم

مکروه میدانند بیاتا بهیئتِ ایشان بیرون آیم و بمردهٔ شوئی خود را بنمایم قطعه

درین عقد محنت که افتاده ام | ندانم چه اندیشم و چون کنم

کنم پیرهن از تنِ مرده به | که شلوار ازین زنده بیرون کنم

عود بضم عین مهمله وواو ومعروف مطلق

چوبها از هر درخت کهن

بانشه ونام چوبی ست

خاص که رنگش سیاه

باشد چون در آتش

سوزند بوی خوش

دهد بهندی اگر گویندش

وبالفتح بازگشتن وبیخ

شتر که زبان شد ۱۲ غ

عنکبوت

بالفتح گرم مگس گیر

که از زبان فارسی گلاش

وکارتنگ و تنیدن و

وتنیده و کارتن و کارتنه

اشارة دعائیه

خانهای خانهٔ عنکبوت

بوق بضم موضعی که

معروف چیزی باشد

از مس مانند شیپور

وحال این بود که قاضی را با من عباری بود و بر صفحهٔ دل نقاری[۵۱] چندانکه گواهان را می آوردم مسموع نمیداشت روزی پرسید که چون خاطر او بتو مائل ست سبب ملالت تو از وی چیست گفتم قاضی را درین صورت یک نظر رواست فرد

یکره بجمال او نظر کن بارے	تا بر من بیچاره ملامت نکنی

گفت حاجت نیست که او روی خود بگشاید تو اگر صفت جمال او کنی شاید قاضی[۱۲] گفتم این همه نتیجهٔ آن قصیده است که یک دو بیت خوانده ام قطعه

فتاده ام به یکے دیو شکل کژ بینش	تحمل از خرد بردبار بگریزد
سلیطه[۵۲] که چو تیغ زبان برون آرد (یعنی زن زبان دراز)	هزار صف شکن نامدار بگریزد
ازین کریه لقای[۵۳] که از مهابت او (نا خوب دیدار)	هیون[۵۴] دیو به شبهای تار بگریزد

قاضی چون این حدیث بشنید گفت عجب که ترا پیش ازین شیدائی نبود گفتم بارها گفته ام که از نادانی دست درین حبالهٔ[۵۴] زده ام و از جهل جوانی مشت درین هفتاد سالهٔ شاهین[۵۵] عدل میتواند که مرا از مقار عقاب[۵۶] عقاب او برهاند قاضی بخندید و گفت گواه بر ما حاضر کن پس اختیار ترا است عاقبت الامر گواه گذرانیدم و طلاقش دادم و خود را ازو رهانیدم که گفته اند قطعه

زانکس که موافقت نباشد	آن به که مفارقت گزینے
او روی تو چون نگه ندارد (موافق تو)	آن به که تو روی او نه بینے

حکایت حکایت کرد مرا دوستی در شیراز که در خانهٔ پیرزنی نزول کرده بودم ناگاه از دریچه نظر کردم صاحب جمالی دیدم چون سرو در باغ دل منیر (نام شهر مشهور) امید و چون غنچه در بوستان جان میخندید فرد

۵۱ نقار بکسر نون و فتح قاف و تخفیف راء مهمله کینه و عناد ۱۲ غ

۵۲ سلیطه بکسر لام و فتح قاف و بعضے و بیاء و بالفتح بعضے جماع ۱۲ غ

۵۳ هیون دیو و هیون و دیو هیون قوله هیون دیو و دیو هیون بضم هاء و یاء و واو و نون مشدده و سین مهمله و شین معجمه و واو و نون مشدده و سین مهمله ۱۲ منه

۵۴ حبالهٔ زده ام یعنی حقیقت حباله بالکسر ۱۲

۵۵ شاهین بفتح شین معجمه جانوریست شکاری و چوب راست ترازو که هر دو جانب آن هر دو پله آویزند ۱۲ غ

۵۶ عقاب بضم عین مهمله مرغ شکاری سیاه و بالکسر عذاب زدن و شکنجه کردن ۱۲ غ

در کرمان زنی خواستم چنانکه دل میخواست بردبار و مشفق و مهربان و خوب دیدار

دیگر الحق بیشتری از زنان کرمان بدین صفت اند و اگر کسی زن خواهد کرمانی باید خواست

چنانکه گفته اند قطعه

در عرب باش و تفرّج میکن	خوشدلی جوی و تن آسانی خواه
زن مخواه این سخن از من بشنو	ور بخواهی زن کرمانی خواه

بعد از هفت سال متروکه میخوسته چون بلای تقدیر کرده از قضای من بیاید با خود گفتم

با محنت و فراق و غریبی و عاشقی	ای صحبت حریف فخالف موافقی

القصه با من در آویخت و با کرمانی فتنها انگیخت چندانکه تردد و مهربانی کردم با خوی بدش هیچ بهانه نبود و با من بتقسیم هر دو شب را راضی نمیشد و هر روز دو بار پیش قاضی میشد و نفقه هفت ساله میخواست و میان من و قاضی جنگ آمی آراست و کابین بسیار دعوی میکرد یکی از حاضران مجلس گفت که بتی از تو شنیده ام و یاد گرفته عجب که بدان عمل نکرده قاضی پرسید که چیست آن گفت قطعه

چو پیش از عقد با نور اندیدی	لگن در گردن خود مهر چندین
پشیمانی ندارد سود آن دم	چو بینی کونمی ارزد بکابین

گفتم دیگری در معارضهٔ این گفته ام قاضی گفت بخوان قطعه

هر چند زن بمهر شود مرد را حلال	بی مهر هیچ زن بشریعت حلال نیست
اما چو بمعاش بود مرد گاه مهر	میدان یقین که در غم تسلیم مال نیست

وقت

قم ج بفتح فوقانی بر وزن تفعل بمعنی کشایش یافتن و از تنگی و دشواری بیرون آمدن و خوشحالی و فارسیان اگر بمعنی سیر و تماشا استعمال کنند غ

هفتخوان عمارت است از هفت منزل راه روئین دز که در آن هفت مهلکه عظیم بوده اسفندیار

بهای سرخ آن خود آن زن بود خود آن نقد بود

دیگر گر نخواهد دوم شیر خود

جادو گرد و جهان

سیمرغ و رستم و غیره

یار عزیز

تسلیم ج نقیض توقع یعنی مسلّم داشتن غ

صد سلسله از عنا بگردن خواهد | وانی که بود کسی که او زن خواهد

بخندید و گفت اکنون گفتن و یاد گرفتن من سودی ندارد گفتم چه کنم **شعر**

اِذا انت لم تشرح فی المقام | ترحّل الی جانب السّلام

بیت

چو اندر نشستن عذاب ست خیز | بهنگام فرصت بسوی گریز

حکایت از پیری پرسیدم که هیچ داعیه داری گفت داعیه آن دارم که ترک داعیهٔ زن کنم **قطعه**

در جوانی بودم اندر غم که چون | پیر گردم زن نه بیند روی من

پیر گشتم ای عزیزان بعد ازین | خود نمیخواهم که بینم روی زن

حکایت وقتی در شهری زنی در نکاح آوردم و مهری گران در گردن کردم نماز خفتن که اورا دیدم پنداشتم که شب اول گور ست و من اول شب در گور **قطعه**

بلای جفت مخالف چگونه شرح دهم | که در جهان نبود مثل آن بلا و عذاب

شنیده که چه گفت ست زال با رستم | عذاب گور به از زال بد بخانهٔ خواب

قریب ده سال دران صبر کردم آخر بگریختم و روی بکیان آوردم **قطعه**

گریختم ز خراسان بجور آن ملحد | چنانکه سنی از سبزوار بگریزد

دگر که باز ز کرمان بیامدم بگریخت | همیگریزم و چون من هزار بگریزد

ز خوی ناخوش او گر بگریختم چه عجب | گل لطیف ز آسیب خار بگریزد

---

۴ عنا بفتح عین و نون رنج و مشقت ۱۲ ۵ شعر ۶ بیت ۷ حکایت ۸ قطعه ۹ حکایت ۱۰ قطعه ۱۱ زن منکوحه سیاه فام و مهیب بود ۱۲ ۱۲ ۱۳ زال بفتح زای معجمه نام پدر رستم پهلوان که موی سفید متولد شده بود و پیر زن فرتوت سفید موی ۱۴ ۱۴ ۱۵ سبزوار نام شهری از ایران ۱۵

آخر الامر عاجز آمدم و کابین بازستاندم و نص اَوْ تَسْرِیحٌ بِاِحْسَانٍ بر و خواندم

روز دیگر باز آنجا رسیدم او را بر پشت شتر دیدم از دور مرا دید روی بپوشید پیش آمدم و گفتم فرد

از کردهٔ خویشتن پشیمان هستے | با بندهٔ خود بر سر پیمان هستے

بخندید و گفت مرا رگ جان گسستن به که با تو پیمان بستن فرد

بر پشت هزار شیر نر بنشینم | خوشتر که ترا بر شکم خود بینم

گفتم موی سیاه کنم گفت با دندان شکسته و پشت کوژ چه کنی رباعی

ای کوز به تلبیس مکن موی سیاه | کاندر ره عقل و دین فتادست گناه

از موی سیه باز جوان خواهی شد | لَاحَوْلَ وَلَاقُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰه

حکایت دوستی مرا حکایت کرد که در شیراز موی خضاب میکردم و از زن پنهان میداشتم تا زمانیکه مرا نزاعی افتاد و مرا بزندان قاضی بردند و بعد ازان که از زندان بیرون آوردند زن موی را بدید که سفید ست گفت من بعد مرا با تو زندگانی ممکن نیست هر چند مراعات کردم قبول نکرد تا میان ما بجدائی انجامید اتفاق افتاد عاقلی مرا دید و گفت بیت

ز رنداری مرد عاقل زن مکن | چنبر ادبار در گردن مکن

سخن او نشنیدم و از فضولی زنی در نکاح آوردم بعد از چند روز عاقل را دیدم پرسید که چونی گفتم لَاتَسْئَلُوا عَنْ اَشْیَاءَ اِنْ تُبْدَ لَکُمْ تَسُؤْکُمْ حالی رباعی گفتم یاد گیر

آنکس که بلا و محنت تن خواهد | آوارگی از خانه و مسکن خواهد

ترجمہ فرمود
خدای تعالی یارا کردن بنکوئی
تلبیس بفتح
متاة فوقانی بمعنی
جامہ پوشیدن و
مستحمل بمعنی مکر
و فریب چراکہ مکر و
فریب آدمی ارادہ
خود را می پوشد
نیست
توانائی و استطاعت
بر ترک معصیت
و ما توفیقی الا باللہ العلی العظیم
دامداد خدا را
چنبر بفتح اول و ثالث
و طوق و بند کند
و بدیدن
سبب الف اشباع و اون
دولت ازنع
قرآن مجید فرمود خدای تعالی
سوال مکنید از ان چیزها کہ
آگر ظاہر کردہ شود
آنہا بشما بدتان
کند شما را

می نشینند بنوبت تا شوهر پیدا شود پیری حکایت کرد که یک روز بصحرائی
را دیدم بر پشت آن شیر نشسته بود که آهوی چشمش شیر را صید کردی و تیر غمزه اش
زهره را فریدی بچشم حیران و بدل نگران او شدم چندانکه میرفتم و می نگریستم
او نمیدید و من میگریستم بیت

از دور مرا بدید و دانست	کاشفتهٔ زلف و خال اویم

به طاق ابرو اشارت کرد یعنی که من با تو جفتم و انگشت بر لعل پر گوهر
نهاد که مگو انچه با تو گفتم دلم دران میدان سرگردان او شد و چون گوی
اسیر خم چوگان او پیش آمدم و زاری کنان گفتم فرد

دل دید ترا و ترک جان گفت	این واقعه چون توان نهان گفت

گفت یک عیب دارم که مویم سفید ست و دل از جوانی ناامید چون این سخن
شنیدم روی گردانیدم گفت باری به بین بنظر کردم زلفی چون قیر و خدی
چون زنجیر دیدم گفتم چرا خلاف گفتی که پیری را همه کس دشمن دارند گفت پس
چرا من دوست دارم که با این موی سفید مراد دست داری القصه بسیار
زاری کردم و بهزار دینار خواستگاری چون بخانه رفت بگوشه بنشست
و در بر و یم فرو بست نه با من سخن میگفت و نه مراعاتم می پذیرفت قطعه

میان پیر و جوان اتفاق ممکن نیست	میان روز و شب انفراق ممکن نیست
بمعرضی که حدیثی کنند هر دو بهم	بجز حکایت خلع و طلاق ممکن نیست

۵۴ طاق بفتح طای مطبقه بنای خمیده و محراب و بعضی انتها و فرودگاه
۵۵ جوگان چوبی است که خمیده سر باشد و گویان گوی بدان زنند
۵۶ طلاق بفتح طای مطبقه رها شدن زن از قید نکاح

برون بردی از خانه ام هر چه بود ... زخام و زنجیته تازه رُفاق

زکفگیر و کاسه زچمچه زدیگ ... زکشک و زسرکه زظرف و سماق

اگر میروی دستِ فرزند گیر ... بشکرانه کابین به بخش و صداق

اگر زندگانی بدل میکنی ... وگرنه کنم بر تو زندان عراق

زخانه برونت کنم چون سگان ... که ختم ست با تو مرا اتفاق

همان دم علی الرغم کار ترا ... نجوا هم یکی شاهدی از قماق

نکو روی و خوش خنده و خوب طبع ... سیه موی و پاکیزه و سیم ساق

زحسن و جمالش مه اندر خسوف ... زنورِ رخش زهره در احتراق

چو خالی شود از تو ایوان من ... بجای تو بنشانمش در رواق

وثاقش دهم در دل و عهد مهر ... به بندم بحکم فشدّوا الوثاق

چو بشنید مسکین زنش این سخن ... در آورد حالی سر اندر وفاق

بزاری و بیچارگی و نیاز ... در آمد که ای من بجانت وُشاق

در آفاق جفتی نیابی چو من ... نجوبی و پاکیزگی گشته طاق

بگویم بسازم بدرویشیت ... نجدمت به بندم ازین پس نطاق

بترکِ حدیثِ زنان گیر کان ... بود شربتِ ناخوش اندر مذاق

کسی را که در خانه جفتِ بدست ... همین ست در خانه رنجِ شناق

حکایت در شهرِ همدان شیر می ساخته اند که هر روز زنانِ بی شوهر بران شیر

کشک بفتح کاف تازی و شین معجمه و در آخر میم کاف تازی و در فرشکرد بعضه بمعنی جو مقشر

سماق بفتح و تخفیف میم نوعی از سنگ سفید وزرم باشد و بتشدید میم نام دوائی و آن میوه باشد ترش

امینکه انچه از انشاء الله است بود همه بر دروغ

صداق بفتح

علی الشرط بفتح

بضم

بفتح

بفتح

بفتح

گفت اگر خوبی واقع شود گفتند بپوشیم و نخوریم گفت اگر زردی واقع شود
گفتند در اخفای آن اهتمام تمام نمائیم گفت اگر باز نی میل افتد و باوی عقد
نکاح بندم نرنجید گفتند حاشا که این تحمل توان کرد و فرد

هزار محنت و خواری رنج و دشواری | کنم تحمل و رشک اختیار می نکنم

پس روی بیاران کرد و گفت مسلمان ترین دربن شهر آنها اند که بخون ناحق
و زردی رضا دادند و بحکم خدا و مصطفی رضا نمید هند نظم

زنی گفت با شوهر اندر عراق | که نان خواهم و جامه ورنه طلاق
نه من لعبتِ کودکان تو ام | که بی نان و جامه زیم در وثاق
اگر چاکرم از تو خواهم خلاص | وگر بنده ام جویم از تو عتاق
اسیری چو من در جهان کس ندید | نه در هیچ قرن و نه در هیچ چاق
چنین گفت والی شهر | که زن را نه نان و نه جامه دهی
نبرد یک قاضی روم بعد ازین | وز انجا به شیخنه که تا مهر من
خیانت کنم من که هرگز ترا | بر آورد شوهر زبان گفت هی
همه خان و مانم بر انداختی | وزین پس بجوئی زمن افتراق

ش ۱۲ بخ

۹۱ خان بضم خانه و بمعنی کاروانسرا و فارسیان بمعنی سفره نیز آرند
۹۲ اهتمام امری ۱۲ غ
۹۳ طلاق بضم اول و تشدید لام بمعنی رها کردن و بمعنی سه طلاق دادن زن نیز آمده
۹۴ نام شهر ۱۲ غ
۹۵ خانه ۱۲ غ
۹۶ عتاق بفتح آزادی ۱۲ غ
۹۷ جامه کهنه و فرتان بازی کنند ۱۲ غ
۹۸ وثاق بضم و او و فتح ثا سه مثلثه بمعنی خانه ۱۲ غ
۹۹ عتاق بفتح عین مهملة آزاد شدن غلامان و کنیزان و غیره ۱۲ غ
۱۰۰ نشوز بضم نون و شین معجمه و واو و زای معجمه و آخر زای معجمه ناسازگاری کردن زن با شوهر ۱۲ منتخب
۱۰۱ شقاق بکسر شین معجمه و فتح قاف و خلاف و دشمنی کردن و یکدیگر را گرفتن ۱۲ غ
۱۰۲ جماق بضم جیم و تشدید میم و فتح قاف و آخر قاف
۱۰۳ قحبه بضم قاف و فتح حا و باء موحده و آخر هاء ۱۲ غ

وشهوت بافراط دارد ولی قادرست بر معاش چهارم مباح وآن آنست که
بسیاری ۱۲ مخفف ولیکن ۱۲
هیچ یک ندارد وقدرت بر معاش دارد پنجم مکروه که هیچ یک ندارد وقدرت بر معاش
ای نه از مال ونه از شهوت ۱۲
نیز ندارد ششم حرام که هیچ یک ندارد وقدرت بر معاش ندارد وبسبب نکاح
در حرام افتد چون راه زنی وغیر آن مثنوی

نه مال ونه شهوت نه کسب حلال	وبالی چه جوئی چه خواهی عیال
حلالی کنی وحرامش بری	حلال تو خود باشد از تو بری
مگو مرد کز راه معنی زن ست	که از بهر زن خائن ورهزن ست

خبر بزرگی بود در بخارا که عروس شهوت بروی طلاق بود واز مصاحبت
جفت همیشه طاق دل از هوای زنان نگاه میداشت وزبان از ذکر ایشان
خالی ۱۲ خواهش ۱۲
کوتاه آورا گفتند چون میدانی که بار عیال سنّت ست چرا زن نمیکنی
میداشت ۱۲ مردمان ۱۲
که هیچ جهادی قوی تر ازین وهیچ باری گران تر از بار عیال نی قطعه

گفت افراسیاب با پیران	گو که باشد بزور رستم زال
گفت آن کدخدای صابر کوست	کدام ۱۲ بابزور ۱۲ پهلوان ۱۲ نگریزد ز جور بار عیال

گفت اگر زن مسلمان باشد میخواهم گفتند فلان خاندان بدیانت وصیانت
بزرگ ۱۲ نگاهبانی ۱۲
معروف اند نزدیک ایشان رفت وخواستگاری کرد منت داشتند گفت
بزرگ ۱۲ نثل ۱۲
آدمی را از آفات چاره نیست چنانکه از من خیانتی یا خباثتی ظاهر شود بلامت
بزرگ ۱۲ بدی ۱۲
پرده من ندرید وآب روی نریزید گفت معاذ الله که ما را با تو کار باشد
پناه بخدا ۱۲

---

۵۱ مباح بضم میم وباء موحده حلال داشته شده وجائز داشته شده ۱۲
۵۲ وبال بالفتح واو وباء موحده سختی وگرانی عذاب ۱۲
۵۳ عیال بکسر عین مهمله وفتح تحتانی زن وفرزند ودیگر توابع وبالفتح خواندن خطاست ۱۲ اغ
۵۴ افراسیاب بفتح همزه نام پادشاه ترکستان
۵۵ پیران بکسر پاء فارسی نام وزیر افراسیاب ۱۲
۵۶ آب روی کنایه از آبرو ۱۲ اغ
در عرف ایشان بمعنی اضافت وبلغت ایشان در سخن وشکستن ورخنه شدن مستعمل است ۱۲ منه
بهار عجم

ونفس را بہ بندگی معتاد تا آن صید کند واین صید شود کہ گفتہ اند فرد

تا نباشی در طریق بندگے | نفس ملعون کی شود منقاد بند

صد سال او را در سموم دوزخ بداشت وعذاب کرد وپرسید کہ تو کیستی ومن کیستم
همان جواب نخستین اعادت کرد صد سال دیگر در زمہریر دوزخ او را بداشت
چون سوال اول مکرر فرمود باز همین گفت سہ روز بروی گرسنگی را گماشت
پرسید کہ تو کیستی ومن کیستم گفت تو خدای بزرگ ومن بندۂ ضعیف قطعہ

چہ بلا صعب تر ز گرسنگے | لیس للجائع الطیور خشوع
مصطفیٰ در دعای خویش چہ گفت | وقنا ربنا عذاب الجوع

باب یازدہم در نکاح واحوال زنان

قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم تنکح المرءۃ لاربع لمالہا ولحسبہا ولجمالہا ولدینہا مثنوی

چار چیز ست در تن آسایش | کہ ازان چار باشد آرایش
زندگانی نیک وکثرت مال | دین اسلام وتازگی جمال
زن کزین ہر چہار محروم ست | زن مخوانش کہ دیو مرجوم ست

بدانکہ نکاح بر شش قسم ست قسم اول واجب وآن آنست کہ مال وافراط شہوت دارد واگر نکاح نکند در حرام افتد دوم سنت وآن آنست کہ مال دارد وشہوت بافراط ندارد سوم مستحب وآن آنست کہ مال ندارد

---

۱ معتاد وبفتح میم وسکون عین معلوم وعناۃ فوقانی معلوم وعادت
۲ منتخب
۳ سموم باد گرم ومضر
۴ زمہریر بفتح زای معجمہ وسکون میم وفتح ہای ہوز وسکون یای تحتانی وراء مہملہ سرما سخت
۵ ای من الطیور
۶ حاصل ترجمہ
۷ بر نسق استفہام انکاری میگوید کہ نیست بر سر جانوران گرسنہ نرمی وفروتنی یعنی ہست
۸ نگہدار ما را ای پروردگار ما از عذاب گرسنگی
۹ فرمود پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم نکاح کردہ میشود زن کہ متصف بچار صفت بود مال ودارد وحسب ومیراث نیک ودین اسلام داشتہ باشد
۱۰ فائدہ واجب باصطلاح فقہا امریست کہ رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمودند وسنت آنست کہ بجا آوردن آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خود وموافقت او در عمر خود گاہی قصداً ترک کردہ ومستحب آنکہ گاہے بران عمل کردہ وفواتش
۱۱ از عبادات بیان فرمودند

باید که سه یک شکم را از طعام پر کند و سه یک دیگر از آب و سه یک دیگر از بر آی نفس زدن ها کند اما صوفیان وقت ما میگویند که تو همه شکم را از طعام پر کن آب خود چیز لطیف است خود را جای میکند که لطیفان را جای کم نباشد و نفس را جای گو مباش بیت

بشنو که چه گفت صوفی پروار ... چون سیر شدی چرا غم جان دار

حکایت در کتاب طب آورده اند که بجهت حفظ صحت بدن باید که در دو روز نه بار طعام خورند اول بامداد و نماز شام روز دوم نماز پیشین همبرین ترتیب میباش تا مزاج صحیح باشد قطعه

در دو روزی سه بار باید خورد ... تو بیک روز میخوری شش بار

که تواند علاج تو کردن ... حاش لله اگر شوی بیمار

حکایت وقتی شخصی نزد یک طبیبی آمد که در مزاجم تغیری پیدا شده است تدبیر کن گفت تغیر چیست گفت پیش ازین هر بامداد کشت نان میخوردم و پیشین ده و خفتن بشت مجموع پنجاه بود اکنون سی بیش خورده نمیشود گفت سهل است مطبوخی بخور بدین تفصیل عناب ده من سپستان ده من گل بنفشه یکمن بلیله زرد سه من عناب یکمن نیم من اسطوخودوس یکمن در صد من آب بجوشانید تا بست من بماند تر بخبین ده من شیر خشت پنج من دران آب شربت کن و بخور تا تلیینی باشد فرد

ترا که خورد چنین ست گاه رنجوری ... نعوذ بالله اگر تندرست گردی باز

حکایت در کتابی دیده ام که خداوند تعالی چون نفس را بیافرید ازوی پرسید که تو کیستی و من کیستم گفت تو توئی و من منم گفته اند که سگ را به بند منقاد دار نفس

آنانی کہ دنیا را سہ طلاق دادہ اند و نفس مطمئنہ را بہ ریاضت برنہادہ **قطعہ**

تبرک عالم فانی بیوفا کردند	یقین کہ در طلب دوستی ما کردند
ز بہر مصلحت آخرت کہ مقصود ست	ہمہ مصالح و مقصود خود رہا کردند

و در عرصات بگذرید و بنگرید ہر کہ بشما دوستی و احسانی کردہ است و لطفی نمودہ قدم از قدم او برندارید و دامنش از دست مگذارید تا او را با خود بہ بہشت ببرید

حکایت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ گفت روزی رسول خدا را دیدم کہ پہلوی مبارک بر زمین نہان بود و رنگ رخسارہ مبارک وے متغیر بود گفتم یا رسول اللہ ترا چہ بودہ و چہ رنج رسیدہ **رباعی**

بر چہرۂ تو نشانِ درد ست چرا	گرد گل رخسارِ تو گرد ست چرا
بر خاک چرا نہادۂ پہلو را	ای پشت جہان بر دی تو زرد ست چرا

گفت ای ابا ہریرہ سہ روز ست کہ طعام نخوردہ ام و قوت و طاقت برخاستن ندارم ابو ہریرہ گفت در حضرت دی بنشستم و بگریستم گفت ای ابا ہریرہ گریہ مکن کہ تنعم آخرت در ریاضت دنیا ست عروس دنیا را بر من عرضہ کردند قبول نکردم و برنگ و بوی او التفات ننمودم از انکہ گذرانست **قطعہ**

گر ترا عیش آخرت باید	ترک لذات این جہانی کن
کم یکساعت تنعم گیر	تا همی عیش جاودانی کن

حکایت در مقامات صوفیان آوردہ است کہ اگر البتہ در گرسنگی طاقت نیارد

---

۹۱ نفس بفتح نون و سکون فا و بضمی جان و روح و در اصطلاح بعضی قوت متمیزہ در بعضی حیوانات کہ بآن ادراک جزئیات و بعضی حرکات ارادیہ صادر میشود و بعضی گویند نفس امارہ کہ بآن بعضی لذات و شہوات را طلب میکند و بعضی گویند نفس لوامہ کہ بآن بعضی را ملامت میکند و بعضی گویند نفس مطمئنہ کہ بآن بعضی را بسبب ملامت کنندہ خود را بتوقع ثواب و بعضی را بہدایت نور دل و بعضی را بہدایت نور عقل و بعضی را بہدایت نور علم حاصل باشد

۹۲ عرصات بفتحتین جمع عرصہ بمعنی میدان قیامت تقلیبا للالف

۹۳ تنعم بناز و نعمت پرورده شدن غیاث اللغات

۹۴ عروس بفتح عین و ضم سین مہملتین زن نوگذ خدا

راحت از درویشی و محنت از طلب بیشی است

حکایت وقتی در شهر هرات در مدرسهٔ فلکیه وعظ میگفتم درویشی پرسید که الف راست
و تقدیم بچه یافت گفتم آزادگی و فراغت نه بینی که ب نقطه دارد سر از پیش برنمی آرد **قطعه**

پرسیدم از استاد که ای سیرطریقت	بهر چه الف تاب خم و پیچ ندارد
از رمز من گفت که در مکتب تعلیم	صد بار شنیدی که الف هیچ ندارد

و دو بیران الف را از راستی در میان جان میکشند و نرد

آزادگی و مجردی عادت کن	تا همچو الف میان جان گیری جای

حکایت ابو العباس قصاب میگفت هرگز طعام نخوردم تا از گرسنگی
بیطاقت نشدم لاجرم مرا بطبیب حاجت نشد **قطعه**

هر گز نبود طبیب حاجت	در گرسنگی و بینوائی
دیدم که نوشته اند در طب	الجوع دواء کل دائی

بشر حافی رحمة الله علیه گفت اگر گرسنگی متاعی باشد که در بازار
بفروشند عارفان را نشاید که غیر آن هیچ چیز نخرند **قطعه**

چو مرد گرسنه را سیم و زر بدست افتد	یقین بدانکه ز بازار غیر نان نخرد
ولیک گرسنگی گر بسیم بفروشند	حکیم هیچ متاعی بغیر آن نخرد

در اخبار آمده است که فردای قیامت درویشانی که در دنیا ریاضت کشیده اند
و مجاهده دیده و از نعیم دنیا محروم مانده خداوند تعالی خطاب کند که ای

---

۱ عبارات نسخهای هوز نام شهری و دار الملک خراسان اگرچه این لفظ مجمع شهرت دارد اما فاضل چلپی در حواشی مطول بفتح اول آورده و در برهان نیز بفتح ثبت شده

۲ یعنی در میان لفظ جان هم الف است

۳ ترجمه گرسنگی علاج هر بیماری است

۴ بشر حافی

۵ نام مردی که بشر حافی بدو ملقب شد

۶ سرخس

۷ مجاهده

بہرِ لقمہ دست پیشِ کس مدار | کارکی کن ورنہ از بہرِ مار خور
کان تصغیر ۱۲

خواص خوردن را از بہرِ حیات خواہد و عوام حیات را از بہرِ خوردن

حکایت شخصی بنزدیکِ بزرگی آمد کہ مرا رہ ہے ۱۲ وشی تعلیم کن گفت خورش تو چیست
گفت چون گرسنہ میشوم سیر منیخورم و چون سیر منیخورم آرام می یابم گفت برو
اوّل خورش بیاموز انگاہ روش پیغمبر علیہ السّلام فرمود کہ مہترانِ بہشت آنند
تعلیم کن ۱۲
کہ چون بامداد برخیزند در خانۂ خود شام نہ بینند و چون شبانگاہ خسپند در منزل
طعام شام ۱۲ وقت شب ۱۲ پگاہ ۱۲
ایشان چاشت ۵۱ نباشد با مداد ایشان از خدا راضی باشند و شبانگاہ
صبحگاہ ۲
خداوند تعالی از ایشان خوشنود باشد ۱۲

مثنوی

نباشد کسی را غمِ شام و چاشت ۵۲ | کہ روزی بروزی دہندہ گذاشت
ای خدای تعالے ۱۲
غمِ رزق آیندہ چندین مخور | غمِ عمرِ رفتہ خورای بے خبر
خدائی کہ او آفرید از کرم | تکفل ۵۳ بروزی ما کرد ہم

حکایت شیخ شفیق بلخی رحمۃ اللہ علیہ گفت درویشان سہ چیز اختیار کردہ اند
و توانگران سہ چیز اما انچہ اختیار درویشان ست راحتِ نفس ست و فراغتِ دل و آسانی
حساب و انچہ اختیار توانگرانست مشقتِ نفس و مشغولیِ دل و سختیِ حساب و در حساب **قطعہ**
روز قیامت و در روز باز پرس ۱۲

درویش را ز محنتِ امروز ایمن ۵۴ ست | از فکرِ تن ز محنتِ فردا دل از حساب
فیامت ۱۲ ایمن ست ۱۲
بر عکسِ این توانگرِ مسکین بروز حشر | افتادہ از حسابِ بدو نیک در عذاب

قَالَ النَّبِیُّ ۵۵ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ اِنَّ فِی الْفَقْرِ رَاحَۃً وَ
وقت نقل ۱۲

۵۱ چاشت بفتح چیم فارسی کیبار پس از روز برآمدہ و طعام آن وقت را
۵۲ بکسر غین ۱۲ معنی تعلق شام و چاشت و طعام
۵۳ بفتح تا و کاف و تشدید لام ۱۲ ای علاقہ شام و چاشت و طعام
۵۴ بکسر میم و سکون یا و فتح چیم ۱۲ ای محل امن و ایمن بکسر میم و سکون یا و فتح چیم اسم فاعل و بفتح میم و امالۂ ایمن اسم تفضیل ست ۱۲ غیاث اللغات
۵۵ ترجمہ سخن صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم کہ آسایش در درویشی آرام ست ۱۲

حکایت آورده اند که ابن عطا هفت شبانه روز هیچ طعام نیافت گفت اگر سه شبانه روز دیگر نیابم شکرانهٔ آن را دو رکعت نماز گذارم نیافت و گذارد **قطعه**

بگنج فقر نهادند گنج معنی را	که تا نیابد ره سوی گنج بیگانه
چو فقر سلطنت ست از برای آن فقرا	بشکر فقر زیادت کنند شکرانه

حکایت بعضی از حیوانات آنند که چون گرسنه میشوند از بیم ایشان بوی مشک می آید و بعضی آنکه چون سیر میخورند از معدهٔ ایشان بوی بل آید مانند آهو و گاو **مثنوی**

گاو از پی خورد نی بسیار	نشخوار همیکند چو مردار
آهو خورش گیاه خشک ست	افکندهٔ او مثال مشک ست

حکایت گاو زوری دیدم که روزی ده من طعام میخورد و هشت من خشت پخته بضرب مشت آرده خاک میکرد و از مردم دمی میستاند گفتم ای بد نفس دون همت این همه خشت را خاک میکنی و فلوس می ستانی خاک را خشت کن و از من درم بستان آن روز بمزدوری آمده مرده طعام خورد و یک مرده کار نکرد و روز دیگر بگرسنگی بمرد **بیت**

کسی کو را گدائی گشته پیشه	بنزدش هیچ کاری خوش نیاید

حکایت در تورات مسطور ست که خدای تعالی هیچ طائفه را دشمن تر از جوانان کاهل ندارد که نه کسب و نیا کنند و نه کار آخرت همانا که تنآور گدایانند که با قوت تن و صحت بدن گرد خانها میگردند و از بهر کاسهٔ آش دست چمچه و دهان کفچه میکنند **قطعه**

ای تنآور همچو خرکش در مسنا	یا چو اشتر در بیابان خار خور

حکایت شنیده ام که افلاطون حکیم چهار صد سال در خلوت نشست و هر روز باندازه یکدرم طعام خوردی بدین ریاضت عقود فلکی را حل میکرد قطعه

دیده ام در صحائف حکمت
کز طریق ریاضت افلاطون

وضع کرده ست علم موسیقی[۹۱]
از صریر تحرک گردون[۱۲]

از آب و نان شکم را پر کرده که در درون تو یک مسئله راه نیابد

حکایت نقل کرده اند که اصحاب صفه[۹۲] چهل تن بوده اند بعضی گفته اند هفتاد تن بوده اند علی اختلاف الاقاویل از دنیا اعراض[۹۳] کرده بودند و غذا و لباس پوست جوز و گلیم بوده عورت پوشش[۱۲] و بدین مقدار قناعت نموده اند و همه چون عقول کلیه تجرید کرده اند و چون نفوس قدسیه بتوحید رسیده و چون عنقا بر قله قاف قرب ساکن شده و چون فا در گوشه امن نشسته و میگفته اند قطعه

از دهر قانع ایم بنانی و جامه
نه گنبدین میده نه بر سر عمامه

زین گوشه پلاسی یا کهنه خرقه
زین فضله مسبوسی یا آبکامه

اینست پادشاهی درویش در جهان
نی کبر و نی ریائی و نی بارنامه

حکایت روزی مهتر عالم صلی الله علیه و آله و سلم بحجره فاطمه رضی الله عنها در آمد فاطمه بر پای نخاست یکی از اصحاب که در خدمت رسول بود انکار در دل آورد پیغمبر بگریست و روی در ان صحابه کرد و گفت انکار مکن که فاطمه از ضعف گرسنگی قوت آن ندارد که بر پای تواند شد

---

۹۱ اصحاب صفه از صحابه کرام رسول صلی الله علیه و آله وسلم که ترک کاسوا اختیار کرده اند

۹۲ اعراض بکسر الف ج عرض بفتح ع بمعنی متاع دنیا

۹۳ عورت پوشش بفتح ش بمعنی ستر عورت

قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انا اشبع یوما واجوع یوما ۵۱ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من سیر خورم در یک روز و گرسنہ باشم در دو روز ۱۲

قطعہ

چہ کنم لذتِ نعیم جہان	چون نخواہم درین جہان بودن
بس بود از خورش ہمان قدرم	کہ بدان زندہ مے توان بودن (دانی ہستی)

حکایت آوردہ اند کہ پیغامبر علیہ السلام ہر روز عادتی داشتی کہ با مداد بر حجرات ۵۲ طواف کردی اگر طعام یافتی بخوردی و اگر نیافتی گفتی ۵۳ کنت الیوم صائما و نیت روزہ کرد (صبحگاہ ۱۲)

حکایت آوردہ اند کہ کسری ۵۴ را پسری بود بسیار خوار ہمیشہ خستہ و بیمار بود ہیچکس سبب (خورندہ ۱۲)

بیماری او نمیدانست طبیبی حاضر آوردند از یمن صبیح صورتی ملیح سیرتی صافی (صفت طبیب حاضر ۱۲)

مزاجی شافی علاجی رنجوران را از دم او آسایشی و مہجوران را از قدم او آرامشی دست

بر نبض او نہاد دانست کہ علت تخمہ است و سبب او بسیاری اکلہا با جتیاع (خوردنہا ۱۱)

علاجش کرد کسری پرسید کہ او را چہ دادی کہ بہ شد گفت گرسنگی (بہ بعضی طعام ۱۲)

مثنوی

اگر صحتِ جسم خواہے مدام (ای اگر تندرستی ۱۲)	مخور جز بقدرِ ضرورت طعام (دانشمند ۱۲)
چنین گفت بقراط گاہ علاج (نام حکیم ۱۲ وقت ۱۲)	کہ از خلط معدہ است سوء المزاج (شکم ۱۲)

حکایت بنقل معلوم ست کہ حکمای ہند را عمر دراز ست و حکمت زیادہ

سبب ظاہر آن کم خوردن ست کہ یکی از ایشان جز بقدر بادام مغزی (ای اندکے او قلیل ۱۲)

طعام نمیخورد و در ہر سہ روز آن مقدار بکار می برد قطعہ

شنیدم حکیمی کہ گر کسے پرسد	ز مردگان کہ چہ چیز ست علت مردن
ز صد یکی نبود کین جواب می ندہد	کہ ہست علت مردن طعام پر خوردن

۵۱ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من سیر خورم در یک روز و گرسنہ باشم در دو روز ۱۲

۵۲ طواف نفح طاء مطبقہ و تخفیف واو گرد چیزے گردیدن ۱۲ غ

۵۳ ترجمہ ام روزہ دارم ۱۲

۵۴ کسری بکسر کاف و سکون سین و رای مہملہ مفتوح و در آخر

الف بصورت یا بالقب نوشیروان و در طاء مہملہ ست کسری معرب خسرو کہ بمعنی واسع الملک ست و ہمہ از خدایان نوشتہ کسری معرب خسرو و لقب نوشیروان و لقب پدر یا کہ قباد ست و معنی آن ست ندا مع اکاسرہ می آید غیاث اللغات

برفت باز خر بایستاد دراز گوش را بر سر بار اشتر نہادند بیت

الحق از دستِ تو سبکسارم | بار دیگر بنہ بسر بارے

چون بر بالار سیدند اشتر بایستاد خر گفت چرا نمی روی اشتر گفت میخواهم رقصی کنم خر گفت ای نادان چہ جای رقص ست برو گفت مرا ذوقی و حالتے پیدا شدہ است خر گفت از چہ موجب گفت ازان آوازِ خوش و نغمہ دلکش تو کہ در مرغزار شنیدہ ام آین بگفت و خود را در رقص آورد خر بیفتاد و گردنش بشکست قطعہ

بشنو نصیحتی زمن ای یارِ کاردان | گر عاقلی ز صحبتِ ابلہ نفور باش
نادان بسانِ دیگ سیاہ ست ای اخی | تا جامہ ات سیہ نشود زود بد ور باش

بزرجمہر حکیم گفتہ است کہ بد در میانِ مردم نیک چون گوسفند گرگین ست در میانِ گوسفندان صحبتِ ایشان و وی بدشواری اثر کند و علت وی در ایشان بآسانی مؤثر باشد قطعہ

در طائفہ بدے یکتن | تاثیر کند بجملہ اصحاب
یک ذرہ نجاست از رہ شرع | ناپاک کند ہزار من آب

بزرگی گفتہ است کہ حریفِ بد بانیک ہمچو آب و روغن ست اگرچہ غدائی را پُر روغن کنند بآسانی بسوزد و روشنائی دہد و اگر قطرہ آب چکانی تیرہ سوزد و فریاد کند قطعہ

صحبتِ بد میانۂ نیکان | شورش و فتنہ و فغان دارد
سگِ دیوانہ گرچہ مے نگزد | بوے او مردرا زیان دارد

باب دہم در ریاضت

۱۲ ع بمعنی بار ۱۲ ع بمعنی بار گذاشتن و آنرا بالای بار گذاشتن گویند ۱۲ ع بمعنی علاوہ و گویند ۱۲ ع بمعنی پای کوبے ۱۲ ع بمعنی لفظ اول و آخر ہای ملفوظ ۱۲ ع بمعنی احمق و نادان ۱۲ ع بمعنی ہمراہ ۱۲ ع بمعنی عظیم و بزرگ ۱۲ ع بمعنی کلان فارسی ۱۲ ع بمعنی صاحب مرض خارش ۱۲ ع بمعنی گروہ مردم و پارہ از چیزی ۱۲ منتخب ۱۲ ع بمعنی ضاد معجمہ ۱۲ ع بمعنی فرمان برداری و نفس ۱۲ ع بمعنی اراوہ کہ انسان را مضطر گرداند بہ نفس عظیم متواتر ۱۲ ع

هر گاه دو بانگ و نیم کنم بر است[۵۱] روم و بانگ نیمی بعراق و بانگی بنوا و بانگی بر هاوی
و دو بانگ بماهور و نیم بوسلیک و دو بانگ بحسینی و نیم بانگ بعشاق و نهاوند و اصفهان
اکنون بیا تا من دست میزنم تو پای[۵۲] میکوب بیکضربی و سه چوبی[۵۳] دلبست و چهار
ساعت روز و شب بعیش و طرب در دو آزده پرده و بست و چهار[۵۴] شعبه سازد هیم قطعه

چو نیمروز[۱] وقت طلوع و بوقت چاشت عراق[۲] — به نیم روز سوی راست[۳] و علی الاطلاق
میانه دو نمازت مخالفت[۴] باید — چو شد نماز دگر بوسلیک پس عشاق
ز شام نهاوند پس مخالف راست — ز شب چو شد به یکی بازرگ جواب الحاق
به نیم شب بنوا و سحر هاوی ساز — رسد ز صوت حسینی حلاوتی بمذاق

آشتر گفت ترک این فضولی کن و کم این بوالفضولی گیر که راه نزدیک ست و آبادانی
دور اگر کاروانی بگذرد و آواز تو بشنود ازین سبب در بار افتی و از راه
عراق و اصفهان ملول شوی من گفتم باقی دگر تو دانی قطعه

آنکس که گوش سوی حدیثی نمیکند — زنهار از نصیحت او در گشی زبان
بر نجور را بگفتی خر ما مخور بجورد — بر تو چه جرم باشد اگر دارد ش زیان

در حال در از گوش که آواز بر کشید آواز نفیرش بگوش کاروان رسید که خر ایشان در زیر بار
مانده بود و ایشان در بار خر درمانده آمدند و خر و اشتر را بگرفتند و در زیر بار کشیدند فرد

چو بیند مسافر خری بیسرے — رود صد ره از دم و سوی سرے

چون قدری راه رفتند خر بایستاد بارش بر پشت شتر نهادند پاره راه

---

۵۱ باید دانست که راست عراق نوا راوی بوسلیک اصفهان نام مقامات موسیقی ست و ماهور و نهاوند نام شعبهای از بست و چهار شعبه
۵۲ پای کوبی منفعت رقاصی
۵۳ یکضرب و سه چوبی یعنی یک تا دو تا که نام اصول یعنی تال هندیانست از دوازده تای پنجمین مستفاد ست
از غیاث اللغات
۵۴ بدانکه تفصیل شعبها و آزده مقام
بست و چهار از مستعده ایم
از غیاث اللغات
نوعی از خر گوش

چند روز دران مرغزار چرا کردند و تن لاغر و پشت ریش را دوار روزی خر بالای
پشته برآمد درختان را دید چون یاران موافق سر درهم آورده و قمری چون
مطربان خوش الحان در ترنم آمده و فاخته چون عاشق دل باخته در هوای قامت سرو
کوکوزنان آهوان در اطراف سبزه زارش ساکن شده و بلبلان تبرنم زبان گشاده فرد

امروز روز گشتن باغ ست و مرغزار | کز مرغزار ناله برآید نه مرغ زار

خر گفت ای برادر میخواهم که نغمهٔ آواز سازدهم و مرغان شیفته را
در پرواز آرم بلندی آواز ورد منست و فلان کس کدانی شاگرد من قطعه

چنان بنالم کز سوز ذوق آوازم | مسبحان ملائک برآورند خروش
صدای نغمهٔ صوتم چو بشنوند شوند | مغنیان طیور از صریر خود خاموش

اشتر گفت زنهار این فضولی را از سر بیرون کن که آواز ناخوش و الحان مشوش
داری آز آواز شهیق تو عالمیان و آدمیان زحمت کشند و اگر باورت نیست
اینک کلام مجید و کتاب کبیر ان انکر الاصوات لصوت الحمیر فرد

از همه آوازها دانی چه آواز تبر | حق تعالی در کتاب خویش گفت آواز خر

خر گفت که قیاس مکن که تفاوت اعدا دا و بسیار ست و در افراد اختلاف بشمار من آغاز
زحمت کشیده ام و در موسیقی رنج دیده طبع موسیقار نیک دانم و تفاوت بانگها نیکو شناسم قطعه

من از نوای مخالف بنوبت نوروز | چو سوی ماهور و م ناله آید از عشاق
چو از نشابور اندیشهٔ حجاز کنم | طریق راست بگیرم ز اصفهان و عراق

غالب آمدند و تجرید[۹۱] فرمودند ترکی او را بشناخت گفت مملوک منست که گریخته است
بنده ۱۲ شخص ترکی ۱۲
و خود را بر نگ شما انگیخته گفتم او را[۹۲] ببری هر چه بری ذمهٔ تو از ان بری همه رختهای ما
ای بری الذمه باشی ۱۲
ترا حلال و آن فتوح ترا کفارت غارت مال ترک نخندید و او را از میان ما
برکشید همه الحمد[۹۳] لله الذی اذهب عنا الحزن خواندیم و گفتیم قطعه

دفع شد از سر ما ز حمت آن بیمعنے	شکر کردیم بسی گرچه پریشان شد حال
مال غارت شد و دل شاد شدیم از پی آنکه	صحبت یار مخالف بتر از غارت مال

چون از وی خلاصی یافتیم سورهٔ اخلاص خواندیم و با یاران گفتیم شکر کنید قطعه

نعوذ بالله قحط و نیاز و غارت و دام	هزار بار بر به است از حریف نافرجام
بدور دار خدایا بلای صحبت بد	پناه میخواهم از خدا ۱۲ کز و بتر نبود هیچ سختی و ناکام

حدیث مصطفی[۹۴] است صلی الله علیه و آله و سلم که الرفیق ثم الطریق هر که را در حضر
نیاز مودی در سفر مرافقت ننمائی که پشیمانی آنجا سودی ندارد[۹۵]
حکمت بدانکه سفر عین ضرر است و مصداق این حدیث پیغمبر که السفر
قطعه قطعهٔ من السقر[۹۶] و صحبت حریف بد مشقتی دیگر فوقنا الله من العذاب الاکبر

سفر با حریف مخالف خطاست	که هم مال و هم نفس از و در بلاست
نشستن بصد محنت اندر حضر	همکار ۱۲ بسی به که با ناموافق سفر

حکایت خری و اشتری را رها کردند از چریدن و لاغری هر دو سر بصحرا نهادند
و عهد برادری بستند قضارا ابر غارتی رسیدند هوایش خوش و آبش دلکش

۹۱ تجرید برو زن تفعیل برهنه کردن چیزی را از دیگری یعنی بردند آنچه داشتند ۱۲
۹۲ غرض او اینکه همه اسباب و مال از ما بر گرفتند و ما را برهنه کردند ۱۲
۹۳ قوله تعالی آی حاصل معنی اینکه آن مملوک خود را تا همراه ما برسانید هر چه از ان بار ما از ذمه آن پاک گشتی ۱۲
۹۴ ترجمه مسند و موصول است تا منتهی شدن سلسلهٔ سند بخدای تعالی
۹۵ گرد و از انرو در آمد ۱۲
۹۶ قطع الوصل
۹۷ ترجمه حدیث اول
۹۸ همراهی موافق باید
۹۹ ترجمه صحبت
۱۰۰ مسافرت پیاده است
۱۰۱ از عذاب بسیار
۱۰۲ ترجمه بیت
۱۰۳ همکار ۱۲ یار و همراه
۱۰۴ از عذاب بسیار بپرهیز
۱۰۵ گرد و در خت است ۱۲

مطبخ او سفید و کاسه سیاه | نجل بین لا الٰه الا الله
نسبت معبودی جز خدا

قطعه

ز اعتقاد بد و فسق او چها گویم | کدام کافر و ملحد چه مشرک و بی دین
چه سالها که گذشتی و عمرها بودی | که روی او نرسیدی بسجده بر زمین

هرگز وضو نساختی و جهت قبله نشناختی رمضان را شوال دانستی و گوشت خوک را حلال زاد غازی را میراث پدر پنداشتی و نفقه حاجی را شیر مادر

قطعه

از خوی ناخوش و غضب او چه گویمت | یارب بزنهار چه گرگ و کدام سگ
هنگام خشم چشم برافروختی چو خون | برخاستی ز گردن او شاخ شاخ رگ

اشتر مست از و بگریختی و سگ دیوانه با وی نیامیختی

نظم

خاکساری از تهتک آتشی | بیوفائی دیو طبعی سرکشی
آتش کینه ز خاک آیختی | گاه کینه دیو از و بگریختی
از چنین اوصاف صد چندی دگر | بود در وی مجتمع از هر هنر

حاصل آنکه در سفر از مصاحبتش بجان و در حضر از رفقتش بفغان بودیم هر جا که میرفتیم چون قضا از پی ما میدوید و هر جا که می نشستیم چون بلا بر سر ما میرسید امکان خلاصی نه محبت وصلش را پایانی و نه دولت هجرش را سامانی همه روز میگفتیم

شعر

یا لیت بکفی و بینک المنوا | حظ جمیل کان بعد المشرقین

بقیه طالع نیک روزی در سفر بودیم دزدان بما رسیدند و مجاربه رفت ایشان

---

۱۱ مطبخ بفتح میم و سکون طای مطبقه و فتح باء موحده و بخم میم و کسر موحده پخت کسنده و طعام و جای پختن ۱۲ سفید و سیاه کنایت از خیر و شر ۱۳ فسق بکسر فاء خروج از راه حق بگذرنده و فاسق ۱۴ پنداشتی ۱۵ خشم ۱۶ مسک و نجیل ۱۷ نسق بکسر نون ترک امر حق نمودن و کار بد کردن ۱۸ منتخب ۱۹ قوله یا لیت آه ترجمه ای کاش که در میان من و تو جای بعد باشد پس بد جائی است همنشین و بد یاری است همدم ۲۰ همرهیش ۲۱ بطالع نیک روزی ۲۲ پیکار

به پیش معدهٔ او در غذا یکی باشد | شکر و شکر و سنگ و نبات و قند و پیاز

هرگز خردمندی را نجود راه ندادی و شبع خود را وجود ننهادی اگر نعیم اکلها خورشها دایم در پیش او عرضه کردی دوزخ معدهٔ او نعره هَلْ مِنْ مَزِیدٍ زدی فرد

گر شکم خویش کنی نیم پر | قحط برآرے ز نواحے لر

بیت

دروغ گوی که اندر فنون کذب و گزاف | به پیش او نزدی هیچ قصه خوانی لاف

سخن در محالات نادر راندی و زبانش چون زبان لهب تیز و طبعش چون زن ابی لهب فتنه انگیز

قطعه

حدیث دزدی و شرح خیانتش چکنم | ز زر عیار ببردی و سکه زدم

زبا دمایهٔ خفت ز نار اصل نفس | ز خاک حاصل خشکے ز آب صورت نم

سیاهی از حلقهٔ کور بستردی و سپیدی از بیضهٔ مور بردی نه دندان در دهان از وا یمن بودی و نه قرهٔ بر یک از و ساکن بودی

قطعه

بیان بخل و لئیمی او چگونه کنم | که کس ندارد باور ز من شرح و بیان

درون خانهٔ او گرد و سال بنشینے | ببان او نرسانی بهیچ وجه بنان

نه در دیگدانش ذرهٔ خاکستر و نه در خوانش از فراضهٔ نان اثر مطبخ او سفیدتر از طبع موافق و کاسهٔ او سیاه تر از دل منافق و بوقت نان خوردن چشم بر هم داشتی و دست در گوشهٔ سفره محکم

بیت

چون تو بر سیل می منهی بنیاد | خانهٔ محبت کی بود آباد

حکایت عزیزی مرا حکایت کرد که وقتی در راه خوارزم با شخصی همراه شدم و مدتی هم سفره و هم کاسه بر سفرهٔ نان میدیدم چون سگ میدوید اتفاقاً با ما سگی همراه شد گاه گاه استخوانی پیش او می انداختم تا گاه دو روز دو بار سیدند یکی چنگ در گریبان زد و دیگری دست در پای همراه در حال که روی زرد دید پشت بداد سگ پاشنهٔ یکی گرفت و من دیگری را از پای در آوردم و بمعاونت سگ از ایشان خلاصی یافتم چون روان شدند او گرسنه شد باز آمد گفتم

مثنوی

من نخواهم وصل چون تو ناکسی | سگ زچون تو ناکسی بهتر بسی
هست ازین پس صحبتم با تو حرام | ختم کردم با تو یاری والسلام

فرد

گفتم که مگر تو خود کسی خواهی بود | دیدم که کسی ولیک مغلوب کسی

حکایت وقتی در ولایت گورستان بودم حریفی با من مصاحب شد چنانکه شمائل و اوصاف او در تقریر خامه و تحریر نامه در نیاید مستجمع صفات بد

قطعه

زین کاهلی که گردد از عمر خویش سیر | هر آدمی که باشد باوی دمی ندیم
از کاهلی بحیله نمیکرد چشم باز | در تنبلی بعجز همیزد نفس مقیم

بحر دیگر قطعه

شکم فراخی کز بیم شام خوردن او | ز مصر و شام برآید نفیر قحط و نیار

چون این خطاب از حق بشنید و این عتاب بوی رسید آن زاغ دلان
طاؤس نمای تعجبک اجسامهم را از حمین انجمن شریعت باستین فقر
عنهم براند و بلبلان خوش نوای یذکرون الله قیاما و قعودا
را بگلستان روضة من ریاض الجنة خواند پیغمبر علیه السلام از یاران
عقد برادری می بست عبدالرحمن بن عوف از مهتران عرب بود و هیکس را
از منصب و مال ازو زیادت نبود میان وی و بلال حبشی آن باریک ساق
بی نفاق بندهٔ شریعت و آزاد کردهٔ ابوبکر عقد برادری بست بلال گفت
من درویشم رسول فرمود علیه السلام که درویشی هنر است و عیب تونگران فرو

دیگران را هنر بزر باشد	پیش ما بی زری هنر باشد

و بزرگان گفته اند هر دوستی که بغرض دنیا باشد ثمره ندهد بلکه عاقبت
بعداوت کشد از انکه دنیا معشوق اهل خود ست با کسیکه دوستی بطمع معشوق
وی کند بدشمنی سرآید کند قطعه

هر چه میخواهی ز خالق خواه زانک	حاجت از مخلوق نتوان خواستن
هست معشوق تونگر مال او	از کسے معشوق نتوان خواستن

مثنوی

دوستی باطل ست زان بطال	که بود میل او بجانب مال
مال را اشتیاق از میل ست	در روانی همیشه چون سیل ست

ترجمه فرمود خدای تعالی متعجب کند ایمان ایشان ۱۲ فتح الرحمن ۵۲ ترجمه فرمود خدای تعالی یاد میکنند خدا را ایستاده و نشسته ۱۲ فتح الرحمن ۵۳ عقد بفتح عین مهمله و سکون قاف بمعنی پیمان و گره و ان ۱۲ غ ۵۴ بلال

سگی کہ در پے نیکان وید چند قدم | خدای گفت کہ او نیز ہم از ایشانست

حکایت جماعتی مشرکانِ عرب بہ رسول علیہ السلام گفتند کہ اگر موافقت ما میخواہی ترکِ موافقتِ این گدایان کن پیغمبر علیہ السلام فرمود کہ ہرگز این نکنم گفتند شش یا از جہتِ ما مجلس دیگر مہیا کن کہ از ایشان خالی باشد فرمود کہ چنان کنم برین قرار دادند کہ این خود لایق ست **فرد**

دوستان را لحظہ بادشمنان بعون خطاست | یا ربا اغیار دیدن عصہ باشد عظیم

روزی کہ نوبتِ تو انگران بود در ویشی نابینا نامِ وی عبد اللہ ابن ام مکتوم خود را بغنیمتِ استماعِ کلام در میانِ آن جماعہ انداخت و برگردن این و آن می افتاد پیغامبر علیہ السلام بامید گردیدن آن کور چین در جبین مبین مبارک افگند و نرگسِ دیدہ را از ان بی دیدہ چون سنبل زلفِ بتان تاب داد و گل رخسار را از نظرِ بلبل بالتفات خارستان کفر فرستاد کہ در حال طوطی خوش نوائے

وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى وَنِدای عَبَسَ وَتَوَلّٰى عن جَاءَهُ الْاَعْمٰى

بسمعِ مبارکش فرو خواند قطعہ

دین و دنیا بہم نباید داشت | ہر دو ہمچو آوازِ طبل نیمعنی ست
در دو قبلہ نماز نتوان کرد | چشمِ خود بر مدار زان بی چشم
یا ازین سوی باش یا زان سوے | روی خود بر متاب زان بی روے
این ہمہ طمطراق و ہای و ہوے | ہمچو آوازِ طبلِ بی معنی ست

۵۱ لحظہ لفظ صبح الخ در بعضی نسخہ ہا بجہت حلی افتاد و بعضی بجہت اختصار انگاشتہ اند مقدار یکپارچہ انگاشتہ
۵۲ در بعضی نسخہ ہا بجہت حلی افتاد و بعضی بجہت اختصار انگاشتہ اند
۵۳ خدای تعالیٰ شانہ ۱۲ از خواہش نفس
۵۴ فتح الرحمن فی تفسیر القرآن ۱۲ تحقیق
۵۵ در بعضی نسخہ ہا بجہت حلی افتاد و بعضی بجہت اختصار انگاشتہ اند
۵۶ حرمان بفتحتین احاطہ گرداگرد خانہ کعبہ کہ او را کعبہ بود و حرمان شتنیہ آن ای بیک جہت و روی سجدہ بدو طرف تا ممکن نیست کہ دین و دنیا ہر دو حاصل آید تا آنکہ حرم بمعنی منکوحہ و حرمان شتنیہ آن کہ باہم یکدیگر انباز اند کہ وجود یکے مرد یگر را نمیخواہد پس اجتماع متضادتین از قبیل ممتنعات باشد فافہم ۱۲
۵۷ طمطراق بالضم بشکوہ و آوازِ خورد بزرگ گویند مرکب باشد و مال دین صوت و ہای علو و طراق بمعنی ۱۲ منہ

مرد بر دین همنشین خود ست | نیک و بد همنشین نیک و بد ست
چون شوی همنشین بد کردار | بد شوی هیچو همنشین ناچار

هم از ابو هریره رضی الله عنه روایت کنند که گفت که شنیده ام از رسول علیه السلام که گفت مردی بزیارت دوستی روی بشهری آورد خداوند تعالی فرشته را فرمود که بر رهگذر وی بنشست چون آن مرد آمد پرسید که کجا میروی گفت بفلان شهر گفت که بچه کار گفت بزیارت دوستی گفت آیا نعمتی در حق تو انعامی کرده است گفت نی بلکه از برای خدا عزّ و جلّ با وی دوستی میکنم گفت بدانکه من فرشته ام و فرستاده خدای تعالی ام نزد یک تو خدای عزّ و جلّ ترا دوست خود گرفته بدین سبب که تو دوست او را دوست گرفته

نکته همدرین باب ست از نصایح که پیغمبر علیه السلام فرموده است همنشین نیک و بد مثل عطّار و گلخن تاب ست اگر با عطّار نشینی یا مشک بتو دهد یا ترا خوشبوئی گراند و اگر با گلخن تاب نشینی یا جامه تو بسوزد یا بوی ناخوش کند

قطعه

الٰهی گر بباطن از بدانم | بروی ظاهرم از نیکمردان
بصورت ظاهر خود نیک کردم | بمعنی باطنم را نیک گردان

با آنکه سگ و آدمی با هم هیچ نسبتی ندارند بموافقت ظاهر با نیکمردان جمع میکنند و در ایهم کلبهم

قطعه

بیا موافقت کار نیکمردان کن | اگرچه در ره دین کار تو پریشانست

۵۱ فرشته بکسر اوّل و سکون ثانی و فتح ثالث و در اصل فرشته بود بسین مهمله اسم مفعول از فرستادن پس سین مهمله را بشین معجمه بدل کردند و در معراج اللغات نوشته که فرشته در اصل پرستنده بفتحتین بمعنی عبادت کننده ماخوذ از پرستیدن ۱۲ غیاث اللغات

۵۲ عطّار بتشدید طای مطبقه خوشبو فروش و در محاوره ما عطّار بمعنی دوا فروش هم آمده است و در اینجا بمعنی اوّل ست ۱۲ آصف

۵۳ گلخن جای آتش کردن زیر حمام و تنور و بمعنی خاکستر هم آمده است و در اینجا بمعنی اوّل ست ۱۲ آصف

۵۴ اقتباس ست از آیه کریمه قال الله تعالی وَرَأَيْتَهُمْ يَسْجُدُونَ لَهُمْ وَهُمْ رَاكِعُونَ ۱۲ آصف

گفت در یک سخن هم خطاء هم صواب چون باشد گفت از آنکه جواب آن بود
که گفتی صواب بود و از آن که با وجود من در جواب شروع نمودی خطا کردی قطعه

جواب مسئله گفتن بحضرت استاد	اگرچه عین صواب است هم خطا باشد
زردی شرع سوالی کنم جوابم گوی	به پیش آب تیمم کجا روا باشد

حکایت آورده اند که امام اعظم صافی صوفی ابو حنیفه کوفی رحمة الله علیه
در مسجد کوفه درس میگفتند جمعی کودکان بر در مسجد گوی می باختند کودکی بود
دران میان هر گاه که نظر امام بروی می افتاد امام را بسیار خندد موجب پرسیدند
فرمود که این کودک پسر استاد من ست از پدر او یک مسئله یاد گرفته ام
گفتند ای امام مسلمانان او پسر سگبانی ست گفتند آری این مسئله
از پدر او یاد دارم که سگ آن زمان بالغ شود که دو بول کردن یک پای خود را
بردارد اگر حرمت فرزند او فرو گذارم از علم برخوردار نیابم قطعه

علم علم ست گرچه سگبانیست	هم ازین مرتبه بگیر قیاس
هر گرا نکته ربیاموزے	سگ بود گر ندارد از تو سپاس

باب نهم در صحبت داشتن ابرار و اجتناب اشرار

وعن ابی هریرة رضی الله عنه انه قال قال رسول الله صلی الله
علیه و آله وسلم الناس علی دین خلیله فلینظر احدکم
الی من یخالط مثنوی

گفت هر چه دیگر خواهی اینجا بگوی که در قبیلهٔ من سفیهان بی ادبان باشند نباید که
ترا برنجانند و درین فعل تو بیگناهی چون نادان و سفیه و بی عقل و بی ادب و احمق قطعه

بی عقل اگر گناه کند عفو کن ازو	بروی بغیر عفو ترا هیچ راه نیست
زیرا که عقل فرق کند طاعت از گناه	آنرا که عقل نیست گناهش گناه نیست

حکایت سحرهٔ فرعون یک ادب با موسی گوش داشتند که تو عصا بیشتر
می افگنی یا ما که فوق له تعالی اِمَّآ اَنْ تُلْقِيَ وَاِمَّآ اَنْ نَّكُوْنَ نَحْنُ الْمُلْقِيْنَ
خداوند تعالی ایشان را بنور ایمان مشرف گردانید **قطعه**

جادوان گفتند با موسی که تو	پیشتر تلقان بیفگن بر زمین
زین ادب در لحظه ایمان یافتند	گفتند اِمَّنَّا بِرَبِّ الْعٰلَمِيْنَ

حکایت آورده اند که روزی شخصی بحضرت سیّد کائنات آمد و مسئله پرسید
هنوز طوطی شکرخای آنا اَفْصَحُ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ لب بیان نکشاده بود
و بلبل خوش نوای آنا اُوْتِيْتُ جَوَامِعَ الْكَلِمِ بیان نداده بود که خلوت
نشین باوقار ثانی اثنین اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ یعنی رفیق شفیق ابوبکر صدیق
رضی الله عنه پیش از رسول علیه السلام جواب گفت خواجه تبسم فرمود و تعجب نمود **قطعه**

تبسم کن و نرخ شکر شکن	سخن گوی و بازار گوهر شکن
برافشان ز رخ زلف عنبر فشان	رواج گل و قدر عنبر شکن

ابوبکر رضی الله عنه گفت یا رسول الله اگر خطا گفتم گفت هم خطا گفتی و هم صواب

---

۵۱ سحره بفتحات بمعنی ساحران و این جمع ساحر است و سحرهٔ فرعون ساحرانی که با موسی علیه السلام معارضه کرده بودند ۱۲ غ

۵۲ ترجمه فرمود خدای برتر یا نیست که نخست تو افگنی یا آنکه ما بیشتر اندازنده ۱۲ فقیر الرحمن

۵۳ تلقان بضم ثانی مثلثه و سکون

عین مهمله و بعده قاف

و واو و کاف و نون غیاث اللغات

ترجمه فرمود خدای

ترجمه ایمان آوردیم بپروردگار جهانیان ۱۲ فقیر الرحمن

ترجمه عجب داود و شتر صالح

ترجمه جمیع جمیع

ترجمه فرمود

خدا آنگاه و هم او و دین

آنگاه که ایمان آوردیم ۱۲ فقیر الرحمن

پسر چون از مستی بہوش آمد او را گفتند کہ چرا چنین کردی پسر پشیمان شد مرومان ۱۲

کار در داشت و دست خود را ببرید **قطعہ**

خدمتِ مادر و پدر ہیچون	بندگی خدا است اے دانا
در کلامِ خدا نخواندستی	کہ وَبِالْوَالِدَیْنِ اِحْسَانًا

سلیمانؑ پسر را طلب کرد پسر آمد و دست بریدہ را آورد پدر آن حال بدید فریاد و زاری بر آورد و انتقام و تظلم خود بگذاشت و گفت کاش ہر دو چشم بدلہ گرفتن ۱۲ من بر کشیدی و دستِ خود نبریدی سلیمانؑ را از گریۂ او رحم در دل آمد جبرئیل علیہ السلام آمد و گفت دعا کن سلیمانؑ دعا کرد ہر دو تندرست شدند

حکایت آوردہ اند کہ جوانی گناہ کار و مست روزی با تنبجار و بقبالہ نشست حرمت قبلہ عزت ۱۲ او را بدل بگذشت در حال روی بگردانید خداوند تعالے و تقدس او را بمقام ولایت رسانید **قطعہ**

حرمت از پیر و جوان و نیک و بد	در ہمہ حال و بہر وقتی نکوست
دوست از بے حرمتی دشمن شود	دشمن از حرمت شود ای خواجہ دوست

حکایت آوردہ اند کہ حاتم طائی را سفیہی بسیار جفا کردی و او ہیچ نمیگفت و توقف میکرد ہر چہ ممکن بود گفت **قطعہ**

با بخردان زمرد عاقل	لائق نبود جدال کردن
گر سگ بخصومت کند بانگ	با وے نتوان قتال کردن

۴ ذم جہل و صفت حلم و بردباری ۵ تظلم بردن تفصل ۵۲ استغنا ۵۳ سفیہ بفتح سین مہملہ و کسر فا و سکون تحتانی بے عقل و نادان ۱۲ منتخب ۵۵ جدال بکسر جیم بمعنی پیکار و جنگ ۱۲ غ ۵۶ قتال بکسر قاف باہم جنگ و کارزار کردن ۱۲ غ

گفته اند سبب درازی عمر عوج[۱] بن عوق که بقیهٔ قوم عاد بود و تا عهد موسی پیغمبر علیه السلام بزیست آن بود که بر سر راه نشسته بود و پای دراز کرده چون پیری بوی رسیدی پارا با خود کشیدی بیت

اگر بایدت تا شوی سرفراز	مکن پیش پیران ره پا دراز

حکایت وقتی هارون رشید خوابی دید که عقد[۲] مروارید دندان در درج[۳] دهان او مشقق شده و در رشته پروین سنان چون بنات النعش[۴] متفرق گشته معبری را بخواند که تعبیر کن گفت همه خویشان تو در پیش تو بمیرند هارون رشید را این سخن ناپسند آمد بفرمود تا مجموع دندانهای معبر را بر کشیدند قطعه

با بزرگان سخن بحرمت گوی	تا ترا جاه و حرمت افزاید
گرچه با شاه راست باید گفت	لیک هر راستی نمی شاید

معبر دیگر را بخواند گفت امیر المومنین را عمر دراز باد در عز و دولت و خلافت بیش از اقربای خود زندگانی یابد امیر المومنین را خوش آمد هزار دینار بوی داد و گفت این همان معنی دارد ولیکن به تذهیب ادب آراسته آمد قطعه

سخن را دو رویست در جمله حال	یکی روی خوب و دگر روی زشت
از آن روی زشتش بدوزخ برند	وزین روی خوبش بسوی بهشت

حکایت در روزگار سلیمان پیغمبر صلوات الله علیه پسری با پدر در حالت مستی بی ادبی کرد طپانچه بزد و یک چشم پدر را کور کرد پدر شکایت پیش سلیمان برد

---

۱ عوج بضم عین مهمله و واو معروف و در آخر جیم طویل القامت کدر زمان آدم بوجود آمد و تا زمان موسی بر قید حیات بود عمرش سه هزار و پانصد سال شد طوفان نوح تا کمر او بود موسی علیه السلام عصا خود بر ساق او زد بیفتاد و بمرد و نام پدر او عوق بالضم است و آنچه در رم دم عوج بن عنق مشهور شده خطاست صحیح عوج بن عوق است

۲ عقد بکسر عین بمعنی سلک و مروارید

۳ درج بفتح اول و ثانی صندوقچه و مطلق کرانه و حواشی و دران نهند اغلب الفاظ

۴ بنات النعش هفت ستاره اند بر دور قطب شمالی و دون مجموع هفت ستاره اند نزدیک بقطب و دران بنات النعش نقطهٔ ای موهوم است

که اهل مصر را چون دیدی گفت همه محلّی بعلم و مزیّن بادب بوده اند تا غایتی که در نهایتی
یک مجلس از حجّامی سه ادب تعلیم یافتم اوّل آنکه موی بهم میچید سر در هوا داشتم
دست بر سرم نهاد که سر فرود آر که تا روی تو بقبله باشد قطعه

روی در قبله کن بهر کارے	گر رضای خدا همی طلبے
زانکه در قصّه خویش آورد ست	این ادب شافعی نمی طلبی

دوم چون سرم حلق میکرد دست بر جانب چپ داشتم دستم بر داشت که در کارهای خیر بر است میل باید کرد قطعه
موی تراشیدن

بهر کار از راست آغاز کن	چو خواهی که کار تو محکم بود
نه بینی که مردم مشل میزنند	چو از راستی بگذری خم بود

استوار

سوم چون سرم را تراشید بر خاستم و موی ها را کردم گفت فضلهٔ موی را
در خاک دفن کن که هر چه از حیوان باشد حکم حیوان دارد شعر

فِي ذٰلِكَ سَمِعْتُ مِنْ كِتَابِ الْبُرْهَانِ	جُزَّ الْحَيَوَانِ عِنْدَ قَوْمٍ حَيَوَانٌ

بسکون تحتانی صفت مشبهه و بفتحها بمعنی حیات چنانکه سکران

بیت

ز تن هر آنچه جدا شد بخاک دفنش کن	که اصل آن همه خاک ست و خاک خواهد شد

ثمرهٔ ادب با پیران برخورداری از جوانی بود و تمتّع از عمر و زندگانی گفته اند هر که فائده
عصای پیری بی عافیت کشید عصای پیری بعافیت کشید و هر که موے
سفیدی را دست گیر دموی سفید را بدست گیرد بیت

عصایش گر بگیری دست هر پیر	شوی تو پیر هم پیر عصا گیر

خشم خویشتن زهر چه خواهی خورد | مکن مت به زهر چه خواهی خورد
داد بهتر ز هر چه خواهی داد | عدل نیکوتر از همه بنیاد

حکایت آورده اند که سلطان محمود غازی را عادتی بود که کیسهای زر برداشتی و گرد خانه مستحقان میگشتی و در خفیه ایثار میکردی **قطعه**

چه به است از زکوة پنهانی | کز ریا و نفاق باشد دور
گر رضای خدا بود مقصود | دانداو هم عیان و هم مستور

حکایت در قصص آورده اند که در عهد عیسی علیه السلام درویشی بدر باغی رسید و خوشهٔ انگور طلبید مالک باغ بیرون آمد و گفت اگر انگور بهر کس میدادم بسر نمیرسید درویش گفت اگرچه انگور تو ندیدم بتو بخشیدم که سر که ابروی تو بسی ترش دیدم **قطعه**

چو مفلسی بدر باغیت آمد از ره دور | سخاوتی کن و باوی بخوشهٔ انگور
مزن بنیش چو کژدم دلش مکن مجروح | وگرنه بر تو گمارند لشکر زنبور

خواجه چون در باغ رفت بجای هر خوشه کلّه دید معلّق شده نزدیک عیسی علیه السلام آمد و فریاد برداشت و ماجرای حال بگفت عیسی علیه السلام گفت آن کلّه های مالکان باغ ست که پیش از تو بوده اند در باغی

از بوستان و باغ چه نازی که بوده اند | پیش از تو خلق مالک این باغ و بوستان
رفتند و بعد از ایشان این بوستان و باغ | تملیک دشمنان شده میراث دوستان

حکایت امام شافعی رحمة الله علیه چون از مصر به بغداد آمد محمد حسن شیبانی را دریافت

---

۵۱ تم کم جبین یا صعلاک ترش رو وبد خلق وبد خو که فروختن یعنی ابرو ترش کردن هم آمده ۱۲

۵۲ معلق بفتح میم و فتح عین مهمله و تشدید لام مفعول ۱۲ بخشیدم آورده شد ۱۲ غیاث اللغات

۵۳ اجرا آنچه بر گردن گیرند و سر گردن شکنند و بدوش برند ۱۲

۵۴ تملیک ملک گردانیدن

عزیزان از خردمندی دور ست واز دین و دیانت مہجور عبداللہ گیلانی گفت
ایشان را پیش من فرستادہ تا کمالیت دین و دنیا حاصل کنند
اگر این شکایت کردہ اند بشکرم جزادہ و اگر دیگری بغیرش نشنراد قطعہ

گر پسر شکر گوید از اوستاد	نہ ادیب ست بلکہ ہست ندیم
گر شکایت کند یقین میدان	کہ نکو مشفق ست در تعلیم

من این خدمت ایشان را از برای آن میفرمایم کہ در وقتی کہ بمنصب سلطنت
رسند و بر مائدہ تنعم نشینند قدر بہ پای استادگان بدانند و از ایشان
یاد کنند و خرد را بغور کار ہا رسانند قطعہ

سلطان کہ ندارد خبر از حال رعیت	کارش بفساد افتد و ملکش بتلاشی
چون عدل کند با ہمہ مردم کسبو رعیت	گاہی کہ نداند ملک احوال حواشی

حکایت در اخبار آمدہ است کہ موسی علیہ السلام گفت خداوندا مرا بر سالت
و پیشوائی بنی اسرائیل فرستادی تعلیم ملک داری فرمای کہ من چندین گاہ
شبانی کردہ ام اکنون پادشاہی می باید کرد خطاب آمد کہ ای موسی پادشاہی
ہمان شبانی ست چنانکہ گوسفندان را از فتنہ گرگ نگاہ میداشتی
اکنون بندگان ما را از گرگ فتنہ در پناہ نگہداری قطعہ

شنیدی آنکہ در تمثیل گویند	رعیت گوسفند و شہ شبان ست
ز گرگ ایمن بود آن لحظہ گلہ	کہ در حفظ شبان مہربان ست

غالبِ حال آن بود که سخنی نگوید ۱۲ شرم دارد ز روی حسنِ سوال

حکایت سلمانِ[۵۱] فارسی بر لشکری امیر بود در میان فقرا چنان فقیر نمود که روزی خربنده[۵۲] بوی رسید گفت این توبره کاه را بردار و بلشکرگاه سلمان بر سلمان برداشت چون بلشکرگاه رسید مردم گفتند ای سلمان امیر ست ۱۲ برسید و در قدم افتاد سلمان گفت این کار را از برای خود کردم بسبب وجه نه از برای تو هیچ اندیشه مدار اول آنکه تکبر از من دفع شود دوم آنکه دلِ تو خوش شود سوم آنکه از عهدهٔ حفظ رعیت بیرون آمده باشم مثنوی

چه خوش گفت با شاهِ ایران وزیر — که ما گوسفندیم و چوپان امیر[۵۳]
گر از گرگ ظلمی رود بر رمه[۵۴] — کرا غیر چوپان بود مظلمه[۵۵]

حکایت عبد الله گیلانی[۵۶] زوزنی فاضلی عظیم بوده است و فضل وی در امتی مذکور ست و ادب او در پیشه مشهور سلطان محمود غازی نور الله مرقده او را بادبی فرزندانِ خود آورد و ادیب فرزندانِ سلطان را چون خوان گریمان برپای او و چون سفرهٔ بخیلان لب و دهان بسته یکی کوزه بدست گرفتی و دیگری دستار قطعه

ز روی قدر عالِم بیش از انست — که قدرش خلق را معلوم گردد
بسا کس کز هنر جای رسیده ست — که مکتر خادمش مخدوم گردد

روزی فرزندان بنزدیک سلطان رفتند و گفتند که او استاد با ما چه خواری میکند سلطان پیغام داد که فرزندانِ من شاگردانِ تو اند نه خادمان خواری کردن

قانع شدیم گرچه ز دنیا نصیب ما
جز کوزهٔ شکسته و جز نان پاره نیست
این هم ز بهر آنکه ز آبی و لقمه
بیچاره را بزندگی خویش چاره نیست

کس فرستاد و بزرجمهر حکیم را بخواند و حال وی بگفت گفت رای پادشاه
چه صواب می بیند گفت طشت زرین و آفتابهٔ سیمین بخانهٔ پیرزن فرستم گفت
رای پادشاه صواب ست ولیکن پیرزن خجل شود پادشاه پنداشت که او را
منع میکند گفت این حدیث لائق همت تو نیست گفت من میگویم که تو او را
بانعام تخصیص مکن که داند پادشاه را اطلاع هست بر حال زنان بفرمای تا چهل آفتابه
و طشت زرین بدرویشانی که در حوالی اند بدهند تا بداند که احسان پادشاه عام ست و خجل نشود

همت بلند کن که ز بی همتی کسی
قدر رفیع و منصب عالی نیافتست
بهره نیافتست ز همت کسی که او
در پایه که همت معالی نیافتست

حکایت اعرابی نزد یک عبدالملک مروان آمد و گفت اِنِّی رَجُلٌ فَقِیرٌ
وَلِی بَلِیَّاتُ جُوعٍ وَلَکَ مَالٌ فَاِنْ کَانَ حَقُّ اللّٰهِ فَاَعْطِ عِبَادَهُ
وَاِنْ کَانَ حَقُّکَ فَتَصَدَّقْ اِنَّ اللّٰهَ یَجْزِی الْمُتَصَدِّقِینَ گفتند اندر باعی

تو مال داری و درویش مستمند نیاز
گه سوال نظر سوی مال خویش انداز
اگر از آن حق ست آن به بندگانش دهٔ
اگر از آنِ تو چیزی ز بهر حق درباز

عبدالملک را خوش آمد و هزار دینار بوی داد و گفت اگر مستحقان سوال چنین کنند محروم نمانند قطعه

گر بحسن سوال پیش آید
گاه حاجت فقیر مسکین حال

ابراهیم و اسحق و یعقوب دانست که از دودمان نبوت و خاندان خاندان ۱۲
مصطفویت ست چون بامداد شد ترسا بیکی بوی داد و یاغی فرستاد
که اگر تا پگاه این پشته را با مون نسازی بعقوبت مقرون کنم ای حضرت امام حسین علیه السلام ۱۲
امام زاده بیل بنهاد پگاه و صبح ۱۲
و سر بحضرت فرستاد و مستقبل قبله بنشست پیش از موعدت ترسا ملائکه آن
شغل کفایت کرده بودند شبانگاه ترسا بباغ آمد پشته با مون و بیل غذاب ۱۲
سرنگون گفت این شغل بجهد تو راست نیاید و این کار بکفایت تو کار ۱۲ روبروی ۱۲
درست نشود بگو که این مهم که ساخت و این مصلحت که پرداخت گفت همان کس وقت شب ۱۲ هموار ۱۲
که مرا در بندگی تو انداخت ترسا دانست که این دین حق ست و این شریعت کوشش ۱۲
محقق در حال زنار کین از میان بگشاد و کمر دین به بست و در قدم امام زاده برادم ۱۲ ای حضرت امام علی ۱۲
افتاد و زبان بکلمه شهادت بگشاد و با خلاص تمام عقد اسلام به بست عداوت دین ۱۲
و هفتاد کس از اهل دیر با او موافقت کردند

قطعه

یک سخن از بشنوی بصدق ارادت — شاخ مرادت بروزگار برآرد
کار فرومانده برآر که ایزد — روز فرومانده گیت کار برآرد ۱۲ هم اهی ۱۲

حکایت آورده اند که نوشیروان عادل بر بام قصر خود بود پیرزنی را دید
بکوزه شکسته وضو میساخت هر چند میخواست که کوزه راست بنهد می افتاد
و آب میریخت نوشیروان بگریست و گفت عجایبی من چنان شکسته و تنگدست اند
که بکوزه درست دسترس ندارند و بحقیقت درویش را این مقدار بس ست

قطعه

۵۱ مثل بکسر موحده و با کاف معروف و مجهول آلتیست آهنی که سر آن پهن باشد و بدان زمین را بکاوند ۱۲
۵۲ با مون بواو و مع وف و دشت کوزمین او هموار باشد ۱۲ برهان
۵۳ موعدت بفتح میم مصدر میمی بمعنی وعده دادن ۱۲
۵۴ کفایت بکسر کاف تمام ۱۲
۵۵ بیان کسی بسیار و بزبان ۱۲ ع و مصدر گرفتن ۱۲ ع و بمعنی بیان کردن بسیار ۱۲
۵۶ دسترس بفتح دال و سکون سین و ضم راء و سین دیگر بمعنی دسترسی ۱۲ ع

همه صفات از روی نیکوتر و زشت رو را همه اخلاق از چهره بدتر ست قطعه

هر که محبوب ست هست افعال او | یک بیک از روی او محبوب تر
وانکه ناخوبست هم رویش نگر | کز همه اوصاف رویش خوبتر

بحکم حدیث نبوی (بصورت) سَلِ الصَّبِیحَ وَ لَوْ بِتُرُوكٍ اگر از مال و نصابی نیابی
از جمال او نصیبی تبور سد بخلاف زشت روی که سلسلهٔ موی او از بار منت و
گران تر ست پیش امام آمد و گفت ای خوبصورت محبوب سیرت حاجتی دارم
امیر المومنین پرسید که چه حاجت داری گفت آنکه مراده هزار دینار قرض دهی تا غنیم
دفع کنم و عذاب دین رفع پس بتدریج بخدمت رسانم و خاتمت آن بمنت قطعه

مرد و منت بهم چگونه بود | بشنو از من اگر نمیدانی
آنچه دامی دهی بمسکینی | پس بتدریج باز بستانی

امیر المومنین بگریست و گفت من نیز تو حاجتی دارم توقع آنست که رد نکنی
گفت چیست گفت فردا مرا بنخاس بری و بفروشی و قرض خود را ادا کنی
خواجه متفکر شد امیر المومنین سوگند داد چاره ندید انگاه امیر المومنین را
بنخاس برد و بده هزار دینار بفروخت و قرض خود را ادا کرد قطعه

گردان سائلان را از در خویش | اگر مردی بهیچ احوال مردود
مداری زر زبهر شش تن فدا کن | فَجُودُ النَّفْسِ اَقْصٰی غَایَةِ الْجُودِ

رسائی او را بخرید پرسید دین تو چیست گفت وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ اٰبَائِیْ

۹۴ ترجمه سوال کن تو نیک باشد اگر چه باشد از روی کمال ۱۲
۹۳ ای از مال و نصاب ۱۲
۹۲ خوبروی ۱۲ نصاب یکصد نود آن مقدار مال که زکوة بران واجب شود
۹۱ اصل در لغت بمعنی نقصان و در شرع عبارت از انتقال مال است از ملک صاحب آن بملک دیگری بشرطی که در فارسی آنرا بخشش گویند ۱۲ منه عفی عنه
۹۰ ترجمه پس بخشش نفس خود را
۸۹ انتهای او در چیست گفت
۸۸ ترجمه و متابعت کردم کیش پدران خویش ابراهیم و اسحق و یعقوب علیه السلام ۱۲

گفت ضِدّ محاسِنَك یا امیرالمؤمنین اگرچه هر دو راست بودند همه انصاف دادند که فراست خلیفه زیاده بود بسبب این مرتبه کسائی افزود قطعه

هرچه موهم بود به بی ادبی ... گرچه از روی وضع باشد راست
چون بپرسند آن (وهم و احتمال کرده شده) نباید گفت ... که جوابش نه نزد عقل (حقیقت) خطاست

قطعه

بر زبان آوری لطیف و ظریف ... کز طریق ادب نگرداند
بر زمانه گذار ادوا را ... بی ادب را ادب زمانه کند

حکایت آورده اند که دران وقت که امیرالمؤمنین حسین رضی الله تعالی عنه از آلِ عباس بگریخت بشهر ری افتاد شاهزاده سه شبانه روز دران شهر هیچ طعام نخورد و هیچکس تیمار شام و چاشت او نکرد نسب عالی و حسب متعالی او رخصت نمیداد که رسم سوال بنیاد نهد و آبرو از بهر نان باد دهد قطعه

ز بهر نان ندهم آبروی خود بر باد ... ز تاب آتش شهوت اگرچه خاک خورم
ز احتیاج بمردن هزار بار مبه ... که احتیاج نه نزد نعیم سفله برم

روز چهارم که مجاعت بغایت رسید و استطاعت بنهایت از خانه ببازار آمد خواجه را دران شهر ده هزار دینار قرض برآمده بود غنیم بتقاضا بدر خانه آمد آن خواجه از قرض بگریخت ناگاه نظرش بر امام افتاد روی بحضرت وی آورد و با خود گفت هر که را صورت خوب ست سیرت محبوب ست و بزرگان گفته اند خوبرو را

شنگرف لطافت بیاراید
انچه مولوی کارحم آلی صاحب
فاضل منگلوری فرموده
دانست که سبب
رجحان کسائی بر فرا
همینکه فرا در جواب
مساویک گفت که
جمع مسواک ست
و اندرین اهانت
هست حسن که اگر خطا
مساویک را بکاف
خطاب خواند معنیش
بیهما توهم می تواند شد

کنند از جواب فرا از بیا
او بیشتر از ما اقطعت
و جواب کسائی گرفتند
ما مشک ست خود بوید
چیزی را بوی دادو بیفتد
این لفظ مساویک
محاسن است اندر ابیات
پادشاه کسائی را بجای
کسائی بهمه کمالات
آمده
نفخ طای معجمه
و فتح شین
معجمه
معلم شهزاده
حوالی شهر

سیّد کہ منع کرد ز سجدہ برای خلق
ای سرور کائنات صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
فرمود اگر نبودی نہی خداوران
فرزند سجدہ کردی در حضرت پدر
شاگرد پیش پیر و زنان پیش شوہران

حکایت نظام الملک وزیر را بمالِ خطیر مُصادرہ کردند بہیچ عقوبت از وے حاصل نمیشد حکیمی گفت او را مُصاحبتِ بی ادبی عقوبت کنید صاحبت را جنس کردند بمُصاحبتِ حیوانی نادانی غافلی لایعقل کہ گوئی بسبک عقلی

کاہ ارزن بود و در گران جانی کوہِ رزن نہ در خزانۂ خیالش از حاصلِ علم چیزی و نہ در بطانۂ وہمش از نقدِ فکر پیزی **شعر**

کُلُّ العَذابِ مُجتَمِعٌ فِی طِلاعِہٖ
جَمعُ النَّقیضِ اَسہَلُ مِن اِجتِماعِہٖ

قطعہ

زین گران جانی کہ بگریزد ہمین
از برای صحبتش دیو لعین
بر نسنجد جسمِ او میزانِ چرخ
بر نتابد چرمِ او گاوِ زمین
اقترانم با نقیضِ آسان تر ست
از رہِ عقل از قِران با این قرین

مزاج نازکِ او از امتزاج ناجنس ملول شد و آنچہ میخواستند اضعاف آن قبول کرد

حکایت ہارون رشید پرسید کہ فرّا اہل ترست یا کسائی ابو یوسف وزیر را تا ترجیح نہاد و ہارون گفت کسائی را ادب زیادت ست ہم درین حدیث بودند کہ فرّا در آمد ہارون مسواک ہا در دست داشت پرسید کہ

اَیُّ ہٰذا فقال مَسا ویکَ بعد ازان کسائی در آمد ہمین از وی پرسید

---

۹۱ پیشہ بفتح با ی فارسی بہ وزن کیسہ و بیضہ خاص بمعنی کسب کردن و ہنر و مکر و حیلہ نیز آمدہ و در اغلب لغات بمعنی حرفہ مذکور است

۹۲ عذاب بر وزن حساب بمعنی ملالت و وبال نیز آمدہ بمعنی بکلفت افتادن و بکلفت شدن و بمشقت و رنج افتادن

۹۳ فرّا بالفتح و تشدید ثانی بمعنی پوشین و وزوقت نحوی است از منتخب و غیاث اللغات

۹۴ کسائی نام شخصی است قاری و نحوی مشہور کہ او را کسائی گویند از منتخب و غیاث اللغات

۹۵ نام شہریست در خراسان ہا بین ہرات و نیشاپور

خواهی که برخوری سخنی گوش کن ز من — مگذار تا توباشی از یاد خویشتن
آزادی دو عالم خواهی چو بنده باش — استاده در برابر استاد خویشتن

حکایت آورده اند که شبی مادری از فرزند خود کوزهٔ آب خواست چون کوزهٔ آب بیاورد مادر در خواب رفته بود فرزند بر پای ایستاد و کوزه تا بامداد بر دست گرفته نباید که مادر بیدار شود و من غائب باشم بامداد کوزه در دست او از سر مانده بود خدای تعالی او را دولت پیغمبری داد

قطعه

دانی که چه گفت حق تعالی — آن کن که رضای مادر انست
با مادر خود ادب نگهدار — زیرا که رضای مادر انست
جنت که سرای جاودانی ست — زیر کف پای مادر انست
خواهی که رضای حق بجوئی — آن کن که رضای مادر انست

رباعی

گر عاق شوی در انچه مادر فرمود — خیرات و عبادات کجا دارد سود
میدان بیقین که نشنوی بوی بهشت — گر مادر تو از تو نباشد خوشنود

حکایت در قصص دیده ام که انبیای بنی اسرائیل همه از نسل برادران حضرت یوسف علیه السلام بوده اند و از یوسف هیچ پیغمبری نبوده با آنکه مرتبهٔ وی از جملهٔ برادران بسیار زیادت بود بسبب آنکه باید در خود ترک ادبی کرد در انوقت که یعقوب علیه السلام از کنعان عزیمت مصر شد در محل ملاقات بعد از دیدن یوسف علیه السلام پیاده نشد

قطعه

ز عادت بتدریج خو کرد باز	توانا شود لیکن بعمر دراز

حکایت آورده اند که در مدت عمر خویش امام ابو حنیفه در بازار کاغذ گران بی وضو نگذشتی که گفته اند بیت

ادب چو لازم علم ست پیش اهل خرد	چگونه علم بود هر کرا ادب نبود

حکایت امام زفر از سایر اصحاب ابو حنیفه چه منصب علم زیادت بود و قوی نظر در پیش داشت بترک ادبی از وضع مذهبی بیفتاد روزی امام ابو حنیفه رحمة الله علیه بر کنار جوی وضو میساخت و زفر بالای وی طهارت کرد بی آگاهی بیت

هر که با پیر ادب گوش ندارد بیقین	هرگز از علم و ادب بهره ندارد در دین

حکایت آورده اند که شیخ عبد الله انصاری رحمة الله علیه روزی در مسجد جامع هرات روایت میکرد یکی از اویان را فرو گذاشت نمود حافظ مقدمه شاگرد وی بود بر سر جمع بر پیر تخطیه کرد پیر گفت بهره نیابی ما بقی عمر هرگز از علم بهره نیافت و هر جا که بگذشتی کودکان یا دی استهزا کردندی و احترام وی در نظر خلق نگاه نداشتندی قطعه

بی ادب را کجا بود حرمت	گر ندارد نگاه حرمت را
تا نباشی سیاه رو چو قلم	رو میان بسته دار خدمت را

حکایت محمد حسین شیبانی بشاگردی امام اعظم ابو حنیفه آمد در پیش امام نمی نشست و میگفت شاگردی بندگیست باید که بنده در پیش خواجه نه نشیند ما

۵۲ خطبه
۵۳ استهزا
۵۵ شیبان بفتح شین معجمه و حرف سوم باء موحده نام قبیله ایست در شیبان

گفت با دستور خود شاہِ عجم — کز چہ معنی یافت این دولت عرب
گفت این دولت خدای بود لیک — از ادب ای شاہ ایران از ادب

وعظ ادب در آشامیدنِ آب چہار چیز است بنشینی و بسہ گرت آشامی بار آب را

و دیگر در آب نہ دمی و کنارۂ کاسہ پاک کنی قطعہ

شربتِ آب اگر بیاشامے — مستحب ست حفظِ چار ادب
تو بدیہا قیاس کن احوال — تا تُوانے نگاہ دار ادب

آما دست بر داشتن در وقتی کہ کسی آب خورد درین اختلاف ست بعضی ادب گفتہ اند و بعضی بدعت آما ادب معتبر ست از انکہ در کتابی دیدہ ام کہ چون پیغمبر صلی اللہ علیہ وسلم آب خوردی جبرئیل علیہ السلام دست بر داشتی خواجہ ازو پرسید کہ سبب چیست گفت دعا میکنم تا تر در گلو نگیرد پس موافقت جبرئیل باشد قطعہ

اگر نان در گلو گیرد کسے را — تواند دفعِ او از آب خوردن
معاذ اللہ بجای نان اگر آب — بگیرد از چہ شاید دفع کردن

آما در نان خوردن ادب پنج چیز ست ابتدا و اختتام بنمک کنی و لقمہ را خرد گیری و با دبر طعام نہ دمی و باطراف نظر نکنی و از پیش خوری و این از ہمہ بہتر ست آب خوردن درمیان طعام از ادب دور ست و در حکمت عظیم محور ست کہ نمی عادت کند زود باشد کہ عادت کند و خو باز کردن ازان دشوار باشد مثنوی

ہر آنکس کہ کاری را عادت کند — بتدریج آن کار عادت کند

دستور بضم دال مہملہ معرب دستور بالفتح بمعنی وزیر و ایم صاحب مسند و این لفظ مرکب ست از لفظ دست بمعنی مسند و قدرت و از لفظور کہ بمعنی صاحب آید بجہت تخفیف ماقبل واو را ساکن کردند چنانکہ در گنجور غیاث اللغات

بدعت چیزی نو

در بیان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم منتخب نبود باشد

عادت

در بیان تر در گلو گیر شدن

پناہ بخدا

تفصیل و وجہ جمع

خو

عادت

آہستہ آہستہ

باب هشتم در آداب نفس

قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ادب النفس خیر من ادب الدرس قطعه

جز بعلم و ادب که آن تقوی است — هیچ کس نیست از کسی بهتر
ادب علم بهتر از همه چیز — ادب نفس شد ازان بهتر

بدانکه ادب دو قسم ست یکی باحق که امتثال اوامر و اجتناب نواهی ست بلکه ترک اغراض نفس کردن و گرد مکروه نگشتن که آنرا تقوی گویند و آن سبب کرامت بنی آدم ست قوله تعالی ان اکرمکم عند الله اتقکم

دوم باخلق که حسن معاشرت و لطف انبساط ست که گفته اند مثنوی

امر حق را بزرگ باید داشت — خویشتن را ز جمله کم پندارد
هر که این هر دو دارد اندر ذات — آدمی بود فرشته صفات
وانکه زین هر دو شیوه است بری — دیو سیرت بود نام او نبری

در آداب النبی آورده است که هر گز پیغامبر صلی الله علیه وآله وسلم در پیش هیچکس پای دراز نکرده است و آب دهن نیفگنده و در قضای حاجت او را هیچکس ندیده و کسی سلام بر وی سبقت نکرده قطعه

مصطفی را نهار از معجزه بود — که بهر دم بهی نمود مقیم
بهترین هزار معجزه اش — ادب نیک بود و خلق عظیم

گفته اند که بیشتری از خلائق بگرویدند سبب خلق و ادب مصطفی بود علیه الصلوة والسلام قطعه

---

۱ قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم ادب النفس خیر من ادب الدرس یعنی ادب نفس نیکوتر ست از ادب درس دادن و علم آموختن ۱۲ منه
۲ بدانکه ادب دو قسم ست یکی باحق که امتثال اوامر و اجتناب نواهی ست بلکه ترک اغراض نفس کردن و گرد مکروه نگشتن که آنرا تقوی گویند و آن سبب کرامت بنی آدم ست قوله تعالی ان اکرمکم عند الله اتقکم ۱۲ منه
۳ دوم باخلق که حسن معاشرت و لطف انبساط ست که گفته اند مثنوی ۱۲ منه
۴ امر حق را بزرگ باید داشت الخ حکم خدا را بزرگ باید داشت و خویشتن را از جمله کمتر پندارد ۱۲ منه
۵ هر که این هر دو دارد اندر ذات الخ هر که این هر دو خصلت دارد در ذات خود آدمی ست فرشته صفات ۱۲ منه
۶ وانکه زین هر دو شیوه است بری الخ و هر که از این هر دو خصلت بری ست دیو سیرت ست نام او نبری ۱۲ منه
۷ در آداب النبی نام کتابی ست ۱۲ منه
۸ قضای حاجت او را هیچکس ندیده و کسی سلام بر وی سبقت نکرده قطعه یعنی پیش از وی سلام نکرده ۱۲ منه
۹ مصطفی را نهار از معجزه بود الخ چنانچه حق تعالی در قرآن مجید میفرماید وانک لعلی خلق عظیم ۱۲ منه

بدانکه مرد آنکس بود که از دم وی خلاص خسته بیمار یابد از تیمار
خلاف آنکه به پیشش تن درست رود شود در بار گرانش روان سبک بیمار

حکایت ابو عمرو واسطی گفت در کشتی نشسته بودم ناگاه افواج امواج در تراکم افتاد و امواج دریا در تلاطم آمد من و عیال من در تخته ماندیم تشنگی غلبه کرد شخصی را دیدم در هوا آبدان در دست و کوزه از یاقوت پر آب گفت بگیر بستاندم و آبی خوشتر از عسل خوردم گفتم

قطعه

بچه عمل بدین مقام رسیدی گفت قدم بر هوا نهادم تا قدم بر هوا نهادم

تراگر هوای بهشت آرزوست مرو در پی آرزو و هوا
ز شهوت قدم بر هوا نه که تا نهی از کرامت قدم در هوا

حکایت احمد ابو ابراهیم گفت بدجله رسیدم کشتی نبود بشر حافی پای بر روی آب نهاد و چون باد بگذشت من حیران شدم چون بدین طرف آمدم در قدم وی افتادم گفت با کسی مگوی که بهر تبه چه رسیدم

قطعه

ز آب و آتش و خاک ست و باد طینت تو نگونبا شد اگر خلقتت زیاد رود
بر وی آتش شهوت کسی که خاک کند عجب مدار که بر آب همچو باد رود

حکایت بزرگی گفته است که درویشی بمن اشارت کرد که بیا و مرده بشوی روان شدم در خانه زنت و سر نهاد چون پیش او شدم مرده بود در وقتی که او را می شستم خلال محاسنش فراموش کردم بگرفت و در محاسنش کشید هاتفی آواز داد که بنده ما هرگز یاد نعوت نکرده است

---

۵۱ ترا کم بفتح قاف و فاء و ضم کاف بروزن تفاعل مجازا بمعنی بهجوم و انبوه رفتن بمعنی گرد آمدن و برهم نشستن ۱۲ ع

۵۲ تلاطم بروزن تفاعل بمعنی بر یکدیگر زدن موجهای دریا ۱۲ منتخب

۵۳ هوا بالمد جوف فلک یعنی فرقیکه میان آسمان و زمین ست و بالقصر بمعنی آرزو و میل بنفس یا ارادهٔ خاص بنفس یا ارادهٔ شخص یعنی مشتهیات نفس شخص یعنی میلان هوا نفس یا میل نفس یا خواهش نفس ۱۲ منه

۵۴ خواهش ۱۲ منه

۵۵ رودی ۱۲ منه

۵۶ خودا ۱۲ منه

طریقِ توکل اگر میروے | مکن در ہمہ حال دل منقلب
خداوند روزی دہندہ چہ گفت | وَیَرْزُقْهُ مِنْ حَیْثُ لَا یَحْتَسِبُ

حکایت عبدالرحمٰن صوفی گفت از عمِ خویش شنیدم کہ گفت در خدمت ابویزید بودم گفت بیا تا باستقبال دوستی رویم چون بدروازہ رسیدیم ابراہیم بشر بود ابویزید گفت اگر منجواہی ترا شفاعت کنم گفت من چیستم ہمہ عاصیان را درخواہ کہ اگر بیامرزد ہنوز مشتی خاک پیش نخواہد بود وازین حکایت ہم کراماتِ آن بزرگ ونیز ہمت این معلوم میشود **قطعہ**

چہ حاجت ست کہ تخصیص میکنی بدعا | بگوز راہ تضرع کہ ای مقدرِ پاک
اگر گناہِ ہمہ عاصیان بیامرزی | چہ قدر دارد بر حضرتِ تو مشتی خاک

حکایت آوردہ اند کہ یکی از ملوکِ فارس دختری داشت صاحب جمال مدتی رنجور شد ارغوان جمالش رنگِ زعفران گرفت **مثنوی**

تا مہِ عارضش خسوف گرفت | آفتاب رخش کسوف گرفت
نرگسش بسکہ وصفِ بیماری | کرد بیمار گشت بنداری
گل ز خارِ رخش زبیم مرض | از رخ ارغوان گرفت عرض

ہیچ علاج بہ نمیشد سہیل بن عبداللہ را بر سرِ بالین بردند فاتحہ خواند در حال دختر صحت یافت تمام گفت بچہ علاج کردی گفت بفاتحہ گفت از ما چرا موثر نیست گفت شما از دل بیمار میخواہید ازان کار گر نمی آید **قطعہ**

ع توکل نمودن از بجا آوردن اسباب
ودل بر داشتن از اسباب دنیا و بحضرت مسبب الاسباب
توجہ نمودن ۱۲ منہ
ع وجود خدا تعالیٰ
ورزق دہندہ ست
از نجا کہ گمان ندارد ۱۲
ع فتح الرحمن
تضرع نمودن
دعا جزئی کردن ۱۲ منہ
ع مقدر صیغہ
اسم فاعل از تقدیر
بمعنی قادر کنندہ
بخشی تقدیر
پاکی کہ خدا باشد ۱۲
ع ارغوان
بروزن پہلوان
نام گلیست سرخ رنگ
مراد اینکہ سرخی جمال
چہرہ اش زرد شد ۱۲
ع غرض بفتح
عین و راے مہملتین چیزے
کہ قایم مقام مقابل جوہر
باشد کہ قایم بالذات
است و بمعنی بیمارئیکہ
بسبب رنجی حادث
شود ۱۲ منہ معنی نامہ
بیت اینکہ گل بوادید
فرید لاغری و رو فور
تغیر چہرہ و ضعف یقینہ

گرفت و ارغوان سرخی نمستعار — شوم امید وار از رنج آنکہ چون چہرہ — بود چنان نشود — کہ بشناسد اش کسی نزرد — را باسن مناسبتے

فرزندانِ وی[۵۱] از مکتب آمد پرسید که چه خواندهٔ گفت قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ او را
بگو خدای یگانه است[۱۲] پیش خواند و قدری سنگریزه بر سرِ وی نثار کرد در حال زرِ خالص شد[۱۳] قطعه

محقق ست کراماتِ اولیا اورا	که از دریچهٔ دانش نظر تواند کرد[۱۲]
کسی که در نظرش سنگ و زر یکی باشد	عجب نباشد اگر سنگ زر تواند کرد

حکایت سلطانِ طریقت برهانِ حقیقت مرشدِ آگاه ولی درگاه سالک
عالمِ توحید شاهِ خراسان شیخ ابوسعید قدّس اللّٰهُ روحه دین و دنیا باهم
پاک گرداند خدا روح او را[۱۲] داشت تا غایتی که منبرهای طویلهٔ اسپان از زر ناب کرده بود منکرے
اعتراض کرد که شیخ ما را از دنیا منع میکند و خود جمع[۱۴] قطعه

ای که گوئی گردِ این دنیا مگرد	خویشتن اوّل ز دنیا دور باش[۱۲]
گر طبیب از آش[۵۲] منعم میکند	گو مخور خود گر نباید خورد آش

ای منع میکند مرا[۱۲] شیخ این اعتراض از وی دریافت دستِ وی بگرفت و بطویله کشید گفت

مثنوی

منج زر که می بینی ما را در گِل ست نه در دل

ای که سیم اندر کفم بینی مُقیم	از غمش دل خسته دارم همچو سیم
منج زر ای دل رمیده در گِل ست	قایم[۱۲] نی هوای زر چو منجیم در دل ست

حکایت ذوالنّون مصری رحمة اللّٰه علیه گفت اول تجارت میکردم در زیر
درختی فرود آمده بودم مرغکی نابینا از درخت در افتاد و منقار[۵۳] بر زمین زد[۵۴] و سیکره[۵۵] دید
آمد در یکی آب و در دیگری دانه سیر بخورد و بر شاخ برفت توبه کردم و بتوکل[۵۶] هرگز غم روزی نخوردم
طائر گوچک[۱۲] قطعه

۵۱ یعنی یکی از فرزندان حضرت شیخ احمد جام زنده پیل ولی کامل
۵۲ آش بهم لفت و آخرشین معجمه هر طعام رقیق که آنرا توان اشلید و بعضی طعام مطلق نیز آمده ۱۲ غ
۵۳ منقار بکسر میم و سکون نون فول مرغ که آلهٔ چیدن دانه است
۵۴ زد بفتحتین کوفتن
۵۵ سیکره بکسر سین و سکون کاف و فتح راء مهمله و شین معجمه ترشحه یعنی آبی که از منقار مرغ بیرون آید و بعضی گویند که آن آبی است که مرغ از گلو بیرون آرد و با دانه فرو برد و بعضی گویند که آن آبی است که مرغ از گلو بیرون آرد و با دانه فرو برد و بعضی گویند که آن آبی است که مرغ از گلو بیرون آرد و با دانه فرو برد
۵۶ توکل سپردن کار خود را بخدا و دل از اسباب برداشتن و دانستن که سبب الاسباب خداست ۱۲ غ

چه عجب گر ز تو شفا یابم | که ارادت هزار چندانست

چون نیک شدم این رباعی را بر سر تربت وی نوشتم و رفتم رباعی

من عاشقِ نام پیر بونصر شدم | سرمست ز جام پیر بونصر شدم
از خواجگی دو عالم ننگ آید | اکنون که غلام پیر بونصر شدم

حکایت چون شاه شجاع کرمانی نزدیک جُنید رحمة الله علیه آمد با قباو کلاه بود شیخ او را اعزاز بسیار کرد مریدی بود او را بدل انکار کرد چون شاه شجاع برفت مرید از عقب او روان شد بخرابه در آمد و بخفت ماری را دید که گرد وی حلقه زده بود و شاخ ریحان در دهان گرفته شاه را باد میکرد

حکایت سفیانِ ثوری رحمة الله علیه با شبانِ راعی بحج میرفت شیری پیش آمد شبان بترسید سفیان گوش وی بگرفت و بمالید و از راه دور کرد و گفت اگر بیم شهرت نبودی تا مگه ترا دربشیدی قطعه

ای بسا شیر درّه معنی | همچو روباه شد بر این درگاه
شیر گردد بنزدِ تو روباه | شیر مردِ رهِ خدا شو تا

بزرگی گفت با ابراهیم خواص در بادیه بتوکّل میرفتیم و با ما هیچ نبود هر گاه که گرسنه و تشنه میشدیم سفره نان و کوزه آب حاضر گشتی تا کعبه همین قیاس بود

حکایت آورده اند که سلطانِ اولیا برهانِ اصفیا قطب الانام شیخ احمد جام قدّس الله سرّه بالاکرام با جمع مریدان نشسته بود یکی از

نشنیدی که زاهدی در خاف ۱۲ از کرامات خویش میزد لاف ۱۲

که من امروز با خضر[۹۱] بودم پیش الیاس[۹۲] دی نیاسودم

دوش خفتن گزاردم در شام وقت صبح آمدم به تربت[۹۳] جام

مجد خوافی شنید گفتاهان در ملک شام ۱۲ چند گوئی حدیث بی برهان ۱۲

این حکایت[۹۴] بجز حکایت نیست این ولایت درین ولایت نیست

بحر دیگر

ای پایمال نفس شده از برای مال یک لحظه از برای خدا نفس را بمال

مال و منال[۹۵] چون نکند با کسی وفا از بهر مال بر در هر ناکسی مپال

گاهی اسیر زن شده گاهی حریص زر گه چاکر عیال و گه بندهٔ عیال

تا چند بر مجاهدهٔ نفس مانده ای قانع از مشاهدهٔ لطف و الجلال

حکایت

بر سر تربت ابو نصر انزاد رحمة الله علیه بودم عظیم رنجور شدم چنانکه گفتی تنم از ضعیفی موی شد و سر از خشکی کدوی پشتم از نحیفی چون چنبک دو تا و رگ جانم همچو ابریشم رباب پیدا اگر تقل جامه بر تنم نبودی باد ازخجلت بر بودی در چنین حال بحق استغفاری خواستم و تضرعی آراستم گفتم مرا بسر خاک پیر بردید چون آنجا رسیدم بسیار نالیدم و قدری ازان خاک در خود مالیدم هنوز بخانه نرسیده بودم که در خود صحت تمام دیدم و گفتم قطعه

ای بزرگی که تربت پاکت ۱۲ نوشدارو[۹۶] ی دردمند انست

---

۹۱ خضر بفتح خای معجمه و کسر ضاد منقوطه و سکون ثانی نام پیغمبر و نام ۱ صله دی از ماست ۱۲

۹۲ الیاس بالکسر نام پیغمبر برادر خضر که همراه خضر آب حیات خورده همیشه زنده ماند ۱۲ غیاث اللغات

۹۳ تربت بضم مشاه فوقانی بمعنی خاک و جام و الاست

دست در گریبان کردم و نقدی که داشتم بوی عرضه داشتم در حال دست
در هوا کرد و مشتی زر بگرفت و در جیب من افگند و گفت اَعْطِنِی
مِنَ الْجَیْبِ وَکُنْتُ اَعْطَیْتُکَ مِنَ الْغَیْبِ وچون باز برفت بیت

گرم تو سیم و زری میدهی ز کیسه و گنج	من از خزانهٔ غیبت همیدهم بر رنج

حکایت سعد یحیی گفت نزد یک عبدالواحد وزیر بودم او را دیدم ضعیف و نزار گفتم
اگر کفافی طلبی چه باشد پارهٔ سنگ بگرفت و پیش من انداخت و گفت که بگیر چون بگرفتم زر گشته بود قطعه

سنگ را بدست گیر دمرد خدا طلب	از زمین دست او بکرامات زر شود
ور زر بدست گیر دمرد هوا پرست	از طالع بدش به نحوست حجر شود

حکایت روزی در پیش بزرگی بودم در خاطر آوردم که اگر کرامتی دارد
مرا پندی دهد در حال گفت ترا پندی میدهم که درویشان را بکرامات امتحان
مکن که نمیدانی با دعوی راست نیاید و درین کار رضا و تسلیم باید و قلب سلیم **شعر**

لَیْسَ فِی الْفَقْرِ طَرِیْقُ الدَّعْوٰی	اِنَّمَا الْفَقْرُ سَبِیْلُ التَّسْلِیْمِ

سوخته باید و آتش محبت در سینه افروخته و رقعهٔ مودت بر جیب محبت دوخته
آب روی بر خاک ریخته و خاک حسرت بر فرق بیخته نه طائفه سر مست صورت
پرست که شیخی بهزار میخی بر خود بسته اند و بر دعوی خلق نشسته ریشهای
دراز و خرقه های کوتاه و جامه های سفید و نامه های سیاه حرام و
حلال بیک مذاق چشیده و شبه و گوهر بیک سلک کشیده **مثنوی**

۱ ترجمه تو سیم و زری میدهی مرا از جیب و گریبان خود و من سیم و زر میدهم ترا از خزانهٔ غیب ۱۲
۲ حبیب بفتح حبیب تازی و سکون تحتانی و زای آخر موحده کریبان و محجاز ایضا
۳ کریبان کریبان کیسه و جیب ما و در فتحتین حالا به معنی جیب و من اطلاق کیسه بر جیب شائع ۱۲
۴ شبه تقلیدی کردن و دعوی الوهیت بجز این نیست که فرعونی ۱۲ و رضا و تسلیم شبه تلقین شیخ مجدد موحده و های مختفی و الف آبگینه که هندی بدانه گویند ۱۲

دورست اگر چه سجّاده بر هوا افگند یا بر روی آب ود قطعه

مرد درویش بی شریعت اگر | بپرد در هوا مگس باشد
ور چو کشتی روان شود بر آب | اعتقادش مکن که خس باشد

حکایت ابراهیم ادهم گفت شبانی دیدم در بیابان از وی آب سرد طلبیدم عصا بر زمین زد چشمهٔ آب روان شد تعجب کردم گفت خدای را بندگان باشند که اگر بکوه اشارت کنند روان شود در حال کوه روان شد گفت نمیگویم که روان شو کوه باز بایستاد قطعه

هر که فرمانِ کردگار برد | در همه حال آشکار و نهان
هر چه در کائناتِ موجود است | جمله او را شوند در فرمان

حکایت بکر بن عبد الله گفت یا ذا النون در بادیه بودم زمستان سرد بود چنانکه نفس هوا چون دم منکران فسرده بود و دل زمین چون جان عنبر بران مرده پنداشتی که آسمان بغربال سحاب قرائضهٔ کافوری می بیخت منکری گفت اگر رطب آوردی نیک بودی بغیلان اشارت کرد رطب بار آورد قطعه

چون ندارد کس مسلّم این سخن | گر کرامات تو دهی گردد بهار
گر تو فرمائی اشارت با خزان | گل ز خار آبرد مد خرما ز خار

حکایت یکی از بزرگان گفت در بادیهٔ میر فتم پیر زنی دیدم عصائی در دست و عصابه بر پیشانی بسته پنداشتم که از قافله باز مانده است

سجاده بفتح سین مهمله و تشدید جیم تازی مصلی ۱۲ صراح

کشتی بالفتح سفینه که در دریا باشد و صاحب برهان گوید که نوشته که تحقیق آنست که فتح کاف فارسی است منسوب بر گشت و بسر و کشتی بالضم مصارعت ازو ۱۲ تحقیق بسین مهمله است منسوب بر گشتن

گر بر پیشانی کوفتن ست مسر وقت مصارعت یکی مردی گیری ای اسکوبرد ۱۲

ابراهیم ادهم ۱۲

یکی از اولیای کبار ابدال شام بود ۱۲

ذوالنون لقب ۱۲

ذوالنون مصری ۱۲ شهرت دارد و لقب او ذوالنون است بسبب آنکه روزی در صحرا می رفت شخصی را دید که گرسنه بود و بیهوش افتاده بود و مورچگان بر لبهای او جمع شده بودند و او را خبر نبود ۱۲

بغیلان لقب ۱۲

در وقوع کرامات چه سخن ست که در قرآن قصهٔ اصحاب کهف میخوانی
واحوال مادر موسیٰ میدانی **قطعه**

هر که این حال نه بیند در خود — هست منکر حال دگرے
آنکه در پایه نقصان خود ست — نشنود از تو کمال دگرے

جنید بغدادی گفت رحمة الله علیه در مسجد سیبویه طائفه ازین معنی سخن میگفتند یکی گفت کسی دانم که اگر بدین ستون اشارت کند زر گردد در حال زر گشت گفت بحال خود برو در حال سنگ شد

حکایت در ملک گرم سیر بودم دوستی مرا گفت در فلان ناحیت پیری ست صد و هفتاد ساله مدتی بمصاحبت شیخ زین الدین هندی بود بزیارتش رفتم در راه گفتم اگر این شیخ کرامتی دارد ما را پالوده آرد بخدمت وی رسیدم گفت مجذوبی بهوا آلوده است و در تمنای پالوده بزبان هندے بامدادی گفت طبقی پالوده آورد بار دگر گفتم اگر این اتفاقی نبود اول لقمه بمن دهد برداشت و گفت بگیر و درویشان را بکرامات امتحان مکن که انمعنی اختیاری نیست **قطعه**

کسی که لاف کرامات میزند زنهار — چه احتیاج بود مرد را درین معنے
حدیث او مشنو زانکه یار شیطان ست — که حاصلش جذبات وصال رحمن ست

شیخ ما فرمود که کرامات درویشان ملازمت شریعت و مداومت طریقت و مراقبت حقیقت ست و اگر یکی ازین مهجور ست کرامات ازوی

بدین قدر که تو بینی چو عمر میگذرد | چرا تحمل محنت کنم زیاده ازین
بسی ز نان حرامم گیاه صحرا به | بسی ز خانه ظلمم به است نیز زمین

اسکندر ازین حدیث بگریست گفت چه میشود که مصاحبت من نمائی و تکفل وزارت کنی تا ببرکت تو امان یابم ملک مشرق بخندید و گفت میان من و تو چگونه راست آید که ترا همه کس دشمن اند و مرا دوست گفت چگونه گفت از آنکه تو معشوق ایشان را محکم گرفته و من بر گوشهٔ چادر عروس دنیا سه طلاق بسته ام قطعه

من که ترک عشق دنیا گفته ام | کس نمی بینم که او خصم من ست
هر که با معشوق دنیا عاشق ست | آنکه او را عاشق این با دشمن ست

باب هفتم در کرامات اولیا

وعن ابی هریرة رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم رب اشعث اغبر ذی طمرین لو اقسم علی الله لابره قطعه

مباش منکر حال ولی یقین میدان | که هر چه خواهد مرد خدا چنان گردد
اگر بسنگ کند التفات گردد زر | وگر بکوه اشارت کند روان گردد

طائفه از معتزله منکر کرامات اند میگویند که اگر کرامات باشد میان نبی و ولی فرق نباشد جواب میگویم که نبی دعوی میکند و ولی تسلیم مثنوی

در حقیقت ولی و پیغمبر | هر دو از غیب میدهند خبر
آن بدعوی ست و این به تفهیم | آن بدعوی و این به تسلیم ست

حکایت آورده اند که یکی از ملوک و سلاطین نامدار با بیداد با لشکر بسیار
بسوی شکار میرفت مبارزان فیل تن و مردان صف شکن بر میمنه و میسره
عرض داد و خود چون شیر جنگی در میان لشکر بایستاده گفت کرا مجال است
که در معرض من در آید با خیال آنکه خود را من رسانند ناگاه ملک در کنار
لشکر نظر کرد درویشی را دید که سر و روی جنبانید ملک بترسید و عنان مرکب
باز کشید درویش پیش آمد و گفت یا ملک مهمی دارم حاجبان پیش آمدند
گفت خود بگویم چون پیشتر آمد سر در گوش ملک نهاد و گفت منم عزرائیل
ملک در اضطراب افتاد گفت چندان مجال ده که بخانه روم گفت قرآن
خوانده که قوله تعالی فاذا جاء اجلهم لا یستاخرون ساعة ولا
یستقدمون چندانکه زاری کرد هیچ فائده نکرد همچنان سر بر زمین نهاد و جان
حکایت آورده اند که چون اسکندر بمشرق رسید طائفه را دید که غذا
ایشان گیاه صحرا بود و جامه ایشان بقدر عورت پوشی و مسکن در زیر زمین

چه کنم بیشتر ز قدر کفاف	انچه ز و انقلاب خواهد بود
از حلالش حساب خواهم دید	وز حرامش عذاب خواهد بود

اسکندر بملک ایشان گفت باین سختی معیشت چرا تحمل میکنید
ملک گفت از انکه در طلب یاد مشقت بیش ازان ست که در
بیان آید و این بیت مناسب این حکایت ست **قطعه**

ع عرض لشکر بر پادشاه

وز ربگذشت و برفت ناگاه چهار دزد رسیدند و آن حال بدیدند جهود را بکشتند
و بنشستند تا زر را قسمت کنند گفتند گر سنه ایم و یکی را بطعام فرستادند
تا طعام بیارد اتفاق کردند که چون بیاید او را بکشیم و هر سه خشت را مساوی
قسمت نمائیم آن شخص اندیشه کرد که زهر در طعام ایشان کند تا بخورند
و هلاک شوند و خود هر سه خشت بگیرد قطعه

آنرا که دوستی ز رو سیم در دل است | خون هزار خلق بریزد بیک نفس
در کاروان چه فرق نهد دزد راهزن | کین کافرست و فاسق و آن مومن عزیز

چون طعام آورد در حال او را بکشتند و طعام بخوردند و با وی موافقت نمودند قطعه

مکن در خون ناحق سعی بسیار | که در دنیا مکافاتش کند حق
شنیدی این مثل ای مرد بیدار | که هرگز می نخفت خون ناحق

روز سوم عیسی علیه السلام آنجا آمد و زیر و فراز دید جهود و دزدان مردار مرده
گفت الهی این چه حکمت ست که پنج کس بسبب این خشت کشته شده اند
در حال جبرئیل بیامد و گفت خدای تعالی میفرماید که ای عیسی از همین بیش
نه بینی بعزت و جلال من که پنجهزار کس زیاده است که بسبب این
خشتها بهلاک رسیده اند و این همچنان برقرار است قطعه

چه زال مرد فریب ست عالم غدار | نکرد میل کسی کاخرش نخواهد کشت
زمان زمان بعروسی شوهر دیگر | خضاب میکند از خون شوهری انگشت

قوله برفت یعنی عیسی علیه السلام
خشت پیشتر بفتح بای فارسی بر وزن کیسه بمعنی فلس چیول ریزه کوچک که از سین باشد و بکسر تین نیز آمده رشیدی
قوله او را الخ یعنی همان وزد چهارم با ای خویش را که برای آوردن طعام فرستاده بود

بر خاک نهاد و گفت یا من لا یزال ملکه ارحم لمن قد زال ملکه فرد

ای مالکی که ملک ترا نیست انتقال	رحمت کنی بر آنکه بر و ملک شد زوال

این سخن بگفت و جان بداد

حکایت جهودی با عیسی همراه شد عیسی علیه السلام سه قرص نان بوی داد که نگاهدار که بوقت حاجت بکار آید جهود یک قرص را پنهانی بخورد و منکر شد

نباشد کار مرد با دیانت	که با همره کند در ره خیانت
ز همراهی که آزار وجود است	نه مومن بلکه ترسا وجهود است

چون بمنزل رسیدند عیسی نان طلبید جهود دو نان پیش آورد عیسی گفت یکدیگر کو جهود سوگند خورد که از همین دو بیش نبود و پیشتر رفتند نابینائی پیش آمد نگاه کردند بوستان خوش بی نرگس بصر بود و درخت وجودش بی ثمر نظر عیسی چون بر آن نابینا افتاد دعا کرد بقدرت الهی بینا شد گفت بدان خدائیکه مرا این معجزه داد بگو که نان کجا شد گفت همین دو بیش نبود و پیشتر رفتند استخوان بوسیده دیدند جهود را بدل گذشت که من یحیی العظام وهی رمیم عیسی در حال باو بآن و میدز نده شد از جهود پرسید که نان کجا شد گفت همین دو بیش نبود چون پیشتر رفتند سه خشت زر یافتند عیسی گفت بیا تا زر را قسمت کنیم یکی از آن تو دیگری از آن آنکه قرص را خورده گفت ای عیسی بخش که من خورده ام عیسی بروی لعنت کرد

دیدم میان هر دو بوقت حیات فرق | بعد از وفات فرق ندیدم میان شان

حکایت دو کس در قطعه زمینی نزاع میکردند هر یک میگفت از آن من است پیش عیسی علیه السلام آمدند عیسی گفت زین چیزی دیگر میگوید گفتند چه میگوید گفت زمین میگوید که هر دو از آن من اند قوله تعالی منها خلقناکم وفیها نعیدکم ومنها نخرجکم تارة اخری قطعه

آدمی را که خلقت از خاک ست | بسر انجام خاک خواهد شد
گو باول هلاک در دل کن | چون بآخر هلاک خواهد شد

نکته آدمی تا در طلب دنیا نیست از همه آزاد ست چنانکه کبوتری که طمع دانه ندارد فارغ از جور دام صیاد ست **مثنوی**

آدمی را که میل دنیا نیست | با کس او را نزاع و دعوی نیست
مرغ را تا هوای دانه نشد | تیر صیاد را نشانه نشد

حکایت هارون خلیفه چون بطوس رسید در آن روز که وفات میکرد بر بالا میرفت و مردم را نجواند و ترتیب نبشاند و رویی بدیشان کرد و گفت هر بالائی را پستی در عقب ست قطعه

هر که زاد از مادر اندر عز و ناز | می بباید در غم و اندوه مرد
هر که جرعه از خم دنیا بخورد | باید از پی خوردنش صد جام درد

گفت چون مرا در خاک نهید بگوئید که ای عزیز بر خواری او رحم کن وای بی نیاز بر نیاز او بخشای پس بفرمود تا بسلطان مسند برداشتند و روی

نزع بکسر نون و فتح زا ندای مجمع پرخاش و باهم کشاکش کردن بخصومت ۱۲ صراح
۲ آن بالف ممدوده در فارسی بمعنی مال و ملکیت ۱۲
۳ فرمود خدای تعالی از زمین آفریدیم شما را و در زمین باز در آریم شما را و از زمین بیرون کشیم شما را بار دیگر ۱۲
۴ فتح الرحمن ۵ طوس بفتح طا و ضم سین مهمله معرب توس ۶ آن مشهور است در خراسان ۷ از اسماء ۸ سوء بالضم ۹ در دو نسخه ۱۰ تحقیق حدیث شیرین ۱۱ از اضافات مؤلف

مشو ایمن ز خشم او بشنو | ذکر هارون و قصه جعفر ۵۱

چون او را بحکایت عباسی که خواهر هارون بود متهم کردند با آنکه هارون میان ایشان عقد نکاح کرده بود و از مضاجعت نهی کرده شخصی را بفرمود که سر و سر جعفر نزد یک من بیار تا بداد با او از یک گریبان سر برآورده بود نماز شام سرش از گریبان برداشت قطعه

نازش نکن بمال و تفاخر مکن بجاه | بازی نگر که گنبد دوّار میکند
آنرا که همچو کوزه دولاب هر زمان | بر میکند ز اوج نگونسار میکند

در آن ساعت که آن شخص در آمد تیغ و طشت بدست جعفر داد دانست که بکشتن وی آمده است کاغذی برداشت و سطری چند نوشت و در زیر مسند نهاد بعد از چند روز که جعفر را بکشت هارون از آن شخص پرسید که در وقت کشتن چه گفت گفت هیچ نگفت سطری چند نوشت و در زیر مسند گذاشت گفت برو بیار چون حاضر آورد این معنی بتازی نوشته بود قطعه

ای که بیدادکنی بر من مسکین امروز | هیچت اندیشه فردای قیامت نبود
چه خیال ست ترا در دل و سودا در سر | خون ناحق کنی و بر تو غرامت نبود

هارون چون این بخواند چندان بگریست که بیخود شد چون بهوش باز آمد پشیمان شد سودا نداشت

حکایت روزی بهلول نشسته بود چند کله سری در پیش نهاده هارون رشید بدو رسید پرسید که این کله ها چیست گفت کله پدر من و کله پدر تو میان ایشان فرق میجویم قطعه

برداشتم دو کله بوسیده روز خاک | گفتم که فرق باشد هر دم بجان شان

۵۱ ای جعفر برمکی که وزیر هارون رشید بود ۱۲
۵۲ مضاجعت بخفتن با کسی در یک جامه ۱۲
۵۳ دولاب بضم اول و واو معروف دال مهمله و واو و باء موحده و فتح آب ۱۲
۵۴ غرامت بفتح غین معجمه و رای مهمله پشیمانی و عذاب و تاوان زده شدن ۱۲
۵۵ بهلول بضم باء موحده و واو معروف مردی خنده رو و پیشوای قوم و نام حاجیست مشهور ۱۲ غیاث اللغات

فرعون ریش خود را بگوهر مرصع کرده بود موسی چندان نداشت که تن خود را بجامه پشمین بپوشیدی **قطعه**

ریش فرعون که از پشم کم ست ... میتواند که بگوهر پوشد
تن موسی گهرست از پشمش ... نتواند که سر اسر پوشد

حکایت آورده اند که اسکندر روزی بغربیت ملکی بگیپای در رکاب نهاد و بگیپای دیگر در زمین بود که متفکر شد ارسطاطالیس حکیم گفت سبب تفکر چیست اسکندر گفت اندیشه میکنم که عرصهٔ عالم مجال ندارد و بدان نمی ارزد که از بهر آن کوشش کنم **قطعه**

ملک عالم گرای آن نکند ... که ز بهرش قدم برنجانی
شرق و غربش بدان نمی ارزد ... که بسویش عنان بجنبانی

حکیم گفت چون میدانی که چنین ست سعی از برای عالمی کن که لذت آن بنهایت وعشرت آن بی نهایت ست کمالات ابدی واصل وسعادت سرمدی حاصل آسکندر گفت ای حکیم این سعادت از کجا توان یافت گفت بریاضت تن وتهذیب اخلاق وتحصیل علوم حقیقی واین جمله مقدور بنی آدم ست **قطعه**

تن بروح گردد ار تو بکوشی بمعرفت ... روح تو تن شود نه چو بکلش ببرد رے

حکایت جعفر برمکی با هارون رشید بمثابهٔ یک تن بود چنانکه پیراهنی دوخته بودند که هر دو بپوشیدے و سر از یکگریبان برآوردے و هرگز هیچ وزیر را با پادشاه این تقرب نبوده است **قطعه**

ای وزیر زمانه شه با تو ... گر بر آرد ز یک گریبان سر

ر کاب یکسر ای مهل حلقهٔ آنهنی که بر زین بندند تا وقت سوار پای دران نهند ۱۲
منتخب ۲ ارسطاطالیس بفتحتین وزیر سلطان سکندر وارسطو مخفف آن واین لفظ یونانیست ۱۲
غ ۳ گرای از گرائیدن بکسر اول وفتح ثانی
بفتح نسبت کردن بوصل نمودن ۱۲ ع
جعفر برمکی وزیر هارون رشید وبرامکه جد مادری جعفر مرکب از بر ومک بمعنی بزرگ ۱۲
غیاث اللغات
هارون رشید
وانصاف بمعرفت ۱۲ ع
سرت از اطلاق ۱۲ ع

درمی چند بوی دادم پیری حاضر بود گفت بسیت موجب پرسیدم گفت آن بزرگ
پسر گدائی بود و این فقیر از دختر بزرگی بر انقلاب احوال جهان میگریم قطعه

دوش میکائیل را دیدم بدشتش دفتری	نام شخصی می نوشت و نام شخصی می ستد
چون نظر کردم بدفتر پادشاهی میگذشت	پادشاهی را بفرزندِ گدائی می سپرد

حکایت در تواریخ دیده ام که هر گاه یزدجرد شهریار بتجمل بر خاستی یک فرسنگ
در راهِ او گلاب زدندی و چون به تنعم نشستی دوازده هزار دختر دوشیزه در جرم
داشتی که هر یک را از نازکی بدن نفس چون تار جامهٔ حریر در تن می نمودی قرد

از نازکی بود تنش از جان لطیف تر	سر تا قدم ز چشمهٔ حیوان لطیف تر

هر روز چهار صد اسپ کره یکساله در مطبخ او بکشتندی و یک من دانه از مروارید
ناسفته بر کباب زدندی خزینهٔ چهل پادشاهی او داشت قطعه

بخور بده بخش و بده زانکه ملک عاریتی	تمتعی ندهد جز بخورد و بخشش و داد
کجا شدند انوشیروان و خسرو و جم	کجا شدند فریدون و شهریار قباد

آخر الامر زوالِ مملکتِ او بر دستِ طائفهٔ بود که از گرسنگی سنگ بر شکم می بستند
و در وقتِ غنیمت مروارید را بگندم بریان برابر میفروختند و آخر هلاکِ وی
بر دستِ کاروانی بود که تاج مرصع او را بقبای نمدی عوض میکردند قطعه

بی نوا را گندم بریان ز مروارید به	بر تن عریان نمد خوشتر ز تاج آهنین
لذتِ دنیای فانی خورد و پوشش بیش نیست	صوفِ مصری یا نمد مرغ مسمن یا جوین

مرد کز تشنگی بخواهد مرد | شربت آبش از جهان بهتر
سلطنت از برای جان باید | سلطنت گو مباش جان بهتر

گفت بعد از آنکه بیاشامی نعوذ باللہ اگر در گلوگیر دکنیم پادشاهی اگر بهری فرو رود چه کنی گفت بضرورت بدهم قطعه

چه اعتبار بود این چنین بزرگی را | که قدر و قیمت آن جز بهای آبی نیست
خدای را است بزرگی و پادشاهی و حکم | که در ممالک او هیچ انقلابی نیست

حکایت آورده اند که بهلول دیوانه بنزدیک هارون در آمد او را متفکر دید گفت موجب تفکر چیست گفت فکر از بیوفائی دنیا میکنم گفت ترا این فکر نمی باید کرد اگر جهان را وفا بودی هرگز این پادشاهی بتو نرسیدی قطعه

گفت با بهلول هارون کاشکے | کین جهان بنیاد محکم داشتے
گفت بهلول ای امیر المومنین | گر چنین بودی هم آدم داشتے

حکایت آورده اند که نابینائی بود در نیزار که در یوزه گری کردی و گرد در ها گشتی کودکی داشت که عصای وی میکشید بعد از مدتی کاروانی از نیزار رسید چنانکه امیر کاروان صد هزار دینار داد که بار من بکشانید پرسیدم که این امیر کاروان کیست گفتند پسر فلان نابینای نیزاری ست

حکایت وقتی در شهر کرمان بر در مدرسهٔ ترکان بودم ناگاه بزرگے با کوکبه و تجمل بگذشت بعد از ساعتی فقیری جامهٔ کهنه بر سر دست پیش من بگذشت

۵۱ معنی شربت باصطلاح اطبا دوای خشک یا تر که یکبار خورده شود و از شرح نصاب

۵۲ انقلاب بالکسر گردیدن و واژگون شدن و برگشتن از کاری و حالی در رجعت کوکب و بلفظ گرفتن و کردن و افتادن مستعمل بهار عجم

۵۳ کرمان بالکسر نام شهریست از زابلستان و شعرا بسیار نسبت بآن مینمایند و نیز نام شهریست در ولایت فارس نفیس باشد و در آن نوعی از انجیر بسیار خوب از دهی آن خوب بعمل می آید ۱۲ منه

۵۴ کوکبه بضم اول و ثالث و سکون ثانی بمعنی شکوه و شان و شکوه ۱۲

گر شود غرّه بعیشی که کم ست از ساعت | دولتش محنت و سورش همه ماتم گردد

چون عزرائیل این بگفت جبرئیل گفت آن پادشاه همان طفل یکساعت بود که از مادر یتیم
ماندہ بود در بیابان خدای تعالی او را بپادشاهی رسانید و او دعوی خدائی کرد

حکایت چون اجل موسی و سلیمان صلوات الله علیهما در رسید نه این را
امان دادند که از پای نشیند و نه آن را رها کردند که بر پای خیزد

مثنوی

ضربت مرگ ناگهان باشد | چون کسی را از و امان باشد
بشنوی از من این که در قرآن | نشنوی کل من علیها فان

نظم

آنکه بر اسپ طرب شاه صفت میدیدی | بین که بر مرکب چوبین بچسان میگذرد
در زمان محنت درویش بسر می آید | در نفس دولت سلطان زمان میگذرد

قطعه

چون عاقبت اینست سر انجام چنین ست | خواهی با هانت رو و خواهی به نعیم
گر بنده اگر مفلس و گر خواجه اگر شاه | بر کس نتوانست الموت نکرد ست ترحیم

حکایت آورده اند که هارون رشید روزی قدح آب در دست داشت
خواست که بیاشامد ابن سماک گفت پیش از حفظ نفس اگر اجازت باشد کلمه
بگویم خلیفه همچنان قدح بر دست گفت بگوی گفت اگر در این حالت در بیابان
باشی و این قدح آب بیک نیم پادشاهی بتو فروشند چه کنی گفت بصبر و رضا

قطعه

سورہ یٰسین مسکون
دافع بجند یعنی
شنادی عروسی
در بنگ خاکستر
سیاہی ہائل
در عربی یعنی
پیش خورده ۱۲
نصیحت
فارسی شود ۱۲
خط الفتح حاسی
حطی و نشد
نمای معجمه
و نصیب دو
نوشته گر فارسیان
بمعنی خوش فرحی
استعمال کنند ۱۲
غیاث اللغات

چو هست فانی دنیا و آخرت باقی | بجای باقی فانی نخواستی عاقل
علی الخصوص که احوال هر دو بر عکس ست | چرا بعالم فانی کسے بود مائل

حکایت در اخبار آمده است که جبرئیل امین علیه السلام از عزرائیل علیه السلام پرسید که ای برادر چندین ارواح خلائق که قبض کردی ترا بر هیچکس رحم نیامد گفت بر دو کس رحم آمد یکی بر طفل یکساعت که یتیم مانده بود و دیگری بر پادشاهی که جهان در تحت تصرف داشت و در مدت چهار صد سال شهرستانی ساخت چهل فرسنگ و آنرا ارم خواند خداوند تعالی در قرآن یاد کرد و قوله تعالی ارم ذات العماد التی لم یخلق مثلها فی البلاد دوازده شهر دروی بنا کرد چنانکه در وی یک خشت از زر و یک خشت از نقره بود و ریگهای او از لعل و مروارید بود و در جویهای آن گلاب و عسل و شیر روان کرد و در اطراف جویها درختان بساخت که تنهٔ آن از زر و برگ آن از زبرجد و میوهٔ آن از یاقوت و در اثنای آن سیصد و شصت ستون بود از زر و سیم و جمله به لعل و یاقوت مرصع و بر هر ستونے صد گز و بر بر آن ستونها تختهای زرین و بر زیر آن قصرها بناکرده و بر هر قصری هزار دختر بصورت پری و حسن مشتری ساکن کرده چون بتماشای آن رفت هنوز یکپای پیش بر در ننهاده بود که فرمان آمد که روح او را قبض کن قبض کردم قطعه

ناگهان آنکه امیرست گدا خواهد شد | گرچه شداد ارم ساز دو رجم گردد

یتیم آنکه پدر بعد او مادر هم اطلاق کنند ۱۲
۵۲ فرسنگ بالفتح مقدار سه میل و هر میل چهار هزار گز بقدر شش شت ۱۲ غیاث اللغات
۵۳ ترجمه ارم باشد خداوند قضای بلند که آفریده نشده مانند آن در شهرها ۱۲ فتح الرحمن
۵۴ ارم بکسر اول و فتح دوم شهر عاد و نام پدر عاد و دوم کس شداد نام پدر عاد و دوم کس شداد نام پدر عاد و دوم کس شداد

متفکر شد که چگونه دختر خود را بوی دهم با وزیران مشورت کرد گفتند درویش را
بدرویش[۱۱] سوداي فاسد گرفته اگر هزار دینار بوی دهید از سر این حکایت درگذرد ملک گفت
غبار یکه از خلف[۱۲] وعده بدیل حمیت بار گردد از تحمل سنن ازدواج با جنبت[۱۳] بنشست
عجب[۱۴] هر که بابداد پیش آید با وی مشاورت کنم اتفاقا دیوانه در ملاقات افتاد صورت
حال بگفت دیوانه گفت اگر با آن کسی که عهد کرده ترا احتیاجی هست بوعده خود
پادشاه[۱۵] وفا کن والا تو دانی ملک را این سخن[۱۶] مؤثر افتاد بعهد[۱۷] وفا کرد

باب ششم در بیوفائی دنیا

وعن[۱۸] ابی هریرة رضی الله تعالی عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه
وسلم لا یزال الکبیر شابا فی اثنین فی حب الدنیا وطول الامل
صدق رسول الله قطعه

پیر گشتیم و آز ما طفل ست	شیخ گشتیم و حرص[۱۹] ما بز ناست
حرص و آزی که اصل عصیان ست	می ندانم که از چه رست و چه خواست[۲۰]
گر ندانی بگویم اے خواجه[۲۱]	اصل هر دو محبت دنیا ست

حقیقت حدیث نبوی آنست که چون مردم بطمع دنیا را دوست دارند و معشوق
گرفته باشند هر چند جذب وصال زیادت میل آن زیادت باشد و حدیثی که پیغمبر صلی الله
دنیا را[۲۱] علیه وآله وسلم در مذمت دنیا فرموده و حجة الاسلام[۲۲] خواهش[۲۳] آورده معنی آن اینست قطعه

اگر عمارت دنیا ز سیم و زر بودی	و گر عمارت عقبی ز خشت بودی و گل

[۱] خلف بفتحتین
[۲] خلاف وعده الخ
[۳] حاصل آنکه غیرت
[۴] خلاف وعده من
[۵] زیاده و بار گرد
[۶] از آنکه بیوه بار
[۷] بازن و دختر
[۸] طرق مسنون
[۹] ای خواهش
[۱۰] باز دواج درویش
[۱۱] بیوه ۱۲
[۱۲] عادت بی مروتی
[۱۳] عنده روایت ست
[۱۴] که فرمود رسول خدا
صلی الله علیه وآله وسلم
[۱۵] بعجوز پیر جوانست
[۱۶] در دو چیز پیری در دو
[۱۷] دنیا و دیگر در
[۱۸] درازی امید و آرزو
[۱۹] راست فرمود رسول خدا
صلی الله علیه وآله وسلم ۱۲

ای دریغا که عهد به پایان نبردی و مرا موافقت با یاران غنیمت نشمردی بیدار شدم
و در تاریکی ره براه آوردم ناگاه روشنائی آتش دزدان دیدم چون پیشتر رفتم
همه در غاری رفته بودند که تاریکتر از شکم گور و باریکتر از رودهای مور بود آتش کرده
بودند و بارها بر در نهاده و خود ران رها کرده و سر نهاده قطعه

قوم خفته در حقیقت مرده اند	خواه ایشان را بکش خواهی بسوز
در شب تاریک یک کس آن کند	با گروهی کش که پانصد کس بروز

هیزم بسیار بر در غار آوردم و آتش افروختم و دزدان را بسوختم چون روز شد
اطراف غار پر زر دیدم و دزدان خاکسار را خاکستر خروارهای زر ازان بیابان بردم
و عهد آن دوست بپایان گفته اند وفای عهد از سه گروه محال ست اول
از خوبان نمودن جمال دوم از بخیلان بدادن مال سوم از عوان بحسن مقال بیت

وعدهٔ وصل نخوبان جهان هست محال	وز عوان لطف و ز دزد خلق بخوانمردی مال

حکایت پادشاهی در کشتی نشسته بود ناگاه انگشتری که بهای ملکی و خراج عالمی بود
از دست وی در آب افتاد عهد کرد که هر که انگشتری را بمن رساند هر چه خواهد بدهم ملاحان
که آب آشنا بودند غوص آوردند درویشی ماهیی بگرفت انگشتری در شکم ماهی یافت شعر

کلید گنج مقادیر در خزانهٔ اوست	بزور بازوی تدبیر کس در ی نگشاد

درویش چون انگشتری پیش ملک آورد فرمود که چه میخواهی گفت آنکه بموجب عهد
ملک کرده است باید که محمد زه بارگاه عصمت او در عقد من آورد ملک ازین سخن

۱ در بیان نکرتین و افسوس
و افاده و الف و آخر
برای ندبه ست ۱۲
۲ مر فقت
بفتح فاء مهر بانی و رفاقت
کردن ۱۲ صراح
۳ خروار بالفتح
تودهٔ چیزی که بقدر
بلندی جسم خر باشد
یا چیزیکه در بار بقدر
بر داشتن خر باشد ۱۲
رشیدی
۴ عوان بالفتح اول و تشدید

او را پاره پاره کرد بعد از یکماه باز آمد و تیغ بدست ابو مسلم داد و گفت بطوع نهاد
ابو مسلم گفت ترا نجشیدم مشرک نجندید گفت چرا میخندی گفت من با وجود کفر
بعهد دنیا وفا کردم و تو با وجود ایمان بعهد دین وفا نکردی قوله تعالی
وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ ابو مسلم قصد کشتن وی کرد

مشرک در حال ایمان آورد ابو مسلم دست باز داشت

حکایت ادریس پیغمبر علیه السلام را چون بآسمان بردند درخواست کرد
که میخواهم تا که بهشت را ببینم گفتند نباید که بیرون نیائی فرمود

هر که او رفت سوی خلد برین	نیست ممکن که او برآید باز

عهد کرد که بیرون آید چون در بهشت رفت گفت بیرون نمی آیم گفتند
بعهد وفا کن گفت مردم بعهد وفا میکنند تا در بهشت در آیند اگر وفا کنم
از بهشت بیرون می باید رفت فرمان آمد که او را پاره پاره کنند **قطعه**

وفا و عهد کزان مرترا خلل باشد	بشرع و عقل خلافش اگر کنی شاید
چو وعدهٔ تو بآخر وعید خواهد بود	اگر تو وعدهٔ خود را بدل کنی شاید

حکایت پیر سنجانی مرا حکایت کرد که در وقت جوانی من و یار خراسانی
باهم عهد کردیم که تا زنده ایم از یکدیگر برنگردیم و روبراه گنجه نهادیم چهل هندو
بما رسیدند جنگ کردیم آن یار شهید شد چون دیدند که رفیقم برو مرا بستند
و بارها بکشادند و بروند چون شب در آمد آن یار مظلوم کشته را بخواب دیدم که میگوید

ملکزاده گفت مرا ازین میوه‌ها انار می‌باید پیر دهقان رفت و انار آورد
ترش بود گرت بار دوم آورد هم ترش بود گفت ای پیر ترش روی چرا
انار شیرین نمی‌آری پیر گفت ای ملکزاده من انار این باغ را نچشیده‌ام
ترش و شیرین آن ندیده‌ام گفت بگو ملک تو نیست پیر گفت ملک من ست
ولیکن مدتی شد که ملکزاده در نیجار رسیده بود و من درخت می‌نشاندم او عهد کرد
با خدا که اگر تو میوه ازین باغ بخوری من حج پیاده بگزارم من از برای محافظت
عهد او نخورده‌ام ملک زاده بگریست و گفت ای پیر آن شخص من بودم
میوه بخور تا من بعهد خود وفا کنم پیر گفت بست سال تحمل کردم پنداشت که تا باقی عمر
چند ست ملکزاده گفت بیا و وزارت من قبول کن لحظه تفکر کرد
و گفت بیا تا هر دو یکرنگ شویم دست زیر بغل کرد و ناری برآورد
پیر بدو کلمه شهادت بگفت و بوزارت رسید قطعه

هر که رسم وفا همی ورزد	در دو عالم عزیز خواهد بود
جز بذا صبر در دو عالم به	از وفا هیچ چیز خواهد بود

حکایت آورده اند که ابو مسلم مروانی رحمة الله علیه بر صفاهان دست یافت
مجوسی را بگرفت که از تبریز بود و در عداوت فتنه انگیز خواست که او را بسیاست
گفت که از تو چندان امان میخواهم که تبریز روم و فرزندان را ببینم و باز آیم
ابو مسلم سخن او را باور نمیداشت گفت باری در عهد من بیا زمائی تا به بینی

۹۱ زنار بر شانه یا
یک چند تاب داده که
هندوان در
گردن حمائل
کنند ۱۲ ۹۲
جذا بالفتح
و تشدید موحده
مفتوح حرف دال
۹۳ سیاست
حکم راندن
بر رعیت
و تهدید کردن
و ترسانیدن
و بیاسا رسانیدن
حاکم را رسد که
هر سال از رعیت
قسمی بستاند

تا کی ای سست عهد پیمان | گر تو پیمان و عهد میشکنی
اگر این بار نشکنی عهدم | پیش لاف محبتم چه زنی

آصف برخیا[11] بصحرا رفت و سر برهنه کرد و روی بقبله آورد و گفت خداوندا اگر نفس و هوای شیطان انیست توبه از من شکسته درست نیاید خطاب حضرت ارباب الارباب در رسید که اگر لطف و رحمت و احسان انیست بهیچ گناه گناهکار را نشاید نومید شدن قطعه

اگر هزار کرّت بشکنی مروّت و عهد | بیا بیا که همان مونس و وفادارم
به سست عهدی تو ترک دوستی نکنم | به بیوفائی تو در جفایت نگذارم

حکایت یکی از ملکزادگان بعزم شکار بدیهی رسید پیری را دید با جسم معلول و قامتی کالعرجون القدیم نه از بوستان حیاتش امید شجره و نه از درخت وجودش نشان ثمره در باغی درآمده بود و درخت می نشاند گفت ای شیخ فانی چه فائده از نشاندن درختی که نشانی میوه شاخی خوری که بنشانی

ترا که هست درخت وجود از بن خشک | چگونه میوه شاخی خوری که بنشانی

پیر بخندید و گفت دیگران نشاندند تا بخوردیم ما نیز بنشانیم تا دیگران بلکه باهم بخوریم ملکزاده عهد کرد که اگر تواز میوه این باغ بخوری من حج پیاده بگزارم بعد از مدتی ملکزاده آنجا رسید درختان را دید چون مخدرات دوشیزه چادر رنگارنگ اوراق بر سر کشیده و پیر معلول برقرار بعمارت مشغول شده قطعه

برون ز ملک تقدیر کس نمیداند | که رزق خلق چه چیز است و عمرشان چند است
درانچه عقل ندارد دلیل نگذارد | مکن شروع که در قبضه خداوند است

ای سست عهد پیمان: سست عهد و بی وفا
لاف محبتم چه زنی: دعوی محبت چه کنی
برخیا: بالفتح جمع آن مثل قفل و اقفال
ارباب: بمعنی صاحبان
مروت: بالفتح و ضم آن مثل فتوت و فتوت
مونس: بمعنی یار و غمخوار
معلول: بمعنی بیمار زیرا که از علت بمعنی بیماری علیل می آید نه معلول چنانچه در قاموس است اما باوصف این معنی در کلام بعض ثقات واقع شده پس استعمالا جائز توان گفت فافهم
عرجون: بالضم عین مهمله و جیم معلوم چوب خوشه خرما که بشکل داس خمیده می باشد پس مجازا در تشبیه کمر خمیده و پشت دوتا و باریک آمده

حکیم زاده بهانه آغاز کرد و منازعت نمود و از خانه بیرون رفت زن در حال قضیه
با عوان بگفت عوان پیش حاکم رفت و ماجرا تقریر کرد حاکم کس فرستاد در حال که
او را پیش حاکم می بردند وام خواه نجیل دامن وی بگرفت که ادای مال من کن قطعه

دی بر کنار دجله شنیدم که بایکی — میگفت شاطری و همیکرد خوش شناه
ای دوستان عذاب سه چیز است در جهان — همسایه عوان و زن زشت و وام خواه

چون پیش حاکم آوردند فرمود که سیاست کنند حکیم زاده گفت اگر ملک اشارت کند
که کشته را بیارند و بکشایند حجت استوار شود ملک گفت شاید چون حاضر
آوردند گلیم را باز کردند گوسفندی بود پخته ملک گفت چه حالت ست
وچرا چنین کردی گفت حکمت پدر می از مودم دیدم که همچنان بوده است
که میفرمودند ملک گفت او را رها کنید و این حکمت بنویسید قطعه

حکیم دانا هر موعظت که فرماید — زروی تجربه بر آن کار همچنان باشد
نصیحت حکما را بجان تقبل کن — که گر خلاف نمائی خطر بجان باشد

حکایت در اخبار آمده است که آصف بن برخیا که وزیر حضرت سلیمان بود
گناهی کرد خدای تعالی بسلیمان پیغمبر وحی فرستاد که آصف را بگو که اگر نگرید بار از تو
این گناه در وجود آید ترا عقوبتی عظیم کنم گفت عهد کردم که نکنم بار دیگر آن گناه کرد شعر

عهد کردیم و باز بشکستیم — چه توان کرد عاشق و مستیم

بار دیگر عهد کرد و انابت و باز بسر آن گناه رفت کرت سوم فرمان شد که اگر این بار عهد بشکنند قبول نیست

منازعت بضم میم و فتح زای معجمه با کسی در بر آوردن حق خود کشاکش کردن و با کسی بچیزی کوشیدن لطائف ۵۲
دجله بالفتح والکسر وسکون جیم رودیست که زیر بغداد میرود و دجاجا هم رود را می گویند غیاث اللغات ۵۳
سیاست بالکسر
قوله کردن و آمیخت نمودن و ترسانیدن غیاث اللغات ۵۴
لفظ انداز لغت نوشته اند که
نجا اسرائیل ۵۵
نسبت اول و فتح نون
حرف چهارم موصوف
ملفوظ ح تو بگردان
رود خانه استن

فرض نستانی که روزی در جوار او درمانی و تدبیر او ندانی قطعه

شاهِ چین از وزیرِ خود پرسید — که چه بدتر ز قبضِ عزرائیل
گفت ای شاه گر ز من پرسی — دیدنِ روی وامِ خواه و بخیل

دوم آنکه هرگز با عوان دوستی نکنی که گفته اند گرگ آموزگار روخوک پرهیزگار و عوان فرمان بردار نشود قطعه

با عوان دوستی مکن زنهار — زانکه شوم ست این معامله شوم
دوستی با عوانِ ظالمِ طبع — دشمنی کرد لست با مظلوم

سوم آنکه بر عهد و پیمانِ زن اعتماد نکنی که از زن عهد و پیمان و وفا نیاید و از رای زن صلح و صفا قطعه

لاف از وفای زن نزند مرد و انکه زد — از روی عقل و شیوهٔ انصاف مرد نیست
رستم که کس بقوتِ مردیِ او نبود — گر از وفای زن بزند لاف مرد نیست

چون لقمان وفات کرد پسر خواست که حکمتِ پدر بیازماید با عوانی که همسایهٔ او بود دوستی آغاز کرد و از بخیلی درمی چند قرض بستاند و گوسفند بخرید و کشت و پخت و در گلیمی پیچید و بخانه برد و زن را گفت دشمنی داشتم او را بوقتِ فرصت کشته ام در مکان دفن کردن امکان نیست با کسی مگوی زن سوگند خورد و عهد کرد که نگوید قطعه

بشنو از روی یقین پندِ حکیم — دور باش از ریب و مکر و امتحان
هر که خواهد آزماید تیغ تیز — دست باید شستنش اول ز جان

فرمان شد که خلاف که در نبی آدم ست سبب نظام عالم ست از آنکه بنیاد حدوث نهاده اند بر احتیاج ست و این معنی مستغنی از احتیاج مثنوی

اگر خلقان همه درویش باشند	اسیر احتیاج خویش باشند
وگر باشد توانا و تو انگر	جهان پر شور و شر گردد سراسر
یکی درویش و دیگر یک معظم	همه در دین و دنیا چاکر هم

گفت خداوندا اختلاف مکان چیست گفت اهل دست راست بهشتی اند و اهل دست چپ دوزخی گفت چرا دوزخی اند گفت از بهر آنکه نافرمانی کنند فرمان آمد اگر میخواهی که تا در پیش تو عهد کنند انگاه بینی که چگونه خلاف کنند همه بیکبار عهد عبودیت بستند و در پیمان بلی نشستند و آخر بیشتر عهد شکستند قوله تعالی الم اعهد الیکم یا بنی آدم ان لا تعبدوا الشیطان انه لکم عدو مبین مثنوی

عهد کردی که در پی شیطان	نروم بعد ازین ره عصیان
ترک نفس و هوا و شهوت کن	عهد خود را بیار و پیمان کن

قوله تعالی یا ایها الذین امنوا اوفوا بالعقود

حکایت آورده اند که لقمان حکیم را چون وفات نزدیک رسید پسر را پیش خواند و گفت وصیت بسیار از من شنیده و این سه وصیت دیگر بشنو اگر عمل کنی بدان حکیم شوی اول آنکه هرگز از مردم نجیل

---

۵۱ بای بفتح بای موحده و کسر لام حرف ایجاب است که برای تصدیق کلام آید و در اصل لفظ عربی ست مع فتح لام و یای مقصور مگر فارسیان بکسر لام با یای مشدد استعمال کنند غیاث اللغات

۵۲ ترجمه فرمود ما را بدرستی که فرستاده بودم بسوی شما ای اولاد آدم که مپرستید شیطان را زیرا که او شما را دشمن آشکار است و مرا پرستید این راه راست است و گمراه کرد از شما خلق بسیار آیا نبودید که تعقل کنید

۵۳ ترجمه ای کسانی که ایمان آورده اید وفا کنید بعقدها

۵۴ نجیل بفتح نون و کسر جیم و سکون یای تحتانی و لام بمعنی فرزند و پسر است

باهر که عهد بستی اگر مرد صادقی
پیمان ۱۲
چون آب بی ثبات مباش و چو خاک پست

باید که عهد او نرود هرگز از یاد
(ف) از یاد تو ۱۲
سرکش بسان آتش و پیمان شکن چو باد

بعد از یکسال آن شخص آنجا رسید اسمعیل را در آن مقام دید پرسید چه میکنی گفت
همچنان در عهد و پیمان توام آن مرد در قدم اسمعیل افتاد و عذر خواست

حکایت در خبر آمده است که خدای تعالی چون آدم را بیافرید گفت خداوندا
مقصود از آفرینش من چیست حدیث ۱۲ اگر عبادت ست مسبحان ملأ اعلی هستند
که لا یعصون ۹۵ الله ما امرهم و یفعلون ما یؤمرون خطاب شد
فعله تعالی ۱۲
که درین کار مقصود کلی تو نیستی از نسل تو فرزندان فرزندان در وجود خواهم آورد
هستی ۱۲
که نیاز ایشان از نماز ملائکه زیاده باشد **قطعه**

نیاز بندهٔ بیچاره از سر اخلاص
به از عبادت گردن بیان بدین درگاه

تو گر نیاز نداری و حاجتی امروز
فرشتگان سردار ۱۲
برآر دست دعا و نیاز و حاجت خواه

گفت خداوندا فرزندان خود را میخواهم که ببینم جبرئیل علیه السلام بزور پشت
آدم علیه السلام ۱۲
وی کشید همه فرزندان از صلب ۹۳ وی در وجود آمدند آدم نظر کرد احوال
ایشان را متفاوت دید غنی و فقیر قوی و ضعیف صحیح و سقیم فصیح و کریم بعضی بر
ای آدم ۱۲ بیمار ۱۲ در مراتب کم و بیش ۱۲
دست راست و بعضی بر دست چپ گفت بار خدایا این تفاوت چیست **قطعه**

اصناف ۱۲ آدمی همه از نسل آدمند
روشن نمیشود ز ره حکمتت که تا

آدم ز آب و خاک بتقدیر کردگار
خدا ۱۲
چندین تفاوت از چه فتاوست در نهاد

ف ۱۲ تواند بسیجان آنرا یعنی تهیه میکنند گان
گرد و در تهیه میکنند گان
هستند ۱۲ ع
تهیه و موجود است
خدای را بتهیه فرمانی
خدای را و آنچه
میکنند خدا را و میکنند
ایشان را و میکنند
تهیه میشود ۱۲
فتح الحسن ۱۲ ع
صلب بالضم پشت یعنی استخوانهای
پشت ۱۲ ع
۹۴ تبار بالفتح
مثناة فوقانی
در فارسی بمعنی
اولاد و دودمان
و در عربی بمعنی
هلاکی ۱۲ ع

سر خاک محکم کرد و دختر را بخانه برد روز دیگر شمس پیش پدر دختر آمد و گفت دختر ترا
سلام میگوید گفت مگر خوابی دیده دست وی بگرفت و پیش دختر آورد چون پدر
دختر را بدید هوش از وی برفت دختر در قدم پدر افتاد و ما جرای حال
بگفت در حال دختر را باوی عقد بست و نیمهٔ املاک خود بوی داد چنین
گفت که پدر من پسر آن دختر بود قطعه

دست در دامن صبوری زن	تا بیابی ز چنگ هجر نجات
ای که آب حیات میطلبی	صبر کن در میانهٔ ظلمات

باب پنجم در عهد و پیمان

قال رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم ان من علامات النفاق نقض اللسان

چو عهد کردی مردانه در وفا میکوش	که نقض عهد ز مردان نه بس موافق تست

رباعی

گجا روم ز درت گر تو راه نمائی	که دستگیر شود گر توام نه بخشائی
وگرنه فضل کند چارهٔ من مسکین	زهی خجالت بیچارگی و رسوائی

حکایت اسمعیل پیغمبر علیه السلام را خدای تعالی صادق الوعد خواند که قوله
تعالی انه کان صادق الوعد و کان رسولا نبیا در اخبار آمده است
که یکروز از شهری بر آمده بود و بشهری میرفت شخصی گفت توقف کن تا همراهی کنیم
اسمعیل علیه السلام بایستاد و آن شخص بخانه خود رفت و یکسال نیامد و او در انتظار به نشست قطعه

بحمد الله و حسن توفیقه و بعون الله و حسن تأییده و بفضل الله و حسن عنایته و بجاه نبیه و آله الکرام علیهم السلام و بحق محمد و آله الطاهرین صلی الله علیه و آله اجمعین و بحق علی و فاطمة و الحسن و الحسین علیهم السلام و بحق الائمة المعصومین علیهم السلام و بحق الصدیقة الطاهرة المعصومة المرضیة فاطمة الزهراء سلام الله علیها و بحق الحجة القائم المهدی صلوات الله علیه و علی آبائه الطاهرین و بحق الصالحین و بحق الملائکة المقربین و بحق جمیع الانبیاء و المرسلین و بحق جمیع المؤمنین و المؤمنات و بحق جمیع المسلمین و المسلمات و بحق جمیع من یشهد ان لا اله الا الله و ان محمدا رسول الله و بحق جمیع من یصلی الی القبلة و بحق جمیع من یقول لا اله الا الله محمد رسول الله و بحق جمیع من یقول لا اله الا الله وحده لا شریک له و بحق جمیع من یقول لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک و له الحمد یحیی و یمیت و هو علی کل شیء قدیر و بحق جمیع من یقول لا اله الا الله وحده لا شریک له له الملک و له الحمد یحیی و یمیت و هو حی لا یموت بیده الخیر

وهمچنان مهره مهر میباخت قطعه

از آن زمان که بدیدم خیال عارض تو — شدم ز آرزوی عارض تو همچو خیال
هلال بدر شود چون شود مقابل مس — شد از مقابله بدر شمس من چو هلال

روزها سبق طب میخواند و شبها خیال علاج میکرد هرگز اتفاق گذری سعادت نظری نیفتاد
ناگاه آه و فریاد از محله برآمد پرسید که چه شد گفتند دختر مرد و امید وصال بعالم باقی برد فرد

درین جهان بوصال تو کام نبود امید — امید وصل تو کلی دران جهان افتاد

بعد از سه روز که تعزیت تمام شد بر سر تربت وی بنائی ساختند طاق رفیع و سقف منیع
و خیمه بر سر تربت وی کشیدند پدر دختر از خواجه نجیب درخواست کرد که طالب علمی را مجاور
تربت گرداند تا ختم قرآن میخوانده باشد و وظیفه مرتب دارم خواجه نجیب اشارت بشمس کرد قطعه

حاش لله که چنین حادثه در هم آید — که نباشی تو و من بعد هلاکت باشم
جای آنست که گر زنده بمانم جاوید — خاک بر سر کنم و بر سر خاکت باشم

آنروز تا شب بر سر خاک مصیبت داشت چون شب درآمد گفت که چه شود که
سر خاک بگشایم اگر در زندگی ندیدم باری در مردگی به بینم باشد که تسلی خاطر حاصل گردد
چون خاک از سر قبر وی برداشت و دختر را از خاک برآورد دست بر نبض وی نهاد
اثر حیات باقی دید دانست که علت سکته بوده است در حال رگ وی بگشاد
دختر چشم باز کرد و خود را بدین حال بدید فریاد برآورد شمس گفت صبر کن تا صورت
حال با تو بگویم چون حقیقت در پیش دختر بگفت در قدم وی افتاد و سر بر پای وی نهاد

۱۲ له نمه بر سمه بهبه ۹
۱۲ محبت ای هوای باز مدد
۱۲ شد رخسار
۱۲ سکونت محبوب
۱۲ قبر
۱۲ طبیب
۱۲ در زینه بنجشت
۱۲ همیشه
۱۲ محبوب
۱۲ دل
۱۲ فشان زندگی
۱۲ بیماری سکته
۱۲ ای قصد

۹ خیال نقش خاص معجز
میدید یا در خواب
قصور زان کرد که شود
غیاث اللغات
۹ هلال یعنی
ماه نو که کاهیده
خط پیش نباشد
چون بمجاورت
کامل شمس
پرسید یعنی
ماه کامل میشود
در حال شمس
من بر عکس شد
که تا مقابله بدر یعنی
محبوب ماه چهارده شود
رسیدم چنان
کاهیدم که هلال
شدم ۱۲ ۳
حاش لله
بمعنی پاکی خدا است
خدای تعالی از
این کار ۱۲ منه

حکایت مجنون در بادیه میگذشت آهوی را دید پای در بند نظر کرد چشم او لیلی
مانند دید پایش بکشاد و خود در بند شد صیاد گفت چه کردی گفت چه کردم صید منم صیاد او بود

آنکه لاف شیر مردی میزدے	صید شد چشم چو آهوے ترا
گشت بار رنج و بلا پیوسته جفت	هر که دید آن طاق ابروے ترا

حکایت یکی از فحول ائمه عراق حکایت میکرد که جدّ مرا شمس جودی میگفتند
بتحصیل علم طب بخوارزم رفته بود پیش خواجه نجیب طبیب بعد از انکه تحصیل کرده
روی بوطن آورد در همسایگی وی باغی بود درین باغ نظر کرد دختری دید که چون
سرو در چمن منجر امید و چون گل در غنچه میخندید نرگس شوخش بکر شیمه آهو
را صید میکرد و سنبل زلفش بفتنه دلها را قید شمس چون در مقابله قمر افتاد
آیت کسوف برخواند و از پای در افتاد مقابله با محبوب محمود دست و مقارنه
با او طالع مسعود طالب علم چون این صورت بدید نقد معنی از دست داد
با دل بیمار و تن نزار روی بخانه طبیب نهاد و ماجرا پیش طبیب گفت
خواجه نجیب گفت این حال پیش کسی مگوی بنشین و صبر صبر با هلیله
بیا میز و افیون جنون با غاریقون غم خلط کن و در دیگ دل
با تش محبت مطبوخ ساز و در سحرگاه وجد بنوش شعر

تا زین حدیث آخر کار تو چون شود	سودای تو ز سر به رود یا جنون شود

مسکین دل برین اندوه نهاد و تن بصبوری در داد هر روز میگداخت

قولہ او بود ای صیاد همون آهو بود که چشمش باچشم لیلی مانند دیدم ۱۲ منه
قولہ فحول یعنی مردان و نهای چیزها ۱۲ منه
قولہ فصل یعنی فصل ملتقب ۱۲ منه
قولہ کرشمه بکسر تین و هم بفتحتین اشارت بچشم و ابرو ۱۲ منه
قولہ کسوف بضمتین گرفتگی آفتاب و ماه و به فال شمس و در عرف کسوف در آفتاب و خسوف در ماه گویند ۱۲ منه
قولہ صبر بالفتح غیاث اللغات ۱۲ منه
قولہ صبر ابا لکسر بمعنی عصاره تلخ از درخت گویند ۱۲ منه
قولہ غاریقون بضم غین غیاث اللغات ۱۲ منه
قولہ نام دواے مسهل غیر ۱۲ منه

حکایت امیر المومنین علی رضی الله تعالی عنه کنیزکی داشت در غایت خوبی ونهایت محبوبی روزی بحضرت امیر المومنین آمد وگریان شد امیر المومنین فرمود ترا چه بوده است گفت فلان کس مرا گفت که ترا دوست میدارم امیر المومنین گفت که این بار که این حکایت بگوید تو بگوئی که من نیز ترا دوست میدارم وجواب دهی نزدیک من بیار دیگر بار آن شخص با کنیزک آن سخن بگفت کنیزک نیز در جواب آن شخص آن سخن بگفت آن مرد بگریست واین آیت بخواند قوله تعالی انما یوفی الصابرون اجرهم بغیر حساب کنیزک پیش امیر المومنین بگفت در حال امیر المومنین کنیزک را بدان مرد بخشید

حکایت روزی ابو یوسف قاضی رحمة الله علیه پیش هارون رشید بود شخصی باواز خوش قرآن میخواند وبرادر زاده هارون که چون موسی ید بیضا داشت وچون عیسی در لطف دم احیا ایستاده بود ابو یوسف در وی نظر میکرد هارون رشید بوی اعتراض کرد وگفت یا امیر المومنین قطعه

آواز خوش وجمال نیکو	این هر دو غذای روح باشد
آنجا که غذای روح نبینی	گر دست دهد فتوح باشد

هر نظر که از سر شهوت نیست بلکه ازوی اعتبار است بدانکه محض عبادت پروردگار است هارون گفت از اصحاب ابو حنیفه گناه دور است قطعه

غذای روح دو چیز است پیش اهل یقین	که هست هر دو نزد یک تن پرست حرام
یکی شنیدن آوازهای جان پرور	دگر مشاهده دلبران سیم اندام

۵۲ پسر خواجه فرمود خدای رحمت کند پدر مرا که این بیت بیست پسر خواجه این بیت بیشتر میشنود

۵۳ خوش بفتح خا معجمه بواو معدوله وشین معجمه بواو معدوله ودال مهمله است یعنی شاد وخوب وبضم غلط وبچنین لفظ خود درست است غیاث اللغات

و کلمهٔ شهادت[۵۱] بگفت درویش از ذوقِ این حال جان بداد و دختر نیز سر بسینهٔ او نهاد و آهی برآورد و با وی مرافقت[۵۲] کرد

حکایت آورده اند که نوحِ منصور پسری داشت که هرگز چشمِ روزگار آن ملاحت[۵۳] ندیده و گوشِ زمانه آن صباحت[۵۴] نشنیده

شعر

دلبری عشوه گرے سیمبرے — شکرین جان شکری خوش پسرے
گل رخی غنچه لبی سرو قدے — شاهدی خوش سخنی فتنه گرے

جوانی را با او سری بود و از دریچهٔ جان نظری همیشه جسمش بیمار بود و دل در تیمار نه وصل را بهانه میدید و نه هجرش را اگر نه بگوشِ نوح رسانیدند که فلان بیچاره در طوفانِ عشقِ وی غرق ست و امید ساحلِ وصال نی نوح گفت امتحان کنم صادق ست یا نی روزی پسر را بیمار است و لشکر را عرض داد منهی را گفت چون آن شخص پیدا شود مرا اعلام ده هر که از لشکر میگذشت سر در پیش و چشم با خویش داشت چون جوان پیدا شد چشم بر جمالِ پسر نهاد و خرمنِ عافیت بر باد داد

قطعه

من از تو روی نتابم بهر طریق که باشد — وگر ز عشقِ تو آید هزار فتنه برویم
تفاوتی نرساند بپادشاهی و حکمت — اگر بلطف نمائی یک التفات بسویم

شعر

نوح چون آن شخص را از دور دید دانست که آن بیچاره همین ست

عاشقی را بشرح حاجت نیست — عشق فریاد میکند که منم

پسر را اشارت کرد که فرود آی و او را در کنار گیر چون پسر او را در کنار گرفت جوان آه برد و جان بداد

---

۵۱ کلمهٔ شهادت اشهد ان لا الٰه الا الله وحده لا شریک له و اشهد ان محمدا عبده و رسوله ۱۲

۵۲ مرافقت بضم میم و فتح فا و قاف و بهم رهی کردن ۱۲ غ

۵۳ ملاحت نمکینی و نوعی از خوبی آدمی که مائل بسیاهی بود و درین قسم رنگ سبک گوشت و بیشتر در لعلان می باشد سرخی طبیعی باشد و بورک خوبی آنرا بود رنگ سپید نیز نامند در عرب سپیدی را ملاحت نامند چنانکه در عجم سیاهی را آنرا بفارسی شکرینی صفت کرده اند ۱۲ غ

۵۴ صباحت بالفتح خوبروئی و سفیدی سیمای یک ملاحت ۱۲ غ

۵۵ شکر یکی از نامهای جان است

۵۶ سر محبت

۵۷ میدید

۵۸ کنار

۵۹ سیل غرق کننده

۶۰ نیست

۶۱ خرد

۶۲ اطلاع

در عشق کسی را که توانائی نیست | در هجر تحمّل و شکیبائی نیست
مرگست علاجِ وی و بیرون ازمرگ | هر مصلحتی دگر که فرمائی نیست

بازآمدم و این حکایت پیش جوان گفتم نعره بزد و جان بداد چون بمجلّه رفتم فریاد برآمد که دختر نیز مرد

حکایت وقتی یکی از مشائخ بکوی ترسایان گذر کرد و نظر وی بجمالِ ماه‌روی افتاد که غمزهٔ او آفتِ راهِ مسلمانی و ابروی او آیتِ دینِ نصرانی بود در باعی

گر زاهدِ صد ساله چنین بر وی بدیدے | منزل گه خود کوی خرابات گزیدی
سجّاده نشینی که بدیدی سرِ زلفش | زنّار به بستی و عبائی بدریدی

بر درِ دیر ترسائی ترسا باعتکاف بنشست و نماز و نیاز بقبلهٔ روی او آورد بعد از یکسال پرسید که کیستی و بر این درِ طالب چیستی درویش گفت نقد وقت خویش گم کرده میطلبم دختر از این کلمه بسرِّ حرف رسید و بحلقهٔ زلفِ خود اشارت کرد بیچاره دانست که کار پریشان ست و این رمز از بستن زنّار نشان باعی

نه روی آن که دست از دل بشویم | نه رای آن که ترکِ دین بگویم
مسلمانان مسلمانان بگویید | که من درمانِ این درد از که جویم

مدتی زاری و فریاد میکرد نه نشانِ عافیت میدید و نه بوی عاطفت می شنید دختر گفت دورنگی در طریقِ محبت شرط نیست فرد

گر مرا جوئی بترکِ دین بگوے | ورنه همچون خویش دلداری بجوے

درویش چاره ندید زنّار خواست تا بر بندد ناگاه دلِ دختر گشاده شد

وبچه مغرور گشته نگاه کنید که معشوقِ شما بدوستی می ارزد یا نه فتحوله تعالی لائق ست ۱۲

ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ فَرد

عشق با دلدارِ فانی ضایع ست	با خالقِ ۱۲ بقاء ۱۲ ستمگر مهربانی ضایع ست

حکایت بزرگی را حکایت میکند که در بیمارستانِ بغداد ۱۲ خفتان خانه ۱۲ نام شهر ۱۲ رفتم جوانی را دیدم خوب روی وجامهای نو پوشیده وبر حصیر ۵۲ کهنه نشسته بندی در قید هنگر طری ۱۲ دست وزنجیری در پای قومی بر وگرد آمده واین معنی میگفت بیت

در عشقِ تو انگشت نمای زن ومردم	هر لحظه فزونست ز سودای تو دردم

پیش آمدم وگفتم ای جوان هیچ آرزو داری گفت دارم گفتم چه گفت وصالِ دوست فرد

هر کسی را آرزوی دیگر ست	آرزوی ما وصالِ دلبر ست

گفتم تدبیر چیست گفت اگر میتوانی بمجلهٔ نهر زجاج ۱۲ رود آنجا که در دروازهٔ احمد ۱۲۵ دهقانست دریکوب وسرائی ست رو بقبلهٔ از ترسائی فرد

قبلهٔ من سرای آن ترساست	دروازهٔ ۱۲۵ جانم اندر هوای آن ترساست

وحال این رنجور فراق را بگور رباعی

در عشقِ تو ام طاقتِ رسوائی نیست	در هجر ۱۲ تو ام تاب شکیبائی نیست
تا وسع وتوان بود تحمل کردم	بردباری ۱۲ طاقت ۱۲ جد ائی ۱۲ دیگر چه کنم وسع وتوانائی نیست

بدر آن سرای آمدم وآواز دادم پیر زنی بیرون آمد با او این حکایت دروازه ۱۲۵

گفتم در خانه رفت وآواز دختر ۵۵ شنیدم که گفت رباعی

---

۵۱ ترجمه فرمود خدایتعالی انعامون شد طالب ومطلوب ۱۲

۵۲ حصیر بفتح حای حطی بمعنی بوریا

۵۳ زجاج بفتح زای معجمه وتشدید جیم با الف کشیده ودر آخر جیم تای پنهان ۱۲

۵۴ نهر بفتح نون وسکون هاء بمعنی جدا کردن آب از رود ۱۲ ویا بکسر جدائی ۱۲ غیاث اللغات

۵۵ شنیدن بالفتح سخن گوش کردن وبمعنی بویدن ۱۲ ع

و دل از علائق و عوائق برکنده آب را بدست درویش داده خود بقفای در
بتعظیم ایستاد چون درویش کاسهٔ آب بر لب نهاد بوی خوش مشبام درویش
رسید بر اثر آن بوی چشم کشادن همان بود و دل برباد دادن و بخاک افتادن همان
کاسه از دست درویش بر زمین افتاد و شکست و دختر در سرای بر بست
و در خانه خود نشست چون درویش بافاقه آمد دختر را ندید گفت بلبیت

آبی دادی که آتشی زد در دل | دستم بر سر بماند و پایم در گل

درویش بر آستانه چهل شبانه روز اربعین محنتی برآورد خواجهٔ آن سرای
پرسید که ای درویش شعر

در چه کاری و برین در چه طمع میداری | حاجتِ خویش بگو پیش کسی گر هشیاری

درویش بنالید و گفت شعر

در چه کارم دلِ گم کرده خود میجویم | حاجتِ خویش چه حاجت که بهشیت گویم

خواجه درویش را صادق یافت دست وی بگرفت و بخانه برد و لباس فاخره
آورد و خرقه بر کشید و لباس در وی پوشانید و دختر را باو نکاح کرد چون دختر پیش
درویش آمد جمال او نادیده دست بر چشم نهاد و فریاد برآورد که خرقه من بیارید
که بیک نظر دل از دست دادم اگر بنظر دیگر دین از دست دهم عجب نباشد

حکایت آورده اند که فرشته ایست که هر روز ندا میکند که ای فرزندان آدم
بنگرید که با شما که احسان میکند و شما کرا دوست میدارید و از که دور شده اید

تمثیل ازان دیده همه عالم را بیند که خود را نه بیند چون بدین خود مشغول شود هیچ
نه بیند هر دیده که جمال معشوق حقیقی را دید در هیچ جمال دیگر نگردد و اگر بنگرد نه بیند
از انکه دیده از مشاهدهٔ نور خیره میشود علی الخصوص که در غایت شعاع و ظهور باشد
و ازینجاست که پیغمبر خدا صلی الله علیه وسلم از زبان جبرئیل امین میگوید
بَيْنِي وَبَيْنَ اللهِ سَبْعِينَ اَلْفَ حِجَابٍ مِّنْ نُوْرٍ و تمثیل این حدیث

چشم شپره و نور آفتاب ست

حکایت شیخ ما میفرمودند که ازان موسی صلوات الله علیه را بتازیانهٔ
لن ترانی ادب میکردند که در سوال خود را سه کرت بدید قوله تعالی
رب ارنی انظر الیک و محمد رسول الله ازان گفتند الم تر الی
ربک که خود را ازمیان نفی کرد و چهار کرت بحضرت الهی جل ذکره خطاب کرد که
سبحانک لا احصی ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک

حکایت آورده اند که درویشی مرقع پوشی ناگاه بدر سرای خواجه رسید و آب
طلبید خواجه را در قفای پردهٔ عصمت دختری بود که دیده وران صفای طلعتش را
بر شعشعهٔ خورشید ترجیح نهادندی و جهت حل دقایق زلف عنبر فامش که آیتی بود
از سورهٔ والليل مفسران تلویح و توضیح کشادندی آن دختر شنیده بود که کسی
بدست خود خیری کند ثواب بسیار دارد و در روز حساب اجر بیشمار قدح آبی
که بگلاب و یخ پرورده بودند برداشت و بدر سرای آورد مرقع پوشی دید سر در پیش افگنده

تجمه درمیان من و
درمیان خدا بمضاد
هزار پرده ها اند از نور ۱۲
۲ ترجمه فرمود
خدایتعالی ای پروردگار
من بناکن و انچ بخویش
تا نظر کنم بسوی تو ۱۲
۳ ترجمه بایست
ترا ای خدا کی نمی گنجد
و شما علم میسازد
تعریف ترا مگر عارف
چنانکه تقصود تعریف
خویش کرده ۱۲
۴ ششم
نفخ ۱۲ و شین معجمه و سکون
نفخ ۱۲ و فتح
عین مهمله اول فتح
عین مهمله ثانی یعنی
روشنی ۱۲ آفتاب
و یک عین مهمله فتحتین
خطاست و بدو صورت ۱۲
۵ فتح نفخ
تحتانی اول و ثانی
فتح ۱۲ است کسر
مانند عباس ۱۲ بارد
قطره قطره می چکد ۱۲

پروانه وار از شوق جمالِ لیلی قدم در آتش نهاد و از جانب دیگر بسلامت
بیرون آمد چون لیلی عبارِ نقدِ مجنون را کامل یافت استرضای خاطر
مجنون را خواست تا عقدِ مواصلت مؤکد و مشیّد گردد مجنون گفت
مرا چه قدر آنکه در خلوت انیس باشم و در صحبت جلیس باشم فرد

مبر این گمان که از تو طمعِ وصال دارم	بهمین خوشم که دانی ز غمت چه حال دارم

حکایت چون یوسف علیه السلام را زلیخا بوصالِ خود دلالت کرد یوسف گفت ای
زلیخا آتشِ مرا تیز مکن که دیگ طمع خام تو از من نپخته نشود و نومید شد بزندان فرستاد
حکایت پروانه را گفتند چون میدانی که ترا از وصلِ شمع بجز سوختن هیچ
فائده نیست چرا گرد وی میگردی گفت من حیات از برای یک نفس میخواهم که بسوزم
حکایت صاحبدلی را با صاحب جمالی نظری بود و بهیچ حال وصال او ممکن نبود
بیچاره چشم از عالم فرو دوخت و دل بمحنت صبر اندوخت روزی معشوقِ وی
از حمّام بیرون آمد آئینه پیشِ جمال داشت چهرهٔ دل فریبِ خود را دید گفت بیا
تا امروز خود را بدان بیچارهٔ غمدیده بنمایم که صورت خود را در آئینه خوب دیدم چون
از در خلوت درویش درآمد بیچاره حیران بماند که آیا چه حالت ست پیش دوید
و موجب پرسید گفت امروز خود را در آئینه نکو دیدم گفتم خود را بتو نمایم درویش دست
بر چشم نهاد و عذر خواست که دل از نگرانی تو برخاست من ترا از مهرِ آن میخواستم که
بغیر از من ترا هیچ کس نه بیند اکنون که خود را دیدی من ازین غیرت ترا نتوانم دید

۴ زلیخا بفتح جزء اول معجمه و فتح لام بروزن سویدا نقطه غین و الف بعضی بکسر لام بعضی بفتح جای الف نویسند بعضی جای الف نویسند چون بحساب محل نقطه ندارد بیت بیتی عشق و عاشقان بیتی بود اندرین معنی همه موسوم گشته و صورت نقش عالم آن نقش است و اسم او هست و اسم او هست و صورت او هست و معنی بنیان صورتیان

نهایل بود ۱۲ غ

۵ فریب بکسر اول و یا مجهول عشوه و مکر و خداع و غلم ۱۲ بهمان

حکمت عشق دو قسم ست یک قسم آنست که نصیب روح ست و آن قسم شوق کمال روحانی ست که آثار صنع را در آیینهٔ معاینهٔ حسن مشاهده میکنند و یک قسم آنست که بهره نیست دران از لذت روحانی بلکه آن کمال طلب لذات نفسانی فضلات را دفع کند و این قسم را شهوت گویند همه حیوان شریک اند دران **قطعه**

این همه صورت زیبا اثر هستی اوست — زین اثر هستی او بین که تو صاحب نظری
تا درین آئنه آثار الٰهی بینم — گر نه بینی تو یقین شد که نه اهل بصری

حکایت آورده اند که در عهد لیلی بسیاری دعوی محبت او میکردند اما هیچ یک را صادق تر از مجنون نمیدید **قطعه**

هر کسی لاف محبت میزنند — هیچ یک در عاشقی صادق نیند
مدعی در عشق بسیار اند لیک — چون به بینی بیشتر عاشق نیند

روزی لیلی گفت نقد این مدعیان کذاب را که لاف و گزاف میزنند و دعوی بی معنی میکنند بر محک امتحان زنم تا هر کسی چه عیار دارد بفر مود تا گرد گوشک وی آتش عظیم افروختند **قطعه**

رویم چو کاه کرد و بیک جو عمش نبود — آه ار در افتد آتش آهم بجز منش
سنگ ست و آهنی دل نامهربان بود — من سوخته برابر آن سنگ و آهنش

فرمود هر که سر ما دارد باید که خود را درین آتش درافکند تا از مواصلت ما بهره ور گردد همگی از سر دعوی محبت او درگذشتند چون مجنون را ازین واقعه آگاهی دادند

ر ۱ روح بالضم جان رحمت و قرآن و نام حضرت عیسی و نزد اطبا بخاریست لطیف متولد در دل و نزد فقها امر الٰهی ۱۲ غیاث اللغات

ر ۲ لیلی بالفتح لام و سکون تحتانی و کسر لام یای معروف و مجهول امرد و وضع درست نام معشوقهٔ قیس و این اسم

ر ۳ گزاف بکسر گاف

ر ۴ محک بالضم و فتح اول و ثانی و سکون کاف

وجود عین کمال ست پس اگر این موجود مستجمع کل کمال ست هر آینه
بکمالات ذات خویش مائل باشد و این عشق ست و اگر بعضے از کمالات دارد
و بعضی ندارد مائل این بعض باشد و طالب آن بعض پس ثابت شد
که هیچ موجودی بی عشق نیست هر جا که کمال زیادت میل زیادت
پس حقیقت یُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ از این سخن معلوم گشت بطریق رمز

حکایت بزرگان گفته اند عشق را سه طریقه است مقام اول
کشش از محبوب تا یُحِبُّهُمْ پیدا نشود از عاشق رغبت یُحِبُّونَهُ پیدا نشود قطعه

گر سر از طوق ارادت میکشم — طوق اگر انم بگردن میکشد
عاشقان را نیست با خود اختیار — طبع مقناطیس آهن میکشد

مقام دوم کوشش یعنی تا بادیه وَجَاهَدُوا فِينَا از سر قدم نسازند و تن
در راه ریاضت نگذارند بطریق کعبه صفا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا مشرف نشوند قطعه

گر ترا آرزوی صحبت ما ست — قطع کن صحبت دل و جان را
هر که منشور کعبه میخواهد — طی کند محنت بیابان را

مقام سوم کشش نفس یعنی چون بمحبوب رسد محو نشود ذره در
پرتو خورشید چندان ظهور دارد که بخورشید نزدیک نیست

حکایت شیخ شهاب الدین سهروردی رحمة الله علیه آورده است که عشق
را از عشقه گرفته اند و عشقه گیاهی ست که بهر چیزی که رسد ناچیز نش کند

۴۷ مستجمع بفتح میم وسکون سین وفتح جیم وکسر میم دوم وسکون عین وفتح قاف وسکون میم دوم جمع کننده
۴۸ عشق با کسر سین بیدی را ماند
۴۹ مقناطیس بالکسر آهن را بجای قاف غین معجمه نیز آمده است کشف
۵۰ سهرورد بالضم وحرف چهارم واو ومنقوط بحرف ششم دال مهمله منسوب به سهرورد که شهر نیست بعراق عجم غیاث اللغات

معلوم شد که گهر گران بهای علم را هر کس قدر و قیمت نداند ربای

گر قیمتِ علم خواهی از دانا پرس | وز پرتو آفتاب از بینا پرس
نادان چه شناسد که چه جوهر داری | قدرِ گهرِ گران بها از ما پرس

باب چهارم در عشق

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ عَشِقَ وَكَتَمَ وَعَفَّ ثُمَّ مَاتَ مَاتَ شَهِيدًا اول فهرست کتاب بر پانزده باب نهاده بودم دوستی از من درخواست کرد که یک باب دیگر در عشق زیاده کن که نمک مائده سخن عشق ست گفتم اگر اوّل میگفتی نمک از مائده پیشتر می نهادم چنانکه رسم ست گفت نمک در میانِ طعام باید گفتم سخنم همه نمک ست چنین گفتی که شیرینی را احتیاج به نمک نیست فرد

شکر از مصر بیارید که از گفته من | شکر از خوان روان ست بمصر و بغداد

پس بالتماسِ آن دوست این باب را درمیانه درج کردم و مبلغ لطائف خرج هر که ازین بی بهره نیست داند که نقودِ بی بهره نیست بدانکه عشق از تعریف مستغنی ست از انکه عبارت ازوی قاصر ست و همه کس را معلوم حکما گفته اند که هیچ موجودی خالی از عشق نیست قطعه

هر که آمد از عدم سوی وجود | جز کمالِ عشق ازو مقصود نیست
هر وجودی را چو عشقت لازم ست | هر که عاشق نیست او موجود نیست

دلیل برین آنست که هیچ موجودی از کمال خالی نیست از برای آنکه

ترجمہ فرمود رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم کہ کسیکہ عشق گرفت و پوشید آنرا و با عفت ماند پس بمرد شہید

تا بدان تحریص کنند همه اتفاق کردند که از علم شریف‌تر پایه و لطیف‌تر سرمایه نیست از آنکه عقل از همه چیز به و علم از وی بهتر که عقل بی علم آلت بی عمل و خرد بی دانش پیرایه است معطّل قطعه

بی آفتاب علم ندارد خرد صفا
این حال نزد عقل چو خورشید روشن است
خورشید عقل را نبود ذرّه فروغ
در خانه دلی که نه از علم روزن است

ملکزاده را بطلب علم فرستاد باندک روزگار علم بسیار حاصل کرد از آنکه استعداد کسب کمال بزرگان را زیادت ست روزی با جمع طالب علمان ببازار بگذشت امتحان را پیش بقّالی رفت گفت دسته ترّه بمن ده تا ترا مسئله تعلیم کنم بقّال گفت ترّه با مسئله نفروشم زر بیار قطعه

می نیرزد بدسته ترّه ✣
پیش بقّال علم جالینوس
علم و حکمت به پیش دانا بر
گاو خر را بیار کاه و سبوس
دانش خویشتن مکن ضایع
نزد نادان بهوده و افسوس

بی نماز شام پسر متغیر بخانه آمد ملک پرسید که سبب تغیر چیست گفت رای وزیر را خطا افتاده که به هنری اشارت کردند که بدسته ترّه نمی خرند ملک را معلوم شد که چه بوده است روز دیگر جواهر نفیس قیمتی بوی داد که پیش بقّال برد و گفت ترّه را زر باید نه بمسئله فروشم و نه بمهره جواب پیش پدر برد و گفت پیش جوهری بر بها وده هزار دینار قیمت کرد ملکزاده را

بقال بفتح باء موحده و تشدید قاف و بالف و لام در آخر شغل فروشنده مستعمل است و بدین معنی بقال بفتح باء موحده و تشدید قاف مهمله صحیح باشد و نزد اهل زبان بقال ترّه فروش ست ۱۲ ج

که عمارتی نمی گنجد بجمل شد و کوچه را ویران کرد قطعه

علم در سر و جهان سلطنت و فرمان است — عالم اندر دو سرا سر ور و فرمان و ده و شاه
گر نخواهی که شوی در نظر خلق حقیر — سوی عالم مکن از دیدهٔ تحقیر نگاه

حکایت روزی زبیده خاتون هارون را گفت ای دوزخی گفت اگر دوزخی ام بر توسه طلاق زبیده چادر در سر کشید هارون از ائمه پرسید گفتند معلوم نیست احتیاج تجدید نکاح ست و شبهه حرام غالب بر مباح هارون متردد گشت و گفت

گر عاقلی مخور قسم اندر طلاق زن — هر چند مدعی بقسم این طلب کند

از ابو یوسف پرسیدند گفت دران روز خلیفه نفس خود را از حرامی تهی کرد دوزخی نیست قوله تعالی وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهٖ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَاْوٰى خلیفه گفت قصد کنیزکی کردم گفت معذورم دارد انستم که از درج یاقوتش لعل مذاب میرود و از حقهٔ مرجانش عقیق ناب دران فرصت بحکم لَا تَقْرَبُوْهُنَّ حَتّٰى يَطْهُرْنَ معذورداشتم گفت طلاق واقع نیست قطعه

خواهی بهشت بر تو شود جاودان حلال — یک لحظه منع نفس کن از شهوت حرام
این هست ذوق حالی و آن لذت ابد — وین بگذرد بلحظه و آن ماندت مدام

حکایت آورده اند که یکی از ملوک ماضی را پسر شایسته بود او را بغایت دوست میداشت روزی باو زر اگفت این فرزند را کدام حرفه بهتر باشد

بضم اول زبیده مجمله و فتح باء موحده و سکون تحتانی زن هارون رشید خلیفه بغداد و آن زن پسید بزرگ و نیکو کار بود غیاث اللغات

فرمود خدای بر تو رحمت کند

باشد از ارباب دولت و بزرگان بحضور سرور و شاه خود را نفس را هوس را از شهوت باز داشت

از شهوت حرام

سمعت الرجز

گر بهر دو جهان امان خواهے | صحبتِ عالمان بجان خواهے
این جهان را دانش ست نجات | زان جهان بر جهانیان درجات

بخدمت امام اعظم آمد و در طلبِ علم سعی تمام کرد تا بدان درجه رسید که شنیده آورده اند که هر گاه مسئله معلوم کردی گفتی این ابناء الملوک فارغین من هذه اللذات قطعه

چه لذت ست بعالم ورای دانائی | چه محنت ست ز دنیا بتر ز نادانی
کسی که لذتِ ادراک و ذوق دانش یافت | چه جای لذتِ شاهی و ذوق سلطانی

حکایت بنقل شنیده ام که امامِ محقق فخر الدین رازی رحمة الله علیه گفته است که در مسائل فکر میکردم چون مرا معلوم میشد از ذوق احتلام می افتاد قطعه

نکند از عروس صورت یاد | هر که ذوقِ عروسِ معنی یافت
چه کند سایه درخت دگر | هر که او پرتوِ تجلی یافت

حکایت لقمان حکیم پسر را وصیت کرد که هر روز یک مسئله یاد گیر و عمل کن تا زود ثمره آن یابی قطعه

بسیاریِ علم فائده نیست | هر گاه که در عمل نیاری
چون بر نکشی بروی دشمن | بیکار هزار تیغ داری

حکایت روزی حکیم زاده بطلبِ علم میرفت یکی مر یکی را تعلیم میکرد که تکیه بر پای چپ کن حکیم از روی فکر و قیاس دانست که تعلیم قضای حاجت است در وقت احتباس حالی یاد گرفت و باز گشت دران نزدیکی

فرزندان بزرگان بود
علم کیمیا ست
فرزندان شاهان
سرمایه دنیا و آخرت
از راز حلاوت
دانش علوم
دانشمند شدن
دانشکار کردن
و جلوه نمودن
و باستعمال فارسیان
کنایه از غلبهٔ
نور الهی که موسی
علیه السلام را
بر طور ظاهر شده بود
که موسی علیه السلام
ازان بیهوش
شده بود داغ

یک حرف کسی ندید که هم نصب و جر کند | فتنه بود نه حرف که زیر و زبر کند

آخر انصاف داد و درویشان را سفره گشاد و دعوت هر روزه بنیاد نهاد

حکایت محمد حسن شیبانی رحمة الله علیه ملکزاده بوده است از ری[۱] و معروف است در میان علمای بزرگ وی روزی در بغداد بدرس امام اعظم ابو جعفر کوفی رحمة الله علیه افتاد آن فرصت را غنیمت شمرد یک لحظه بنشست و مسئله فائده برد مسئله آن بود که چون باستنجا نشینی دست بر دماغ باید گرفت که پیغمبر خدا فرموده است قطعه

گفت پیغمبر خدای که هست | مجلس علم مرغزار بهشت
چون بدانجا رسی چرا نکنی | که به است از هزار سبزه و کشت

روزی محمد حسن رحمة الله علیه در قضای حاجت بنشست و این مسئله را کار بست فراش زیرک کمان در گردنش افگند تا او را هلاک کند از انکه برادران محمد بدین امر او را اغوا کرده بودند و وعده عطا داده چون محمد دست بر دماغ داشت در گردنش نیفتاد فراش بترسید که خود را در قبضه قهر دید حالی چون کمان پشت عجز و اضطرار خم داد و چون تیر در خدمت امیر راست بایستاد و زنهار خواستن گرفت و صورت حال بگفت محمد هیچ نه آشفت و خشم نکرد فراش را گفت که مملکت تو نجستم که این نجات بسبب علم دیدم هر گاه یک مسئله از هلاک سبب نجات ست یقین که در حفظ مسائل بسیاری درجات ست مثنوی

[۱] ری بالفتح شهریست در عراق عجم و بعضی گفته که میان ری و بخارا رود جیحون حائل است ۱۲ لطائف

در طلب طعمه بی آزرم قوتِ ہاضمه چون گرگ گرسنه روی باخلاط داده بود و دیو مجامعت از بهر لقمه از عقل اختلاط نهاده همچنان پای در دامنِ قناعت کشیدیم و سر بگریبانِ تفکر فرو بردیم ربا عی

درویش آنکه هیچ ندارد بضاعتی	درویش آن بود که گزیند قناعتی
بیچاره آنکه روز و شب اندر پی حرام	بدوید و جمع کرد و نیاسود ساعتی

ناگاه طالب علمی کتابِ کشاف در دست گفتم چیست گفت تو ندانی گفتم درین تعریف امور نامتناهی داخل ست قطعه

معلوم خلق را بضرورت نهایت ست	مجهول را نهایت و غایت پدید نیست
معدوم و ممتنع همه مجهول مطلق اند	واندر عدم بدانکه نهایت پدید نیست

مفهوم یا واجب ست یا ممکن یا ممتنع واجب عقل را قبول نمیکند و عقل ممتنع را و ممکن اگر معدوم ست همان حکم دارد و اگر موجود ست و اگر غائب ست بجز بتقیین معلوم نیست و اگر حاضر مشاهده است از قضا واجب نمی آید فرد

زین قسمتی که کردم زین حجتی که گفتم	مفهوم میشود که چه مفهوم میشود

چون این حکایت گفتم خواجه انام کتاب بمن داد بگشادم سوره والنجم برآمد گفتم عامل در اذا چیست گفت واو قسم گفتم جر کند چون نصب کند و کلمه منصب دیگر عصب گفت چرا نشاید که به نیابت فعل نصب کند و بخود جز از اینجا نصب لازم آید نه عصب گفتم یک حرف دو عمل در مائه خوانده یا در جمل فرد

از شکستش نرستی از زین گاو زوری که تو را شاخ از سر برکشیدی و زهره را
حُلّه از برطائفهٔ یاران الحاح کردند و من ابتفرج بروند ناگاه روستائی از کنار
میدان درآمد و هم نبرد خواست خلق از وی حیران شدند از چپ و راست
یکی گفت بقیه است از قوم عاد دیگری گفت ستونی ست از ذات العماد
زور بازوی که کوه را بهوا بردی از هر طرف نفیر و فغان برآمد و از هر جانب تکبیر
روستائی دست بر هم زد پهلوان پالیش بگرفت و سرش بر زمین محکم زد
گفتم علم در همه باب لائق ست و عالم از ان باب فائق

زور داری چون نداری علم کار	لاف آن نتوان بآسانی زدن
گر تو ئی روئین تن و خیاطانی	نجیه بر جامه نتوانی زدن

حکایت بقراط حکیم بمرتبه بود در علم که تختی نهاده بود و بران تخت خفته
و احوال آسمان مشاهده میکرد روزی از تخت فرود آمده بود شاگردی
بامتحان در زیر هر چار پایهٔ تخت چار دُرست زر بنهاد چون بر تخت برآمد
در آسمان نگاه کرد گفت امروز آسمان را باندازهٔ سطبری دُرستی نخود نزدیکتر می بینم
حکایت وقتی در ایام شباب که استحضار زیادت بود و سرمایه بیش بر سم
تفرج با جمعی رنگ پوشان بولایت چین افتادیم دو روز در مدرسهٔ خداشاد
بودیم از طریق ریاضت هیچ نخوردیم و بفضل خداشاد بودیم و با آنکه منعجاستیم
از کس چیزی نخواستیم ناگاه تنور معده با آتش اشتها گرم شد و سگ نفس

---

۵۱ توبیخ نفخه مشاشه وسکون واو نام برج دوم فلک کبصورت گاو نرست و در لغت بمعنی گاو نر آمده نه مطلق گاو غیاث اللغات

۵۲ زهره بسه فتحات متوالی است

حکایت شخصی بود مفلوج و نابینا و ابرص و از دنیا چندان داشت که حساب آن نمید انست روزی طالب علمی از معاش شکایت کرد چنانکه بکفر نزدیک بود گفتم ای بیچاره ناسپاس اضعی هستی که معاشِ تو در دنیا بافلان کس متبدل شود گفت نی گفتم خوش باش که دنیا بدین طائفه در دریغ نیست و این علم که تو داری تو در دریغ ست

قطعه

هر کجا ناکسی ست در عالم	هست باغ و ناز هم ز انو
وانکه با علم و عقل موصوف ست	صاحب الحزن انما کانو

حکایت در مبدء تحصیل پدر مرا منع میکرد از مدرسه که بسیار طالب علم بی استعداد بودند که در علم سعی می نمودند صلاحیت کار دیگر داشتند و از جهت تحصیل آنرا فرو میگذاشتند و بدین نمیرسیدند فرد

اصل آهن همه سنگ ست چرا میسازند	از یکی تیغ و سنان و زدگری تیر و تبر

تا روزی اوستادِ جهان و علامهٔ دوران امامِ محقق عالمِ مشفق فصیح الحق والدین الخوافی طیب الله مرقده فرمود که منعش مکن که استعداد تمام دارد و مرا بر دو طائفه رحم می آید یکی بر مستعد بی سعی و دیگری بر ساعی نامستعد

قطعه

دو گروه اند اهل بخشایش	بلکه هستند در زیان و فساد
مستعدی که سعی می نکند	ساعیی کو ندارد استعداد

حکایت در اصفهان کشتی گیری بود در نیک مردی و بزورگران قادر هر بندی را کشادی دانستی و هر گرفتی را نهادی هیچ پای از دستش نجستی و هیچ سر

ندارم از تو مسلّم که مرد این راهی — چو در معاش نداری طریقهٔ صوفی

باب سوم در فضیلت علم

قَالَ النَّبِیُّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ لَا فَخْرَ اِلَّا بِالْعِلْمِ مثنوی

زدانش بود مرد را افتخار — نباشد چو بیدانشی هیچ عار
خدا گفت بید انشان را مثل — بقرآن کالانعام بل هم اضل

بدانکه علم بحسب مفهوم خویش از تعریف مستغنی ست از انکه همه خلق که معنی دانش دارند از امور اضافی ست یعنی این صفت در بعضی زیادت و در بعضی کم و عالم مطلق آنست که همه داند واجب ست تعالی وقطعه

آنکه او هیچ نداند بحقیقت هیچ ست — وانکه داند همه چیزی بحقیقت همه اوست
گوش اندر پی دانش اگرت عقلی هست — زانکه دانش بر عاقل بهمه حال نکوست

پس عالم آن باشد که چیزی داند و جاهل آنکه چیزی نداند و در بیمعنی تفاوتی ست عظیم آیه

وَفَوْقَ کُلِّ ذِیْ عِلْمٍ عَلِیْمٌ

نظم

ملکن دعوی که دانا تر ز تو نیست — که این دعوی ز تو باور نباشد
نباشد هیچ دانائی بعالم — کز و داناتری دیگر نباشد

تمثیل علم با عمل همچو طعام با نمک ست هر کرا هر دو هست حکمتی تمام دارد

وطعام بی نمک را چه توان کرد بیت

عمل بی علم نامضبوط باشد — همیشه شرط با مشروط باشد

بیرون آمدند و بر من حمله کردند که خر در خانقاه چرا آوردی که ترا درین مقام راه دادند
هیچ فائده نبود خر را بیرون آوردم و گفتم که این بدعت آن کسی نهاد که ترا درین
مقام راه داد گفت ما و در از گوش یکسانیم گفتم گلاً و حاشا او سه مرتبه
ترجیح دارد بر تو اول آنکه او مکلف نیست و تو هستی دوم او را تحمل
هست و ترا نیست سوم او بار علم نمیکشد و تو بار جهل مشنوی

خر کاه خشک میخورد و بار میکشد | هرگز نمیکند بعمداً و خطا گناه
تو قلیه میخوری و بر و بار می نهی | دیوان عمر خود بگنه میکنی سیاه
گر با چنین معامله گوئی که صوفیم | خر بهتر از تو گر بحقیقت کنی نگاه

خادم از خشم و جوش بهوش باز آمد و بفرهنگ بایستاد و انصاف داد و در
جماعت خانه کشاد و در از گوش را در محراب بربست و در پیش وی بتواضع
بنشست گفتم اگرچه چنین ست امّا مرتبهٔ او نه اینست فرد

ای آنکه خطا نمی شناسی و صواب | سگ در مسجد که دید و خر در محراب

گفت بسبب تفضیل وی تعظیم میکنم گفتم تعظیم وی در جود کاه کن نه در
خانه و پایگاه که گفته اند بیت

تعظیم خر در آخور و کاه است و پایگاه | خر را عزیز دار و تو جوده بوقت کاه

باید او جمعی را آواز داد و از من التماس کلماتی کرد گفتم کلماتی مناسب او برین دو بیت اختصار کرده اند

اگر نه هدهد تو ئی همچو مالک دینار | وگر بعلم نوئی بو حنیفه کوفی

کلاً بالفتح وتشدید لام حرفیست برای استغراق در سخن بمعنی چنین نیست وچنین نیست گاه باشد بمعنی نه چنین است و گاه بمعنی نه چنان است و گاه بمعنی نه چنین است و گاه بمعنی نه چنان است و گاه بمعنی نه چنین است و گاه بمعنی نه چنان است

عمداً بفتحتین عین مهمله و میم نابینائی و کوری

پایگاه بکاف فارسی بمعنی طویله و اصطبل فرهنگ اللغات

باچنین روزگه باعیش و تنعّم باشی | غم آن جانوران خور که چو تو جان دارند
کفر و ایمان بمروّت چه تعلّق دارد | ای بسا اهل مروّت که نه ایمان دارند

گفت آن سال که به حج رفتم دیدم که دست در حلقهٔ کعبه زده و پای در دایره آشنائی نهاده مناجات میکرد ناگاه مرا دید و گفت یا عبدالله دیدی آنچه کاشتم بر آن برداشتم و مسلمانی یافتم و از دنیا بایمان رفتم قطعه

هر که کاری میکند در راه حق | باز میگردد مکافاتش برش
وانکه تخمی کاشت اندر راه او | می نگر گو چون همی یابد برش

حکایت وقتی در سفر بودم رفیقان از من دل برداشتند و مرا تنها بگذاشتند رو براه آوردم ناگاه رفیقی با من همراه شد هوا ناخوش بود و خاطر مشوّش و بر دراز گوش پیر لاشه سوار بودم چنانکه در صفت وی بهمراه میگفتم و این قصیده انشا میکردم تا پنجاه بیت شد و بر همراه میخواندم یکی از انها اینست نظم

بالای او که بار بود کم ز ایستار | گوئی که هست باوی مانند کوه بار
هر گه که قصد چوب کنم بانگ بر زند | کای بی تمیز حرمت پیران نگاهدار

از شب نیمه در گذشت بمنزل رسیدیم همراه خانقاه با من نمود و خود بخانهٔ خویش رفت قطعه

ای مروّت کسی که همره شد | با غریبی سوی بخانهٔ خویش
بر سر کوی خود وداع کرد | او بجان رفت او بخانهٔ خویش

چون بخانقاه در آمدم دراز گوش را در آوردم مجاور خانقاه باجماعتی از جماعت خانه

حکایت آورده اند که در وقتِ سُلیمان پیغامبر صلوات اللهِ علیهِ جمعی
برِ بائده نشسته بودند یکی درمیان صوفی بود گربه نزدیکِ او آمد تا بحکم
حُبُّ الشَّیءِ یُعمی وَ یُصِمُّ مِنَ الاِیمانِ ازخوانِ کَرَم اخوان استخوانی بوی دهد سنگی نزد
وپای گربه رابشکست گربه بشکایت بنزدیکِ سلیمان بُرد وگفت بعدازانکه
جنایتِ پای شکسته بردست وی درست کنم دادِ من بستان سلیمان گفت
مثلِ این جنایت رادرشرعِ من قِصاص نباشد گربه گفت دُرمُروّتِ قصاص
کن گفت چگونه گفت آنکه لباس تصوّف ازبرِ وی برکش تا بچارگان راه
غلط نکنند که جامهٔ ایثار دارد سلیمان فرمود تا چنان کردند قطعه

دادِ مُرقّع بده ورنه برون کن زتن	تانکند ره غلط پیشِ تو هر مُمتحن
لافِ مُروّت زنی نامِ فُتوّت بری	گربه کند گاه اکل پیشِ تو بسته دهن

حکایت نقل کرده اند از عبدالله مبارک رحمة الله علیه که گفت که گبری در
همسائگی من بود در روزی که هوا چون نفسِ طامعان ازنم فشرده بود وزمین چون
دستِ بخیلان درهم فسرده ابر چون دیدهٔ مصیبت زدگان قطراتِ ژاله
میریخت وچرخ ازغربالِ فلک برروی زمین برف می بیخت آورا دیدم که از
راه برف راه ورمیکرد ودانه میپاشید گفتم چه میکنی گفت امروز جانورانِ هوا
ازخانه بی بهره اند بایشان مُروّت میکنم گفتم این مُروّت ضایع ست چون دین
نداری گفت دین بامُروّت کارندارد که گفته اند هرکه تخمی بکار ونیکی آن بردارد قطعه

۵۷ حکایت با گربه ۳۵ مرقع ۳۵ مرقع ۳۵ مرقع

مُروّت آن نبود کز طریق استغنا
تو انگری بفقیری دهد فضالهٔ خویش

مُروّت از رهِ عقل آن بود که با حاجت
قبول می نکند آن فضاله را درویش

حکایت ابراهیم ادهم از صوفیانِ دمشق پرسید که سیرتِ شما چیست
گفتند اگر بیابیم بخوریم و اگر نیابیم صبر کنیم ابراهیم بخندید و گفت سگانِ
بلخ را همین حالت ست گفتند سیرتِ صوفیانِ بلخ چیست گفت اگر
بیابند ایثار کنند و اگر نیابند شکر کنند که گفته اند قطعه

شکر بر نیستی کند عارف
زانکه فقر است و فقر عادتِ اوست

هستی و نیستی یکے داند
کز دو عالم فزونِ همتِ اوست

حکایت شخصی را قرض بسیار برآمد او را نزدیک کریمی بردند و نشان دادند
او را در بازار دید که در معامله بجبّه محابا میکرد باز گشت و میگفت بیت

ترا که این همه گفت ست و گوی بر دمے
چگونه از تو توقع کند کسی کرمے

خواجه دانست که بکاری آمده است در عقبِ وی برفت و گفت بدانچه
آمده بودم بیفائده بود بغلامی اشارت کرد غلام صُرّهٔ زر که هزار دینار بود بدو
داد مرد را عجب آمد و گفت آن چه بود و این چیست گفت آن معامله بود
و این مُروّت اهمال آن بی مُروّت ست و اهمال این دور از فتوّت قطعه

بخیف گر درمی تا کسی زمن نبرد
دو هفته فکر کنم در زیان و تقصیرش

وگر هزار بدرویش مستمند دهم
دو سال شکر کنم در قبولِ توفیرش

توانگر بضم اول در اصل بمعنی صاحب قوت ست مرکب از توان بمعنی طاقت و گر کلمه نسبت و بمعنی مالدار مجاز ست و این لفظ را در رسم خط بدون الف نوشتن خطاست

بقبیله آوردم چون این بگفت امیر المومنین ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه گفت یارسول الله یکی از ان جماعت که میگوید من بودم

حکایت یکی از خواجگان بدره زر بغلامی داد که ببر نزدیک داؤد طائی برگر قبول کند تو آزاد از مال من غلام ببرد نزدیک داؤد طائی قبول نکرد گفت آخر درین قبول کردن آزادی منست گفت آزادی تست و بندگی من خود را هرگز بنده نکنم بسبب آنکه تو آزاد شوی

قطعه

اگرچه احسن آزادگی ست اندر مال ... ولیک بندگی اندر قبول احسانست
ز بهر زر چه گردد مرد رهین کسی ... هزار کس بباختیار و ارادت کسی که انسانست

حکایت آورده اند که هارون رشید و ابو یوسف قاضی و یحیی که وزیر او بود هر سه بزیارتی میرفتند بزرگی را دیدند که بر کرسی نشسته بود و جمع عظیم گرد وی حلقه زده خلیفه پرسید که این کیست ابو یوسف گفت که عبد الرحمن بشیر که خلیفه بسلام وی آمده و بزیارت او و از بهر خلیفه قیام ننمود و التفات بدو نکرد دلش باز گشت

قطعه

فقیر قانع سلطان و پادشاه خود ست ... چه غم ز حضرت سلطان و پادشاه دارد
اگرچه پادشه خیل و سپاه دارد دل ... فقیر دارد ازین بیش چون خدا دارد

یحیی وزیر پرسید از کسی که این مرد از دنیا هیچ دارد یا نی آن کس گفت صد هزار درم قرض دارد دیگر روز یحیی صد هزار درم فرستاد و عبد الرحمن قبول نکرد و گفت یحیی را بگوئید که مروت تو از همت درویشان بیش نیست

نظم

پدر ما بخت و دینار و ضیاع و ملک و نعمت را ... بدرویشان و محتاجان بداد و خیر و احسان را
بدنیا و بعقبی هیچ ازو نگرفت و نگذاشت ... بجز نامی که نیکو ماند از وی در جهان ما را

در قدمش افتاد و عذر خواست و باز گشت و عمر را بکشت و دخترش را بگرفت

حکایت آورده اند که جمعی اسیر از نزد حضرت رسالت پناه صلعم برادر پدر ۱۲ آوردند در میان اسیران عورتی بود که خود را بجلباب حیایی پوشیده و در مستوری حال میکوشید در روی پوشیدگی ۱۲ چون رای عاقلان در پس پرده نهان میداشت پیغمبر علیه السلام را چون معلوم شد که او دختر حاتم ست در اعزاز و احترام او مبالغه بسیار فرمود و آزاد کرد که پدر او مرد کریم بوده است و بقتل ما بقی اسارای اشارت نمود دختر حاتم گفت اول مرا بکشید بعد ازان شما دانید چون گفتگوی آن زن بسمع شمع انجمن رسالت رسید همه آن جماعه را آزاد کرد پیغمبر علیه السلام دختر حاتم را نزدیک خود بعزت بنشاند و گفت از کرم پدر خود شمه بگو گفت یا رسول الله از جوانمردی که در حین حیات کرده است بگویم یا بعد از وفات گفت جوانمردی که بعد از وفات کرده است بگو قطعه

نیست از زنده کرم چندان عجب	لیکن از مرده کرم باشد عجیب
بلکه زنده است آنکه او دارد کرم	مرده آن کو از کرم شد بی نصیب

گفت بعد از وفات وی بسه روز شبی در خواب دیدم که گفت در فلان بیابان قومی گرسنه و تشنه اند برخیز و ایشان را دریاب برخاستم و مشکی آب و سفره نان برداشتم و روی بدان بیابان نهادم ناگاه جماعتی از کاروانی را دیدم در طلب آب و نان سرگردان انچه با خود داشتم بحضور ایشان گزاشتم و ایشان را راهبری کرده بمنزل خویش دلالت نمودم و مراعات شان نموده

۱۲ جلباب بکسر جیم بمعنی چادر
۱۲ اسارا بضم اول و فتح رای مهمله و در آخر الف بصورت جمع اسیر بمعنی گرفتار و قیدی باشد عیاث
۱۲ شمه بالفتح وقت و بعضی بسیم و بعضی بشین معجم بکسر اول و فتح ثانی و تشدید میم و در آخر هاء عیاث اللغات

گفت بدان دیگری بده که او من تشنه‌ترست نزد دوم بردم سوم را نشان داد
بازبه نزد یک اول آمدم از تشنگی مرده بود بدوم و سوم رفتم همه از تشنگی مرده بودند

نظم

معاشِ اهلِ مروت بدین نسق بودست — که جانِ خود بغنیمت شمار میکردند
باتفاق زبهرِ حیاتِ یکدیگر — هلاکِ خویش همه اختیار میکردند

حکایت آورده اند که شخصی دخترِ عمِ خویش را میخواست پدرش گفت من مرد بخیلم
چون ذکر کرم رود مقلوبش را غنیمت میشمارم و چون صفت مرد میکنند معکوسش را دوست تر دارم

نظم

درویشِ شکسته که آید بدرم — هرگز نه بنان یاد کنم نی بدرم
در خانهٔ من برادرم یا پدرم — گر پای نهد جامه زدستش بدرم

حاتم طائی را دشمن میدارم اگر سری نزدیکِ من آری دختر تو دهم
او بدرِ حاتم رفت و آواز داد حاتم بیرون آمد هرگز حاتم را ندیده بود گفت
حاتم در خیمه است گفت میخواهم که او را بکشم تا عم دختر را بمن دهد گفت زیر
فلان درخت رو تا به بینی و بکشی و کارِ تو برآید در حال حاتم بدان موضع
رفت و دستاری بر سر کشید و خود را در خواب ساخت و گفت قطعه

گر بجانِ منِ درویش برآید کارت — دل قوی دار که من جان بلادت بدهم
ور زجان هیچ زیادت بود آنم خواهی — تا فدای قدمت آن و زیادت بدهم

چون بپای درخت آمد شخصی را دید خفته و دستاری بر روی کشیده روی وی را بکشاد
همان شخص بود که بر در خیمه دیده بود دانست که حاتم ست و فتوت می نماید در حال

---

۱۱ بخشیدن و کرم کردن — مقابل بخیل بخیلان — آمدن مقلوب — کرم کردن — بخشیدن دوست

۱۲ فتوت بفتحتین و تشدید واو معنوع جوانمردی و مردمی غیاث اللغات

در دل دارم که از سر جان برخیزم | وانـدر قدم سگان کویت ریزم

چون بحقیقت نظر کنی آنچه رابعه گفته است کمال شفقت و ایثار این ست

از آنکه ایثار با دوستان چندان نیست که با دشمنان **قطعه**

از مروت جان فدا کن ای پسر با دوستان | خود که گوید با وجود دوست جان را دوستدار
هر که باشد دوست دارد دوستدار خویش را | دوستم تا میتوانی دشمنان را دوست دار

حکایت نقل ست که حضرت امیر المومنین علی کرم الله وجهه با کافری

در محاربه به بود شمشیر از دست کافر بیفتاد خصم (دشمن کلان ۱۲) رو بامیر کرد و گفت یا علی

ذوالفقار بمن ده در حال شیر خدا شمشیر در میدان بدست او داد و بیت

شیر را حاجت شمشیر نباشد در جنگ | که برارد بسر پنجه ز سر مغز پلنگ

گفت یا علی چرا در چنین وقت شمشیر بمن دادی گفت بنیاد دین بر فتوت ست (جوانمردی ۱۲)

کافر چون این سخن بشنید ایمان آورد و مسلمان شد **فرد**

آنها که پای در رهِ مردی نهاده اند | جان داده اند و ترک فتوت نداده اند

حکایت یکی در حرب (جنگ ۱۲) احد بود گفت بسیاری از صحابه شهید شدند کوزه (نام مقامی بین مکه و مدینه ۱۲)

آب برداشتم و گرد کشتگان می گشتم تا هر کرا رمقی باقی باشد آب بدو شانم **قطعه**

گفت ابوذر که ای رسول خدا (بضمتین بقیه جان ۱۲) | از چه طاعت فزون تر ست ثواب
گفت دانی ثواب افزون چیست | تشنه را بلطف دادن آب

سه صحابه را مجروح یافتم که از تشنگی میناليدند چون آب بنزد یک یکی بردم

محیر بالضم نام یکی از جنگ و کارزار کنان ۱۲ غیاث ۵۲

ذوالفقار بفتح فا صحیح نام تیغ حضرت مرتضی علی کرم الله وجهه و حقیقت اینست شمشیر عاص بن منبه که روز جنگ بدر کشته شده بحضرت رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم منتقل شد و از آنحضرت بحضرت علی رضی الله عنه رسید چون بدست حضرت علی رضی الله عنه رسید صمصام الارتقاع شد بود ذوالفقار موسوم شد چون بدست آنحضرت رسید بالفتح ظفر یافت موصوف گردید از آنروز ذوالفقار نامیده شد غیاث

وگفت زود ایمان عرضه کن که مرا تاب حلم تو نیست خواجه کائنات ایمان عرضه کرد جهود مسلمان شد نظم

ای شده خاک کفِ پای تو تاجِ سرِ من	من که باشم که تو آئی بشفاعت بر من
این چه نجت ست که ناگاه رسیده ببرم	وین چه اقبال که استاده چنین بر در من

حکایت نقل کرده اند که خلیل الرحمن صلوات الله علیه را مهمانی رسید مشرک پیری سفید موی سیاه گلیم زناری در میان داشت ابراهیم علیه السلام گفت ای اگر ایمان آری چنانکه شرط است احسانی کنم با تو مشرک ازین سخن برنجید وبرگردید چون مشرک برفت جبرئیل علیه السلام بیامد گفت ای ابراهیم حق جل و علا میگوید ما او را هفتاد سال نان دادیم و ایمان نخ طلبیدیم تو چرا بروی تکلیف کردی نظم

مومن و کافر و ترسا و جهود	جمله در قسمتِ ما یکسانند
رزق ایشان بضرورت برسانت	از فضولی همه سر گردانند
منت از خلق چرا میدارند	چون مرا منعمِ خود میدانند

ابراهیم علیه السلام در عقبِ وی روان شد و دریافت و استغفار کرد پیر بگریست وگفت من که باشم که بسببِ من ترا عتاب کنند در حال ایمان آورد قطعه

ای منعمی که در پیِ آزار دشمنان	با دوستان خویش ازین سان کنی عتاب
چندان غریب نیست اگر بندهٔ ضعیف	دارد امید فضل و کرم از تو در حساب

حکایت شبی رابعه بصری در مناجات میگفت الٰهی میخواهم که فردای قیامت تو این بیچاره را چندان بزرگ گردانی که دوزخ از وجود من پر شود فرد

قرنا بالعنبر قنناة فوقها قبة من زبرجد وعلى القبة رمانتان من ذهب مكللتان بالدر والياقوت وعلى القبة ستون الف خيمة من نور حول كل خيمة سبعون الف حوراء وهذا الوصف لا يليق الا بالجنة وهذا الحديث رواه ابن ابي حاتم وابن مردويه عن ابن عباس رضي الله عنهما

گر سنه بنشین و مهمان سیر کن | تا ترا گویم بهشتی و سنخ
آنکه باشد سیر و مهمان گرسنه | باشد از روی مروت دوزخی

و بزرگان گفته اند مردم جهان چهار قسم اند یکے لئیم که خود نخورد و بکسے ندهد دوم بخیل که خود بخورد و بکسی ندهد سوم سخی که خود خورد و بکسے دهد چهارم کریم که بکسی دهد و خود نخورد و این صفت خدای تعالیٰ است قولہ تعالیٰ

وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ

(و او رزق میدهد و رزق داده میشود ۱۲)

حکایت آورده اند که سید کائنات روزی در راه میرفت کنیزکی را دید کاسهٔ شکسته در دست و میگریست خواجهٔ عالم گفت که چه بوده است ترا ای کنیزک که میگریی گفت یا رسول الله قدری روغن خریده برای خواجه ام می بردم پایم در سنگ آمد بیفتادم کاسه بشکست و روغن بریخت از خواجه بترسم سید کائنات از برای وی کاسهٔ روغن بخرید و بدو داد کنیزک گفت یا رسول الله می ترسم که خواجه گوید چرا دیر ماندی رسول الله صلی الله علیه وسلم گفت من با تو بروم و ترا شفاعت کنم و باوی روان شد

قطعه

چو غمگسار منی در جهان چه غم دارم | شفیع من که تو باشی ز جان چه غم دارم
اگر جنایت هر دو جهان مرا باشد | شفیع من چو تو باشی ازان چه غم دارم

(گناه ۱۲)

چون بدر سرای رسید دست بر در زد جهودی بیرون آمد که خواجهٔ کنیزک بود (در ۱۲ زد ۱۲ مالک پیشتاب بیرون آمد ۱۲) و گفت ای محمد بچه شغل قدم رنجه فرموده گفت جرم کنیزک را من بخش گفت بتو بخشیدم

(کار ۱۲ گناه ۱۲)

گرسنه بضم کاف فارسی و فتح قاف ری مهمله و سکون سین مهمله کسیکه او را اشتهای طعام باشد و بضم اول و سکون ثانی و فتح سین نیز صحیح بهار عجم

پایبند آهستن و فرو خوردن و ریختن و نگاه داشتن و رها شدن و بند و عیاش

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اَلشَّفَقَةُ نِصْفُ الْاِيمَانِ نظم

شفقت نیمه ز ایمان ست	شفقت عادت مسلمان ست
هر کرا رحم و مهربانی نیست	زاد میّت در و نشانی نیست

شرطِ آدمی آنست که بر اتباع خویش مهربانی کند و اگر نه همه انواع حیوانات بمشابهتِ افرادِ آدمی زیادت ست بلکه ایشان را شفقت بایکدیگر بیش از آدمی ست چنانچه مار و مور و امثال آن هرگاه کسی قصد یکی از افرادِ ایشان میکند همه بقدر وسع بدفعِ آن معاون گردند و بزرگان گفته اند قطعه

هر که قصدِ مار و موری میکند	جمله میکوشند در دفعش بجان
آدمی را گر کسی قصدی کند	کس معاون نیست اندر دفعِ آن

بدانکه کمال شفقت ایثار ست و معنی ایثار اختیار مرادِ غیر ست بر مرادِ خویش با وجود احتیاج نظم

نصیحتی ز سرِ احتیاط خواهم کرد	بگوشِ جان شنو از بانصحن هبت باشد
مرادِ خویش تو ایثار بامرادی کن	که تا مرادِ دو عالم میسّرت باشد

حکایت یکی از اصحاب را مهمانی رسید فرزندان و عیالان گرسنه بودند حاضر اند کی بود چون سفرهٔ طعام پیش آوردند زن چراغ بهانه بکشت ایشان دست کشیده داشتند تا مهمان بقدر احتیاج تناول نماید و خود گرسنه نشستند این آیت در حق ایشان نازل شد قَوْلُهُ تَعَالَى وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ قطعه

---

۱ مقصود بنی علیہ السلام سر معجزات ایشان در رحمت بر امت نیمه از ایمان ست

۲ میکنند بر خویشتن اگرچه باشد ایشانرا احتیاج یعنی حاجت دیگران را بر حاجت خویش مقدم میدارند

۳ تناول بضم واو و فتح آن و جیم بمعنی خوردن مستعمل غیاث اللغات

پادشاه از غازان شکایت کرد که لشکری را نیکو میدارد و رعیت را می آزارد

پیرزن گفت ای جوانمرد از سر این حدیث درگذر و از سر گستاخی نام

پادشاه مبر اگر عدل غازان نبودی تا این دو بیچاره درین بیابان نباسودی نظم

عیبِ سلطان مکن نهیبِ لحوال	درگذر زین حدیثِ بیهوده
زانکه از عدلِ پادشاه است این	که چنین فارغیم و آسوده

دیده‌ام که فرعون و نمرود را نشاید دشنام کردن از انکه هر که را خدای تعالی ملک داد و عزیز کرد نشاید که دشنام دهی و نجواری یاد کنی و این بیت مناسب است نظم

هر که را ایزد تعالی داد مُلک و سلطنت	پیشِ مردم کرد در دنیا عزیز و محترم
چون خداوندش عزیز و محترم کرد است تو	نام او را کی توانی کرد از خواری درم

پادشاهِ غازان چون این حکایت بشنود از پیرزن شنیگفت نمود بامداد که پادشاه از کلبهٔ درویش برآمد و بر پایهٔ تخت پانهاد آن هر دو پیر حقیر را طلب نمود و پایهٔ ایشان را بفلک افراشت و ازین حدیث انتباهی عظیم نمود و عدل و سخاوت افزود نکته از بزرجمهر حکیم پرسیدند که حیاتِ دائمی کرا باشد

از آدمی زاد گفت و طائفه را یکی عادل و دوم ظالم را قطعه

میان خلق فتادست بس نکو مثلی	ترا نه گشت بنزدیک عارف و عامی
که هیچگونه نمردست عادل و ظالم	یکی به نیک خصالی دگر به بدنامی

باب دوم در شفقت و ایثار

پیش آورد وزیری بود که بر حضرت ملک مرتبهٔ نصیحت نیکخواهی داشت باز خویشتن را عرضه داشت

که باندک مختتی زجر بحساب نمودن نشان حزم و صورت و سیرت اولوالعزم نیست قطعه

عارفان گاه بلا شکر کنند | کین بود نفس یقین بالیدن
از کریمیکه همه احسان کرد | بعتابی نتوان نالیدن

ملک فرمود که موجب دلتنگی نه نزول بلاست در حق ما بلکه عموم شمول عناست

در حق رعایا از انکه چون جاسوس سمع قدم از دهلیز گوش بیرون نهد تختگاه سینه

شاه از آه مظلوم بی انتباه ماند تا آخر الامر کار مملکت بفساد انجامد نظم

ای وزیر نیکخواه از من بگو آن شاه را | گر ندارد گوش سوی داد خواه سینه ریش
ناله مظلوم گوش آسمان کر میکند | پنبه غفلت برون کن خسرو از گوش خویش

حکایت آورده اند که پادشاه غازان نوّر الله مرقده روزی در شکار بود

از لشکر جدا افتاد و روی بمزرعه نهاد پیرمردی و پیرزنی در ان مزرعه کلبه داشتند

چون حوصلهٔ بخیلان تنگ و چون دم زمستان بغایت سرد تو گفتی که غربال

هزار چشمهٔ فلک قوارضهای کافوری سیم میریخت و آسیای باد سپهر از فضله برف آرد

می بیخت پادشاه از ایشان پناه طلبید تا آنکه سلطان را نشناخته کلبه بدو باز کردند و در

گهی که شاه ز خیل و حشم جدا ماند | کسی که بیند او را پیاده داند

پادشاه گفت شرط آنست که امشب با یکدیگر صحبت داریم و بلطف محاوره

سخن پردازیم هر دو بغربت بیامدند و بخدمت پیش پادشاه غازان استادند

۲۵ خارستان
باب اول در بیان اوصاف حکام

پیش آورد وزیری بود که بر حضرت ملک مرتبهٔ نصیحت نیکخواهی داشت باز خویشتن را عرضه داشت

که باندک مختتی زجر بحساب نمودن نشان حزم و صورت و سیرت اولوالعزم نیست قطعه

عارفان گاه بلا شکر کنند | کین بود نفس یقین بالیدن
از کریمیکه همه احسان کرد | بعتابی نتوان نالیدن

ملک فرمود که موجب دلتنگی نه نزول بلاست در حق ما بلکه عموم شمول عناست

در حق رعایا از انکه چون جاسوس سمع قدم از دهلیز گوش بیرون نهد تختگاه سینه

شاه از آه مظلوم بی انتباه ماند تا آخر الامر کار مملکت بفساد انجامد نظم

ای وزیر نیکخواه از من بگو آن شاه را | گر ندارد گوش سوی داد خواه سینه ریش
ناله مظلوم گوش آسمان کر میکند | پنبه غفلت برون کن خسرو از گوش خویش

حکایت آورده اند که پادشاه غازان نوّر الله مرقده روزی در شکار بود

از لشکر جدا افتاد و روی بمزرعه نهاد پیرمردی و پیرزنی در ان مزرعه کلبه داشتند

چون حوصلهٔ بخیلان تنگ و چون دم زمستان بغایت سرد تو گفتی که غربال

هزار چشمهٔ فلک قوارضهای کافوری سیم میریخت و آسیای باد سپهر از فضله برف آرد

می بیخت پادشاه از ایشان پناه طلبید تا آنکه سلطان را نشناخته کلبه بدو باز کردند و در

گهی که شاه ز خیل و حشم جدا ماند | کسی که بیند او را پیاده داند

پادشاه گفت شرط آنست که امشب با یکدیگر صحبت داریم و بلطف محاوره

سخن پردازیم هر دو بغربت بیامدند و بخدمت پیش پادشاه غازان استادند

ضَرْبُ الْمُعَلِّمِ کَالْاَبِ الشَّفِیْقِ | فَاصْبِرْ عِنْدَ تَادِیْبِ الْاَدِیْبِ

فرد

هنوزم وقتِ پیری هست بر یاد | جفای مکتب و تادیبِ اوستاد

نشسته بودیم که یکی از درد درآمد که وزیر بر درست و میخواهد که مامون را به بیند
مامون در حال چشمانرا پاک کرد و در صدر بتعظیم بنشست و اجازت داد که
درآید جعفر برمکی میگوید که وزیر آمد و من از حدیث مامون ایمن نبودم نباید که شکایتی
در پیش وزیر کند از بیمغنی هیچ نگفت و کلمات پسندیده گفت چون وزیر برفت من او را
عذرها خواستم و گفتم از کرده پشیمان بودم که از من پیش وزیر شکایتی نرود قطعه

طفل را در سخن مکن محرم | کز زبانش ازان زبون آید
آب در کوزهٔ لطیف کنے | تر شح ازان برون آید

گفت معاذ الله که از اوستادِ خود شکایتی کنم تو بمثابهٔ پدری و من به یقین
میدانم که این تادیب برای آن کردی که فردا که بزرگ شوم و چون از خردی
برآیم و تادیب دیده باشم مرا بر بیچارگان در تعذیب ترحم آید اصمعی گفت
او را دعا کردم و بر عقل و لطفِ فهم وی آفرین نمودم و بجلافت بوی امید وار گشتم نظم

هر که دارد نورِ عزت بر جبین | پر تو از طفلیش در سیما بود
مردمان گویند هر میوه که آن | نیک باشد بر گلش پیدا بود

حکایت یکی از ملوک عرب را علت ناشنوائی پیش آمد جرّاحان بسیار و فرّاغ بیشمار

ترجمہ زدن معلم مانند شیر شتر مادہ ہا کہ در یک آونبند و کشند مراد سود مند نیست پس شکیبائی باید داشت وقت ادب دادن او بہ دہندہ تا نخراشد یا بے ۱۲

ضرب المعلم کالاب الشفیق فاصبر عند تادیب الادیب

حکایت آورده اند که اسکندر رومی عزم جهانگیری بطرف چین برفت
و در قرب شاه چین نزول کرد روزی حاجبی آمد که رسول شاه چین
بر در است فرمان داد که درآید چون درآید خدمت کرد و باذب بنشست اسکندر
گفت چه پیغام داری گفت پادشاه چین چنین فرموده است که سخن در خلوت بگوئی

هر که خواهد تا نیفتد در بلا	گو مگو اسرار با سلطان بر ملا

فرمود تا خلوت ساختند چنانکه بغیر از ایشان کسی دیگر نبود پس گفت پیغام
شاه چین چیست گفت ای اسکندر شاه چین منم اسکندر متعجب شد و گفت چه آمد
گفت بدانکه در قدیم الایام مرا با تو عداوتی در میان نبود و در حق تو قصدی نکرده ام قطعه

اصل عداوت چو در قدیم نباشد	از دل مردم شود بعذر مبدل
در دوسری کان ز خلط بار نباشد	دفع توان کرد نیش بسر که وصندل

اسکندر گفت سه ساله خراج از تو میخواهم گفت قبول کردم انگاه اسکندر
چون سرعت جواب وی بشنید گفت بعد از ادای مال حال تو چگونه باشد
گفت چنانکه هر دشمنی که بمن روی آورد و مرا خبر نکند بحمله اول لشکر را
مستاصل گرداند گفت به دو ساله قناعت کن گفت اگر بیک ساله قناعت

کنم خلل کلی واقع نشود اگرچه خزانه خالی شود نظم

مال دیوان چو شه بیکدفعه	بستاند شوند خلق گدا
گر بده بار ضعف آن طلبد	بگیرد مردم از خوشدلی کنند ادا

۹۷ سعد در خلط با راجی از دخل و آمدن خلط
سر با گذشتن مشورت از خلط
اربعه و سعود با شد
و بالفتح آمیختن
آنچه با خلط آمیخته
نبود و بهمه کس علاج
زایل میشود و اگر
خلط با بدن خلط
تحتانی میشود
همه جا است
آزمودگاری خلط
بناشد ۱۲ ۹۲
ستاصل بضم
میم و سکون سین
و فتح صاد مهمله
از بیخ برکنده شد ۱۲

کی مسلمان ز تو شود نومید	زانکه کافر امید میدارد

در حال همه مسلمان شدند و از کرده ها پشیمان پیر و جوان خدا را بخواندند و بتضرع کلمهٔ استغفار بر زبان آمدند خدای تعالی بکمالِ کرم آن بلاها از ایشان دفع کرد و یونس را باز بایشان رسانید و آن ملک را عمر دراز بخشید و از زمرهٔ اولیا گردانید و تا بعهدِ عیسی علیه السلام مملکت میراثِ فرزندانِ او شد

حکایت آورده اند که روزی در حضرتِ هارون رشید ذکر خوردنیها میرفت اتفاق کردند که هیچ چیز به از هریسه نیست که قوتِ گندم و گوشت دارد و بهترین غذاها این هر دو است **شعر**

به یقین دان که قوتِ مردم	جمله از گوشت ست و از گندم

هارون رشید مطبخی[۵۱] را بخواند و حکم کرد که فردا باید که هریسه سازی چون فردیگر شد آلوانِ نعمت آورد و هریسه نیاورد هارون گفت چرا هریسه نیاوردی گفت فراموش کردم گفت سزای تو چیست گفت انچه خدای تعالی بآدم کرد قطعه

آدم بسهو کرد خطای و توبه کرد	ز و درگذشت آنکه خداوند عالم ست
بر آدمی بغفلت اگر داوری رود	تو نیز درگذار که فرزندِ آدم ست

گفت آری راست گفتی پس با تو همان کنم که بآدم کردند و ترا نیز از خوانِ سالاری بیرون کردم تا دانسته باشی **شعر**

تفکر[۵۲] فی الکلام و کن سمیعا	بخوان قلنا اهبطوا منها جمیعا

[۵۱] مطبخی بفتح میم بمعنی باورچی
[۵۲] ترجمه بیندیش در سخن

تا یکے را نبود تر جیحے | نتوان کرد بدیگر تعیین

بفرمود تا قرعه زدند بنام ملکزادهٔ توران شاه برآمد که از همه کهتر بود ملک داود
درگذشت برادران از غصّه هجرت کردند و ملک بگذاشتند توران شاه محکم
نشست و وصیّت پدر را گوش داشت و در حفظ ملک و دین اهتمام تمام نمود
تا بجائی رسید که امروز از وفات وی دویست و نود و نه سال است که هنوز خاک
تربت او را در سه شنبهی از شهر کرمان باسم توتیا باطراف جهان میبرند قطعه

نشانِ عدل نگر تو که قرب سیصد سال | مسافرانِ جهان لا اِلٰهَ اِلّا اللّٰه
میانِ چشم زخاکی سه شنبهی گیرند | غبار تربتِ شاهِ زمانه توران شاه

حکایت در قصص آورده اند که چون یونس پیغمبر علیه السّلام از ایمان قوم خود
ناامید شد و از میان ایشان بیرون رفت جبرئیل علیه السّلام بوی آمد
که چرا بی فرمان بیرون آمدی گفت از انکه وعدهٔ چهل شبانه روز بود و من
سی و نه روز دعوت کردم ایمان نیاوردند از اثر عذاب ترسیدم خداوند تعالے
او را بدان سبب ببلاها که شنیدهٔ چون فراق زن و هلاک فرزندان و غرقه شدن
در دریا و محبوس گشتن در شکم ماهی مبتلا کرد و بقوم وی آتش عظیم فرستاد همین که
آن قوم آتش دیدند یونس را طلب کردند چون او را نیافتند نزدیک ملک جویش
بشتافتند ملک فرمود که چون یونس از ما برگشت ما بخدا باز گردیم تا کار ما نیکو شود قطعه

ای کریمی که هر که خواند ترا | گوشِ دل بر نوید میدارد

۳۷ در نسخه قدیم
۳۸ ظاهرا لفظ
سه شنبهی ازان
قبیل بود که روز
برای زیارت بزرگان
مردم عوام معتقد
میکنند که روز وفات
شان بود والله اعلم

هر کجا میروی و میرانے | در پناهِ خدای ربانے
ملک و دین هر دو توامان[۱] توانند | نصرت و فتح در ضمان توانند
بر سر مملکت بمان صد سال | ور بگویم هزار هست محال

حکایت شنیده ام که پادشاهِ غازان روزی ارکانِ دولت و امرای[۱۲] سردار
مملکت جمع کرد که فکری کافی و بخشی شافی کنند که کدام ملت[۱۲] بهتر باشد
تا بران باشم و ترکِ ملت پدران کنم بعد از اقامت دلیل و وضوح سبیل پادشاه[۱۲]
گفت مرا هیچ ملت بهتر از مسلمانی نمی آید و بغیر ازین دین دیگر نمی شاید
فرمود تا بتهار اشکستند و بتخانها را در بست و مساجد و مدارس و معابد و
مجالس معمور کرد و علم اسلام بفلک برافراشت لاجرم[۱۲] از پادشاهے
برخورداری یافت و بعد از وفات بدار السلام حرامید[۱۲] نظم

دیده ام در حدیثِ پیغمبر | وز بزرگان شنیده ام بسیار
که نمیرد هیچ احوالے | حاکمِ پاک دین نیکوکار

حکایت شاه داؤد سلجوقی[۲] رحمة الله علیه که آثارِ خیر او هنوز در کرمان[۳]
باقی ست دوازده پسر داشت همه مستعد پادشاهی چون وفاتِ او نزدیک سید پسران
را حاضر آورد و بحفظ و رعایت ملک و رعیت وصیت فرمود و بعد ازان گفت میخواهم
که یکی از شما را ولیعهد خود گردانم و چون همه شایسته اید درین فرو میمانم نظم

چون دو کس صالح کاری باشند | خواه در دنیا و خواهی در دین

۱ قوامان بفتح اول و سکون دوم و فتح سوم بروزن نوجوان آن هر دو بچه که از یک شکم زن زاید شود دوتا و سه تا و چهار تا تثنیه توم ست غیاث اللغات

۲ سلجوق با ضم اول و سکون دوم و فتح سوم و کاف نام پادشاه ترکستان که پیشکاران او را سلجوقیان گویند و اولاد ایشان را سلجوقیه بحروف تهجی طغرل بیگ بن میکائیل بن سلجوق بن دقاق ست

۳ کرمان بکسر اول و سکون دوم و فتح سوم و نون نام شهرست معروف

	ورنه من درویشی را گفت راست میگوئی بلیت
درویش بمیرد و غنی هم	باخود نبرد شادی و غم

حکایت آورده اند که حاکم نیشاپور یعقوب نام بعزیمت حرب بیرون آمد سی هزار مرد سوار آهن پوش باوی بود چنانکه از اسپ و مرد جز چشم و گوش برهنه نبود امیر لحظه در لشکر تامل کرد و از اسپ پیاده شد و روی بر زمین نهاد و بسیاری بگریست یکی از وزرا پرسید که سبب گریه چه بود گفت تمنا بردم که کاش با این لشکر در حرب کربلا بودمی تا حسین بن علی را مدد کردمی و با عبدالله بن زیاد دست برد نمودمی آن شب سید کائنات را در خواب دید که میگفت بشارت مر ترا که مرد شهیدان کربلا با این نیت نیکو که کردی یافتی شعر

خواهی که شوی ز عمر و دین برخوردار	در نصرت دین عزیمت نیکو دار

حکایت آورده اند که سلطان محمود سبکتگین چون عزیمت سومنات کرد صد هزار مرد کاری باوی بود چون به سومنات رسید ده هزار کس بیش نمانده بود سلطان متفکر شد آن شب خورشید جمال بی زوال محمدی را بخواب دید که میگفت من کان لله کان الله له شعر

خواهی که ترا خدا بود یار	یاری ز خدا طلب بهر کار

چون بعزیمت و نصرت الهی سومنات را بگرفت بتخانها را ویران کرد و مساجد و مدارس را بنیاد نهاد و ملک را قرار دین داد قطعه

بندهٔ خویش را که بی حد ہے	خواجه امروز گوسفند دهد
مگر از گوسفند روز جزا	می نترسد که ذوالجلال دهد

غلام گوش امام نرم بمالید امام گفت ای غلام چرا محابا[۵۱] میکنی و سخت ترنمی مالی گفت از کسی که تو می ترسی من نیز می ترسم امام ازین سخن بسیار بگریست و او را از مال خود آزاد کرد

حکایت آورده اند که سلیمان پیغمبر صلوات الله علیه و علی نبینا[۱۱] روزی بر تخت شاهی نشسته بود و بساط نشاط گسترده بادشادی[۵۲] روان (رحمت خدا بادشادی روان و بر نبی ما[۱۲]) بر داشته و در هوا[۱۲] بشادی روان کرده از احوال مردن و حساب قیامت موعظتی[۵۳] همی گفت قطعه

از بیم اجل یک تن دل شاد نخواهد رفت	یک بنده ازین محنت آزاد نخواهد رفت
وی تخت سلیمان کو بر باد همی رفتے	کو تخت شهی کامروز بر باد نخواهد رفت

آواز موعظت سلیمان بگوش پیر دهقان رسید بگریست و با خود گفت که اگر من سلیمان را دیدمی با وی دو سخن گفتمی این سخن را باد بگوش سلیمان علیه السلام رسانید باد را فرمود تا تخت را بر زمین نهاد پیر دهقان را بخواند و گفت آن دو سخن کدام ست گفت اوّل لذّت شادی تو و محنت من که دی بود امروز ترا چه فائده و مرا چه زیان سلیمان گفت هیچ نظم

محنت و لذّت جهان سنجے	کز جهان هیچ باد میگذرد
من ندانم که تا چرا خواجه	با غم مرگ شاد میگذرد

گفت دیگر چیست گفت آنکه من و تو بمیریم نه تو پادشاهی را با خود برے

و من

۵۱ محابا مخفف محاباة بالضم بمعنی فروگذاشتن و مروت و محاظه

۵۲ شادروان بضم دال بمعنی پرده و سایبان شامیانه و سوده و بعضی بکسر دال ضبط کرده اند

۵۳ موعظت بکسر عین حمله و پند و نصیحت

حرارت بوی رسید بهیبت در خادمه نظر کرد در حال کاسه را بر سر
امیر المومنین فرو ریخت امیر فرمود که اول معذور بودی اما در دوم مستوجب ادب قطعه

جرمی که کند بسهو بنده	زود در گذر آنکه جای آنست
گر بار دگر کند بعمدا	تادیب کنی سزای آنست

گفت یا امیر المومنین ازان ترسیدم که در کرت اول معذور بودم
اگر تو مرا ادب میکردی معذور نبودی مکرر کردم تا مستوجب آن باشم
اکنون فرمان ترا است هر چه خواهی بکن قطعه

شرط کرم آنست که از بنده عاجز	گر سهو کند عفو کند هر که کریم ست
گر بنده عاصی نکند جرم معاصی	حق را زچه گویند که تواب و رحیم ست

گفت باتو چه کنم گفت انچه خدای تعالی فرموده است وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ
گفت خشم فرو خوردم گفت وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ گفت ترا آزاد
کردم گفت وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ گفت نفقه بر خود گرفتم نظم

آن کن بجای بنده مسکین زیردست	روزی گنه که با تو خدای تو میکند
از تو گناه و جرم همی بیند و همان	احسان و فضل خویش بجای تو میکند

حکایت آورده اند که امام جعفر صادق را رضی الله عنه غلامی بود روزی
بخیانتی گوش وی بمالید غلام آهی زد امام پشیمان شد و در پیش غلام
بنشست و سوگند داد که بمکافات گوشم بمال نظم

حکایت شنیده ام که یکی از سادات عرب را که مال و جاه عظیم داشت
یکی از حکام شهر بجرمی که در واقع نبود بگرفت و قریب یکسال او را هر روز
صد چوب زدی و آن بزرگ را خدای تعالی تحمل و صبری داد ناگاه
احوال برعکس شد و حاکم از حکم ممنوع و از عمل معزول گشت او را به امیری
بردند فرمود تا انتقام[۵۱] بنمایند روز اول بفرمود تا او را حاضر آوردند و تشریف
پوشانیدند و بهر چوبی دیناری در پیش او نهادند و این معنی را ادراری
ساخت که هر روز صد دینار با و میداده باشند قطعه

دشمن چو شد مسخر فرمان ببطوع[۵۲] خویش	مرد کریمش از در احسان طلب کند
آنرا که نیست منصب عالی میان خلق	دانا نثار پایه شریفش ادب کند

چون مدتی برآمد حاکم تحمل شد مساری نداشت گفت توقع از خدمت امیر
آنست که بفرماید تا مرا بگذشتند یا به ادرار صد دینار هر روزه منع کنند امیر سید
فرمود که فلان خریطه را بیارید آوردند پنج من[۵۳] بوزن شرع پوست خود را جمع کرده بود
گفت این را بر مقابله کنید و بوی بدهید تا بداند که او کیست و من کیستم نظم

اگر جزای بدی را بدی کنی نه مهل ست	وگر نکوئی پیش آوری زهی احسان
جزای سیئه چون سیئه کنی عدل ست	وهل جزاء الاحسان الا الاحسان[۵۴]

حکایت آورده اند که امیر المومنین حسین رضی الله عنه خادمه بود روزی
کاسه آشی گرم نزدیک امیر المومنین می آورد قطره از آن بر کتف مبارک وی چکید

۵۱ انتقام عوض گرفتن
۵۲ بالطوع رغبت و خواهش
۵۳ پنج من بصد و پنجاه مثقال باشد
۵۴ پاداش نیکوئی نیکوئی است

اهلِ دل مرهمِ دلریشانند | که از ایشان همه راحت یابند
خنجرِ همتِ ایشان تیز ست | انچنان زور نه جراحت یابند

حکایت شیخ شهاب الدین سهروردی[۵۱] را با تمغاچی[۵۲] ندیم سلطانی خصومتی افتاد ندیم گفت امروز حالِ تو با سلطان بگویم شیخ گفت امشب حالِ تو با رحمان بگویم قطعه

هر کسی روی بچیزی آرند | حاجتِ خویش بدو برآرند
در گهت قبلهٔ درویشانست | حضرتت مرهمِ دلریشانست

ندیم بامداد پیش سلطان رفت و گفت که سالوسی[۵۳] را در مملکت رها کرده که ندیم ترا می آزارد سلطان گفت فردا حکم کرده شود شیخ نماز خفتن[۵۴] گزارده سجاده در خلوت مینداخت و سر بحضرتِ حق پرداخت و گفت ظالمی را گذاشته تا بندگان ترا می نجاند[۵۵] از گوشهٔ صومعه[۵۶] آوازی شنیدند که امشب این حکم کرده شود قطعه

از درِ دستور و شحنه هیچ نکشاید ترا | روی عجز آور بدرگاهِ خدای ذوالجلال
حیف باشد رقعهٔ حاجاتِ خود برداشتن | جز بقیومی که در ملکش نباشد انتقال

چون سحر شد ندیم را تپ گرفت و بامداد کالبد سرد کرد سلطان نزدیک شیخ آمد و عذر خواست شیخ گفت او را معبودی بود و مرا نیز معبودی هر دو حاجتِ خود بمعبودانِ خود ها عرض داشتیم معبودِ من غالب آمد نظم

درِ حق گیر و در گریز بآن | تا بیابی مرادهای زمان
ملکش از درگهِ شهان بیداد | بنده اش باش تا شوی آزاد

۵۱ سهروردی نام شهریست در عراق عجم منسوب باو عباس اللغات
۵۲ تمغاچی بکسر جیم سیکی از حجاب کوتوال یا بخشی که در مجلس محصول گرفتن مامور باشد و باج آن بگیرد و بدیوان برد غیاث اللغات
۵۳ سالوس بر وزن عروس مکار و زبان دراز و فریبنده را گویند و بمعنی صوفی نیز آمده غیاث اللغات
۵۴ عشاء بالفتح نماز خفتن عبادتخانه
۵۵ حیف بالفتح ظلم و ستم و جور و اجحاف

چو نیز دانت همی روزی رساند | چرا از دیگری منت پذیرے

شعر

فَاِنَّ الرِّزقَ تَنزِلُ مِن سَمَاءٍ | فَلَا تَعلُوعَلٰی اَیدِی الاَمِیرِ

حکایت شنیده ام که آخر سالار[۱] پادشاهِ غازان روزی تو برهٔ کاهی از دهقانی به ستم بستاند پادشاه فرمود تا مبالغ کاه جمع کردند و آتش در زدند و آخر سالار را در آتش انداختند تا دیگران چنین ستم نکنند **نظم**

شتربانی که رخصت یابد از شاه | که بستاند ز رستا چار من کاه
زجور اندکی در هیچ برجوش | نباشد هیچ دهقان را دو برجو

حکایت تمغاچی[۲] با صوفی عربده آغاز کرد که خر خریدهٔ تمغا بده صوفی گفت اهل ذمه نیستم که سر بجزیه در آرم گفت تمغای سلطان خزینهٔ جهودان ست گفت نی آن حلال ست و این حرام خبر بملک رسانیدند ملک صوفی را احضار فرمود حاکم را آن شب قولنج گرفت حاصل آنکه شکمش چون بروت متکبران پرتاب شد و مخرجش چون مدخل ممسکان مهر نمیکشاد **قطعه**

خواجه را خاک صفت باید بود | تا از و خلق نه در رنج شود
این همه باد که در خویش فگند | عجبی نیست که قولنج شود

خاطرِ درویش را دریافت و فی الحال کشایش یافت باز با خود نظر کرد

که درویشان را بعد ازان هیچ باب نیازارد **قطعه**

---

۱ آخر سالار بر کب بمعنی داروغهٔ طویله اسپان ۱۲
۲ رستا بضم رای مهمله تخفیف رستاق بمعنی قریه و ده و دهم بمعنی دهقان ۱۲
۳ تمغا بمعنی مهریکه بر اسباب تجارت از طرف حاکم برنهند و تمغاچی داروغه و متکفل آن ۱۲

تبر سید و صبر کرد تا امام از حمام بیرون آمد ترک در پای وی افتاد و بعذر در آمد
امام نجندید و ترک را صله تمام نبخشید و گفت **شعر**

اِنَّمَا ذَنْبُهُ بِمَوْعِدِهِ	وَضَعَ الْمَاءَ غَيْرَ مَوْضِعِهِ

حکایت طائفه بزازان بهیئت دانشمندان نزدیک سلطان مظفر الدین کرمانی درآمد باد دراعه‌ها چون عرصهٔ حرص فراخ و دستارها چون میدان آز دراز سلطان از حسن اعتقاد در حق ایشان تعظیمی بواجبی بجا آورد چون بنظر شریف وی رسید که معنی موافق صورت نیست و هیئت مطابق سیرت نی در فکر افتاد و قطعه

مرد عامی که تبر و میزر شود دانشمند	فرجی پوشد و دستار مقفا بندد
علم ناخوانده چو تفسیر و روایت گوید	راست آنست که بر سلت خود منجمد

یکی از وزرا در ناصیهٔ سلطان اثر تغیر بدید و گفت این جماعت را اگر اشارت رود سیاست کنند سلطان فرمود که ایشان برای امان بدین هیئت آمده اند نکو نباشد که ایشان را عذاب کنم اما هر کسی را لباسی مقرر فرمایند تا صورت مطابق معنی باشد و قطعه

بر خر لاشه کسی زین مرصع نزند	بنهد بر سر وی مردم عاقل پالان
هر کسی لایق کاری و لباسی گیرند	خرقه درویش قبا نیست و گلیم ابدالان

حکایت سلطان مظفر الدین از شیخ حسن بلغاری رحمة الله علیه پرسید که چرا خزانهٔ رزق بر آسمان نهاده اند قوله تعالی وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ گفت از بهر آنکه تا بغلبه نگیری و بعطا منت ننهی و بمکاسب عدل نشوی فرد

نسخه خوانا

عَوناً لِاَخیهِ المُسلِمِ اگر مسلمانی بخویشی خویش پردازد و برادر برآذر مدار و غم
غم خور و از حالِ خالِ فارغ مباش و از حکم پدر بدر مرو تا یاری بابی تو واصل گردد ملتمسی

آن شنیدستی که مردِ داد خواه — گفت روزی با وزیرِ پادشاه
کای وزیر افتاد کارِ مشکلم — برگشا این قفلِ دشوار از دلم
گفت کاری دارم اکنون باز گرد — تا شوم فارغ ز کارای نیکمرد
مستمندش گفت کای با کار و بار — وقتِ بیکاری مرا با تو چه کار
شغلِ من با تو ز مشغولی تست — گر نداری شغلِ مغزولی تست
کارِ مسکینان بسازای کارساز — تا بسازد جمله کارت کارساز

حکایت این حکایت معروف ست که شاهزادهٔ جهان پشت پناه
عالمیان نور دیدهٔ اهل بینش چشم و چراغ اصحابِ دانش مثنوی

زباغِ نبوت گلِ خوش لقا — زبستانِ دین بلبلِ بانوا
زبطنِ بتول و زپشتِ امام — زنسلِ محمد علیه السلام
گزیده بعالم بحکمِ قضا — یگانه علی ابن موسی رضا

از آنکه مردمک دیدهٔ قبائل بود در رنگ او اندک بسیاهی مائل بود روزی در حمام
خلوت ساخته بود ترکی بحمام در آمد امام در نظرش بسی حقیر نمود گفت ای غلام
برخیز و پشتم بمال و آبم بر سر ریز امام شاهزادهٔ جهان ترک را دلالگی کرد و عذر خواست
چون ترک از حمام برآمد چشمم را دید باز و احوال پرسید گفتند امام در حمام ست

دگر کسیکه بگبر و زنان نگردد چون ۱۰ | درآید از در او ماهروی مهر گسل
دگر کسیکه زکوتی دهد بمسکینان ۱۱ | بدان مشابه که باشند خلق ازو غافل

حکایت آورده اند که ترکمان کرمانی رحمة الله علیه چون مدرسهٔ قطبیه را تمام کرد الحق سرائی بدان لطافت ندیده بودم و بآن طراوت نشنیده ام و طلبه را اجلاس فرمودی یکی از وزرای دولت روزی در خانهٔ طالب علمی درآمد نظرش بر مستنکری افتاد بسمع ترکمان رسانید وزیر را ملامت کرد و گفت طالب علم را کنیز کی بدهید و بفرمود تا در خانها بر قفا نهادند که

ستر پوشیدن و مخفی داشتن اولی است نظم

آدمی را گناه رسوائیست | دور باش از گنه بطاعت کوش
گر تو خواهی که از گنه رسوا | نشوی یک نصیحتم بنیوش
هر کرا کز گناه پرده درید | پردهٔ عفو بر گناهش پوش

حکایت درویشی نزدیک فخر الملک وزیر رفته گفت که یا شیخ معذورم دار که مشغولم گفت ازان پیش تو آمدم که باوجود مشتغل خود کفایت من کنی ای مشغول شغل خوش باش که مشغولی در پیش داری قوله تعالی لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ مصرع

الا ای که مشغولی مشغول باش

قوله علیه الصلوة والسلام فاشتغلوا بشغل المسلمین وانصروهم ینصرکم الله قوله علیه الصلوة والسلام ان الله فی عون العبد ما دام العبد

---

۱۰ سورهٔ بقره او نوشتن واجب عبارت از بعضی از حصه از مال که بعد از سال در راه خدا داده شود و افضل در چهل آن مال و صدقه در هر ست ۱۲ ع

۱۱ یعنی بخشی باشند ۱۲

۱۲ همت بگمارند بکار روائی برادران مومن برسانی کنند ایشان را خدای تعالی مددکاری کند شما را ۱۲ ع

۱۳ در بندگی خود باشد تا آنکه او بکار روائی برادر مومن خود می باشد ۱۲

۱۴ هر مرد را از ایشان آرزوئی مشغولی که کفایت میکند ش یکباره ۱۲

آسیه[۵۱] دانست که برخورداریِ او ازین دو خصلت ست چون در زوالِ او میکوشید
اورا ازین کار[۵۲] منع کرد و گفت پادشاه را غضب از حلم بیش باید تا مُفسِدان
دلیر نشوند و آثار[۵۳] از دخل کم تا مُحتاجان سیر نشوند فرعون[۵۴] ترک این دو
خصلت کرد تا ملکِ او را زوال آمد قطعه

دو رسم بود در آئینِ خُسروانِ عجم	که ضبطِ مُلک دران یافتند بی دینان
یکی نهادنِ خوانِ کرم فقیران را	دوم شنیدنِ عجز و نیازِ مسکینان

حکایت آورده اند که یکی از ملوکِ روزگار وقتی بشکار میرفت بدیهی رسید
درویشی بیرون آمد و عنانِ اسپِ شاه بگرفت و رخِ نیاز بر خاک مالید
که در پای پیلِ ظلم افتاده ام یا بساطِ عدل در نورد یا وادیِ پیاده مظلوم
از ظالم فرزین رفتار بستان که بعقابِ عُقاب جانور وار تو گرفتارم شاه بفرمود
تا جانور دار را حاضر آوردند[۵۵] تفحُّص فرمود حق بطرفِ متظلّم بود دادوی بداد
و انصاف وی بستاند بعد از وفات شاه بزرگی او را بخواب دید که در سرای بهشت
منحرامید و میگفت بسبب یکساعت عدل گناهِ پنجاه ساله عفو کردند قطعه

بدانکه هفت گروه اند زیرِ سایهٔ عرش	بحکمِ نصِّ حدیث[۵۶] یکی شهِ عادل
دوم جوانِ نکو اعتقاد با پرهیز	دگر دو یارِ موافق بکارِ دین یکدل
دگر کسی که ز خشمِ خدا چو یاد کند	سحابِ دیدهٔ او در زمان شود سائل
دگر کسی که نمازِ فریضه بگزارد	دلش بوقتِ نمازِ دگر بود مائل

آسیه[۵۱] پسر عمران مهملہ و فرخ مختار نام زن فرعون که مسلمان بود و پنهان بحضرت موسی علیہ السلام ایمان آورده از بهر عجم وغیات ۱۲

یعنی از واه عالم وارخوان انعالا

ایشان نفقات خیرات صدقات خود و مقدم داشتن و ایشان کمال و جلیه سخاوت ست ۱۲

مرغ شکاری ۱۲ بسمه عذاب ۱۲ گیرند ۱۲

متظلم بعضی متظلمان بعضی واوخواه مدعی ۱۲

درویش ۱۲

سلاان کننده و جارب ۱۲

شهوتِ زن پیشِ مردانِ پایه دیوانگی ست | سیرِ شهوت می برانمد معنی شیرزن

هم اورا[۹۱] آورده اند که چون مُلکِ سومنات را بگرفت بتی پیش سلطان آوردند که وصف
از حسنِ او قاصر بود گوئی که ضرب المثل خوبان بصنم او بود بت پرستان مبالغی زر قبول میکردند
که سلطان بستاند و بلشکر صرف کند و بت بازدهد وزیر را[۹۲] همین قبول کردن ای از صلاح دیدند
سلطان بعد از تفکرِ بسیار فرمود که در عرصات قیامت چه عذر گویم در
وقتیکه ندا کنند که کجاست آذر بت تراش و محمود بت فروش تا بت را بسوی جهنم

گرای آن نکند مال و منصبِ دنیا | که از برای قبولش سری بجنبانند
نیرزد آن همه ملکِ جهان بدان یکدم | که در معاتبه[۹۳] رستخیز درمانند

حکایت در تواریخ چنان دیده ام و نیز چنین شنیده ام که تختگاه کسری
در مدائن[۹۴] بود و در پهلوی آن عرصه که صفّهٔ بنا میساخت پیرزنی خانه داشت
تنگ چون دل عاشقِ شیدا و تاریک چون زلفِ معشوقِ رعنا هیچ نمیفرو
و نمیگذاشت کسری فرمود تا همچنان رها کردند پیرزن بر بساط مرصع خسروی
میرفت و بکلبهٔ خود می درآمد کسری از و پرسید که موجب او چه بود که نفرو
گفت تا صورتِ عدلِ تو بعالمیان بنمایم و من بحجاب بر بساطِ سلطنت درآیم

بعدل کوش که شد سالها پس از کسری | که کس ندید در ایوانِ عدلِ او کس را

حکایت آورده اند که فرعون را دو خصلت بود که بسبب آن دو خصلت
عمر دراز یافت و تمتّع دنیا دید اوّل آنکه دادِ عام دادی دوم خوان انعام نهادی

۹۱ قولہ اورا ای سلطان محمود را
۹۲ معاتبہ
۹۳ بفتح سین و فتح عین مہملہ و بالف و فتح تا فوقانی و شناۃ فوقانی و فتح عین مہملہ و بالف و فتح باء موحدہ و عتاب و ملامت کردن و فشردگی فتن را
۹۴ بفتح شہر یست در عراق عرب تختگاہ نوشیروان عیاش
۹۴ صفہ بالضم و تشدید ایوان خانہ و دالان ۱۲ عیاش

وحفظِ رعیت باشد والا بر عکسِ آن قطعه

گرگ نیارد که برد گوسپند — شفقتِ چوبان چو بود بر گله
ور نبود گرگ چه حاجت بود — خود گله را هست ز چوبان گله

یعنی اگر چوبان شکایت است

حکایت آورده اند که نعمان بن منذر ملکی بود در عرب قریب العهد باسلام پیش از منصبِ حکومت متنعّم بودی و جامهای نفیس پوشیدی و پهلو جز در حریر ننهادی چون حکومت یافت جامهٔ پشمین پوشید و دیگر در تنعم نکوشید الآن حُرِّمَتْ عَلَی اللَّذَّاتُ قطعه

ترکِ آسایش خود باید کرد — حاکمی کو علم حکم افراشت
خوابِ در دیدهٔ او چون آید — هر کرا پاسِ جهان باید داشت

چگونه

حکایت سلطانِ محمود غازی رحمة الله علیه عادتی داشت که چون شب درآمدی خرقهٔ پشمین پوشیدی و بر صفتِ درویشان گشتی و احوالِ رعایا و عدل و ظلم خویش از خلق معلوم کردی

انچه در پیشِ پادشاه گویند — نبود جز صفاتِ نیکوئیش
گو بخفیه بپرس سیرتِ خویش — تا چه گویند یکبیک خویش

پوشیده

سلطان شبی با طائفه درویشان که سیاحت بسیار کرده بودند و آثارِ ممالک دیده بالکسر

محمود سبکتگین چگونه ملکیست گفتند نیک ست اگر بشهوت مولع نبودی سلطان محمود بعد از انکه از سرِ آن درگذشت ملکِ هندوستان او را مسخر شد نظم

دل مبند بر قامتِ خوبان و لعلِ لبران — نیزه گیر اندر کنار و بوسه بر شمشیر زن

پیشوایانِ رہ روانِ یقین | رحمتِ حق نثارِ شانِ آمین

فہرستِ ابواب خارستان بدینسان

باب اول در اوصاف حکام باب دوم در شفقت و ایثار باب سوم در فضیلتِ علم باب چہارم در عشق باب پنجم در عہد و پیمان باب ششم در بیوفائی دنیا باب ہفتم در کراماتِ اولیا باب ہشتم در آدابِ نفس باب نہم در صحبت داشتن ابرار و اجتنابِ اشرار باب دہم در ریاضت باب یازدہم در نکاح و احوالِ زنان باب دوازدہم در حسد باب سیزدہم در بیانِ ظلم و فساد باب چہاردہم در بخل و لئیمی باب پانزدہم در نوادر کلام باب شانزدہم در ظرائف و لطائف مردم

باب اول در اوصاف حکام

قالَ رسولُ اللہِ صلّی اللہُ علیہِ وسلّمَ اذا ہمَّ الوالی بخیرٍ جعلَ اللہُ البرکۃَ فی الدُّنیا حتّی الضَّرعِ والزَّرعِ بدانکہ نظامِ جہان و نسقِ زمان بعدلِ حکام منوط است و ثمرۂ عدل بمعموری لشکر و کشور مربوط و بزرگان گفتہ اند کہ رعیت خزانۂ شاہ اند چون خزانہ خالی شود شاہ محتاج گردد دلتنگ

داند آنکو ز عقل آگاہ است | کہ رعیت خزانۂ شاہ است
چون خزانہ بمال معمور است | لشکر شہریار منصور است

ہرگاہ کہ حاکم رنج خویش از برای راحتِ رعایا تواند گزید دلیل ضبط مملکت

بسم اللہ الرحمن الرحیم
الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین محمد وآلہ واصحابہ اجمعین
عنایت ربانی شامل حال مؤلف باد
پیغمبر خدا صلی اللہ علیہ وسلم
ہمگاہ آمادہ شود حاکم
بر نیکوکاری
بہ ہاضر نیکاں
او را برکت
در دین
و ۱۲ نیکہ برکت
در مویشی و
زراعت
او ظاہر گردد

کہ بیگانہ درمیان راہ نیابد بخطاب مستطاب رَبُّ الْاَرْبَاب شدکہ پردۂ بندگان خویش ندرم و پیش کسی آبروی ایشان نریزم بغفاری و ستاری من کہ بایشان چنان جزا دہم کہ نہ بیند ہیچکس و چنان حساب کنم کہ ایشان دانند وبس وَکَفٰی بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا قطعہ

نیازِ خویش بدرگاہ کبریائی بر	کہ لطفِ بازنگیرد بقبحِ کردارت
وگر ہزار گنہ از تو در وجود آید	در قبول کشاید ہزار و یکبارت

وَدُرود یکہ سفرۂ کرام از شرح آن قصور نمایند و بَرَرَہ عظام از حمل آن بقصور گرایند کہ وجود ممکنات را سبب محبت او و ابداعِ موجودات را وسیلہ مودّت او ساختند

ای مہرِ تو واسطہ جہان را	عشقِ تو وسیلہ انس و جان را
نعتِ تو چو گفت ایزدِ پاک	لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْاَفْلَاكَ

سیّدی کہ گل سیراب نشانۂ عرق رخسار او بود و سنبل پُرتاب نمونۂ گیسوی مشکبار او غنچۂ جمال او گلگونۂ اَنَا خَيْرُ الْبَشَرِ دیدہ و نرگس نظّارہ سرمۂ مَازَاغَ الْبَصَرُ کشیدہ بیت

ای رخِ خوبِ تو از گل طبقے	گل ز شرحِ رخ خوبت ورقے

صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَنہایت سلام نثار صحابۂ کرام و اولاد عظام او کہ سببِ اکرام اسلام بودند و استحکام شریعت پیغمبر علیہ السلام شدند

جملہ در شرعِ مقتدا بودند	رونقِ دینِ مصطفٰی بودند

۵۱ بغفاری با سے قسم است ۱۲
۵۲ قولہ وکفٰی ۱۲ ترجمہ بس ست نفس تو امروز بر تو حساب کنندہ ۱۲
۵۳ ای نویسندگان بزرگ منش یعنی کرام کاتبین ۱۲
۵۴ ترجمہ یعنی اگر نبود وجود باجود تو ای محمد صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
۵۵ زمین و آسمان را ۱۲ ۵۶ اشارہ بآیہ قولہ تعالٰی ما زاغ البصر و ما طغٰی معراج فرمود و ما زاغ البصر و ما طغٰی ۱۲

نظم

جَمِیلُ الْعَفْوِ غَفَّارُ الْخَطَایَا ۵۱ — جَزِیلُ الْبِرِّ رَزَّاقٌ کَرِیمَا
وَاسْتَغْفِرْ لَهُ مِنْ کُلِّ ذَنْبٍ — لِکَانَ اللّٰهُ تَوَّابًا حَکِیمَا

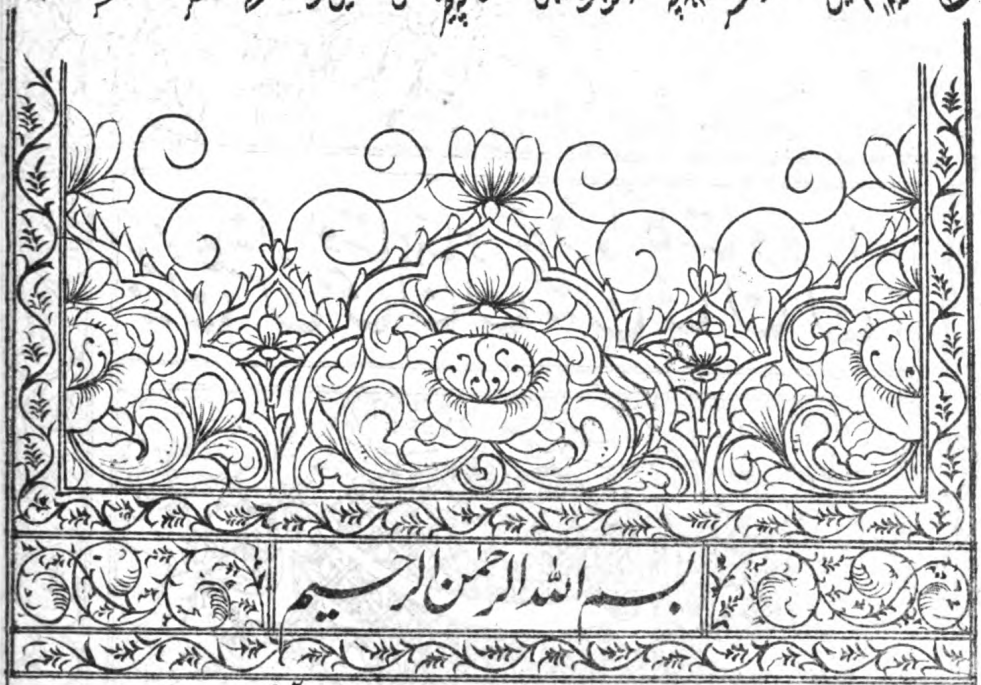
در آثار مذکور ست و در اخبار مسطور کہ آن شب کہ خورشید ۵۲ عالم شریعت را یعنی ﷺ بمدینہ در احادیث ۱۲ از حضیض خاک باوج افلاک رسانیدند و از جام مالامال شربت وصال چشانیدند کہ سُبْحَانَ ۵۳ الَّذِی أَسْرٰی بِعَبْدِهٖ لَیْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ قولہ تعالیٰ ۱۲ در مقام قرب دَنٰی فَتَدَلّٰی ۵۴ نزول کرد و بتشریف فَأَوْحٰی إِلٰی عَبْدِهٖ نزدیک شد و فرود آمد ۱۲ خلعت ۱۲ پیغام رسانید بسوی بندۂ خود مَا أَوْحٰی قولہ تعالیٰ ۱۲ انچہ رسانید ۱۲ قبول نظم

ای شدہ چاکرِ درگاہِ تو سرخیلِ ملک ۵۴ — کمترین پایۂ جاہِ تو نہم طاقِ فلک ۵۵
ز احترامِ قدمت تا بابد عرش مجید — گردِ نعلینِ تو زائل نکند از تارک
نوشدارویِ دلِ خستۂ تو ما أَوْحٰی — مرہمِ سینہ ریشِ تو أَلَمْ نَشْرَحْ لَکَ

نقودِ اسراری کہ در خزینۂ سینۂ او نہادند و ندای مَا کَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأٰی ۱۲ بعالم در دادند بعد دو سہ ہزار بود فرمان شد کہ ای محمد ہزار را در انچہ معائنہ کرد ۱۲ یعنے ہمان نقود ۱۲ ازین پوشیدہ دار و ہزار را عیان و در ہزار دیگر مُخَیَّرٌ ۵۶ ی خواہی آشکار دار و خواہی پنہان امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہ گفت پرسیدم ازان اسرار کہ مُخَیَّر بود گفت یکی آنست کہ از خداوند خویش خواستم کہ روز قیامت نامۂ اعمال امتانم را پیش از انکہ بر ایشان عرضہ کنی بمن نمائی تا من خوانم و دانم

اختیار دارد ۱۲ داشتن اسرار و پنہان و آشکارا

۵۱ جمیل العفو یعنی خطا بخش و نیکو عفو کنندہ از گناہ و بسیار نیکوئی و بسیار بخشش نیکوئی ۵۲ از روی آن را شاید و بسیار بخشش نیکوئی ۵۳ از روی آن را شاید و بسیار بخشش نیکوئی ۵۴ قولہ تعالیٰ سبحان الذی اسری ترجمہ پاک ست آنکہ ببرد بندۂ خود را شبے از مسجد حرام ۱۲ ۵۴ ای ہم در فرشتگان مقرب بارگاہ الٰہی یعنے جبرئیل علیہ السلام ۱۲ ۵۵ نہم طاق فلک ای فلک الافلاک کہ بر ہمہ افلاک ہفتگانہ در غایت محیط ست و بلسان الشرع آنرا عرش گویند ۱۲ ۵۶ قولہ مخیر ی است



بسم الله الرحمن الرحیم

سپاس[51] بقیاس موجودی راکه صفای باطنِ عارفان[52] پرتوِ وجودِ اوست
و سیمای[53] ظاهرِ مطیعان[54] اثرِ سجودِ او و انوارِ[55] شمعِ صباح از اثرِ آثار
نجاحِ[56] او پروانه است و آمر از نسخهٔ شام از اقوای[57] احکامِ او سوادنامه

شمعِ جان از شوقِ او پروانه	پیرِ عقل از عشقِ او دیوانه
نقدِ عشقش در دلِ هر بیدلی	صورتِ گنجی ست در ویرانه

ساقیِ محبّتِ او جام مالامالِ انس در کامِ جان سالکان نجته[58] طُوبیٰ لَهُمْ
ندیمِ بزمش نوشدارویِ مهر بزهرِ غم آمیخته[59] اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ یُسْرًا
خطواتِ[60] خولطرا[61] از سعیِ مفاوزِ[62] فوزا و قاصرتِ خطراتِ ضمیرا از طیِ معالمِ علمِ او متقاصرِ قطعه

عقل در معرفتِ عزتِ او پی نبرد	دستِ مفلوج[63] چه یارد که بگیرد سیماب
وهم در غایتِ ادراکِ جلالش نرسید	دیدهٔ کور ز خورشید کجا بیند تاب

قدرت دارد ۱۲

۵۱ سپاس
۵۲ سیما
۵۳ انوار جمع نور
۵۴ نجح بفتح نون و جیم با الف و در آخر حای حطی
۵۵ اقوی بفتح اول و سوم استوار
۵۶ خطوات جمع خطوه بضم خا و فا
۵۷ مفاوز جمع مفازه یعنی بیابان گاه
۵۸ مفلوج

بمین گلشن آرا بوستا جهاور نگین فرما گلستا دورا
ن ن ی ن

خارستان

طرفه خاربست بوستان گلهای نصایح خندان من تصنیفات عارف علام
خواجه مجدالدین خوافی شیوازبان در نثر و نظم گفتار بتقلید و تتبع کلی هروش

گلستان

در گل زمین مطبع نا نو لکشور یه رنطباع تا نگی دوباره یافت

نمبر	مضمون
۱۳۵	حکایت مراد دستی در شیراز
۱۴۱	″ برمعے در بصرہ
۱۴۳	حکایت قارون
۱۵۰	″ معتصم خلیفہ
۱۵۴	حکایت ظالمی در بیابان
۱۵۷	″ رئیس دہے
۱۶۲	″ وقتی در بیابان لوط
۱۶۵	″ سبب نام ظالمی حجاج بن یوسف
۱۶۹	حکایت چون سکندر درم نہاد
۱۷۱	″ روزی با جمعے یاران
۱۷۷	حکایت حکیمی از مسلمانی بگردید
۱۷۹	″ دیہی در کنار یزد
۱۸۱	″ مردے بدر مسجد رسید
۱۸۳	″ مولانا صدر شریعت
۱۸۵	″ مولانا قطب الدین شیرازی
۱۸۸	″ ترکمان کرمانے
۱۸۹	حکایت دانشمندے
۱۹۳	″ روزے بمحکمہ قاضی بودم
۱۹۵	″ وقتی ولایت باختر
۱۹۷	″ طبیبی را دیدم
۱۹۹	″ درویشے در حلقہ صوفیان

نمبر	مضمون
۱۳۷	حکایت در بیوفائی زنان
۱۴۲	″ علوے
۱۴۴	حکایت دو برادر واعظ
۱۵۱	″ شمس المعالی قابوس
۱۵۳	″ واعظے در مقصورہ ہرات
۱۵۵	حکایت دوستی النصیحۃ کردم
۱۵۸	″ زیدِ راہب
۱۶۴	″ وقتی از عراق بفارس میرفتم
۱۶۶	″ پادشاہ طرسوس
۱۷۰	حکایت سوال عیسیٰ از ابلیس
۱۷۳	″ مردے با منکوحہ نشستہ
۱۷۶	″ بخیل متکبر
۱۷۸	حکایت از حکیمی پرسیدند
۱۸۰	″ در زیدے
۱۸۱	″ دو روباہ در دام
۱۸۴	″ مامون رشید
۱۸۶	″ ملک زوزن
۱۸۹	″ شتر و شغال و روباہ منظوم
۱۹۱	حکایت وقتی از لباس تصوف بیرون آمدم
۱۹۴	″ قاضیے بوداظالم
۱۹۶	″ یکے از سادات
۱۹۹	″ وقتی طبیبے در گورستان بگذشت
۲۰۱	″ در عہد عیسیٰ زاہدی فاسقے

نمبر	مضمون
۱۳۹	حکایت امیر المومنین علی علیہ السلام
۱۴۲	″ شخصے از جوزیان
۱۴۵	حکایت دو برادر واعظ
۱۵۲	″ سیف الدولہ پادشاہ عراق
۱۵۶	حکایت از بزرگی پرسیدند
۱۵۸	″ از کتب اہل ہند مثلاً
۱۶۴	″ یکی از سپہ سالار معتصم
۱۶۷	″ وقتی ظالمی آتش ظلم
۱۷۰	حکایت ام المومنین عائشہ صدیقہ رضہ
۱۷۴	″ معتصم با عمد
۱۷۹	حکایت امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ
۱۸۰	″ دیوانہ در اصفہان
۱۸۱	″ دو روباہ از ملاقات شیر
۱۸۴	″ شخصے را گفتند کہ کاغذ بنویس
۱۸۶	″ سہ کور در بصرہ
۱۸۹	″ شتر و شغال و روباہ منظوم
۱۹۱	حکایت یکے از حکمائے پیشین گرگی
۱۹۴	″ خطیبے
۱۹۶	″ ترکمان زادہ
۱۹۹	″ واعظے را دیدم
۲۰۱	تقریظ کتاب خارستان

نمبر	مضمون
۱۴۱	حکایت در شہر بصرہ
۱۴۹	حکایت مرد فاسق و خواجہ
۱۵۳	″ برادران یوسف علیہ السلام
۱۵۶	حکایت شخصے نابکار
۱۶۰	″ وقتی با جماعت درویشان
۱۶۴	″ در تواریخ ملوک عجم
۱۶۷	″ در عہد عبد اللہ بن طاہر
۱۷۱	حکایت قیصر خواجہ سجان امیر الدین
۱۷۶	″ شیخ حسن بلغاری
۱۷۹	حکایت رشید و طوطی و منصور خوارزمی
۱۸۱	″ شمعون جہود دیوانہ
۱۸۲	″ محتسب سیستانے
۱۸۷	″ حکیم رنجور
۱۸۸	″ مردی بزاز
۱۹۳	حکایت یکی از متزہدان
۱۹۴	″ قاضیے را دیدم
۱۹۷	″ در حدود ماژندران
۱۹۹	″ تبرک بشیخ حمید الدین رح
۲۰۷	خاتمۃ الطبع منجانب مطبع

مضمون	ص	مضمون	ص	مضمون	ص	مضمون	ص
		حکایت پادشاہی درویش	۷۰				
باب ششم در بیوفائی دنیا ۱۴ حکایت							
۷۲ حکایت سوال جبرئیل از عزرائیل	۷۳	حکایت حضرت موسیٰ و خضر	۷۳	حکایت ہارون رشید و عایشہ	۷۴	حکایت بہلول دیوانہ	۷۴
۷۴ " نابینا	۷۴	" در شہر کرمان مدینہ ترکان	۷۵	" یزدجرد	۷۶	" اسکندر رومی	۷۶
۷۷ " بہلول دیوانہ	۷۸	" نزاع دو کس در زمینے	۷۸	" ہارون رشید خلیفہ	۷۹	" جہودی با عیسیٰ	۷۹
	۸۱	" ملوکے	۸۱	" اسکندر رومی			
باب ہفتم در کرامات اولیا ۱۶ حکایت							
۸۳ حکایت ملک گرد سیر	۸۴	حکایت ابراہیم ادہم	۸۴	حکایت بکر بن عبداللہ	۸۴	حکایت یکی از بزرگان	۸۴
۸۵ " سعد تکیہ	۸۵	" بزرگے	۸۶	" ابونصر ابزاد	۸۷	" شاہ شجاع کرمانی	۸۷
۸۸ " شیخ احمد جام	۸۸	" شیخ ابوسعید	۸۸	" ذوالنون مصری	۸۹	" عبدالرحمن صوفی	۸۹
۸۹ " یکی از ملوک فارس	۹۰	" ابوعمرو اسطے	۹۰	" احمد ابراہیم	۹۰	" درویشے	۹۰
باب ہشتم در آداب نفس ۲۲ حکایت							
۹۳ حکایت امام ابوحنیفہ رح	۹۳	حکایت امام زفر رح	۹۴	حکایت شیخ عبداللہ انصاری	۹۴	حکایت محمد حسین شیبانی	۹۴
۹۴ " برادران یوسف ع	۹۵	" نظام الملک	۹۵	" ہارون رشید خلیفہ	۹۶	" امیرالمومنین حسین ع	۹۶
۹۸ " نوشیروان عادل	۹۹	" عبدالملک مروان	۱۰۰	" سلمان فارسے	۱۰۰	" عبداللہ گیلانی	۱۰۰
۱۰۱ " حضرت موسیٰ علیہ السلام	۱۰۴	" درویشے	۱۰۴	" امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ	۱۰۶	" ہارون رشید خلیفہ	۱۰۶
۱۰۶ " پسر و پدر	۱۰۷	" جوانے	۱۰۷	" حاتم طائی	۱۰۸	" سحرۂ فرعون	۱۰۸
	۱۰۸	" شخصی مستفتی مسئلہ	۱۰۹	" امام اعظم رحمۃ اللہ			
باب نہم در صحبت داشتن اہل و اجتناب از اشرار ۴ حکایت							
۱۱۱ حکایت جماعتی مشرکان عرب	۱۱۳	حکایت عزیزے	۱۱۳	حکایت ولایت گورستان	۱۱۶	حکایت خروشتہ	۱۱۶
باب دہم در ریاضت ۱۶ حکایت							
۱۲۰ حکایت پیغمبر علیہ السلام	۱۲۰	حکایت حکمای ہند	۱۲۱	حکایت افلاطون حکیم	۱۲۱	حکایت اصحاب صفہ	۱۲۱
۱۲۱ " سرور عالم صلی اللہ علیہ و آلہ	۱۲۲	" بعضے حیوانات	۱۲۲	" گاو زورے	۱۲۲	" در توریت مسطور	۱۲۲
۱۲۳ " شیخے و نزدیک بزرگے	۱۲۳	" شیخ شفیق بلخی	۱۲۴	" وقتی در شہرہرات	۱۲۴	" ابوالعباس قصاب	۱۲۴
۱۲۵ " ابوہریرہ رض	۱۲۵	" در مقامات صوفیان	۱۲۶	" شیخے نزد طبیبے	۱۲۶	" سوال حق سبحانہ از نفس	۱۲۶
باب یازدہم در نکاح و احوال زنان ۱۱ حکایت							
۱۳۰ حکایت شہر ہمدان	۱۳۲	حکایت دوستی و حکایت	۱۳۳	حکایت از پیری پرسیدم	۱۳۳	حکایت وقتے در شہرے زنی در نکاح آوردم	۱۳۳

فہرست شانزدہ ابواب خارستان در نثر و نظم ہمرنگ گفتار گلستان و تفصیل عنوان ہر حکایت بالامال اندرز و نصیحت

باب اول در اوصاف حکام ۲۶ حکایت

صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون	صفحہ	مضمون
۶	حکایت نعمان بن منذر	۶	حکایت سلطان محمود غازی	۷	حکایت آل سلجوق و اسیران پیرزن
۸	″ پادشاہے	۹	″ ترکمان کرمانے	۹	″ فخر الملک وزیر
۱۱	″ سلطان مظفر الدین	۱۱	″ سلطان مظفر الدین و شیخ حسن بلغاری	۱۲	″ پادشاہ غازان
۱۳	″ سلطان و شیخ شہاب الدین سہروردی	۱۴	″ امام حسین علیہ السلام	۱۵	″ امام جعفر صادق علیہ السلام
۱۷	″ یعقوب حاکم نیشاپور	۱۷	″ سلطان محمود بکتگین	۱۸	″ پادشاہ غازان
۱۹	″ یونس پیغمبر علیہ السلام	۲۰	″ ہارون رشید خلیفہ	۲۱	″ اسکندر رومے
		۲۴	″ ملک عرب	۲۵	″ پادشاہ غازان

باب دوم در شفقت و ایثار ۵ حکایت

۲۷	حکایت اصحاب مہمان نواز	۲۸	حکایت سید کائنات صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم	۲۹	حکایت ابراہیم خلیل اللہ علیہ السلام
۳۰	″ امیر المومنین علی علیہ السلام	۳۰	″ حرب احمد	۳۱	″ ایثار حاتم با شخصے
۳۳	″ یکی از خواجگان	۳۳	″ ہارون رشید و ابو یوسف قاضی	۳۴	″ ابراہیم ادہم
۳۵	″ صوفی در وقت سلیمان	۳۵	″ عبد اللہ بن مبارک	۳۶	″ در احوال سفر مصنف

باب سوم در فضیلت علم ۱۱ حکایت

۳۹	حکایت شخصے مفلوج و نابینا	۳۹	حکایت کشتی گیرے	۴۰	حکایت بقراط حکیم
۴۲	″ محمد حسن شیبانی	۴۳	″ امام فخر الدین رازی	۴۳	″ لقمان حکیم
۴۴	″ ابو یوسف قاضی	۴۶	″ بیدہ خاتون	۴۶	″ یکی از ملوک ماضی

باب چہارم در عشق ۱۸ حکایت

۴۹	حکایت تعلیم طریق عشق	۴۹	حکایت شیخ شہاب الدین سہروردی	۵۰	حکایت لیلی بعد از عشق
۵۱	″ شمع و پروانہ	۵۰	″ صاحبدل	۵۲	″ مقولۂ شیخے
۵۳	″ ندای فرشتہ	۵۴	″ بزرگے	۵۵	″ مشائخی
۵۷	″ امیر المومنین علی علیہ السلام	۵۷	″ ابو یوسف قاضی	۵۸	″ دوست بعد از دے
		۶۰	″ قیس معروف بہ مجنون	۶۰	″ یکی از بزرگان عراق

باب پنجم در عہد و پیمان ۹ حکایت

۶۲	حکایت اسماعیل پیغمبر	۶۳	حکایت سوال آدم از پروردگار	۶۴	حکایت لقمان حکیم و وفات
۶۷	″ ملکزادہ	۶۸	″ ابو مسلم مروانے	۶۹	″ اویس پیغمبر علیہ السلام

۶۶	حکایت آصف برخیا	۶۹	″ پیر سنجانی

بهمن گلشن آرا بوستا جهاور نگین فرما گلستا دورا
ن ن ی ن ن

خارستان

طرفه خاربست بوستان گلهای نصائح خندان من تصنیفات عارف علام
خواجه مجدالدین خوافی شیوازبان درنثرونظم گفتار بتقلید وتتبع کلی همردش

گلستان

درگل زمین مطبع نو لکشور مشی بابیای انطباع تانگی دیافت

اطلاع - اس مطبع مین ہر علم و فن کی کتب کا ذخیرہ سلسلہ وار فروخت کے لیے موجود ہے فہرست مطبوع ہر ایک شائق کو چھاپہ خانہ سے مل سکتی ہے جسکے معاینہ و ملاحظہ سے شائقان اصلی حالات کتب کے معلوم فرما سکتے ہین قیمت بھی ارزان ہے اس کتابہ کے ٹیٹل پیج کے تین صفحہ سادہ ہین بعض کتب اخلاق و تصوف فارسی درج کرتے ہین تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہے اوس فن کی اور کتب موجودہ کارخانہ سے قدر دانون کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو +

اخلاق و تصوف فارسی

گلستان محشی خرد - از حضرت مصلح الدین سعدی شیرازی
ایضاً گلستان - متوسط قلم محشی -
ایضاً - مع فرہنگ و ٹیٹل رنگین -
ایضاً - بجوب قلم
ایضاً - ایضاً
گلستان مترجم - ترجمہ اردو لفظ بلفظ
شرح گلستان - نادر شرح از ملا محمد اکرم ملتانی -
ایضاً - مسمی بہ ریاض رضوان شرح از مولوی ریاض علی
ایضاً - مسمی بہ خیابان شاح حضرت سراج الدین علیخان آرزو
تضمین گلستان سعدی - مصنفہ منشی ہرگوپال تفتہ -
گلستان حکیم قاآنی - بجواب گلستان حضرت سعدی -
اسی طرز و روش کی مصنفہ حکیم قاآنی الموصوف بہ میرزا حبیب شیرازی
بہارستان جامی - بجواب گلستان ایضاً از ملا عبدالرحمن جامی -
اسرار الاولیا - اسمین بائیس فصل ہین اور ہر فصل مین اتحاد اقسام رموزات اہل اللہ کا ذکر ہے از حضرت شیخ فرید الدین شکر گنج -
اخلاق محمدی - فضائل علوم وغیرہ کا ذکر ہے
پچیس باب ہین مصنفہ مولوی محمد علی یزدی -

مصباح الہدایت - ترجمہ عوارف مشتمل بر ذکر مبانی و اصول طریقت اہل تصوف مترجمہ حضرت محمود الکاشانی -
مصباح التہذیب - باسم تاریخی حکایات نصائح مصنفہ شیخ کمال الدین -
صد پند سود مند - لقمان حکیم مع چار رسالہ جلی قلم خوشخط -
۱ - رسالہ سعادت نامہ -
۲ - رسالہ خواجہ عبید اللہ - انصاری
۳ - رسالہ تحفۃ الملوک -
۴ - رسالہ منہاج العارفین -
رسالہ ہدایۃ المومنین - الی سلسلۃ الصالحین نادر کتاب مصنفہ ابو الخیر مولوی معین الدین مشہدی
مطالب رشیدی - رموزات فقر و تصوف از شاہ تراب علی کاکوروی -
سرور العباد - شرح قصیدہ بانت سعاد مصنفہ مولوی حاجی عبد الحافظ محمد نذیر -
پند نامہ عطار - نصائح رموزات تصوف مصنفہ حضرت شیخ فرید الدین عطار

Kharestan Goalistan

بیمن گلشن آرا بوستان جهانور نگین فرما گلستادورا

خارستان

طرفه خاربست بوستان گلهای نصایح خندان من تصنیفات عارف علام

خواجه مجدالدین خوافی شیوازبان در نثر و نظم گفتار بتقلید و تتبع کلی همردش

گلستان

در گل زمین مطبع نا نو لکشور مشی بابیای انطباع تا نگی دوباره یافت

Khāristān.

49 D 90

[redacted]

Indian Institute, Oxford.

The Lucknow Sparks Library.
Presented
by
Munshi Newul Kishore.

